TTHOMAS CARLYLE

Această carte a apărut cu sprijinul Fundaţiei SOROS

CULTUL EROILOR

Traducere de Mihai AVĂDANEI Prefaţă de Al. ZUB

ISBN 973 – 586 – 015 – 5 PRINTED IN ROMÂNIA
INSTITUTUL EUROPEAN 1998

CARLYLE SAU SPIRITUL EROIC ÎN ISTORIE

Nimic mai stimulativ, nimic mai reconfortant, la acest sfârşit dramatic de secol şi de mileniu, decât o carte bine scrisă despre conduitele exemplare, capabile să incite şi pe alţii la muncă, sinceritate, existenţă demnă. Este cazul acelei On heroes, hero-worship and hernie în history, de Thomas Carlyle, tradusă cândva la noi de C. Antoniade sub titlul: Eroii, cultul eroilor şi eroicul în istorie. Cartea a apărut în 1841, devenind oarecum clasică ab initio şi a fost transpusă în limba noastră la 1910, după ce stârnise deja curiozitatea multor cărturari. La mai bine de un secol şi jumătate de la apariţie, ea continuă să incite, nu doar fiindcă a intrat în patrimoniul universal de valori, ci şi pentru că exprimă limpede, pregnant, convingător, o atitudine intelectuală de care lumea noastră simte încă trebuinţă. A o readuce în actualitate, în veşmânt primenit, a-i înlesni o mai bună circulaţie în diverse medii, nu e decât prea firesc.

O asemenea carte nu are nevoie, în mod obişnuit, de un cuvânt introductiv. Unele ediţii, din multele care au apărut, în alte limbi, sau şi dispensat de el, lăsând pe seama textului, aşadar a autorului, să se prezinte. E o carte care, odată citită, reclamă un loc la căpătil. Te întorci la ea pentru marile figuri ilustrând diverse domenii ale creaţiei umane, dar şi pentru straniul, fascinantul ei autor. Din vasta

THOMAS CARLYLE

operă a lui Carlyle, cea despre Eroi, cultul eroilor şi eroicul în istorie şi reprezintă poate cel mai bine. Identitatea dintre autor şi operă e, în acest caz, cu totul frapantă. Cum se explică ea şi ce trăsături anume o recomandă în clipa de faţă? Ne vom limita, în aceste rânduri, la câteva consideraţii de ansamblu, menite nu atât să explice opera, cât să-i releve contextul, misiunea ce i se atribuie în cultura modernă a lumii.

Să notam mai întâi că Thomas Carlyle (1795 – 1881) a trăit într-o epocă de mari schimbări, consecutivă Marii Revoluţii care începuse peste ocean, a explodat la 1789 de-a lungul Atlanticului şi s-a extins pe continent, modificându-i ideile, structurile geopolitice, alcătuirile sociale, mentalităţile1. Un seism analog, dar limitat la teritoriul său, trăise Anglia la jumătatea secolului XVII, după care şi-a remodelat instituţiile, în sens modern, ajungând la un echilibru destul de stabil, pe care însă Revoluţia franceză era cât pe ce să-l compromită. La rândul ei, revoluţia din „hexagon” a produs un model sociopolitic pe care voia să-l impună cu orice preţ în restul Europei. Epoca deschisă de Revoluţie se poate „citi”, sub acest unghi, ca o competiţie între modelul englez, contând pe o evoluţie organică, şi modelul francez, întemeiat pe schimbarea intempestivă. Este o confruntare paradigmatică, în care Thomas Carlyle s-a situat în ansamblu de partea tradiţiei, solidar cu valorile bine sedimentate, susceptibile a garanta respectul demnităţii umane şi creaţia nestânjenită de bunuri spirituale.

Profesor de germană, la începutul carierei, Carlyle a tradus din Goethe, a scris o biografie a lui Schiller, pe ungă numeroase analize de ordin literar, filosofic, istoric. Adept al puritanismului scoţian, influenţat în egală măsură şi de romantismul german, el a încercat să fie un mediator între culturi afine. Nimic mai caracteristic decât modul simetric

în care şi-a elaborat unele proiecte. Unei cărţi despre OLVer Cromwell îi corespunde alta despre Friedrich tt. După o Istorie a Revoluţiei franceze, a scris şi una a revoluţiilor europene. Nici

1 J.A. Fraude, Thomas Carlyle: a history of the fost forty ycars ofhis life, 1795 – 1835, London, 1882; Thomas Carlyle: a history ofhis life în London, 1834 – 1881, New York, 1884.

CULTUL EROILOR

O schimbare semnificativă în planul ideilor şi sentimentelor nu l-a lăsat impasibil, după cum rezultă din evoluţia scrisului său, variat, abundent şi profund, pe seama căruia s-a produs deja o întreagă literatură exegetică. Pfe lângă studiile de literatură germană, numeroase, să amintim aici eseurile despre Reinfhed, Burns, Scott, comentariul despre mişcarea chartistă, care se adaugă altora de istoriografie propriu-zisă: Despre istorie (1830); Din nou despre istorie (1833); Trecut şi prezent (1843?

Din această ultimă serie de lucrări face parte cea despre Eroi, cultul enxfer şi eroicul în istorie, publicata în 1841 şi bucurfodu-se de o lungă, prodigioasă posteritate. Unică în felul ei prin duhul profetic ce o străbate, prin forţa evocării, prin stil, această operă venea după destule încercări de a pune în lumină destine eroice, ca în cazul romantismului german, asiduu frecventat de Carlyle, ca în literatura rusă (Puşkin, Lermontov) şi franceză (Chateaubriand, Hugo), pentru a nu mai vorbi de spaţiul natal, unde geniul lui Byron era încă celebrat cu fervoare3. Numai că în timp ce o literatură pare dominată de figuri puternice însă negativiste (Evgheni Oneghin, Demonul etc.) sau chiar de oameni de prisos (Un erou al timpului nostru, Rudin etc.) 4, în alta se instalează un cult al omului de excepţie, care manifestă devotament pentru marile

cauze, punându-şi calităţile în serviciul omenirii sau măcar al unui fragment de umanitate. Este mai ales cazul lui Carlyle, a cărui operă despre cultul eroicului s-a produs la două decenii după moartea lui Byron, într-o cultură saturată de moralism şi mereu atentă la identificarea de corective.

Desigur, problematica geniului şi a eroului nu era nouă. Epoca luminilor fusese dominată oarecum de ea, fără să inoveze, dar căutând soluţii conforme cu marile nelinişti ce se anunţau. Scriind despre o dilemă curentă, pe care o regăsim la mai toţi gânditorii timpului3.

2 Asupra istoricului Carlyle, vezi îndeosebi G.P. Gooch, History and historians in the ninetecnth ceatury, London, 1920, p. 323 – 329.

1 a. Ileana Veizea, Byron şi byronismul fu literatura romană, Bucureşti, 1977.4 a. Tatiana Nicoleacu, AS. Puşkin, Bucureşti, 1978. p.5 – 1 4.9 Johann Goofiied Hereler, Scrieri. Bucureşti, 1973.

Depăşirea acestei polarităţi nu părea să fie posibilă, cu toate încercările unor spirite mai înalte de a realiza o sinteză şi a pune problema pe adevăratul ei făgaş, acela al unei realităţi dinamice, la care colaborează latura cognitivă şi cea sensibilă deopotrivă. Remarcă demnă de atenţie pe tărâm individual, ca şi pe târâm colectiv. O întâlnim îndeosebi la filosofii germani, preocupaţi să instituţionalizeze oarecum formarea naţiunii lor, pe calea unităţii spirituale, a unei creaţii specifice, în care naţiunea şi omenirea să se poată întâlni în chip legitim6. Herder, Fichte, Schiller pot fi amintiţi, sub acest unghi, cu eforturile lor de a fundamenta o nouă filosofie a istoriei, ţinând seama totodată de registrul popular şi de cel cult al naţiunii germane. Limbă, poezie, folclor, arte plastice, muzică, geniu, educaţie, sunt teme comune pentru

intelectualitatea care se preocupa, în epocă, de găsirea unui bun raport între naţional şi universal. Pledoaria pentru viaţa interioară, ca teritoriu al adevăratei competiţii, cea mai profitabilă pentru creşterea-de-sine, e comună pentru intelectualii de seamă, oriunde în Europa de Vest şi Centrală, cu toate că unele accente diferă şi lasă impresia de opţiuni fără legătură între ele7. Unii se arată fascinaţi de reuşitele intelectului, de geniu, alţii înclină să aprecieze mai ales performanţele caracterului8. Herder se credea motivat să afirme că există un cult fals al eroilor», cult susceptibil să îndrume educaţia pe un teren greşit, din moment ce nu sprijină instrumentalizarea unui sistem formativ.

Cum trebuia să fie omul ales, eroul, figura reprezentativă capabilă să-şi pună pecetea asupra timpului său, rezultă din atâtea scrieri, în orice cultură. Personalitate de excepţie, dispusă a-şi mobiliza resursele în sensul unei exemplarităţi sociale, al unui model susceptibil să ofere un ideal de viaţă, eroul se distinge prin asumarea de sacrificii şi riscuri în efortul de autodepăşire continuă, în lupta sociala, ca şi în creaţia de orice fel, el reprezintă o mare voinţă

Ibidem, p. 107 – 184.

Ibidem, p. 227.

Ibidem, p. 230.

Ibidem, p. 244 – 247: Cunoaştere ţi simţire to sufletul.

CULTUL EROILOR

Individuală cu finalitate transcendentă, îl întâlnim mai ales în epocile marcate de propensiuni romantice, existenţialiste, voluntariste, elitare, cum s-a spus deja nu o dată.

În ce-l priveşte pe Carlyle, ideea lui cu privire la eroism în istorie era un fel de a răspunde acelui spirit al

timpului (Zeitgeist), sensibil la individualităţi şi atent la şansele unei redresări prin acţiunea elitelor. A venit la timp, se poate spune, atunci când vechile aristocraţii erau subminate pretutindeni pe continent, dacă nu şi distrase metodic pe alocuri10. Exemplului negativ produs de Revoluţia franceză i se putea opune însă unul cu sens pozitiv, în modelul german, Carlyle intuia o soluţie corectivă pentru neamul său, de care era adânc ataşat şi tocmai de aceea fi dorea mai bun. Germanofil, crescut în respectul culturii şi instituţiilor respective, a scris o carte despre Friedrich H şi îl admira pe Bismarck, figuri ce se remarcă mai ales prin cultul faptei înnoitoare”. Se poate distinge, în aceste opţiuni, ca şi în monografia dedicată lui Schiller, o voinţă ameliorativă, prezentă de altfel în tot scrisul său.

Cât despre Eroii, cultul eroilor şi eroicul în istorie, operă de maturitate, cea mai amplu pusă la contribuţie în diverse culturi, ea a produs o puternică impresie, prin apelul febril la muncă, sinceritate, devoţiune, valori cărora autorul le atribuia un sens foarte înalt, ca însuşiri indispensabile demnităţii umane. O atare filosofie de viaţă nu era un simplu produs livresc. Carlyle o moştenise oarecum de la tatăl său, om neinstruit, însă exemplar pentru lumea în care trăia, o lume severă, protestantă, cu o puternică propensiune morală în toate manifestările existenţei. Şi-a dat seama de timpuriu că totul se schimbă că în lumea modernă, schimbările au o cadenţă vertiginoasă şi că acestea nu pot fi ţinute sub control dacă marile personalităţi nu consimt să le dirijeze mersul. Erou, în sensul definit de Carlyle, sunt totodată agenţi ai schimbării şi garanţi ai stabilităţii: statut paradoxal, de care se leagă însăşi condiţia lor tragică.

Cf. A. de Tocqueville, De la democratic en Aminque, I, Paris, 1835.1 N. Iorga, Ce datorim cărţii engleze, Valenii-

de-Munte, 1938, p. 12.

THOMAS CARLYLE

Din atâtea ipostaze ale eroicului, Carlyle a ales pe cele mai de seamă pentru a se rosti despre divinitate, profet, poet, preot, literat, rege, exemplificându-le prin figuri ce personifică ideile respective. Eroii, în această viziune, fac istoria: Moise i-a scos pe evrei din robia egipteană; Iisus a demolat idolii pentru a clădi o lume nouă, bazată pe iubire; Luther s-a opus bisericii catolice, reclamând o purificare a ei; Knox a întemeiat în acelaşi spirit puritanismul insular; Cromwell a distrus monarhia Stuarţilor, coruptă, în favoarea unei monarhii constituţionale; Mahomed a creat o religie mai pură pentru lumea arabă, pe care a fanatizat-o în vederea supunerii „necredincioşilor”; Mirabeau a exprimat o clipă idealurile Revoluţiei, înainte ca aceasta să decline în teroare; Napoleon a căutat să impună o nouă ordine pe continent; Dante şi Shakespeare ilustrează eroismul în creaţia poetică, iar Johnson, Rousseau şi Burns în sfera Uterelor. O suită impresionantă de figuri, a căror evocare formează substanţa acestei lucrări de unică densitate ideatică şi de aleasă frumuseţe.

Să adăugăm că Eroii, cultul eroilor şi eroicul în istorie a produs o puternică impresie în epocă, ajungând să circule şi în spaţiul carpato-danubian, acolo unde, sub alte forme, Anglia se anunţa tot mai prezentă12. Dispunem deja de un inventar al reacţiilor stârnite, la care s-ar putea adăuga şi altele, spre a defini un impact spiritual dintre cele mai fecunde13. T. Maiorescu îl citea pe Carlyle cu mult interes, recomandându-l şi altora, iar G. Panu ne asigură că în mediul Junimii era discutat cu pasiune. AD. Xenopol îl aprecia superlativ, atent poate la contrastul cu opera lui Buckle şi alte demersuri pozitiviste din epocă. B.P. Haşdeu găsea că teoria carlyleană a eroicului în istorie

era „cam despotică”, în timp ce Caragiale publica în Vatra sentinţe memorabile din operă, alături de altele extrase din Thieny, Guizot, Tocqueville, Macaulay, autori pe care şi Anghel Demetriescu îi preţuia în chip deosebit14.

11 Idem, A History of Anglo-Romanian relations, Bucharest, 1931.

13 Ştefan Lemny, Carlyle şi propensiunea etică în cultura romani, în Culturi şi societate, ed. Al. Zub, Bucureşti, 1991, p. 271 – 285; Carlyle’s impact on Romanian culnue, în Carlyle Newsletter, Edinburgh, 8, spring 1987, p. 1 – 6.

Dintre istorici, N. Iorga a fost cu siguranţa cel mai adânc marcat de întâlnirea cu autorul Eroilor, atins de spiritul acestuia până la „iluminare”. Carlyle l-a ajutat a depăşi o juvenilă criză sufletească, inculcându-i un suflu nou, de idealism activ şi profetic, de dăruire continuă pentru binele comun. Iată cum fi caracteriza: „Istoric prin puterea lui de a vedea şi a învia, filosof prin larga lui înţelepciune, profet prin credinţa lui în adevăr şi dreptate, care merg mai presus de orice, Thomas Carlyle e fără pereche în literatura engleză şi în toate literaturile lumii15. Nepereche şi totuşi asociat de Iorga însuşi cu un eseist american, Ralph Waldo Emerson, pe care fi socotea „frate cu Carlyle în noutatea icoanelor (...), în energia proclamărilor de poveţe. E şi deosebire însă între ei: Carlyle crede în dreptate, în realitate şi sfarmă idolii goi pe dinăuntru ai formelor; Emerson crede în bunătatea care, dându-şi seama de zădărnicia chipurilor trecătoare, înţelege, iartă, uită”. Moralistul de peste ocean era de altfel evocat mereu pentru această afinitate de program, oglindită mai ales în Representative Men (1850), The conduct of şi/e (1860) şi Society and solitude (1870),

scrieri comparabile cu Eroii lui Carlyle şi cu pasionata pledoarie a acestuia pentru muncă, sinceritate şi tăcere. Pe ambii autori Iorga i-a preţuit imens, reproducând pasaje semnificative oricând avea ocazia17 şi recomandtadu-i ca exemple de împlinire umană. Cu Eroii celui dintâi s-a întâlnit iniţial la 1889, în versiunea franceză, care nu-l satisfăcuse18. Doi ani mai târziu, călătorind prin Anglia, l-a putut străbate şi în original: „Atunci l-am primit în suflet pe Carlyle şi m-am simţit altul după citirea Revoluţiei franceze, a lui Frederic al II-lea, a lui Gnomwe/T19. Viziunea lui Taine o putea verifica prin Carlyle, iar pe acesta prin Edmund Burice, ale cărui reflecţii sincrone cu Revoluţia însăşi nu puteau decât să-l

13 N. Iorga, Studii literare, II, Bucureşti, 1970, p. 252. „Ibidem, p. 249.

„Idem, Cugetări, Bucureşti, 1972, p. 320; Studii literare, II, p. 249, 252; Ca să fim mai tari în ceasul de azi, Vătenii-de-Munte, 1916. passim.

Idem, O viaţă de om aşa cum a fost, Bucureşti, 1972. p. 148.» Ibidem, p. 1%.

satisfacă sub latura înţelegerii fenomenului20. El se situa în această descendentă ilustră atunci când pretindea ca istoricul să cunoască nu numai „psihologia noastră”, a contemporaneităţii, dar şi „psihologia dispărută” a altor timpuri, pentru a putea accede la „starea de spirit” de odinioară, a compara şi a înţelege prin analogii cronotopice situaţiile de altă dată. Ce nu spun documentele, trebuie să suplinim noi, cunoscând spiritul epocii şi trecând peste el „suflarea poeziei, care singură poate da viaţă făpturii de lut” 21. Gândind astfel, lor ga ştia că „mulţi fac, e drept, numai chipuri de lut, de se umplu acele muzee care sunt bibliotecile, şi numai din

când în când apare un Michelet ori un Carlyle, care suflă asupra lor şi trezeşte o mişcare aşa de puternică, încât cel reprodus până atunci numai în înfăţişarea lui exterioară, învie acum, trăieşte, umblă pe lumea aceasta” 22. E cât se poate de clară afinitatea cu formula lui Carlyle şi Michelet, aceea a resurecţiei integrale, prin empatie şi divinaţie, Iorga adăugând însă că reconstituirea trecutului necesită însuşirea de a stabili legături între experienţa de azi şi cea din trecut. Această formulă îl apropia, lămurit, şi de Karl Lamprecht, fostul său îndrumător din Leipzig, care descoperise în istoria lumii anumite „faze de tipism, de individualism etc., anumite faze sufleteşti elementare”, identificabile la orice popor, ca şi în evoluţia individului23. Dacă învăţatul istoric german îi părea abstract, dispus la dogmatism, concepţia despre erou şi eroism a lui Carlyle era mai potrivită temperamentului său. „În timpurile noastre – nota Iorga – noi am trivializat, o mărturisim, studiul istoriei. Eroi mai sunt, dar nu sunt numai ei, şi în acelaşi timp nu cădem în greşeala de ieri, de a suprima eroii pentru a pune în locul lor zvonul confuz al mulţimilor. Nu: glasuri clare trebuie să fie, rezumând acele zvonuri confuze, dar glasurile acelea clare nu vor avea niciodată în ele putere de zguduire a sufletelor noastre.

20 Idem, Pagini de tinereţe, II, Bucureşti, 1968, p. 60 – 62.

21 Idem, Generalităţi cu privire la studiile istorice. Bucureşti, 1944, p. 114.

22 Ibidem, p. 114.

21 Ibidem, p. 115 – 116.

nu vor produce niciodată efectul acela măreţ pe care-l pot produce, dacă ele nu se ridică tocmai din acel imens zvon ce-l fac gloatele omeneşti când le simţi că trăiesc,

suferă şi luptă, şi lor le datorim ceva din cât datoram numai eroilor odinioară” 24. Nu poate fi oricine erou, însă poate deveni un element activ şi onest al comunităţii din care face parte şi care trebuie să-i inculce încredere în sine, în valorile de interes comun. Iorga se distanţa astfel de providenţialismul eroilor carlyleeni, pentru a pune accent pe situarea cât mai strictă a artistului în mediul său de creaţie25. Din acest punct de vedere, îl considera pe Ibsen „erou modern”, militant pentru un ideal fără pete, realizabil – ca şi la „radicalul creştin Carlyle” – numai prin efort lăuntric26, încă mai aproape de viziunea eroică a marelui scoţian se află Vasile Pârvan, al cărui cult pentru Marc Aureliu îl apropia şi de filosoful muncii tăcute, al datoriei şi al sincerităţii depline27, în 1909, pe când lucra la un studiu despre împăratul-filozof, căuta analogii cu alţi „oameni mari”, între care Alexandru cel Mare de Droysen şi Friedrich cel Mare de Carlyle, ultima părându-i-se cam stufoasă, dar indispensabilă28. Prin Fichte, Herder, Keller ş.a., s-a apropiat de idealismul german29, atât de important şi în educaţia lui Carlyle. Asemeni acestuia din urmă, a reţinut din Fichte îndemnul patetic la acţiune ameliorativă: „A sta şi a se plânge de stricăciunea şi pieirea oamenilor, fără a pune mâna ca să le micşorezi, e femeiesc. A pedepsi şi a batjocori amar, fără a spune oamenilor cum să se facă mai buni.

24 Ibidem, p. 111 – 112.

25 Idem, Pagini de tinereţe, II, 1968, p. 41, 60, 62, 277; l, p. 186, 307. Alte referiri la Carlyle, în Cugetul românesc, II, 1923, 6 – 7, p. 418; Ce datorim cărţii engleze, Vâlenii-de-Munte, 1938, p. 112; Generalităţi, p. 37 – 38.

26 fdem. Un erou modern: Henrik Ibsen, în o luptă literari, II, Bucureşti, 1979, p. 321, 322, 323.

21 Al. Zub (ed.), V. Părvan. Corespondenţă şi acte.

Bucureşti, 1973, p. XIX. 21 Ibidem, p. 381.

— Idem, Vasile PSrvan, efigia cărturarului. Iaşi, 1974, p. 116, 137, 140 – 141, 373.

THOMAS CARLYLE

e lipsa de bunăvoinţă. Acţiune, acţiune, iată pentru ce trăim!” 30 Este spiritul în care a trăit el însuşi, atent la comandamentele morale şi întărit în marea lui străduinţă de pilda lui Carlyle31. „Ca să înţelegi aceste două cuvinte ale filosofului englez, muncă şi tăcere, trebuie să fii întâi sincer cu tine însuţi”, conchidea Pârvan32, impresionat – ca şi alţi contemporani – de mesajul geniului solitar31, de care se simţea atât de aproape ca viziune istorică, stil somptuos, încredere în putinţa omului de a se primeni mereu şi înnobila34.

Din noua generaţie de maiorescieni, C. Antoniade s-a distins printr-un studiu, înfâiul de amploare la noi, despre Carlyle35. Studiu dens şi entuziast, care a produs o suită de comentarii semnificative pentru impactul operei36. Un an mai târziu, în 1910, acelaşi filosof a publicat Eroii, cultul eroilor şi eroicul în istorie”, la care se adăuga numaidecât o selecţie de texte38, semn că „orizontul de aşteptare” convenea acestui tip de restituiri. Peste câţiva ani, în plină conflagraţie mondială, M. Negru iniţia o paralelă între Nietzsche şi Carlyle, doi solitari preocupaţi de omul superior39.

Şi perioada interbelică a fost sensibilă, în alte culturi (Unamuno, Papini, Ludwig etc.) ca şi la noi, faţă de tema eroului

30 V. Pârvan, Scrieri, Bucureşti, 1981, p. 115. „Al. Zub, op. cit., p. 342.

32 Mdem, p. 362.

33 Ibidem, p. 376.

34 Ibidem, p. 382. Cf. şi idem. Pe urmele lui Vasile Pârvan, Bucureşti, 1983, p. 117, 336, 345.

39 C. Antoniade, Thomas Carlyle, Bucureşti, 1909; ed. II, 1912; ed. III, 1925; Opere, ed. I.M. Popescu, Bucureşti, 1985, p. 113 – 231.

— N.C. Enescu, Carlyle, în Ramuri, IV, 1909, p. 856; Al. Vlahuţă, Thomas Carlyle, în Universul, 1909, 113, p. l; Eugen Pont, Thomas Carlyle filosoful emilor, în Noua revista români. V, 1909, 4, p. 54, 55; Barou Constantinesexu, Carlyle şi filosofa istoriei, în Viitorul, 1910, 988. p. 1 – 2.

„Thomas Carlyle, Eroii, cultul eroilor şi eroicul fu istorie, trad. C. Antoniade. Bucureşti, 1910, 1921.1925.

„Idem, Muncă. Sinceritate. Tăcere. Pagini alese, Bucureşti. 1910.

— M. Negru, Omul superior văzut de doi singuratici, Ftiedrich Nietzsche fi Thomas Carlyle, Bucureşti, 1916.

În istorie. „Rebeliunea maselor” punea sub seninul urgenţei problema unei reacţii individualiste pe măsură, pentru a se putea obţine un mai bun echilibru social. Ortega y Gasset şi Ştefan Zweig, între alţii, sunt ilustrativi pentru sporul de interes ce se acorda omului excepţional, eroului, personalităţii. Biografia ocupa un loc privilegiat în demersul restitutiv, ca şi în aşteptările publicului. Geniu şi caracter (Emil Ludwig) a făcut de atunci o frumoasă carieră. Lui Carlyle i s-au dedicat noi pagini de analiză în Personalismul energetic (C. Rădulescu-Motru), ca şi în seria de Oameni aleşi elaborată de I. Simionescu[40], la care se adaugă altele[41].

Interesul pentru opera lui Carlyle resuscitat o clipă prin traducerea Istoriei Revoluţiei franceze, la finele ultimei conflagraţii mondiale[42], a fost multă vreme descurajat sub regimul comunist. Opera ca atare n-a mai putut circula, iar referinţele la ea aveau să fie doar

negative, mai ales în ce priveşte cultul eroilor şi interpretarea dată Revoluţiei.

Abia în ultimul timp, prin reeditarea monografiei lui C. Antoniade43 şi prin traducerea lui Sartor Resartus de Minai Avădanei44, se poate spune că asistam la o resurecţie a interesului pentru filosoful muncii şi angajării depline. Explicaţia trebuie căutată desigur în virtuţile operei sale, dar şi în noul orizont de aşteptare ce s-a conturat, pe seama unei lungi experienţe de tip colectivist

*” C. Rândulescu-Motru, Personalismul energetic şi uite scrieri, Bucureşti, 1984, p. 642 – 645; I. Simionescu, Oameni aleşi, I, Străini, Bucureşti, 1925, p. 76.

41 Dragoş Protopopescu, Fenomenul englez. Studii şi interpretări, Bucureşti, 1936; Leo Cezza, Thomas Carlyle, în Jurnalul literar, I, 1939, 21, p. l; M. Beza, Din Anglia, însemnările unui literat. Iaşi, f.d., p. 16 – 23; Tudose Dracea, Thomas Carlyle şi tineretul, în Revista scriitoarei, XIII, 1939, l-12, p. 18; Andrei Oţetea, Scrieri istorice alese, Cluj-Napoca, 1980, p. 30.

43 Thomas Carlyle, Istoria Revoluţiei franceze, trad. Nicolae Pandelea, Bucureşti, I, 1944; II, 1945; III, 1946.

41 C. Antoniade, Opere, Bucureşti, 1985, p. 113 – 231 (ed. I.M. Popescu).

44 Thomas Carlyle, Sartor Resartus, Filosofia vestimentaţiei. Iaşi, Institutul European, 1995, 284 p. (Trad. Minai Avădanei).

şi totalitar45. Scrisul lui Carlyle e perceput ca un răspuns posibil la atftea aberaţii, demisii şi turpitudini ale epocii. Nu se poate ieşi din cercul ei vicios fără eroismul recomandat de filosof. Nu e de conceput o salvare individuală sau colectivă prin evaziune, prin acel esca-pism mimat, pe care unii strategi ai puterii ni-l recomandă sub

forma neimplicării în politic. Autorul Eroilor ne stă la îndemână pentru sfat şi încurajare. Spirit tutelar al literelor engleze, el poate deţine o cotă înaltă de interes în lumea de azi. Ca istoric, scriitor şi filosof, Carlyle e un spirit de actualitate continuă. Cariera lui în spaţiul culturii române, deşi impresionantă prin unele afinităţi de stil, viziune, impuls eroic, e departe de a-şi epuiza resursele46. Dincolo de moda produsă de cuvântul oracular, trebuie să recunoaştem substanţa lui, valoarea ideilor puse în joc destul de pregnant şi de abil pentru a crea o puternică impresie. Carlyle e dintre acei scriitori la care ne întoarcem nu numai pentru conţinutul mesajului său, dar şi pentru forma acestuia, strălucitoare, frapantă, stranie. Cariera unică a istoricului-filozof, a literatului cu mari însuşiri continuă. Suntem ispitiţi a ne întoarce la el mereu, dincolo de exhumări parcimonioase ori triumfale, ca la un reper util şi reconfortant. Util, deoarece se găsesc acolo atftea observaţii demne de interes, în ordinea cunoaşterii, a înţelegerii umane. Reconfortant, deoarece îndemnurile lui Carlyle, reiterate obsesiv, stimulează fibra morală din noi, punând-o în alertă şi colabo-rând la o înălţare de sine continuă.

Al. Zub

45 Cf. Gertrude Himmelfarb, Despre eroi, răufăcători şi valeţi, în Sinteza, 95/1993, p. 67 – 72.

46 Asupra valorii sale ca istoric, v. Alfred Cobban. Carlyle's „French Revolution", în History, 1963, 48, p. 306 – 316; Harold T. Parker, Tttomas Carlyle, în Lucian Boia (ed.), Creat historians of the modern age, an internaţional dktionary, New York ele., 1991, p. 190 – 191. Cu privire la doctrina eroicului, v. Sidney Hook, The bem în history. A study în limitation and possibility, Boston, 1955, p. 14, 42, 59, 60, 92, 102 etc.

EROUL CA DIVINITATE. ODIN. PĂGÂNISMUL:

MITOLOGIA SCANDINAVA

Mi-am asumat sarcina de a spune aici câte ceva despre Oamenii Mari, despre felul în care şi-au făcut apariţia în treburile lumii noastre, despre modul în care s-au modelat ei înşişi în istoria lumii, despre ideile pe care şi le-au făcut ceilalţi oameni despre ei, despre ceea ce au făcut; – adică despre eroi şi despre acceptarea şi faptele lor, ceea ce eu numesc cultul eroilor şi eroicul în viaţa oamenilor. Evident că este un subiect vast care merită să fie tratat altfel decât ne putem aştepta să-l tratăm acum. Un subiect vast, chiar nelimitat; vast cât întreaga istorie universală. Istoria a ceea ce a realizat omul în lumea aceasta este ui fond istoria Oamenilor Mari care au trudit aici. Aceştia erau conducători de oameni; erau plăsmuitorii, modelele şi, într-un sens larg, creatorii a tot ceea ce marea masă a oamenilor s-a străduit să facă sau să dobândească; toate lucrurile pe care k vedem săvârşite pe lume sunt, la drept vorbind, rezultatul material exterior, realizarea practică şi materializarea gânduritor care sălăşluiau în Oamenii Mari trimişi în lume. Am putea foarte bine să admitem

THOMAS CARLYLE

faptul că sufletul întregii istorii a lumii ar fi istoria lor. Este prea limpede că nu vom putea face dreptate acestui subiect în acest loc. Avem o singură mângâiere, şi anume că Oamenii Mari, oricum i-am lua, constituie o companie utilă. Nu ne putem uita la un Om Mare, oricât de imperfect ar fi el, fără să nu câştigăm ceva. El este izvorul viu de lumină, în preajma căruia este bine şi plăcut să fii. Lumina care iluminează, care a pătruns întunericul lumii; şi aceasta nu doar ca o lampă aprinsă, ci asemeni făcliei naturale strălucind ca un dar al Cerului; ca un izvor de lumină revărsată, un izvor de intuiţie nativă şi originală, de bărbăţie şi nobleţe eroică; – în a cărui strălucire toate

sufletele simt că e bine să se afle. Oricum s-ar face, nu vă veţi plânge dacă veţi rătăci o vreme într-o astfel de vecinătate. Cele şase categorii de eroi, alese din ţări şi epoci foarte îndepărtate, diferind total în privinţa aspectului lor exterior, vor putea, dacă vom şti să le privim cu justeţe, să ne ilustreze mai multe lucruri. Dacă le-am vedea bine, am arunca o privire în chiar miezul istoriei lumii. Cât de fericit aş fi dacă aş putea cumva, în vremuri ca acestea, să vă fac să pătrundeţi însemnătatea eroismului; legătura divină (pentru că pot foarte bine să-i spun aşa) care îl uneşte oricând pe Omul Mare cu ceilalţi oameni; şi astfel, cum s-ar spune, nu să-mi epuizez subiectul, ci să-i deschid căi noi! în orice caz, trebuie să fac această încercare.

Se spune bine, în toate înţelesurile, că religia unui om este elementul principal în ceea ce-l priveşte pe el; religia cuiva sau a unui întreg popor, în acest contex nu înţeleg prin religie crezul bisericesc pe care cineva îl mărturiseşte, articolele de credinţă pe care le semnează şi le afirmă prin cuvinte sau în alte moduri; nu aceasta ca un întreg şi de multe ori chiar deloc. Vedem oameni de tot felul, de credinţe mărturisite, ajungând la aproape toate treptele valorii sau non-valorii, în fiecare sau în oricare dintre ele. Această mărturisire şi această afirmare nu sunt ceea ce înţeleg eu prin religie; mărturisire şi afirmare adesea pornite din faptele exterioare ale omului, din obişnuita sa zonă argumentativă, oricât de adâncă ar fi aceasta. Dar lucrul în care omul crede cu adevărat (şi aceasta este adesea suficient fără a o afirma nici măcar faţă de el însuşi, cu atât

mai puţin faţă de alţii); lucrul pe care omul şi poartă practic în inimă şi pe care ştie că este sigur, privind

legăturile sale cu acest Univers misterios şi datoria şi destinul său aici; acesta este în toate cazurile lucrul esenţial pentru el, lucru care le determină pe toate celelalte în mod creator. Aceasta este religia sa; sau poate fi simplul său scepticism şi non-religia: felul în care se simte el însuşi legat spiritualiceşte de lumea nevăzută sau de non-lume; iar dacă îmi spuneţi ce este acest lucru, îmi veţi arăta într-o mare măsură şi ce este omul şi ce fel de lucruri va face el. Prin urmare, vom întreba în primul rând despre un om sau despre o naţiune: Ce religie aveau? Era păgânism, – pluriteism, pură reprezentare senzorială a acestui mister al vieţii, iar drept principal element recunoscut forţa fizică? Era creştinism; credinţa într-un nevăzut, nu numai ca fiind real, ci drept unica realitate; timpul, prin cele mai mărunte momente ale sale, sprijinindu-se pe veşnicie; împărăţia păgână a forţei înlocuită printr-o supremaţie mai nobilă, aceea a sfinţeniei? Era scepticism, nesiguranţă şi cercetarea faptului dacă există sau nu o lume nevăzută, vreun mister al vieţii în afara unuia nebunesc; – îndoială faţă de toate acestea sau poate necredinţă şi negare făţişă? A răspunde la întrebarea aceasta înseamnă să ni se dea sufletul istoriei acelui om sau al acelei naţiuni. Gândurile pe care le aveau au dat naştere acţiunilor pe care le-au săvârşit; sentimentele lor dădeau naştere gândurilor lor: nevăzutul şi spiritualul din ei erau cele care determinau exteriorul şi realul. Aşa cum spuneam, religia lor era marele fapt legat de ei.

În aceste cuvântări, aşa limitaţi cum suntem, ar fi bine să ne îndreptăm cercetările mai ales spre aspectul religios al subiectului. Odată binecunoscut acesta, totul ne va fi cunoscut. L-am ales ca prim erou din seria noastră pe Odin, figura centrală a păgânismului scandinav; o emblemă pentru noi a unui deosebit de extins domeniu al

lucrurilor. Să ne oprim o vreme privirile asupra eroului ca divinitate, cea mai veche formă primară a eroismului.

Desigur, păgânismul acesta pare un lucru foarte straniu; aproape de neconceput pentru noi acum. O junglă încâlcită şi de nepătruns; o junglă de amăgiri, confuzii, falsităţi şi absurdităţi, acoperind întregul câmp al vieţii! Un lucru care ne umple de uimire şi.

dacă e posibil aşa ceva, aproape de incredulitate, – căci, într-adevăr, nu este uşor să înţelegi cum nişte oameni teferi au putut vreodată, calm şi cu ochii deschişi, să creadă m şi să trăiască conform unor astfel de doctrine; ca oamenii să fi adorat pe sărmanul lor semen ca pe un zeu, şi nu numai pe el, dar şi trunchiuri, pietre şi tot soiul de obiecte însufleţite şi neînsufleţite; şi să fi alcătuit un haos, atât de incoerent, de halucinaţii în chip de teorie a Universului. Toate acestea par a fi o poveste de necrezut. Cu toate acestea, e limpede că au făcut-o. Oameni alcătuiţi ca şi noi au acceptat într-adevăr să depindă şi să se simtă ca acasă într-o asemenea junglă groaznic de ineficită, de adorări şi credinţe greşite. Foarte ciudat. Da, putem adăsta în durere şi tăcere asupra abisurilor de beznă din om; dacă ne bucurăm de culmile de viziune mai pură la care a ajuns el. Asemenea lucruri au fost şi sunt în om; în toţi oamenii; deci, şi în noi. Unii amatori de speculaţii explică foarte pe scurt religia păgână: simplă înşelăciune, vicleşug preoţesc şi amăgire, spun ei. Niciun om teafăr nu a crezut cu adevărat în ea, – pur şi simplu s-a căznit să-i convingă pe alţi oameni, nedemni de numele de teferi, să creadă în ea! Va fi adesea datoria noastră să protestăm împotriva acestui fel de ipoteză despre faptele şi istoria oamenilor; iar eu protestez de la bun început aici împotriva ei în legătură cu păgânismul şi cu toate celelalte isme prin

care s-a străduit, o vreme măcar, să păşească în această lume. Aveau toate un adevăr în ele, altfel oamenii nu le-ar fi acceptat, înşelăciunea şi amăgeala abundă, în religii, mai cu seamă în stadiile mai avansate de decădere, au fost înspăimântător de multe; dar înşelăciunea n-a constituit niciodată influenţa generatoare pentru asemenea lucruri; nu a fost niciodată sănătatea şi viaţa unor astfel de lucruri, ci boala lor, precursoarea sigură a morţii lor iminente! Să nu uităm niciodată acest lucru. Mie mi se pare o ipoteză deosebit de tristă aceea a înşelăciunii dând naştere oricărei credinţe, chiar şi la sălbatici, înşelăciunea nu generează nimic; ea ucide totul. Nu vom pătrunde în inima adevărată a vreunui lucru dacă privim doar la înşelăciunile cuprinse în el; dacă nu respingem în întregime toate înşelăciunile ca simple boli şi coruperi, faţă de care singura noastră datorie şi singura datorie a tuturor oamenilor este să le distrugem, să le înlăturăm din gândurite şi viaţa noastră. Pretutindeni.

omul este duşmanul înnăscut al minciunilor. Cred că şi în Marele Lamaism există un fel de adevăr. Citiţi Darea de seama a Ambasadei lui Turner din acea ţară, o relatare sinceră, clară şi cam sceptică, şi veţi vedea. Aceşti sărmani oameni din Tibet au credinţa lor care spune că Providenţa trimite întotdeauna pe pământ o încarnare a Ei pentru fiecare generaţie, în esenţă, o credinţă într-un fel de Papă! mai mult, la fond, credinţa în existenţa unui Foarte Mare Om; în faptul că el poate fi descoperit; că, odată descoperit, ar trebui să-l acceptăm cu o supunere fără limite! Acesta este adevărul despre Marele Lamaism; „capacitatea de a-l descoperi” constituie unica eroare aici. Preoţii tibetani au propriile lor metode de a afla care este Cel Mai Mare Om, cel care merită să domnească asupra

lor. Greşite metode: dar stat ele chiar atât de greşite faţă de metodele noastrede a înţelege că el este întotdeauna primul născut dintr-o genealogie? Vai, cât de greu este să afli metode bune pentru aceasta! Vom ajunge să avem o şansă de a înţelege păgânismul atunci când vom recunoaşte mai întâi că, pentru partizanii lui, a fost o vreme când era copleşitor de adevărat. Să considerăm drept un fapt foarte sigur situaţia în care oamenii au crezut sincer în păgânism; oameni cu ochii deschişi, cu simţurile nealterate, oameni făcuţi întocmai la fel ca şi noi; că, dacă am fi fost acolo, am fi crezut în el. Să ne întrebăm acum: oare ce poate să fi fost păgânismul?

O altă teorie, oarecum mai respectabilă, atribuie astfel de lucruri alegoriei, un joc al spiritelor poetice, cum susţin teoreticienii; o întruchipare, la poveşti alegorice, personificări şi forme vizuale a ceea ce asemenea spirite poetice cunoscuseră şi simţiseră ta Univers. Aceasta concordă, adaugă ei, cu o lege primară a firii umane, care poate fi tacă observată acţiontad pretutindeni, deşi ta lucruri mai puţin importante, astfel că omul se străduieşte să exteriorizeze ceea ce simte cu intensitate şi să vadă acest lucru reprezentat la faţa ochilor săi la forme concrete, ca un fel de viaţă şi realitate istorică. Fără îndoiala că există o astfel de lege, care este una dintre cete mai profunde ale firii omeneşti; nici nu trebuie să ne îndoim de faptul că ea acţionează fundamental şi în acest domeniu. Ipoteza care atribuie întreg păgtaismul sau cea mai mare parte a lui acestei acţiuni mi se pare ceva mai respectabilă; dar nu o pot tacă numi

adevărata ipoteză. Gândiţi-vă, am crede noi şi am considera drept principiu călăuzitor al vieţii noastre o alegorie, un joc poetic? Nu de joc, ci de onestitate avem

noi nevoie. Este un lucru deosebit de serios să fii viu în lumea asta; moartea nu este un joc pentru om. Viaţa omului n-a fost niciodată un joc pentru el; să fie viu a fost o realitate aspră, o chestiune extrem de serioasă!

Consider, deci, că, deşi aceşti teoreticieni ai alegoriei se află pe calea adevărului, încă n-au ajuns la el. Religia pagină este într-adevăr o alegorie, un simbol a ceea ce oamenii ştiau şi simţeau despre Univers şi toate religiile sunt simboluri ale acestei cunoaşteri şi simţiri, modificându-se pe măsură ce şi ele se transformă; dar mi se pare a fi pervertire radicală, ba chiar o inversare a problemei, să considerăm alegoria drept origine şi cauză motrice, ea nefiind decât, mai curând, rezultatul şi finalul. Nu de alegorii frumoase şi de simboluri poetice perfecte aveau nevoie oamenii; ci să ştie ce trebuie să creadă despre Univers, ce cale aveau de străbătut în el; în ce să spere şi de ce să se teamă, ce să facă şi de ce să se ferească a înfăptui în această viaţă misterioasă a lor. Călătoria Pelerinului [1] este o alegorie, o alegorie frumoasă, corectă şi serioasă: dar gândiţi-vă dacă alegoria lui Bunyan ar fi putut să preceadă credinţa al cărei simbol este! Credinţa – pentru care alegoria urma să devină apoi o umbră – trebuie să fi fost deja acolo, împărtăşită de toţi; şi putem spune cu toată seriozitatea că este vorba de o umbră amuzantă, de un simplu joc al fanteziei, în comparaţie cu acel fapt îngrozitor şi cu certitudinea ştiinţifică a căror emblemă aceasta se străduia să fie din punct de vedere poetic. Alegoria este produsul certitudinii, nu sursa ei, nici în cazul lui Bunyan şi nici în orice alt caz. În privinţa păgânismului încă trebuie să ne întrebăm de unde a apărut certitudinea aceea ştiinţifică, sursa unei serii atât de încâlcite de alegorii, erori şi confuzii? Cum era şi ce era ea?

Fireşte, ar fi o încercare nebunească să pretindem că

am putea „explica” aici sau în oricare alt loc un asemenea fenomen cum este acest păgânism îndepărtat, această încâlcitură incoerentă şi nebuloasă, semanând mai curând cu o mare de nori decât cu un îndepărtat continent de pământ şi solide fapte! Nu mai este vorba de o realitate, deşi a fost cândva. Trebuie să înţelegem că această aparentă mare

de nori a fost cândva realitate; că nu alegoria poetică, şi cu atât mai puţin înşelăciunea şi amăgirea au constituit originea ei. îmi închipui că oamenii nu au crezut niciodată în cântece deşarte, nu şi-au riscat viaţa sufletului lor pe alegorii, în toate timpurile, mai ales în vremurile sincere de la început, oamenii au avut un instinct pentru detectarea şi detestarea minciunilor. Să vedem dacă, lăsând la o parte atât teoria înşelăciunii cât şi pe cea a alegoriei şi ascultând cu atenţie duioasă acel zvon îndepărtat şi confuz al vremurilor păgâne, putem fi siguri cel puţin de aceea că exista un fel de fapt în inima lor; că nici ei nu erau mincinoşi şi nebuni, ci sinceri şi teferi în bietul lor fel de a fi!

Vă amintiţi ficţiunea aceea a lui Platon despre omul care atinsese maturitatea într-un loc ascuns şi întunecos şi care a fost scos pe neaşteptate la lumină ca să vadă răsăritul soarelui. Cât de mare trebuie să fi fost uimirea şi fără margini încântarea lui în faţa privelişte! la care noi ne uităm cu indiferenţă în fiecare zi! Cu simţurile libere şi receptive ale unui copil şi, totuşi, cu capacitatea matură a unui bărbat, întreaga lui inimă ar fi vrăjită de priveliştea aceasta, şi-ar da foarte bine seama că e dumnezeiască, iar sufletul lui s-ar prosterna în faţa ei. O asemenea măreţie copilărească era caracteristică popoarelor primitive. Primul cugetător păgân printre oamenii necizelaţi, primul

om care a început să gândească era tocmai acest copil-bărbat al lui Platon: simplu, sincer ca un copil, dar cu profunzimea şi forţa unui bărbat. Natura nu avea încă niciun nume; el nu întrunise încă sub un nume varietatea nesfârşită de privelişti, sunete, forme şi mişcări pe care noi le numim acum Univers sau Natură – astfel că, dându-i un nume, scăpăm cu faţa curată. Pentru sălbaticul cu inimă profundă totul era încă nou, neascuns sub nume sau formule; se înălţa gol, strălucind acolo în faţa lui, frumos, taspăimântător, de nepătruns. Pentru omul acesta, Natura era cum este ea întotdeauna pentru cugetător şi profet: supranaturală. Acest pământ verde şi înflorit alcătuit din stfnci, copaci, munţi, râuri, mări cu mii de glasuri; – marea aceasta nemărginita şi adâncă de azur care pluteşte deasupra capetelor noastre; vânturile care o bântuie; norul negru care se adună din sine însuşi, vărsând când foc, când grindină, când ploaie;

ce este aceasta? Spuneţi, ce? De fapt, încă nu ştim; poate că nu vom şti nimic niciodată. Nu prin introspecţia noastră superioară putem ieşi din încurcătură, ci prin uşurinţa noastră umană, prin neatenţia şi lipsa noastră de introspecţie. Doar negândind încetăm să ne mai minunăm. Solidificat în jurul nostru, încât uşând în întregime orice noţiune pe care ne-o desluşim, se află un înveliş de tradiţii, lucruri din auzite, vorbe goale. Numim focul acela al norului negru „electricitate” şi ţinem cursuri savante despre ea; facem la fel şi cu sticla şi mătasea. Dar ce sunt acestea? Ce le-a creat? De unde vin? încotro se îndreaptă? Ştiinţa a făcut multe pentru noi; dar ştiinţa care ne-ar ascunde nemărginita, adânca şi sacra infinitate a neştiinţei, în care nu putem pătrunde niciodată şi deasupra căreia orice ştiinţă pluteşte ca o pojghiţă foarte subţire,

este o ştiinţă săracă. Lumea aceasta, după toată ştiinţa şi ştiinţele noastre, este încă un miracol: minunată, de nepătruns, magică şi chiar mai mult decât atât pentru oricine va cugeta asupra ei.

Marele mister al Timpului – în caz că nu mai există şi altul; nemărginitul, tăcutul şi neostoitul lucru numit Timp, care curge, se precipită tăcut, iute, ca fluxul unui ocean atotstâpânitor, deasupra căruia noi şi întregul univers plutim ca nişte emanaţii, ca nişte arătări care suit reale şi imediat după aceea dispar – este de-a pururi un miracol; un lucru care ne lasă muţi, pentru că nu avem cuvinte ca să vorbim despre el. Universul acesta, vai mie – ce putea omul primitiv să ştie despre el; ce putem noi şti acum? Că e o Forţă, o complexitate înmiită de forţe; o forţă din care noi nu facem parte. Asta-i tot; noi suntem forţa aceasta, întrucât ea este total diferită de noi. Forţă, forţă, pretutindeni forţă; noi înşine suntem o forţă misterioasă în mijlocul ei. „Nu există nicio frunză care putrezeşte în drum să nu aibă forţă în ea: altfel cum ar putea putrezi?” Desigur, şi pentru cugetătorul ateist, dacă ar putea exista aşa ceva, acest uriaş vârtej nemărginit de forţă care ne înconjoară trebuie să fie tot un miracol; un vârtej în continuă mişcare, la fel de înalt ca şi nemărginirea, la fel de bătrân ca veşnicia. Şi ce este el? Creaţia lui Dumnezeu, răspund oamenii religioşi; a Dumnezeului Atotputernic! Ştiinţa ateistă bolboroseşte neputincioasă despre aceasta, cu denumiri ştiinţifice, experienţe şi mai ştiu eu ce, ca şi cum ar fi vorba despre un

biet lucru mort bun de pus în butelii Leyden şi bun de vândut la tarabe. Dar simţul natural al omului, dacă este corect folosit, îl proclamă în toate timpurile ca fiind un lucru viu, – da, un lucru nespus de dumnezeiesc, faţă de

care cea mai bună atitudine de adoptat pentru noi, după atâta ştiinţă acumulată în timp, este temerea, prosternarea cucernică şi umilinţa în adâncul sufletelor noastre, adorate măcar în tăcere dacă nu în cuvinte.

Dar observ acum ceva în plus: dar dacă în vremuri ca ale noastre este nevoie de un Profet sau de un Poet ca să ne înveţe acest lucru, adică debarasarea de aceste sărmane învelişuri necucernice, de aceste denumiri şi cunoştinţe ştiinţifice din auzite, – lucru pe care anticul suflet sincer, încă neîngreunat cu asemenea piedici, îl făcea pentru sine. Lumea, care acum este divină doar pentru cei care au har, era atunci divină pentru oricine îşi arunca privirile asupra ei. Omul stătea gol, faţă în faţă cu ea. „Totul era divin sau Dumnezeu” – Jean Paul încă o consideră ca fiind aşa; uriaşul Jean Paul care are puterea să scape de lucrurile din auzite: dar atunci nu existau lucruri din auzite. Canopus2, strălucind deasupra deşertului, cu licărirea lui de diamant albastru (strălucirea aceea albastră asemenea unui spirit, mult mai puternică decât o vedem vreodată de aici), pătrundea în inima sălbaticului ismaelit, pe care îl călăuzea prin pustietatea dezolată de acolo. Acelui Canopus, strălucirea interioară care îl domina din marea şi adânca Veşnicie, putea să i se pară ca un ochi minuscul inimii lui sălbatice plină de sentimente, dar fără să aibă cuvinte pentru vreunul din ele. N-am putea înţelege cum oamenii aceştia, deveniţi ceea ce noi numim Sabeani, adoratorii stelelor, n adorau pe Canopus? Acesta este pentru mine secretul tuturor formelor de păgânism. Adorarea este încântarea transcendentă; încântare pentru care nu există nici limite, nici măsură; aceasta înseamnă adorare. Pentru aceşti oameni primitivi, toate lucrurile şi orice vedeau în preajma lor erau însemnul divinităţii, a unui zeu.

Priviţi ce liană veşnică a adevărului se afla în

aceasta! Dar nouă, prin fiecare stea, prin fiecare fir de iarbă, dacă ne vom deschide minţile şi ochii, nu ni se arată un Dumnezeu? Acum nu ne mai închinăm în felul acela; dar nu ni se consideră încă drept un merit, o dovadă a ceea ce noi numim „fire poetică” faptul că recunoaştem

că fiecare obiect are o frumuseţe divină în el, că fiecare obiect este, „cu adevărat”, o fereastră prin care putem privi însuşi Infinitul? Pe cel care poate descoperi frumuseţea lucrurilor îl numim Poet, Pictor, Om de Geniu. Ei sunt dăruiţi cu har, demni de a fi iubiţi. Aceşti sărmani sabeani[3] – în felul lor – făceau exact ceea ce face şi el. Că făceau asta, indiferent în ce fel, era un merit: era ceva mai bun decât făcea omul complet prost, calul şi cămila, – adică nimic!

Dar acum, dacă toate lucrurile la care ne uităm constituie pentru noi însemne ale Prea înaltului Dumnezeu, pot adăuga că omul este o asemenea emblemă mai mult decât oricare din ele. Aţi auzit de celebrele vorbe ale Sfântului Crisostom cu privire la Shekinah[4] sau Arca Mărturisirii, revelaţie vizibilă a lui Dumnezeu la evrei: „Adevărata Shekinah este omul!” Da, aşa şi este: nu sunt vorbe goale; este cu adevărat aşa. Esenţa fiinţei noastre, misterul din noi care îşi spune „Eu” – oare ce vorbe avem noi pentru asemenea lucruri? – e un suflu al Cerului: Prea înalta Făptură care se revelează pe ea însăşi în om. Corpul acesta, aceste capacităţi, viaţa asta a noastră, nu sunt toate un fel de veşmânt pentru acel Nenumit? „Există un singur Templu în Univers”, spune piosul Novalis, „iar acesta este Trupul Omului. Nimic nu este mai sfânt decât această formă superioară. Să te închini în faţa oamenilor înseamnă să preaslăveşti această revelaţie în came. Atingem Cerul atunci când atingem cu mâna un trup

omenesc!” Acestea par simple înflorituri retorice, dar nu este aşa. Meditând temeinic, vom descoperi că este vorba de un fapt ştiinţific; expresia, formulată aşa cum s-a putut, a adevărului fundamental al lucrului. Noi suntem miracolul miracolelor, – marele mister de nepătruns al lui Dumnezeu pe care nu-l putem înţelege, nu ştim cum să vorbim despre el; dacă vrem, putem să simţim şi să ştim că este cu adevărat aşa.

Aceste adevăruri erau cândva mai uşor de simţit decât acum. Tânăra generaţie a lumii – care avea în ea prospeţimea copiilor de vârsta fragedă şi totuşi profunzimea oamenilor sinceri, care nu credeau că făcuseră totul în Cer şi pe Pământ doar pentru că le dăduseră denumiri ştiinţifice, ci trebuiau să se uite drept în ele, acolo unde se aflau, cu teamă şi uimire – simţea mai bine ce anume din divinitate sălăşluieşte în om şi în natură; tinerii aceştia, fără să fie

nebuni, puteau adora natura şi omul mai mult decât orice altceva. Adorare, adică, aşa cum spuneam mai sus, admiraţie fără margini: folosindu-şi deplin capacităţile şi cu toată sinceritatea inimilor lor, ei puteau face acest lucru. Eu consider cultul eroilor ca fiind marele element modificator în sistemul antic de gândire. Ceea ce numeam junglă confuză a păgânismului răsăritean, putem spune, născută din multe rădăcini: orice admiraţie sau adorare a unei stele sau a unui obiect din natură era o rădăcină sau o viţă de rădăcină; dar Cultul Eroilor este cea mai adâncă rădăcină din toate; rădăcina-mamă din care, în mare măsură, tot restul se hrănea şi creştea.

Iar dacă adorarea chiar a unei stele avea o oarecare semnificaţie în ea, cât de multă trebuie să fi avut cea a unui erou! Adorarea unui erou este admiraţia

transcendentă a unui Om Mare. Cred că Oamenii Mari sunt încă de admirat! Nu există sentiment mai nobil decât admiraţia faţă de cineva mai presus de sine însuşi în toate timpurile. Până în zilele noastre, el a constituit o influenţă tonifiantă în viaţa omului. Cred că religia se bizuie pe acest sentiment: nu numai păgânismul, ci chiar şi religii net superioare şi mai adevărate, – toate religiile cunoscute până acum. Cultul eroilor, admiraţia prosternată, din adâncul inimii, supunere înflăcărată şi fără margini faţă de o atât de dumnezeiască şi nobilă formă a omului, – nu sunt toate acestea sâmburele Creştinismului însuşi? Cel mai mare dintre toţi eroii este Cel pe care nu-l vom numi aici! Să lăsăm tăcerea sfântă să mediteze la acest subiect sacru; veţi vedea că el este ultima desăvârşire a unui principiu existent în întreaga istorie a omului pe pământ.

Sau, ca să intrăm în zone mai joase, mai puţin inexplicabile, nu este orice loialitate înrudită şi cu credinţa religioasă? Credinţa este loialitatea faţă de un învăţător inspirat, faţă de un Erou spiritual. Şi ce este adevărata loialitate, suflul vital al oricărei societăţi, dacă nu o emanaţie a cultului eroilor, o admiraţie respectuoasă faţă de cei cu adevărat mari? Societatea se bizuie pe cultul eroilor. Toate demnităţile de rang pe care se sprijină asociaţiile oamenilor sunt ceea ce am putea numi erouarfu e (guvernarea eroilor), – sau ierarhie, intru că este, de altfel, destul de „sfântă”! Duce este Dux, conducător, Regele este Kdn-ning, Kan-ning, Omul care ştie sau poate. Pretutindeni, societatea constituie o anume reprezentare, nu insuportabil de

Inexactă, a unui cult gradat al eroilor; – respect şi ascultare faţa de oameni cu adevărat mari şi înţelepţi. Nu insuportabil de inexactă, repet! Aceşti demnitari sociali sunt toţi ca nişte bancnote, toţi reprezintă aur, – şi, din

păcate, mulţi din ei sunt întotdeauna bancnote false. Ne putem descurca cu câteva bancnote false; chiar şi cu mai multe; dar nu cu toate sau cu cea mai mare parte din ele false! Nu: pentru că atunci trebuie să vină revoluţiile; strigăte de democraţie, libertate şi egalitate, şi mai ştiu eu ce. Bancnotele fund false şi neputând căpăta aur în schimbul lor, oamenii, în disperarea lor, încep să strige că nu mai este aur şi că nici n-a fost vreodată! – „Aurul”, cultul eroilor au existat întotdeauna şi pretutindeni şi nu vor dispărea decât odată cu stingerea omului.

Sunt perfect conştient de faptul că în zilele noastre cultul eroilor, ceea ce numesc eu cult al eroilor, pare să fi ieşit din scenă şi în cele din urmă să fi dispărut. Epoca aceasta, pentru motive care ar merita să fie cercetate odată şi odată, este o epocă ce neagă existenţa Oamenilor Mari. Arătaţi-le criticilor noştri un Om Mare, un Luther, de exemplu, şi vor începe, cum zic ei, să-l „explice”; nu să-l adore, ci să-i ia măsurile, – şi vor ajunge la concluzia că face parte dintr-o categorie de oameni mici! El era „produsul epocii”, susţin ei; epoca avea nevoie de el; Timpul a făcut totul, el nu are niciun merit, ceea ce a făcut el am fi putut face şi noi, aşa critici neînsemnaţi cum suntem! Tristă situaţie, aş zice eu. Epoca avea nevoie de el? Am cunoscut, din păcate, timpuri care îşi reclamau destul de zgomotos marele lor om; dar nu l-au găsit atunci când aveau nevoie de el! Nu era acolo; Providenţa nu-l trimisese; Timpul, ieclammehi-l în gura mare, a trebuit să se prăbuşească în confuzie şi deteriorare pentru că Marele Om nu a venit atunci când era nevoie de el.

Căci, dacă ne gândim bine, nu ar fi fost nevoie ca nicio epocă să se ruineze dacă ar fi găsit un om destul de mare, un om destul de înţelept şi destul de bun: înţelepciune ca să-şi dea seama de cerinţele epocii, bravură ca să o ducă într-acolo pe calea cea bună; acestea

suit salvarea oricărei epoci. Dar eu asemăn epocile obişnuite şi lâncede cu necredinţa, mizeria şi confuzia lor, cu personajele lor îndoielnice şi cu împrejurările stânjenitoare, prăbuşindu-se neputincioase într-o mizerie tot mai mare, către ruina finală; – toate acestea le

asemăn cu lemnul uscat şi mort, aşteptând trăsnetul Cerului să-l aprindă. Trăsnetul acesta este Marele Om, cu forţa sa liberă primită chiar din mâna lui Dumnezeu. Cuvântul lui este cuvântul înţelept şi alinător în care putem crede cu toţii. Totul e în flăcări în jurul lui acum, după căderea trăsnetului, şi arde la fel de tare ca şi focul lui. Unii cred că grămezile de lemn putred l-au atras. Aveau mare nevoie de el, într-adevăr; dar cât priveşte chemarea...

Cred că vor fi unii critici mărginiţi care vor striga: „Nu cumva beţele au aprins focul?” Nu există dovadă mai tristă a micimii unui om decât lipsa lui de credinţă în Oamenii Mari. Nu există simptom mai trist al unei generaţii decât o asemenea orbire generală în faţa fulgerului spiritual, însoţită de credinţa doar într-o grămadă de lemn mort şi steril. Aceasta este ultima etapă a necredinţei, în toate epocile din istoria lumii vom găsi un Om Mare care a fost mântuitorul absolut necesar al vremii sale; – trăsnetul fără care lemnul nu s-ar fi aprins în veci.

Am spus deja că istoria lumii este biografia Oamenilor Mari. Criticii mărginiţi, de felul celor despre care vorbeam, pot răspândi necredinţa şi o paralizie spirituală universală; dar, din fericire, nu pot reuşi întotdeauna s-o facă complet. Există oricând posibilitatea ca un om să se înalţe destul de sus pentru a simţi că ei şi doctrinele lor nu sunt decât himere şi pânze de păianjen. Dar ceea ce este important este că nu reuşesc niciodată să

smulgă cu totul din inimile vii ale oamenilor un anume respect aparte faţă de Oamenii Mari; adoraţie şi adorare, oricât de întunecate şi pervertite ar fi ele. Cultul eroilor va dura atâta vreme cât va exista omul. Boswell5 a venerează pe Johnson al lui, îl venerează cu adevărat chiar în secolul al XVDI-lea. Francezii, în necredinţa lor, cred în Voltaire al lor şi se agită în jurul lui într-un cult al eroilor foarte ciudat, în acel act final al vieţii lui când, 41 înăbuşă sub trandafiri”. Mi s-a părut întotdeauna foarte ciudat cazul lui Voltaire. Întrucât, dacă exemplul cel mai înalt de cult al eroilor este creştinismul, atunci putem găsi în cultul pentru Voltaire unul dintre cete mai de jos! Cel a cărui viaţă a fost cea a unui fel de Anticrist prezintă din nou un contrast curios sub acest aspect. Niciun popor nu a fost vreodată atât de puţin înclinat spre admiraţie ca aceşti francezi ai lui Voltaire. Arşi/Tarea

dominantă a spiritului lor, adorarea era total exclusa. Dar iată că moşneagul de la Ferney* vine la Paris! Un bătrân tremurând din toate încheieturile, un infirm de optzeci şi patru de ani. Simt cu toţii că şi el este un fel de erou; că şi-a petrecut viaţa împotrivindu-se greşelilor şi nedreptăţilor, obligând autorităţile să-l elibereze pe Calas7 şi demascându-i pe ipocriţii care ocupau poziţii înalte; – pe scurt, că şi el, deşi într-o manieră bizară, a luptat ca un viteaz. Ei simt şi că, dacă persiflarea este lucrul de căpetenie, atunci n-a existat niciodată un persiflator mai mare. El este idealul atins al fiecăruia dintre ei; ceea ce toţi ar dori să fie; cel mai francez dintre toţi francezii. El este chiar zeul lor, – un zeu pe măsura lor, astfel că, de la Regina Antoaneta până la vameşul de la Poarta St. Denis, nu-l adoră cu toţii? Oamenii de calitate se deghizează sub chipul unor chelneri de crâşmă de periferie. Dirigintele Poştei, cu o înjurătură straşnică, îi ordonă surugiului:

„Mână cu grijă; fi ai în poştalion pe Dl. de Voltaire". La Paris, trăsura lui e „nucleul unei comete a cărei coadă umple străzi întregi". Doamnele smulg un fir sau două din blana sa ca să le păstreze ca pe nişte moaşte. Nimic din ce era mai măreţ, mai frumos şi mai nobil în întreaga Franţă nu putea să nu simtă că omul acesta era mai măreţ, mai frumos, mai nobil.

Da, de la nordicul Odin la englezul Samuel Johnson, de la divinul întemeietor al creştinismului la uscatul Pontif al enciclopedismului, eroul a fost adorat în toate timpurile şi peste tot. Şi aşa va fi întotdeauna. Cu toţii îi iubim pe Oamenii Mari; îi iubim, îi venerăm şi ne înclinăm respectuos în faţa lor. În fond, cum am putea să ne înclinăm în mod sincer ni faţa a altceva? Nu se simte orice om adevărat înălţat arătând respect faţă de ceea ce se află cu adevărat deasupra lui? Nu există sentiment mai nobil sau mai binecuvântat în inima omului. Şi e o alinare pentru mine când mă gândesc că nicio falsitate sau ariditate a oricărui Timp, cu toate consecinţele lor, nu pot distruge această loialitate nobilă înnăscută şi înclinaţia spre adorare existentă în om. În perioadele dominate de necredinţă, care aveau să devină curând perioade de revoluţie, se pot vedea în toţi prăbuşiri, decăderi jalnice şi ruină, în ceea ce mă priveşte, mi se pare că văd astăzi în indestructibilitatea cultului eroilor diamantul veşnic, mai jos de care ruina confuză a lucrurilor revoluţionare nu

poate decădea. Ruina confuză a lucrurilor sfărâmându-se şi chiar zdrobindu-se şi rostogolindu-se în jurul nostru în aceste perioade revoluţionare va ajunge până la acest punct, dar nu mai departe. Este o piatră unghiulară eternă de la care pot începe să se reîntregească iar. Faptul că omul, într-un sens sau altul, are Cultul Eroilor; că noi toţi îi respectăm şi trebuie

întotdeauna să-i respectăm pe Oamenii Mari – aceasta este pentru mine stânca vie în mijlocul tuturor prăbuşirilor posibile, acel punct fix în istoria revoluţionară modernă, care altfel ar fi infinit de adâncă şi fără margini.

Atât de mult adevăr, numai că sub un veşmânt străvechi şi demodat, găsesc cu adevărat doar în păgânismul vechilor popoare. Natura este încă divină, revelaţie a creaţiei lui Dumnezeu; eroul este încă demn de a fi adorat – aceasta, sub nişte biete forme stângace de început, este ceea ce toate religiile păgâne s-au străduit, cum au putut ele, să aducă pe primul plan. Cred că pentru noi, cei de aici, păgânismul scandinav este mai interesant decât oricare altul. El este, în primul rând, cel din urmă; a dăinuit în regiunile acestea ale Europei până în secolul al XI-lea; cu opt sute de ani în urmă, norvegienii se închinau încă lui Odin. Este de asemenea interesant pentru că a fost crezul părinţilor noştri; al oamenilor al căror sânge curge şi acum în venele noastre şi cu care, fără îndoială, semănăm încă în atât de multe privinţe. Ciudat: ei credeau cu adevărat în felul acesta, pe când noi credem atât de diferit. Să examinăm puţin această sărmană credinţă scandinavă, şi aceasta din mai multe motive. Avem suficiente mijloace de a o face; pentru că există încă un punct de interes în aceste mitologii scandinave: faptul că s-au păstrat atât de bine.

În ciudata insulă a Islandei, – înălţata, susţin geologii, prin puterea focului, în adâncul mării, se află un ţinut sălbatic unde domnesc goliciunea şi lava, învăluită timp de multe luni pe an de furtuni întunecate, dar de o frumuseţe sălbatică şi strălucitoare în timpul verii. Insula se înalţă acolo, în Oceanul Nordic, aspră şi posomorâtă, cu piscurile ei de zăpadă, gheizerele ei tumultuoase, băltile de pucioasă şi groaznicele ei abisuri vulcanice, ca nişte uriaşe şi haotice câmpuri de bătălie ale gerului şi focului. Aici

unde ar fi ultimul loc în care am putea căuta mărturii literare, aici au fost înscrise amintirile acestor lucruri. De-a lungul ţărmului acestui ţinut salba-THOMAS CARLYLE

tic există o fâşie de pământ acoperit de iarbă, unde vitele se pot hrăni, şi, la rândul lor, şi oamenii, datorită lor şi a produselor mării. Se pare că aceşti oameni aveau o fire poetică, nutreau gânduri profunde pe care le exprimau prin muzică. Multe ar fi pierdute, dacă Islanda n-ar fi răsărit din mare şi n-ar fi fost descoperită de scandinavi! Mulţi din vechii poeţi scandinavi s-au născut în Islanda.

Saemund, unul din primii preoţi creştini de acolo, care se pare că avea o înclinaţie şovăielnică faţă de păgânism, a adunat o parte din vechile lor cântece păgâne, poeme sau cânturi cu caracter mitic şi profetic, cea mai mare parte a lor de natură religioasă, tocmai când începeau să fie date uitării. Aceasta este ceea ce criticii scandinavi numesc Edda Cea Veche sau Edda Poetică. Edda*, un cuvânt cu o etimologie nesigură, este considerat a avea sensul de strămoaşă. Snorro Sturieson, un nobil islandez, o persoană extrem de importantă, crescut de nepotul acestui Saemund, printre alte câteva cărţi pe care le-a scris, a fost următorul care, la aproape un secol după aceea, şi-a asumat sarcina de a întocmi un fel de rezumat în proză al întregii mitologii, elucidate de noi în fragmente de versuri tradiţionale. O lucrare alcătuită realmente cu mare originalitate şi talent înnăscut, cu ceea ce s-ar putea numi artă inconştientă; într-un cuvânt, o lucrare ingenioasă şi clară, care constituie şi astăzi o lectură plăcută: aceasta este Edda Cea Nouă sau Edda în proză. Prin acestea şi prin alte numeroase Saga, majoritatea islandeze, cu comentarii islandeze sau nu, continuate cu mult zel în nord până în zilele noastre, putem dobândi chiar şi astăzi o oarecare introspecţie directă şi, de asemenea, să privim vechiul sistem de credinţă

scandinavă, cum s-ar spune, în faţă. Să uitâni că este o religie greşită; să o privim ca pe un vechi sistem de gândire şi să vedem dacă nu putem simţi, măcar într-o oarecare măsură, simpatie faţă de el.

Cred că prima caracteristică a acestei vechi mitologii a ţinuturilor nordice este personificarea lucrurilor vizibile ale naturii. Simplă recunoaştere sinceră a lucrurilor naturii fizice, ca ceva total miraculos, uimitor şi divin. Ei se minunau şi se prosternau cu teamă, făcând religie din ceea ce pentru noi constituie subiect de curs, sub titlul de ştiinţă, îşi închipuiau forţele întunecate şi ostile ale naturii sub forma de „Jocuns”, Uriaşi, fiinţe imense şi sălbatice cu caracter

demonic. Gerul, Focul, Furtunile de pe mare; acestea erau Jocuns. Dimpotrivă, forţele benefice, ca Arşiţa Verii şi Soarele, sunt zei. împărăţia acestui Univers este împărţită între acestea două; ele locuiesc separat, într-un permanent conflict, pe viaţă şi pe moarte. Zeii locuiesc sus, în Asgard, Grădina Asenilor, adică a divinităţilor, Jocunheim, un îndepărtat ţinut întunecos şi haotic, este căminul aşa-numiţilor Jocuns.

Toate acestea sunt foarte ciudate, dar nu zadarnice sau lipsite de sens, dacă privim la temeliile lor. Puterea Focului sau a Flăcării, pe care o denumim printr-un banal termen chimic oarecare, ascunzând astfel faţă de noi înşine caracterul esenţial de miracol existent în ea, ca şi în toate lucrurile, este pentru aceşti scandinavi de pe vremuri Ix) ke, un Demon foarte rapid şi subtil, din stirpea menţionaţilor Jocuns. Sălbaticii din Insulele Ladrone (susţin unii călători spanioli) credeau şi ei că focul, pe care nu-l văzuseră până atunci, este un demon sau un zeu, care muşca dureros dacă îl atingeai şi că se hrăneşte cu lemn

uscat. Nici pentru noi, nicio chimie, dacă n-ar fi prostia să o ajute, n-ar ascunde faptul că flacăra e un miracol. Ce este Flacăra?

— Gerul este pentru vechiul vizionar scandinav un monstruos Jocun acoperit de brumă, Uriaşul Thrym sau Hrym: sau Rime, vechiul cuvânt acum aproape uitat prin aceste părţi, dar folosit încă în Scoţia cu sensul de chiciură. Rime nu era pe vremea aceea, cum este acum, un element chimic lipsit de viaţă, ci un Jocun sau Demon viu; groaznicul Jocun Rime îşi mâna noaptea caii acasă, după care le „ţesăla coamele”, – caii fiind Nora de Grindină sau repezile Vânturi îngheţate. Vacile lui – nu, nu ale lui, ci ale unei rude, Uriaşele Vaci ale lui Hymir, – sunt Aisbergurile; acest Hymir se uită la stânci cu ochiul lui de diavol, iar ele se crapă sub privirea lui.

Pe atunci, trăsnetul nu era doar electricitate obţinută cu ajutorul sticlei sau a răşinii; el era Zeul Donner (Trăsnet) sau Thor, – şi el zeu al binefăcătoarei arşiţe a verii. Trăsnetul simboliza mânia lui: norii adunaţi, negri şi joşi, erau încruntarea mânioasă a lui Thor; săgeata de foc ţâşnind din Cer este Ciocanul care sfărâmă tot, aruncat fiind de mâna lui Thor. Când îşi mână carul zgomotos peste piscurile munţilor, – acesta e tunetul: caid e mânios, „sufla în barba lui roşie”, – acesta este freamătul neobosit al furtunii înainte de a începe să cadă trăsnetele. Iar Balder, Zeul cel Alb, cel frumos, drept şi blând (pe

THOMAS CARLYLE

care primii

O asemănau cu Cristos) este Soarele – cel mai frumos dintre lucrurile vizibile; magnific şi încă divin, cu toate astronomiile şi almanahurile noastre! Dar poate că cel mai important zeu despre care auzim vorbindu-se este cel descoperit de Grimm, etimologul german: Zeul Wiinsch, sau Wish (Dorinţă). Zeul Dorinţa, cel care ne putea da tot

ce dorim! Nu este aceasta cea mai sinceră şi totodată cea mai grosolană voce a spiritului omenesc? Cel mai grosolan ideal la care a aspirat vreodată omul şi care se manifestă şi astăzi în cele mai recente forme ale culturii noastre spirituale. Consideraţii mai înalte trebuie însă să ne înveţe că Zeul Dorinţă nu este adevăratul Dumnezeu.

Dintre ceilalţi zei sau Jocuns voi menţiona, de dragul etimologiei, doar faptul că furtuna care bântuie mările este J6 tun-ul Aegir, un Jocun foarte periculos; – chiar şi în zilele noastre, după cum mi s-a spus, pe râul nostru Trent, atunci când acesta se umflă (un fel de flux, cu o învolburare a apei foarte primejdioasă pentru ei), luntraşii din Nottingham o numesc Eagerşi strigă: „Păzea, că vine Eagei” \ Ciudat: cuvântul acesta a supravieţuit precum piscul unei lumi scufundate! Cei mai de demult luntraşi din Nottingham crezuseră ni zeul lor Aegir. Într-adevăr, şi sângele nostru englez este urmare parte danez, scandinav; sau, mai curând, la origine, între cel scandinav şi cel saxon nu exista nicio diferenţă, cu excepţia uneia superficiale, – ca aceea dintre păgâni şi creştini, sau ceva de felul acesta. Dar de la un capăt la celălalt al Insulei noastre suntem într-o mare măsură amestecaţi cu danezi curaţi, – ca urmare a nenumăratelor invazii care au avut loc; şi aceasta, desigur, într-o mai mare proporţie de-a lungul coastei de est. După câte ştiu, cele mai mari invazii au avut loc în ţinutul din Nord, de la Humber9 în sus, în toată Scoţia. Limba vorbită de oamenii de rând este încă într-o măsură ciudată islandeză; germanismul ei are o coloratură scandinavă aparte. Şi ei sunt „normanzi”, oameni din Nord, – acest lucru semnifică ceva foarte frumos!

Despre zeul suprem, Odin, vom vorbi imediat. Deocamdată, reţineţi atât: esenţa păgânismului scandinav şi, practic, al oricărui păgânism constă în recunoaşterea forţelor naturii ca fiind agenţi divini, uluitori şi personali, –

întrupaţi sub formă de Zei şi Demoni. De neconceput pentru noi estegândirea de început a omului deschizându-se cu

spaimă şi uimire asupra acestui veşnic uluitor Univers. Eu găsesc în sistemul scandinav ceva foarte original, foarte măreţ şi bărbătesc. O simplitate vastă şi o rusticitate atât de mult diferite de graţia uşoară a vechiului păgânism grec sunt trăsăturile distinctive ale acestui sistem scandinav. Este gândire; gândire originală a unor minţi profunde, aspre şi sincere, deschise cu francheţe asupra lucrurilor din jur; o cercetare directă a lucrurilor de la inimă la inimă, – prima caracteristică a oricărei gândiri drepte din toate timpurile. Nu numai uşurinţă graţioasă, pe jumătate joacă, ca la păgânismul grecesc, ci o anumită veridicitate nativă şi forţă rustică, o mare sinceritate aspră pot fi sesizate aici. Este ciudat ca, după frumoasele noastre statui ale lui Apollo şi miturile limpezi şi zâmbitoare, să dăm peste zeii scandinavi „făcând bere” pentru ospeţele lor cu Aegir, Jocun-ul Mării; trimiţându-l pe Thor să le aducă o căldare din ţara Jocun-ilor; Thor, după multe peripeţii, punându-şi oala pe cap, ca pe o uriaşă pălărie, porneşte, – aproape pierdut în ea, toartele oalei ajungându-i până la călcâie! Un fel de urieşenie amorfă, o imensitate greoaie caracterizează sistemul acesta scandinav; o forţă nemăsurată, lipsită încă de coordonare, împleticindu-se cu paşi mari şi nesiguri. Gândiţi-vă doar la mitul lor primitiv privind Zeii, care – după ce au pus să fie ucis Uriaşul Ymer, un Uriaş făurit de „vântul cald” prin multă trudă confuză, născut din încleştarea dintre Ger şi Foc, – s-au hotărât să zidească o lume din el. Din sângele lui s-a născut Marea; carnea lui era Pământul, iar stâncile oasele lui; din sprâncenele lui au

clădit Asgard-ul, sălaşul zeilor; craniul lui era vasta boltă albastră a imensităţii, iar creierul lui s-a prefăcut în nori. Ce ispravă brobdignag-iană! 10 Gândire neîmblânzită, măreaţă, uriaşă, enormă; – care avea să fie îmblânzită la momentul potrivit şi transformată în măreţie compactă, nu uriaşă, ci divină şi mai puternică decât uriesenia unui Shakespeare sau a unui Goethe!

— Din punct de vedere spiritual şi trupesc, oamenii aceştia sunt strămoşii noştri.

Îmi place şi imaginea pe care şi-o făceau ei despre Arborele Igdrasil. îşi închipuiau întreaga viaţă sub forma unui arbore. Igdrasil, Frasinul Existentei, îşi are rădăcinile înfipte adânc în împărăţiile Helei sau Morţii; trunchiul lui se înalţă până la cer, iar ramurile lui se întind peste întregul Univers: el este Arborele Existentei. La picioa

rele lui, în împărăţia Morţii, stau trei Nome, Ursite-Trecutul, Prezentul şi Viitorul, udându-i rădăcinile cu apa din Izvorul Sfânt. „Ramurile lui”, cu mugurii şi frunzele lor, – întâmplări, suferinţe, lucruri săvârşite, nenorociri, – se întind peste toate ţinuturile şi în toate timpurile. Nu este fiecare din aceste frunze o biografie, nu este fiecare fibră o faptă sau o vorbă? Ramurile lui sunt istoriile popoarelor. Freamătul lor este zgomotul existenţei umane pornită din vechime şi mergând mai departe. Acolo creşte el, iar suflarea patimii omeneşti îl face să freamăte; – sau să fie aruncată de vântul furtunos care vâjâie printre ramuri ca vocea tuturor zeilor. Acesta este Igdrasil, Arborele Vieţii. El este Trecutul, Prezentul şi Viitorul; ceea ce s-a făcut, ceea ce se face şi ceea ce va fi făcut; „conjugarea nesfârşită a verbului a face”. Gândindu-mă la felul în care merg treburile în lumea oamenilor, fiecare în strânsă legătură cu toate celelalte, – cum cuvântul pe care vi-l spun astăzi nu este împrumutat numai de la Ulfila

Mesogotul”, ci de la toţi oamenii de când primul om a început să vorbeascănu găsesc nicio asemănare mai fidelă decât cea cu un Arbore Frumos; cum nu se poate de frumos şi măreţ. „Maşina Universului”, – gândiţi-vă numai ce contrast!

Cam ciudată perspectiva aceasta a vechilor scandinavi asupra naturii; destul de diferită de ceea ce credem noi despre natură. Nimănui nu i-ar plăcea să fie obligat să spună exact de unde provine! Putem spune doar că-şi are sorgintea în minţile scandinavilor; – în primul rând în mintea primului scandinav care a avut o putere originală de gândire. Primul scandinav „om de geniu”, cum ar trebui să-i spunem! Nenumăraţi oameni trecuseră prin Universul acesta, cu o mirare mută şi vagă, pe care chiar şi animalele o pot simţi; sau cu o mirare dureroasă şi zadarnic cercetătoare, aşa cum doar oamenii o pot simţi; – până când a venit marele gânditor, omul original, Vizionarul; a cărui gândire cristalizată şi exprimată deşteaptă şi cheamă la cugetare capacităţile adormite ale tuturor. Aşa procedează întotdeauna Gânditorul, Eroul spiritual. Ceea ce spune el, erau gata s-o spună şi doreau s-o spună toţi oamenii. Gândurile lor tresar în jurul gândirii lui ca dintr-un somn dureros şi vrăjit; răspunzându-i prin da, exact aşa! La fel de plin de bucurie pentru oameni ca şi zorile ivindu-se din

noapte; şi, într-adevăr, nu este aceasta pentru ei trezirea din nefiinţă la existenţă, din moarte la viaţă? îl cinstim încă pe un astfel de om; îl numim Poet, Geniu şi aşa mai departe; dar pentru oamenii aceştia sălbatici, el era un adevărat vrăjitor, un făuritor de binefaceri miraculoase şi neaşteptate; un profet, un zeu!

— Odată trezită, gândirea nu mai adoarme; se desfăşoară într-un sistem de gândire; creşte om după om,

generaţie după generaţie până ce ajunge la statura ei deplină, iar un asemenea sistem de gândire nu poate evolua mai mult, ci trebuie să facă loc altuia.

Pentru scandinavi, ne închipuim noi, cel numit acum Odin, Zeul lor suprem, era un astfel de om: un învăţător şi o căpetenie a sufletelor şi trupurilor; un erou de o valoare incomensurabilă, faţă de care admiraţia, depăşind limitele cunoscute, a devenit adorare. Nu posedă el puterea de a exprima gândurile şi alte multe puteri şi mai miraculoase? Aşa simţea, cu o recunoştinţă fără margini, inima aspră a scandinavilor. Nu a rezolvat el pentru aceştia enigma la fel de mare ca aceea a Sfinxului a acestui Univers? Nu le-a dat asigurări asupra propriului lor destin? Prin el ştiu ei acum ce trebuie să facă aici, la ce trebuie să se aştepte în continuare. Prin el a devenit existenţa clară şi melodioasă; el a fost primul care a făcut ca viaţa să fie vie! – îl putem considera pe Odin drept originea mitologiei scandinave: Odin, sau orice alt nume va fi purtat primul gânditor scandinav pe vremea când era un simplu om printre ceilalţi. Odată promulgată această perspectivă asupra Universului, o perspectivă asemănătoare ia naştere în toate minţile; creşte, creşte întruna, atât timp cât continuă să fie crezută de oamenii de acolo. Stă scrisă în toate minţile, dar nevăzută, ca şi cum ar fi fost scrisă cu cerneală simpatică, iar la glasul lui devine perfect vizibilă. Mai mult, nu apariţia unui gânditor pe lume, în orice epocă a acesteia, este marele eveniment care dă naştere tuturor celorlalte?

Mai este un lucru pe care nu trebuie să-l uităm; el ne va explica într-o oarecare măsură încâlceala în privinţa acestor Edde scandinave. Ele nu constituie un sistem de gândire coerent; suit de fapt însumarea câtorva sisteme succesive, privind vechea credinţă scandinavă, zugrăvite pentru noi în JEdda pe un singur plan, ca un tablou pictat

pe aceeaşi pânză şi care nu arată deloc aşa în realitate. Ele se află

la tot felul de distanţe şi adâncimi pentru generaţiile succesive, de când a luat fiinţă credinţa. Top gânditorii scandinavi, începând cu primul dintre ei, şi-au adus contribuţia la Sistemul de Gândire scandinav; într-un şir continuu de elaborări şi adăugiri, el este rezultatul îmbinării tuturor acestora. Ce istorie a avut, cum şi-a schimbat forma prin contribuţia gânditorilor care s-au succedat, până ce a ajuns la forma deplină, finală sub care ne este prezentat în Edda, nimeni nu va şti vreodată: Consiliile de la Trebizonada12 şi Tren13, corifeii acestui sistem, de talia unui Athanasius14, Dante sau Luther, s-au cufundat în tăcere în noaptea întunecoasă! Tot ce putem şti cu toţii este doar că a avut loc o astfel de istorie. Oriunde a apărut un gânditor, prin ceea ce a gândit, s-a adus o contribuţie, s-a realizat un progres, s-a făcut o schimbare sau o revoluţie. Din păcate, cea mai mare „revoluţie” din toate, cea făcută de însuşi omul Odin, nu este pentru noi prea cufundată în timp faţă de toate celelalte! Ce istorie a avut Odin? Este destul de straniu să te gândeşti că a avut o istorie! Că acest Odin, cu înfăţişarea lui scandinavă sălbatică, cu barba şi ochii lui înfricoşători, cu vorbirea şi purtările lui aspre de scandinav, era un om asemenea nouă; cu necazurile şi bucuriile noastre, cu mâini, picioare şi trăsături ca şi ale noastre; – în esenţă, întocmai ca noi: şi că a realizat o asemenea operă! Dar opera, o mare parte din ea, a pierit; la fel, făuritorul şi numele lui. „Wednesday” 15, vor spune oamenii mâine: ziua lui Odin! Nu există nicio istorie despre Odin; niciun document; nicio presupunere care ar merita să fie repetată. Este adevărat că Snorro16, ui maniera cea

mai potolită şi într-un stil concis, aproape ca al unui om de afaceri, scrie în a lui Heimskrin-gla că Odin era un prinţ-erou din zona Mării Negre, care avea doisprezece nobili şi domnea peste un mare popor înghesuit în spaţiul acesta restrâns. Nu are nicio îndoială în privinţa aceasta: că i-a scos pe aceşti Aseni (asiatici) ai săi din Asia; că i-a aşezat în părţile de nord ale Europei, pe care le-a cucerit prin luptă; că a inventat Literele, Poezia şi celelalte, – şi a ajuns cu timpul să fie adorat ca Zeu Suprem de aceşti scandinavi, cei doisprezece nobili devenind cei Doisprezece Fii ai săi, ei înşişi Zei Snorro. Saxo Grammaticus17, un foarte ciudat om din nord, din acelaşi secol, are şi mai puţine ezitări; nu are niciun scrupul în a descoperi un fapt istoric în absolut fiecare mit.

CULTUL EROILOR

transcriindu-l ca atare ca pe un eveniment petrecut pe pământul Danemarcei sau în altă parte. Torfaeus, om cultivat şi precaut, fixează prin calcul, câteva secole mai târziu, chiar şi o dată: Odin, susţine el, a venit în Europa prin anul 70 înainte de Hristos. Lucruri despre care, întrucât se bazează pe curate incertitudini şi nu pot fi deloc susţinute în zilele noastre, nu mai este nevoie să spun nimic. Mult, foarte mult dincolo de anul 70! Timpul când a trăit Odin aventurile sale, întreaga sa istorie pământească, figura sa şi împrejurările vieţii lui sunt pe vecie cufundate pentru noi în mii şi mii de ani neştiuţi. Mai mult, Grimm, iubitorul german de antichităţi18, merge chiar până la a nega că ar fi existat vreodată un om cu numele Odin. Şi dovedeşte aceasta apelând la etimologie. Cuvântul Wuotan, care este forma originară a lui Odin, cuvânt răspândit ca nume al divinităţii lor supreme în rândul popoarelor teutone de pretutindeni; cuvântul acesta, înrudit, după Grimm, cu latinescul vadere, cu englezescul wade şi cu altele asemenea, – înseamnă în

primul rând mişcare, sursă de mişcare, putere; şi este numele potrivit pentru zeul suprem, nu pentru un om oarecare. La vechii saxoni, la germani şi la toate popoarele teutone cuvântul înseamnă Divinitate; adjectivele derivate de la el înseamnă toate divin, suprem, sau ceva referitor la zeul de căpetenie. Destul de probabil! Trebuie să ne plecăm în faţa lui Grimm în probleme de etimologie. Să luăm ca atare faptul că Wuotan înseamnă Wading, forţă de mişcare. Dar chiar şi acum, ce-l împiedică să fie numele unui om-erou şi al unei forţe motrice şi totodată cel al unui zeu? în privinţa adjectivelor şi a cuvintelor formate din el, – nu căpătaseră spaniolii, în admiraţia lor nemăsurată faţă de Lope 19, obiceiul să spună „o floare à la Lope”, „o damă à la Lope”, dacă floarea sau femeia erau de o frumuseţe extraordinară? Dacă ar mai fi durat mult, Lope ar fi devenit în Spania un adjectiv având şi sensul de dumnezeiesc, într-adevăr, Adam Smith, în al său Eseu asupra limbii, presupune că toate adjectivele s-au format exact în felul următor: vreun lucru foarte verde remarcat mai ales datorită acestei culori a căpătat numele de Green20, iar apoi următorul lucru având calitatea aceasta, un copac, de exemplu, a fost numit copacul cel verde, – aşa cum şi noi spunem încă „trăsura cu aburi”, „trăsură cu patru cai” şi aşa mai departe. După Smith, toate adjectivele s-au format

În modul acesta; la început erau substantive şi lucruri. Nu putem anihila un om pentru astfel de etimologii! A existat, desigur, un prim învăţător şi o Căpetenie; trebuie să fi existat, desigur, un Odin, perceptibil prin simţuri cândva; nu un adjectiv, ci un erou real, în carne şi oase! Glasul oricărei tradiţii, istoria sau ecoul istoriei concordă cu tot ceea ce gândirea aceea îl învaţă pe unul dintre noi aceasta ca să ne asigure asupra

acestui fapt.

Cum a ajuns omul Odin să fie considerat zeu, zeul suprem? Aceasta este desigur o chestiune asupra căreia nimănui nu i-ar plăcea să facă afirmaţii cu valoare de dogmă. Aşa cum am spus, poporul lui nu cunoştea limite în admiraţia sa faţă de el, dar nici nu avea încă o scală pentru măsurarea admiraţiei. Imaginaţi-vă propria dragoste generoasă, din inimă, faţă de un om deosebit de mare crescând până ce depăşeşte toate limitele, până ce vă umple şi vă inundă tot cuprinsul gândirii! Şi dacă acest om, Odin, – dat fiind că un suflet mare şi profund, cu harul şi fluxul misterios al viziunii şi impulsului copleşindu-l şi venind nici el nu ştie de unde, este veşnic o enigmă, un fel de spaimă şi mirare pentru el însuşi, – va fi simţit că poate e7 era divin; că era un fel de emanaţie a lui Wuotan, a Mişcării, a Puterii şi Divinităţii Supreme, pentru care, în viziunea lui uimită, natura era înspăimântătoarea icoană de flăcări; că vreo emanaţie a lui Wuotan sălăşluia aici, în el! Nu era neapărat un impostor; greşea doar, vorbind cât de adevărat ştia el. Un suflet mare, orice suflet sincer ştie nu ceea ce este el, – oscilează între cea mai înaltă culme şi cel mai adânc abis; din toate lucrurile poate cunoaşte cea mai mică măsură – el însuşi, drept ceea ce îl iau alţii şi ce presupune el că poate fi. Aceste două elemente acţionează în mod straniu unul asupra celuilalt, se determină unul pe altul. Cu toţi oamenii admirându-l plini de respect; cu propriul lui suflet sălbatic plin de patimi şi simţiri nobile, de vârtejuri haotice de beznă şi splendidă lumină nouă; un Univers divin izbucnind tot într-o splendoare dumnezeiască în jurul lui şi niciun om căruia să i se fi întâmplat vreodată aşa ceva, ce putea el însuşi crede că este? „Wuotan?” Toţi au răspuns: „Wuotan!”

Şi gândiţi-vă apoi ce va face Timpul, când un om care a fost mare în viaţă devine de zece ori mai mare după

moarte. Ce enormă

cameră obscură măritoare este tradiţia! Cum creşte un lucru în memoria şi imaginaţia umană când dragostea, adoraţia şi tot ce zace în inima omului fi încurajează. Şi în întuneric, în totală ignoranţă; fără dată ori document, nici carte, nici marmură de Arundel; doar ici şi colo câte un monumental tumul celtic mut. Păi, în treizeci sau patruzeci de ani, acolo unde nu există nicio carte, orice om mare ar căpăta valoare de mit, contemporanii care l-au văzut cândva fiind morţi cu toţii. Ce să mai vorbim de trei sute sau trei mii de ani! încercarea de a teoretiza în astfel de probleme ar aduce puţine foloase: sunt chestiuni care nu se lasă transpuse în teoreme şi diagrame; despre care logica ar trebui să ştie că nu poate vorbi. Este suficient pentru noi să zărim departe, la cea mai mare distanţă, vreun licăr al unei luminiţe reale strălucind în centrul imaginii acelei enorme camere obscure; să ne dăm seama că centrul ei nu era nebunie şi nimicnicie, ci bun simţ şi realitate.

Lumina aceasta, aprinsă în marele vârtej întunecat al minţii scandinave, întunecată, dar vie, neaşteptând altceva decât lumina; acesta este pentru mine centrul întregului. Cum va străluci apoi o asemenea lumină în afară şi se va împrăştia într-o izbucnire splendidă şi înmiită, în forme şi culori, nu depinde atât de ea cât de mintea naţiunii care o va recepta. Culorile şi formele luminii voastre vor fi cele ale prismei prin care trebuie să strălucească.

— E ciudat să te gândeşti cum faptul cel mai adevărat este modelat de firea fiecărui om! Omul cel mai sincer, vorbindu-le semenilor săi, trebuie să fi afirmat întotdeauna ceea ce i se părea lui un fapt, o adevărată manifestare a naturii. Dar felul în care s-a format o astfel

de manifestare sau fapt, – ce fel de fapt a fost şi este modificat de propriile legi ale gândirii sale; legi profunde, subtile, dar universale şi acţionând permanent. Lumea naturii este pentru orice om felul în care se închipuie pe sine însuşi; lumea aceasta este multipla „Icoană a propriului său vis”. Cine ştie căror subtilităţi inefabile ale legii spiritului îşi datorează forma aceste poveşti păgâne! Numărul doisprezece, cel mai divizibil din toate, care poate fi înjumătăţit, împărţit în trei, patru şi şase, numărul cel mai remarcabil, – toate acestea au fost suficiente ca să determine semnele zodiacului, numărul Fu/orlui Odin şi nenumărate alte grupări de douăsprezece elemente. Orice avea o cât de

vagă referire la număr avea tendinţa să se încadreze în doisprezece. Ca şi în privinţa oricămi alt subiect. Dar şi destul de inconştient, – fără să ştie că se alcătuiau astfel alegorii! Dar privirea proaspătă şi limpede a acelor prime timpuri descoperea imediat secretul relaţiilor dintre lucruri şi gata să se supună lor întru totul. Schiller descoperă în brâul Afroditei un adevăr estetic veşnic asupra naturii oricărei frumuseţi; ciudat, dar el are grijă să nu insinueze că vechii mitologi greci puteau discuta despre „filosofia criticii”!

— Astfel încât trebuie să părăsim acele zone nemărginite. N-am putea concepe oare că Odin a existat în realitate? Eroare, desigur, o mare eroare: simple minciuni, poveşti fără sens, alegorii premeditate, dar nu vrem să credem că părinţii noştri credeau în toate acestea.

Runele lui Odin constituie o trăsătură semnificativă a lui. Rune-le şi minunile „magice” constituie un element extrem de important pentru tradiţie. Runele” sunt alfabetul scandinav. Să presupunem că Odin a fost la acest

popor inventatorul Literelor ca şi al „magiei”. Este cea mai mare invenţie pe care a făcut-o omul vreodată, aceea de a marca gândul nevăzut din el prin semne scrise. Este un fel de a doua vorbire, aproape la fel de miraculoasă ca şi cea dintâi. Amintiţi-vă de uluirea şi neîncrederea lui Atahualpa, regele peruvian; cum l-a făcut pe soldatul spaniol care-l păzea să zgârie cuvântul Dios pe unghia degetului mare, ca să-l poată pune la încercare pe următorul soldat şi să se asigure că o asemenea minune e posibilă. Dacă Odin le-a dat oamenilor săi Literele, putea foarte bine să facă destule minuni!

Scrierea runică pare să fie originală la scandinavi: nu un alfabet fenician, ci unul scandinav, născut acolo. Snorro ne spune că tot Odin a inventat şi poezia; muzica vorbirii omeneşti şi miraculoasa transcriere runică a ei. Transpuneţi-vă în vremea primei copilării a naţiunilor, în primele zori minunate ale Europei noastre, când totul se afla încă sub strălucirea proaspătă a începutului, ca a unui răsărit măreţ, iar Europa noastră abia începea să gândească, să existe! Uimire, speranţă; strălucire nesfârşită de speranţă şi uimire, asemenea celei a gândurilor unui copil mic, din inimile acestor bărbaţi puternici! Fii puternici ai naturii; şi nu era doar un Căpitan şi un Luptător sălbatici; vedea cu ochii săi scânteietori ce trebuia să facă cu îndrăz

neala sălbaticei sale inimi de leu; dar şi poet, tot ceea ce înţelegem noi prin poet. Profet, mare gânditor cucernic şi inventator, – aşa cum este întotdeauna adevăratul Om Mare. Un erou este erou în toate privinţele; în sufletul şi cugetul său în primul rând. Acest Odin, în felul lui rudimentar şi pe jumătate articulat, avea un cuvânt de spus. O inimă mare, larg deschisă ca să primească în ea acest Univers măreţ şi viaţa de aici a omului şi să

rostească o vorbă sublimă despre toate acestea. Un erou, repet, în felul său aspru; un om înţelept, înzestrat cu o inimă nobilă şi cu haruri. Deci, dacă noi admirăm şi astăzi un astfel de om mai presus de toţi ceilalţi, ce trebuie să fi făcut din el aceste suflete scandinave sălbatice abia începând să cugete! Pentru ei, deşi nu aveau încă termeni pentru ele, el era nobil, cel mai nobil; Erou, Profet, Zeu; Wuotan, cel mai mare dintre toţi. Gândul e gând oricum ar fi el rostit sau scris. Bănuiesc, în fond, că acest Odin trebuie să fi avut aceeaşi stofă ca şi cei mai mari oameni, având un cuget mare în adâncul sălbatic al inimii lui! Cuvintele aspre pe care le rostea nu sunt oare rădăcinile primitive ale cuvintelor englezeşti pe care le folosim şi astăzi? Aşa lucra el, în mediul acesta întunecos. Dar era ca o lumină arzând în el: o lumină a inteligenţei, a nobleţei aspre a inimii, unicul fel de lumină pe care o avem şi acum; un erou, aşa cum am mai spus: şi trebuia să strălucească acolo şi să facă astfel ca mediul lui întunecos să devină puţin mai luminos, lucru care şi astăzi este menirea noastră a tuturor.

Ni-l vom închipui ca fiind tipul scandinavului; cel mai desăvârşit teuton ridicat până atunci din rândul acelei rase. Inima scandinavă aspră izbucni în nemărginită admiraţie, înconjurându-l; adorându-l. El este un fel de rădăcină a atâtor lucruri mari. îi găsim fructul rodind din adâncul miilor de ani peste întreaga câmpie a vieţii teutone. Propriul nostru Wednesday, cum spuneam, nu este şi acum Ziua lui Odin? Wednesbury, Wansborough, Wanstead, Wandsworth: Odin are rădăcini şi în Anglia. Acestea sunt frunze din el! H a fost Zeul Suprem al tuturor popoarelor teutone; modelul lor scandinav; – astfel îşi admirau ei modelul scandinav; acesta a fost norocul lui în lumea asta.

Astfel, dacă omul Odin însuşi a dispărut cu totul,

umbra uriaşă a lui se proiectează încă asupra întregii istorii a poporului său. Căci din moment ce acest Odin a fost acceptat ca zeu, putem bine înţelege

THOMAS CARLYLE

Întreaga schemă a naturii scandinave, altfel întunecata non-schemă, oricare ar fi putut ea să fie, ar începe să evolueze cu totul altfel şi să acţioneze deci într-un mod nou. Ceea ce acest Odin a văzut a? şi a transmis prin rimele şi rimele sale, întregul popor teuton a pus la inimă şi a dus mai departe. Felul lui de a gândi a devenit modul lor de a gândi: aceasta este, în condiţii noi, chiar şi în zilele noastre, istoria oricărui mare cugetător. Oare nu este într-un fel anume mitologia scandinavă, în gigantice contururi confuze, ca o imensă umbră de cameră obscură proiectată din adâncurile moarte ale trecutului şi acoperind întregul cer nordic, o icoană a acestui om cu numele de Odin? Imaginea gigantică a chipului său natural, descifrabilă sau nu acolo, extinsă astfel şi neclară! Ascultaţi ce vă spun, gândul rămâne veşnic gând. Niciun Om Mare nu trăieşte zadarnic. Istoria universală nu este decât biografia Oamenilor Mari.

Există pentru mine ceva foarte emoţionant în această imagine primordială a eroismului, într-o astfel de receptare naivă şi neputincioasă, dar cu o sinceritate totală, a eroului din partea semenilor săi. Oricât de neputincioasă i-ar fi forma, sentimentul acesta este cel mai nobil din toate, un sentiment, într-o formă sau alta, veşnic ca însuşi omul. Dacă aş putea să arăt într-o măsură oarecare ceea ce simt în adâncul meu de multă vreme, că acesta este elementul vital al omenirii, sufletul istoriei omului aici, în lumea noastră, aceasta ar constitui câştigul esenţial al acestei cuvântări. Nu-i mai numim acum pe Oamenii noştri Mari zei, nici nu-i mai admirăm fără măsură; oh, nu, dimpotrivă, cu destulă măsură! Dar dacă

nu am avea niciun Om Mare, sau dacă nu am mai admira deloc pe nimeni, situaţia ar fi şi mai rea.

Acest biet cult scandinav al eroilor, acest întreg mod scandinav de a privi Universul şi de a se adapta lui are un merit nepieritor pentru noi. Un mod primitiv şi copilăresc de a recunoaşte divinitatea naturii şi divinitatea omului; deosebit de primitiv, dar din inimă, robust, gigantic; prevestind ce om uriaş avea să rezulte din acest copil! Era un adevăr, iar acum nu mai este niciunul. Oare nu este ca vocea înăbuşită şi pe jumătate amuţită a generaţiilor de mult îngropate ale propriilor noştri părinţi, chemându-ne din abisul epocilor, în ale căror vene circulă încă sângele lor. „Deci aceasta

CULTUL EROILOR

este, aceasta este ceea ce am făcut noi din lume: aceasta este întreaga imagine şi noţiunea pe care ne-am format-o noi despre acest mare mister al vieţii şi al Universului. Nu-l dispreţuiţi. V-aţi înălţat mult deasupra lui, la o viziune mult mai de ansamblu; dar nici voi n-aţi ajuns pe culme. Nu, chiar şi noţiunea voastră, oricât de cuprinzătoare ar fi ea, nu este decât una parţială şi imperfectă: că materia este un lucru pe care niciun om, în timp sau în afara lui, nu-l va înţelege vreodată; după mii de ani de expansiune mereu reînnoită, omul se pomeneşte încă luptându-se să înţeleagă doar în parte: lucrul este mai mare decât omul, nu poate fi înţeles de el; este un lucru infinit!”

Am descoperit că recunoaşterea divinităţii naturii este esenţa mitologiei scandinave, ca şi a tuturor mitologiilor păgâne; sincera comuniune a omului cu misterioasele puteri invizibile văzute acţionând concret în lumea din jurul lui. Trebuie să spun că acest lucru este făcut mai sincer în mitologia scandinavă decât în orice altă mitologie pe care o cunosc. Sinceritatea este marea ei

caracteristică. Sinceritatea superioară (net superioară) ne consolează de lipsa totală a vechii graţii greceşti. Simt că aceşti nordici de pe vremuri priveau natura cu un ochi treaz şi sufletul deschis: deosebit de serioşi şi cinstiţi erau ei; copii şi, totuşi, bărbaţi; cu simplitatea şi profunzimea unui suflet mare şi cu prospeţime, într-un mod sincer, plin de dragoste şi admiraţie; şi fără teamă. O rasă veche de oameni cu adevărat viteji şi lipsiţi de prefăcătorie. Oricine îşi dă seama că o asemenea recunoaştere a naturii este elementul esenţial al păgânismului: recunoaşterea omului şi a datoriilor sale morale, deşi nici ea nu este absentă, ajunge să fie elementul esenţial doar în formele mai pure ale religiei. Aici se află, într-adevăr, o mare distincţie, care constituie o epocă a credinţelor omeneşti; un mare reper în evoluţia religioasă a omenirii. Mai întâi, omul intră în contact cu natura şi fferţele ei, mirându-se şi adorându-le; abia mai târziu înţelege el că orice forţă este morală, că marea încercare este distincţia pe care trebuie să o facă între Bine şi Rău, între trebuie să faci şi nu trebuie să faci.

În ce priveşte toate aceste fabuloase descrieri din Edda, voi remarca în plus, aşa cum am menţionat deja, că ele sunt mai probabil de o dată mult mai recenta; cel mai probabil este că ele au fost

chiar de la început destul de lipsite de importanţă pentru vechii scandinavi, ca un fel de sport poetic. Alegoria şi descrierea poetică, aşa cum spuneam mai sus, nu pot constitui credinţă religioasă; Credinţa însăşi trebuie să fie mai întâi acolo şi apoi alegoria care va aduna în jurul ei destule elemente, aşa cum trupul înconjoară sufletul. Pot presupune fără grijă că această credinţă scandinavă, ca şi alte credinţe, a fost deosebit de activă mai cu seamă în stadiul ei tăcut, când încă nu avea multe de spus despre ea

însăşi şi cu atât mai puţin de cântat.

Printre aceste lucruri confuze din Edda, printre toate aceste mormane de afirmaţii şi tradiţii, în mitologiile lor muzicale, principala credinţă practică pe care o putea avea un om nu era probabil mult mai mult decât aceasta: a Valkiriilor21 şi a Palatului lui Odin; a unui destin inflexibil; şi că singurul lucru necesar unui om este să fii viteaz. Valkiiile sunt cele care îi aleg pe morţi; un destin inexorabil, pe care este inutil să încerci să-l schimbi sau să-l îmbunezi, a decis cine urmează să fie ucis. Acesta era un element fundamental al credinciosului scandinav; aşa cum este pentru orice om cinstit de pretutindeni, atât pentru un Mahomed, cât şi pentru un Luther sau un Napoleon; este temelia oricărui om de talia aceasta; este urzeala din care este ţesut întregul lui sistem de gândire. Şi apoi să nu uităm faptul că Valkiriile, cele care aleg, îi conduc pe viteji în cerescul Palat al lui Odin; doar cei josnici şi sclavii fiind azvârliţi în altă parte, pe tărâmul Helei, Zeiţa Morţii. Cred că acesta era sufletul întregii credinţe scandinave. Ei înţelegeau în adâncul inimilor lor că trebuia neapărat să fie viteji; că Odin nu le va acorda nicio favoare, ci îi va dispreţui şi se va kpăda de ei dacă nu sunt viteji. Gândiţi-vă dacă nu este ceva important şi în aceasta! Datoria de a fi viteaz este o datorie permanentă, la fel de valabilă în zilele noastre ca şi pe vrenwţ «ceea. Valour înseamnă şi astăzi value*2. Prima datorie a unui om este încă aceea de a învinge frica. Trebuie să ne debarasăm de teamă: nu vom putea acţiona deloc până atunci. Actele unui om sunt cele ale unui sclav, nu sunt adevărate, ci înşelătoare: chiar şi gândurile lui sunt false, gândeşte tot ca un sclav şi ca un laş, până când nu are frica la picioarele lui. Crezul lui Odin, dacă îi desfacem adevăratul sâmbure, este adevărat şi acum. Pentru un om este o

datorie şi o necesitate să fie viteaz; trebuie să meargă înainte şi să se comporte ca un om, având încredere nezdruncinată în hotărârile şi alegerea făcută de puterile superioare; şi, într-un cuvânt, să nu se teamă deloc. Acum şi întotdeauna, covârşitoarea lui victorie asupra fricii va stabili în ce măsură este el cu adevărat om.

Acest fel de vitejie a vechilor Nordici este fără îndoială foarte sălbatică. Snorro ne spune că ei considerau drept o ruşine şi o nenorocire faptul de a nu muri în luptă; iar dacă aveau semne că se apropie moartea naturală, îşi făceau răni în carne pentru ca Odin să-i primească la el ca războinici ucişi. Regii bătrâni, simţindu-şi sfârşitul aproape, puneau să li se aşeze trupul într-o corabie; corabia era trimisă în larg, cu pânzele sus şi un foc arzând mocnit în măruntaiele ei; astfel ca, odată ajunsă în larg, flăcările să izbucnească şi să-l înmormânteze demn pe bătrânul erou, care ajungea în aceeaşi clipă în ceruri şi în ocean! Sălbatică şi sângeroasă vitejie; totuşi, vitejie în felul ei; mai bună, aş zice eu, decât niciuna. Şi la bătrânii regi ai mărilor, câtă energie aspră şi neîmblânzită! Tăcuţi, cu buzele strânse, aşa cum mi-i închipui, fără să ştie că erau nişte viteji aparte; sfidând oceanul sălbatic cu monştrii ei, sfidându-i pe toţi, sfidând toate lucrurile; strămoşi ai tuturor Blake23-ilor şi Nelson24-ilor noştri! Niciun Homer nu i-a cântat pe aceşti regi scandinavi ai mărilor; dar îndrăzneala lui Agamemnon era mică şi a adus puţine foloase lumii faţă de cea a câtorva din aceştia; faţă de cea a lui Hrolf25 al Normandiei, de exemplu! Hrolf sau Rollo, Ducele Normandiei, sălbaticul rege al mărilor, care are, în zilele noastre, o parte în guvernământul Angliei.

Chiar şi acele sălbatice cutreierări pe mări şi bătălii navale, timp de atâtea generaţii, nu au fost cu totul zadarnice. Era nevoie să se dovedească limpede care era

cel mai puternic neam dintre oameni; cine peste cine urma să domnească. Găsesc printre suveranii ţinutului Nordic şi câţiva care au primit titulatura de Taietori-de-lemne; Regi-doborâtori-de-pâduri. Multe se ascund în acest lucru. Presupun că mulţi dintre ei erau la origine atât tăietori de lemne prin păduri cât şi războinici, cu toate că Skalzii26 vorbesc mai ales despre aceştia din urmă, inducând în eroare adesea pe unii critici; căci nicio naţiune umană n-a putut vreodată să trăiască doar din

luptă; din aceasta nu putea rezulta suficientă hrană! Presupun că un adevărat bun luptător era adesea şi un adevărat bun tăietor de lemne, adevăratul aducător de îmbunătăţiri şi de lumină, făcător a toate şi muncitor de toate felurile; pentru că adevărata vitejie, foarte diferită de cruzime, stă la baza tuturor lucrurilor. Aceasta este o vitejie mai legitimă; înfruntând pădurile neîmblânzite şi întunecatele forţe brute ale naturii ca să o cucerească pentru noi. Nu avem şi noi, descendenţii lor, meritul nostru pentru că am dus-o de atunci încoace mai departe în aceeaşi direcţie? Fie ca o asemenea vitejie să nu ne lipsească în veci!

Faptul că omul Odin, vorbind cu o voce şi o inimă de erou, dar şi cu o forţă de convingere venită din ceruri, le-a explicat oamenilor săi imensa importanţă a vitejiei, prin care orice om devine zeu şi că poporul său, simţind un ecou în inimile lor, i-a crezut mesajul şi l-a luat ca venind din cer, iar pe el drept o divinitate trimisă să i-o spună: toate acestea mi se par a fi sămânţa primară a religiei scandinave, din care au crescut firesc tot felul de mitologii, practici simbolice, speculaţii, alegorii, cântece şi legende eroice. Au crescut, ce ciudat sună! Am numit-o luminiţă licărind şi căpătând formă în uriaşul vârtej al beznei

scandinave. Dar însăşi bezna era vie; guidiţi-vă la acest lucru. Era mintea dornică, nearticulată şi neinstruită a întregului popor scandinav, tânjind doar să devină articulată, să se articuleze din ce în ce! Doctrina vie creşte, creşte întruna; ca arborele Banyan27; prima sămânţa este lucrul esenţial: fiecare ramură se înfige adânc în pământ şi devine o nouă rădăcină; şi astfel, într-o complexitate fără sfârşit, avem o întreagă pădure, o întreagă junglă, născute toate dintr-o singură sămânţă. Drept urmare, nu era întreaga religie scandinavă, într-un anumit sens, ceea ce numeam noi „umbra enormă a imaginii acestui om?” Criticii găsesc unele afinităţi între unele mituri scandinave, cel al creaţiei între altele, şi cele hinduse. Vaca Adumbla28, „care linge chiciura de pe stânci”, are un aer hindus. O vacă hindusă adusă în ţinuturile îngheţate. Destul de probabil; am putea chiar spune fără teamă că lucrurile acestea sunt înrudite cu ţinuturile îndepărtate şi cu vremurile de început. Gândirea nu moare, se schimbă doar. Primul om care a atins nivelul gândirii pe planeta aceasta a noastră a fost Iniţiatorul a toate care au urmat după el. După care a urmat

CULTUL EROILOR

al doilea, pe urmă al treilea. Mai mult, orice gânditor veritabil este şi astăzi un fel de Odin, care îi învaţă pe oameni felul lui de a gândi şi de a extinde umbra propriei sale imagini peste diferite perioade ale istoriei universale.

Despre caracterul poetic aparte sau despre meritele lirice ale acestei mitologii scandinave nu este cazul să vorbesc aici; nici nu ne interesează prea mult aceste aspecte. Suntem în posesia câtorva profeţii înspăimântătoare, cum este Vo /uspa29 din Elder Edda, cu un caracter extatic, sincer şi misterios. Dar ele erau mai mult nişte adăugiri inutile la subiectul respectiv, Skalzii aceştia fiind nişte oameni care, ca să zicem aşa, se jucau

cu el; dar tocmai cântecele lor au fost cele care au supravieţuit. Cred că în ultimele secole au continuat să cânte, folosind simboluri poetice, aşa cum pictează pictorii noştri moderni, fără să o mai facă din adâncul inimii sau chiar fără niciun aport al acesteia. Oriunde-am fi, acest lucru nu trebuie să fie trecut cu vederea.

Fragmentele lui GrayM despre înţelepciunea scandinavă în niciun caz nu ne oferă vreo noţiune asupra acesteia; aşa cum nici Pope” nu o face în cazul lui Homer. Nu este vorba de un mohorât palat pătrat construit din marmură neagră cioplită, învăluit în spaimă şi groază, cum ni-l descrie Gray: în niciun caz; aspră ca şi stâncile Nordului, ca şi pustietatea Islandei; cu o compasiune din inimă, tolerantă şi robustă, nelipsită de o tentă de umor, în mijlocul acestor lucruri înfricoşătoare. Bătrâna şi puternica inimă scandinavă nu are deloc înclinaţii spre extazierile teatrale; oamenii aceştia nu aveau timp să se mioare, îmi place foarte mult simplitatea lor robustă; ca şi veridicitatea şi francheţea concepţiilor lor. Thor[32] „îşi încruntă sprâncenele” într-o veritabilă furie scandinavă; „îşi strânge în pumn ciocanul până ce i se îhâlbesc încheieturile”. Superbe pilde de milă sunt acestea, o milă sinceră. Balder[33], „Zeul alb”, moare; frumosul, binefăcătorul zeu al Soarelui. Caută un leac în natura care îi înconjoară; dar e prea târziu, e deja mort. Frigga[34], mama lui, îl trimite pe Hermoder[35] să-l caute şi să-i vorbească: nouă zile şi nouă nopţi călăreşte el prin adâncile văi nebătute de soare, printr-un labirint întunecos; ajunge la podul cu acoperiş de aur. Paznicul îi spune: „Da.

Balder a trecut pe aici; dar Tărâmul Morţilor se află în alt adânc, mult mai spre Nord”. Hermoder călătoreşte

mai departe, sare peste Poarta Iadului, adică peste Poarta Hedei: îl vede cu adevărat pe Balder şi-i vorbeşte: Balder nu poate fi eliberat. Fără drept de apel! Hela nu renunţă la el de dragul lui Odin sau al oricărui alt zeu. Frumosul şi blândul zeu trebuie să rămână acolo. Soţia lui se oferise de bunăvoie să-l însoţească, să moară alături de el. Ca să rămână pe veci acolo. El îşi trimite inelul lui Odin; Nanna36, soţia lui, îşi trimite degetarul Friggâi, ca amintire… Ah, Dumnezeule!

Căci, de fapt, vitejia este şi sursa milei; a adevărului şi a tot ce este măreţ şi bun în om. Familiara şi robusta vigoare a inimii scandinave este înduioşătoare în aceste descrieri. Oare nu este aceasta o dovadă de tărie adevărată şi cinstită, se întreabă Uhland37, care a scris un frumos eseu despre Odin, adică faptul că vechea inimă scandinavă îl simte prieten pe Zeul Trăsnetului? Că nu se teme de trăsnetul lui; şi că simte că arşiţa verii, frumoasa şi nobila vară, trebuie să fie şi este întotdeauna însoţită de trăsnete! Inima scandinavă îl iubeşte pe acest Thor şi trăsnetele ciocanului său magic; se joacă cu el. Thor înseamnă arşiţa verii; zeul Hărniciei Paşnice, dar şi al Trăsnetului. El este prietenul plugarului; slujitorul şi ajutorul lui credincios este Thialfi, adică Munca Manuală. Thor însuşi pune umărul în tot felul de munci manuale grele şi nu dispreţuieşte nicio îndeletnicire pe motiv că ar fi sub demnitatea sa; călătoreşte întruna în ţara Jocunilor38, hărţuindu-i pe acei monştri haotici ai îngheţului, supunându-i şi măcar îngrădindu-le puterea şi rănindu-i. În unele din lucrurile acestea există un nemărginit umor de bună calitate.

Thor, aşa cum am văzut mai sus, se duce în ţara Jocunilor în căutarea căldării lui Hymir39, pentru ca zeii să facă bere în ea. Intră Hymir, impunătorul uriaş, cu barba sa căruntă plină de promo-roacă; despică stâlpii doar cu o

aruncătură de ochi; Thor, după multă zarvă aprinsă, pune muia pe căldare şi şi-o pune pe cap; „toartele ei îi ajung pula la călcâie”. Skaldul scandinav se joacă plin de dragoste cu Thor. Criticii au descoperit că acest Hymir este cel ale cărui vite sunt gheţurile plutitoare. Uriaş şi netutelat spirit din Brobdignag, neavând nevoie decât să fie îmblânzit, ca să se transforme în genii de talia unui Shakespeare, Dante, Goethe! Toată aceas-

ta străveche trudă scandinavă a pierit definitiv acum, iar Thor, Zeul Trăsnetului, s-a transformat în Jack, ucigaşul de uriaşi. Dar mintea care a creat-o este prezentă şi acum, chiar aici. Cât de ciudat cresc, mor şi nu mor lucrurile! Oricât de bizar ar părea, există încă vlăstare ale acelui măreţ arbore al credinţei scandinave cărora le putem da de urmă. Acest biet Jack al doicilor, cu minunaţii lui pantofi-de-şapte-poşte, cu miraculoasa lui haină-care-te-face-nevăzut, cu sabia lui ascuţită ca fulgerul, este unul din aceste vlăstare. Hynde Etin şi mai ales Etin cel Roşu al Irlandei din baladele scoţiene, au purces amândoi din ţinutul scandinav; Etin este cu siguranţă un uriaş. Mai mult, chiar şi Hamlet al lui Shakespeare este un vlăstar al acestui arbore-universal; nu încape nicio îndoială în această privinţă. Cred că Hamlet, sau Amleth, este într-adevăr un personaj mitic; iar tragedia lui, cea a tatălui otrăvit în somn cu picături turnate în ureche, şi tot restul, este un mit scandinav! Bătrânul Saxo, după obiceiul lui, a făcut din toate acestea o poveste daneză; Shakespeare, bazându-se pe Saxo, a făcut din ele ceea ce vedem astăzi. Cred că acesta este un vlăstar care a crescut din arborele-universal; în mod natural sau din întâmplare, dar din el s-a născut!

De fapt, aceste vechi cântece scandinave au un sâmbure de adevăr în ele, un adevăr interior veşnic şi o

măreţie nepieritoare, aşa cum trebuie să aibă orice lucru care se poate menţine atâta vreme doar prin tradiţie. Nu este doar o măreţie a trupului şi o masă gigantică, ci o măreţie aspră a sufletului. Se poate distinge, în aceste inimi vechi, o melancolie sublimă şi împăcată; o privire de ansamblu şi fără prejudecăţi aruncată în chiar abisurile gândirii. Aceşti nordici viteji, de pe vremuri, par să-şi fi dat seama de ceea ce i-a învăţat meditaţia pe oamenii din toate epocile, faptul că lumea aceasta nu este la urma urmei decât un spectacol, un fenomen sau o aparenţă, nu ceva real. Toate sufletele profunde îşi dau seama de acest lucru, aut mitologul hindus, cât şi filosoful german, Shakespeare sau gânditorul cinstit cu el însuşi, oriunde s-ar afla ei: „Suntem făcuţi din aceeaşi plămadă din care sunt făcute şi visele!” [40]

Una din expediţiile lui Thor la Utgart (Grădina Exterioară, sediul central al Ţării Jdtunilor este remarcabilă în această privinţă. Era însoţit de Thialfi şi de Loke[41]. După mai multe aventuri, au

Intrat în ţara Uriaşilor; au hoinărit peste câmpii, peste pârloage sălbatice, printre stânci şi copaci. Pe înserat au observat o casă; şi întrucât uşa, care alcătuia de fapt o întreagă latură a acesteia, era deschisă, au intrat. Era o locuinţa simplă; o sală mare fără absolut nimic în ea. Au rămas acolo. Dintr-odată, în toiul nopţii, nişte zgomote puternice i-au alarmat. Thor şi-a înşfăcat ciocanul; s-a postat în uşă, gata de luptă. Tovarăşii săi rămaşi înăuntru alergau de colo-colo îngroziţi, căutând o ieşire din sala aceea neprimitoare, în cele din urmă au găsit o nişă strâmtă şi s-au refugiat în ea. Iar Thor nici n-a trebuit să se lupte cu cineva: căci, iată, au descoperit a doua zi dimineaţa că zgomotul nu era altceva decât sforăitul unui

oarecare uriaş, enorm, ce-i drept, dar paşnic. Uriaşul Skrymir, care dormea întins în apropiere de ei; uşa era gura mănuşii, iar nişa în care se refugiaseră era degetul ei! Halal mănuşă! Remarc şi faptul că nu avea degete cum au ale noastre, ci doar degetul mare, restul fiind dintr-o bucată; o mănuşă rustică şi străveche!

Skrymir le căra acum tărhatul cât era ziua de lungă; Thor avea totuşi anumite bănuieli, nu-i plăceau apucăturile lui Skrymir, tatr-o noapte, s-a hotărât să-i facă felul pe când dormea. Ridicându-şi ciocanul, izbi faţa uriaşului cu o veritabilă lovitură de trăsnet în stare să despice stânci. Uriaşul însă n-a făcut decât să se trezească; şi-a frecat obrajii şi a spus: A căzut vreo frunză? De îndată ce Skrymir a adormit la loc, Thor şi-a folosit amândouă mâinile (presupun cu „încheieturile albite”) şi păru să lase o urmă adâncă pe faţa lui Skrymir; dar acesta s-a oprit pur şi simplu din sforăit şi a remarcat: Cred că trebuie să fie nişte vrăbii pe crengile copacului acesta. Ce au lăsat să cadă peste mine? La poarta Grădinii Exterioare, un loc atât de înalt încât trebuia „să-ţi răsuceşti şi să-ţi dai gâtul pe spate ca să-i vezi vârful”, Skrymir şi-a văzut de drumul lui. Thor şi tovarăşii săi au fost lăsaţi să intre şi au fost poftiţi să participe la jocurile care se jucau acolo. Cât despre Thor, lui i-au dat un corn plin cu băutură; obiceiul era, i-au spus ei, să-l golească dintr-o înghiţitură. Thor a tras trei duşte lungi şi cu sete; dar nu făcu nicio impresie asupra celor din jur. Eşti un biet copilaş plăpând, îi spuseră ei; ai putea să ridici pisica aceea? Oricât de neînsemnata i se păru isprava asta, în ciuda puterii sale dumnezeieşti, Thor nu reuşi; încovoie în sus spinarea creaturii.

nu izbuti să-i dezlipească labele de sol, abia reuşind să-i ridice una din ele. Păi, nici măcar nu eşti bărbat,

spuseră cei din Grădina Exterioară; uite o bătrână care o să se ia la trântă cu tine! Thor, adânc ruşinat, o înşfacă pe bătrână cu priviri rătăcite; dar nu fu în stare să o doboare.

Iar acum, ieşind din Grădina Exterioară, căpetenia JOtunilor, însoţindu-i curtenitor o bucată de drum, îi spuse lui Thor: „Eşti bătut, deci, dar nu fi chiar atât de ruşinat; ai fost pus în faţa unei înşelăciuni. Cornul pe care ai încercat să-l goleşti era Marea: i-ai provocat o maree; dar cine ar putea să bea marea cea fără fund? Pisica pe care te-ai căznit să o ridici, este şarpele Midgard, Marele Şarpe al Lumii, care, ţinându-şi coada în gură, înconjoară şi susţine întreaga lume creată; dacă ai fi ridicat-o, lumea s-ar fi prăbuşit în ruine! în ce priveşte bătrână, ea era Timpul, Bătrâneţea, Durata; cine s-ar putea lupta cu ea? Niciun om sau zeu; ea se află deasupra tuturor zeilor şi a oamenilor! Iar în privinţa celor trei lovituri ale tale, uită-te la aceste trei văi; cele trei lovituri ale tale le-au făcut!” Thor se uită la Jocunul de lângă el: era Skrymir; era, spun criticii scandinavi, bătrânul şi haoticul Pământ stâncos în persoană, iar acea casămănuşă era vreo peşteră a Pământului! Dar Skrymir dispăruse; Grădina Exterioară cu porţile ei înalte până la cer pierise atunci când Thor îşi înşfăca ciocanul ca să le strivească; doar vocea uriaşului se auzea spunând batjocoritor: „Ai face bine să nu mai vii în Casa Jocunilor!”

Povestea aceasta aparţine epocii alegorice, nu celei profetice şi de devoţiune deplină. După cum se vede este pe jumătate un joc: dar, ca mit, nu există în ea adevărat aur scandinav străvechi? Mai mult metal adevărat, ieşit în stare brută de pe nicovala lui Mimer42, decât în multe mituri greceşti celebre şi mult mai bine plăsmuite! în acest Skrymir zace un adevărat umor, gen Brobdignag, un zâmbet mult mai larg; o veselie bazată pe sinceritate şi tristeţe, aşa cum curcubeul se naşte din neguri de furtună.

Numai o inimă cu adevărat vitează este capabilă de aşa ceva. Este umorul posomorât al lui Ben Jonson[43] al nostru, al bătrânului şi ciudatului Ben; umor care, cred eu, curge în venele noastre, căci îi poţi percepe tonurile, sub încă o formă, în pădurile seculare ale Americii.

Mai există o concepţie foarte ciudată, aceea a Ragnarok-ului, adică a prăpădului sau a crepusculului zeilor. O găsim în Cântecul VOluspa şi pare o idee profetică foarte veche. Zeii şi Jocunii, forţele divine şi cele brutale şi haotice, după o îndelungată rivalitate şi victoria parţială a celor dintâi, se întâlnesc în sfârşit într-o luptă şi un duel universal care implică lumea întreagă: Şarpele Lumii împotriva lui Thor; forţa contra forţei, distrugându-se reciproc; iar ruina, „crepusculul” care se cufunda în beznă, înghite Universul creat. Bătrânul Univers, cu zeii lui cu tot, s-a prăbuşit; dar nu este vorba despre moartea fără întoarcere: urmează să apară un nou Cer şi un nou Pământ; un Zeu suprem mai puternic, iar dreptatea va domni în lumea oamenilor. Ciudat lucru: legea aceasta a mutaţiei, care este totodată o lege încrustată în cele mai intime gânduri ale omului, fusese deja descifrată de aceşti gânditori cinstiţi de odinioară în felul lor rudimentar; şi cum, deşi totul moare, chiar şi zeii, orice moarte nu este totuşi nimic altceva decât o moarte prin foc a păsării Phoenix şi o renaştere spre mai măreţ şi mai bine! Este legea fundamentală a existenţei pentru o fiinţa creată de timp şi trăind în acest lăcaş al speranţei. Orice om cinstit i-a perceput esenţa; şi poate încă să o facă.

Iar acum, în acest context, să aruncăm o privire asupra ultimului mit al apariţiei lui Thor; şi să punem punct aici. Cred că este cel mai recent mit dintre toate poveştile acestea; un protest îndurerat împotriva extinderii

creştinismului, lansat ca un reproş de vreun păgân conservator. Regele Olaf[4] a fost aspru condamnat pentru excesul lui de zel în introducerea creştinismului; cu siguranţă că eu l-aş fi condamnat mult mai mult pentru lipsă de zel în privinţa aceasta! Dar a plătit destul de scump pentru asta; a murit în bătălia de la Stickelstad, loc aflat aproape de Drontheim, în anul 1033, în timpul revoltei păgânului său popor. Acolo se înalţă de multe veacuri principala catedrală a Nordului, închinată cu recunoştinţă memoriei Sfântului Olaf. Iată ce spune mitul lui Thor: Regele Olaf, Regele reformei creştine, navighează însoţit de cuvenita escortă de-a lungul ţărmului Norvegiei, din port în port, împărţind dreptatea sau îndeplinind alte îndatoriri regale, în momentul plecării dintr-un port oarecare se află că a păşit pe corabie un străin cu ochi şi înfăţişare gravă, cu barbă

roşie şi chip robust şi impunător. Curtenii i se adresează; răspunsurile lui surprind prin pertinenţa şi profunzimea lor. Este adus în cele din urmă în faţa Regelui. Conversaţia străinului în timp ce navighează de-a lungul minunatului ţărm este şi ea remarcabilă; dar după o vreme i se adresează Regelui Olaf astfel: „Da, Rege Olaf, totul e minunat cât soarele străluceşte peste toate; un cămin cu adevărat frumos, verde şi rodnic pentru tine, dar multe zile de trudă a avut Thor şi multe lupte grele a purtat cu Jocunii stâncilor înainte de a reuşi să-l facă aşa cum este acum. Iar acum pari hotărât să-l alungi pe Thor. Bagă de seamă, Rege Olaf!”, spuse străinul, încruntându-şi sprâncenele; dar când se uitară din nou la el, nu-l mai zăriră nicăieri. Aceasta este ultima apariţie a lui Thor pe scena lumii noastre!

Nu vedem oare destul de clar cum se poate naşte

povestea, fără lipsă de adevăr din partea nimănui? Este felul în care mulţi Zei s-au arătat oamenilor: astfel, dacă pe vremea lui Pindar45 „Neptun a fost văzut odată la Jocurile din Nemea” 46, nici acest Neptun nu este prezentat decât ca un „străin cu înfăţişare nobilă şi gravă”, demn să fie „văzut”! Simt ceva patetic şi tragic în această ultimă manifestare a păgânismului. Thor a pierit, întreaga lume scandinavă a pierit şi nu se va mai întoarce în veci. În acelaşi fel în care trece orice este măreţ. Toate lucrurile care există sau vor exista aici trebuie să piară, iar noi trebuie să le adresăm un trist adio.

Religia aceea scandinavă, o consacrare aspră, dar cinstită şi extrem de impresionantă a vitejiei (astfel o putem defini) le era» suficientă acestor curajoşi oameni ai Nordului de pe vremuri. Consacrarea vitejiei nu este ceva rău! în ceea ce ne priveşte, o vom considera ceva bun. Nu e fără de folos să ştim câte ceva despre vechiul păgânism al strămoşilor noştri. Inconştientă şi îmbinată cu lucruri mai înalte trăieşte încă în noi această veche credinţă! Cunoscând-o conştient, suntem într-o legătură mai strânsă şi mai clară cu trecutul, cu propriile noastre câştiguri din trecut. Căci tot trecutul, după cum am spus-o de atâtea ori, este în stăpânirea prezentului; trecutul a avut totdeauna ceva adevărat, şi este o stâpâhire de preţ. În timpuri diferite, în locuri diferite, totdeauna s-a desfăşurat vreo altă parte a naturii umane comune. Adevărul actual este suma tuturor acestora; unul singur nu

poate reprezenta întreaga dezvoltare a naturii omeneşti. Mai bine să le cunoaştem pe toate decât să le nesocotim. „La care din aceste trei religii te alipeşti?”, întreabă Meistet47 pe învăţătorul său. „La toate trei!” răspunde acesta. „La toate trei, căci ele numai prin

întrunirea lor alcătuiesc adevărata religie”.

Note

1. Pilgrim’s Pângress, opera principală a lui John Bunyan (1628 – 1688), una dintre lucrările cele mai cunoscute ale protestantismului britanic.

2. Stea din constelaţia Carina, a doua ca strălucire din emisfera sudică.

3. Populaţie semită din Saba (în actualul Yemen), a cărei limbă este cunoscută numai din inscripţii.

4. Manifestarea prezentei lui Dumnezeu (ebraică).

5. Magistrat şi scriitor scoţian, biograful lui Samuel Johnson, celebrul lexicograf, scriitor şi critic englez.

6. Reşedinţa lui Voltaire între 1758 – 1778.

7. Negustor din Toulouse acuzat pe nedrept că şi-ar fi ucis fiul ca să-l împiedice să renunţe la protestantism. Voltaire a contribuit la reabilitarea sa.

8. Două lucrări literare islandeze de început: Edda cea Veche sau poetică (cca. 1200), o culegere de poezie scandinavă veche, şi Edda cea Nouă sau în proză (cca. 1230), un rezumat al mitologiei scandinave, conţinând şi două tratate asupra poeziei scandinave vechi.

9. Estuar în nord-estul Angliei, format de râurile Ouse şi Trent.

10. Brobdingnag este imaginara ţară a Uriaşilor din Călătoriile lui Gulliver de Jonathan Swift.

11. Ulfila sau Ulfilas (311? – 383 7 e.n.), episcop al goţilor, cel care a tradus Biblia în gotică.

12. Capitala imperiului omonim (1204 – 1461), de pe coasta de sud-est a Mării Negre.

13. Localitate în Italia unde s-au ţinut (1545 – 1563) consiliile Bisericii romano-catolice care au condamnat Reforma.

14. Patriarh al Alexandriei (328 – 373 eji.).

15. Wednesday (engl.) – miercuri.

16. Snorro Sturieson (1179 7 – 1241), istoric şi poet islandez.

17. Saxo Grammaticus (1150 7 – 1220 7), istoric danez.

18. Jakob Grimm (1785 – 1863), filolog şi culegător de basme german, autor al unei legi privitoare la o serie de transformări preistorice ale unor consoane din indo-europeană în proto-germană.

19. Lope de Vega (1562 – 1635), dramaturg şi poet spaniol.

20. Green (engl.) – verde.

21. Mesagerele zeului Odin care îi conduc în Walhalla pe eroii căzuţi în luptă şi îi servesc pe zei la ospeţe.

22. Vitejie, respectiv valoare (engl.).

23. Robert Blake (1599 – 1657), amiral englez care a distrus flota portugheză în 1650.

24. Horatio Nelson (1758 – 1805), celebru amiral englez, cel care a distrus flota franceză în bătălia de la Trafalgar, unde a şi murit.

25. Rollon (Hrolf?) (7 – 927), conducător normand, cuceritor, la începutul secolului al X-lea, al teritoriilor de la gurile Senei, care i-au fost recunoscute ca ducat.

26. Skalds – poeţi antici scandinavi, specifi» i perioadei vikingilor.

27. Smochin indian (Ficus benghalensis), din ale cărui crengi cresc mlădiţe ce fac rădăcini, din care cresc alte trunchiuri pe o suprafaţă destul de mare.

28. Echivalent probabil al sacralităţii acestui animal în religia hindusă.

29. Echivalentul Apocalipsei din religia creştină.

30. Thomas Gray (1716 – 1771), poet preromantic englez.

31. Alexander Pope (1688 – 1744), celebru poet şi filosof, reprezentant şi teoretician al clasicismului englez.

32. Zeul trăsnetului, războiului şi forţei, fiul lui Odin.

33. Zeul luminii, păcii, virtuţii şi înţelepciunii, fiul lui Odin şi al Friggâi.

34. Soţia lui Odin şi zeiţa Cerului, protectoarea căsătoriei şi a căminului.

35. Fiul şi mesagerul lui Odin, fratele lui Balder.

36. Soţia lui Balder şi mama lui Fotseti, zeul dreptăţii.

37. Johann Ludwig Uhland (1787 – 1862), poet şi istoric literar german.

38. Ţara Uriaşilor.

39. Uriaş din ţara Jocunilor, tatăl frumoasei Gerdhr şi socrul zeului Freyr.

40. William Shakespeare, Furtuna, actul IV, scena 1.

41. Loke, Loki sau Iodurr, zeul scandinav al focului, distrugător şi totodată creator, numele sau incluzând etimologic atât noţiunea de distrugere, cât şi pe cea de desăvârşire. Posibilă analogie cu mitul păsării Phoenix.

42. Mimer sau Mimir, divinitate acvatică scandinavă, zeu primordial, custodele izvorului înţelepciunii cosmice, aflat sub arborele sapienţial Yggdrasill.

43. Ben Johnson (15727 – 1637), dramaturg şi poet englez contemporan cu Shakespeare, al cărui rival a încercat să fie.

44. Olaf II (9957 – 1030), rege al Norvegiei (1015 – 1028), sanctificat ca sfânt patronator al Norvegiei (29 iulie).

45. Poet liric grec (518 – 438 î.e.n.), din a cărui operă s-au păstrat doar Epiniciile (ode triumfale), care dovedesc o bună cunoaştere a miturilor.

46. Festival care avea loc în Grecia antică, din doi în doi ani, la Nemea (în nord-estul Peloponezului), constfnd în probe atletice şi muzicale.

47. Eroul principal al romanului Wilhelm Meister de J.W. Goethe.

EROUL CA PROFET. MAHOMED: ISLAMUL

De la primele vremuri aspre ale păgânismului la scandinavii din nord, păşim spre o epocă religioasă aparte – mahomedanismul –, îmbrăţişată de un popor foarte diferit: arabii. Vom vedea aici câtă schimbare şi cât progres reprezintă acesta în condiţia şi gândirea universală a omului.

Eroul nu este acum considerat drept zeu printre semenii săi, ci profet, fiind inspirat de Dumnezeu. Este a doua fază a cultului eroilor; în istoria lumii nu va mai exista niciun om aut de mare pe care semenii săi să-l ia drept zeu. Mai mult, am putea pune, raţional, următoarea întrebare: A existat oare vreun grup de fiinţe umane care să creadă cu adevărat că omul pe care fi vedeau stând lângă ei este zeu, că el este cel care a făcut lumea aceasta? Poate că nu. De obicei era vorba de un om de care-şi aminteau sau pe care îl văzuseră. Dar nici acest lucru nu se mai poate întâmpla. De aici înainte niciun Om Mare nu mai este luat drept zeu.

THOMAS CARLYLE

A considera un Om Mare drept zeu a fost o greşeală inadmisibilă. Să spunem, totuşi, că este oricând greu de ştiut ce este el, sau cum să-l considerăm şi să-l acceptăm! Cea mai semnificativă trăsătură din istoria unei epoci este maniera în care îl tratează pe un Om Mare. Pentru instinctele veritabile ale oamenilor există întotdeauna ceva dumnezeiesc în el. Marea întrebare este mereu dacă să-l creadă zeu, profet sau ce altceva? Prin modul în care se răspunde la această întrebare vom privi, ca printr-o

ferestruică, chiar în inima condiţiei spirituale a acestor oameni. Căci, în fond, Omul Mare, aşa cum iese el din mâinile naturii, este întotdeauna acelaşi Odin, Luther, Johnson, Burns. Sper să fac să apară clar că toţi aceştia sunt la origine plăsmuiţi din aceeaşi plămadă; că ei sunt infinit de diverşi doar prin felul în care i-a privit lumea şi prin formele pe care le-au luat. Cultul lui Odin ne uluieşte: să te prosternezi în faţa Omului Mare într-un deliquium1 de iubire şi uimire şi să simţi în inimă că este venit din ceruri, că este zeu! Acest lucru este destul de imperfect: dar se află oare ceva pe care l-am putea numi perfect, ca să-l tratăm, de exemplu, pe un Burns aşa cum am făcut-o? Cel mai preţios dar pe care i-l poate oferi Cerul Pământului este, cum îi spunem noi, un om de „geniu”. Sufletul unui om, trimis practic din ceruri cu un mesaj adresat nouă de Dumnezeu, pe acesta noi îl irosim ca pe un neînsemnat foc de artificii fals, făcut ca să ne amuze un pic şi îl îngropăm în cenuşă, în ruină şi ineficientă. O asemenea tratare a Omului Mare nu o consider perfectă! Privind în esenţa lucrului, am putea spune despre cazul lui Burns că este un fenomen şi mai urât care ilustrează imperfecţiuni şi mai triste ale apucăturilor omenirii decât însăşi metoda scandinavă! Să cazi într-un simplu deliquium iraţional de iubire şi admiraţie nu era bine; dar o asemenea ne-iubire nerezonabilă, ba chiar iraţională şi dispreţuitoare este poate ceva şi mai rău! Cultul acesta al eroilor este ceva în perpetuă schimbare; diferit în fiecare epocă, greu de susţinut aşa cum trebuie, într-adevăr, am putea spune că esenţa întregii activităţi a unei epoci este să-l facă bine.

L-am ales pe Mahomed nu pentru că ar fi cel mai eminent profet, ci pentru că este cel despre care putem vorbi cu cea mai mare libertate. El nu este deloc cel mai

veritabil dintre profeţi; eu însă îl consider un profet adevărat. Mai mult, cum nu există pericolul ca vreunul dintre noi să devină mahomedan, am de gând să spun despre el tot binele pe care îl voi putea, pe bună dreptate, spune. Aceasta este calea de a-i pătrunde taina: să încercăm să înţelegem ce gândea el despre lume; ce gândea şi ce gândeşte lumea despre el va fi atunci o întrebare la care se va răspunde mai uşor. Ipotezele noastre obişnuite asupra lui Mahomed, cum că a fost un impostor care a recurs la tertipuri, că era încarnarea unei minciuni, că religia lui este pur şi simplu o grămadă de amăgiri şi fleacuri, încep acum să fie realmente de nesusţinut de către oricine. Neadevărurile pe care un zel plin de intenţii bune le-a adunat în jurul acestui om sunt ruşinoase numai pentru noi. Atunci când Pococke l-a întrebat pe Grotius2 unde se află dovada acelei poveşti despre porumbelul învăţat să ciugulească boabe din urechea lui Mahomed şi, trecând drept un înger care-i dicta, Grotius a răspuns că nu există nicio dovadă! într-adevăr, a sosit timpul să renunţăm la toate acestea. Cuvântul rostit de omul acesta este acum călăuza vieţii a o sută optzeci de milioane de oameni şi asta de douăsprezece secole. Aceşti o sută optzeci de milioane de oameni au fost făcuţi ca şi noi de Dumnezeu. Un mai mare număr de făpturi create de Dumnezeu cred astăzi în cuvântul lui Mahomed mai mult decât în orice alt cuvânt. Putem oare presupune că acest crez, conform căruia au trăit şi au murit atâtea făpturi ale Atotputernicului, nu a fost decât o biată scamatorie spirituală? în ceea ce mă priveşte, nu pot face o asemenea presupunere. Voi crede mai curând în multe alte lucruri decât acesta. Dacă înşelăciunea s-ar extinde şi ar fi consfinţită aici, ne-am afla într-un impas total şi nu am mai şti deloc ce să credem despre lumea aceasta.

Din păcate, asemenea teorii sunt mai mult decât lamentabile. Dacă este să ajungem să cunoaştem orice lucru din adevărata creaţie a lui Dumnezeu, hai să le negăm pe toate în întregime! Ele sunt produsul unei ere a scepticismului; sunt indiciile celei mai triste paralizii spirituale, pur şi simplu ale morţii-în-viaţă a sufletelor oamenilor. Cred că niciodată n-a fost promulgată pe acest pământ

O teorie mai ateistă. Un om de nimic să întemeieze o religie? Dacă nu cunoaşte şi nu respectă întocmai proprietăţile mortarului, ale lutului ars şi ale celorlalte materiale cu care lucrează, ceea ce va face nu va fi casă, ci o grămadă de dărâmături, care nu va dăinui vreme de douăsprezece veacuri ca să adăpostească o sută optzeci de milioane de suflete. Un asemenea edificiu se va prăbuşi imediat. Omul trebuie să se conformeze legilor naturii, să se afle cu adevărat ni comuniune cu natura şi cu adevărul lucrurilor, altfel natura îi va răspunde: Nu, absolut deloc! înşelăciunile sunt mincinoase – vai mie! –, un Cagliostro[3], mulţi asemenea lui, conducători proeminenţi ai lumii prosperă timp de o zi prin înşelătoriile lor. Este ca o bancnotă falsă; o lasă să treacă prin mâinile lor nedemne: nu ei, ci alţii trebuie să pătimească de pe urma ei. Natura izbucneşte în flăcări arzânde, în revoluţii franceze şi în altele la fel, proclamând cu groaznică veracitate că bancnotele false sunt false.

În legătură cu un Om Mare însă, mai ales în privinţa lui, mă voi aventura să afirm că este de necrezut că ar fi putut să fie altfel decât adevărat. Aceasta mi se pare a fi temeiul lui de început, al lui şi a tot ce se află în el. Niciun Napoleon, niciun Cromwell, niciun Burns, niciun om nu este în stare să facă ceva dacă nu ia mai întâi acest lucru

în serios, dacă nu este ceea ce consider eu a fi om sincer. Aş spune că sinceritatea, o sinceritate profundă, totală şi pură, este prima trăsătură a oricărui om cât de cât eroic. Nu sinceritatea care se declară ea însăşi a fi sinceră; oh, nu, aceasta ar fi cu adevărat ceva lipsit de însemnătate; o sinceritate conştient superficială şi infatuată; cel mai adesea doar o închipuire. Sinceritatea Omului Mare este ceva despre care el nu poate vorbi, nici nu este conştient de ea; mai mult, presupun că el este mai curând conştient de nesinceritate; căci ce om poate păşi întocmai după legea adevărului o zi întreagă? Nu, Omul Mare nu se laudă că e sincer, departe de el aşa ceva. Poate că nici nu-şi pune problema aceasta. Aş spune mai curând că sinceritatea lui nu depinde de el; el nu este în stare să nu fie sincer! Măreţul fapt al existenţei este măreţ pentru el. Oriunde ar vrea să fugă, nu poate scăpa de groaznica prezenţă a acestei realităţi. Aşa e structurată mintea sa; el este mare în primul rând prin aceasta. Temător şi minunat, la fel de real ca însăşi viaţa, real

ca moartea, aşa este acest Univers pentru el. Deşi toţi oamenii ar trebui să uite adevărul lui şi să păşească într-o aparenţă vană, el nu poate face asta. Chipul-flacără străluceşte în el şi fi priveşte ţintă permanent; de netăgăduit, acolo, acolo! Aş vrea să luaţi acest lucru drept definiţia mea fundamentală a Omului Mare. Un om mic poate avea toate acestea, ca toţi oamenii făcuţi de Dumnezeu; este ceva de competenţa lor, dar un Om Mare nu se poate lipsi de ele.

Un astfel de om este ceea ce noi numim un om original; el vine către noi direct de la obârşie. E un mesager, trimis din necunoscutul infinit, care ne aduce veşti de acolo, îl putem numi poet, profet, zeu; simţim cu

toţii, într-un fel sau altul, că vorbele pe care le rosteşte nu sunt vorbele nici unui alt om. El vine direct din faptul interior al lucrurilor; trăieşte şi trebuie să trăiască în comuniune permanentă cu el. Zvonurile nu i-l pot ascunde; dacă se ia după zvonuri, orbeşte, rămâne fără adăpost, ajunge să fie nenorocit; Faptul străluceşte în el şi îl priveşte ţintă. Oare spusele sale nu sunt de fapt un fel de „revelaţie”; cum am putea-o numi în lipsa altui cuvânt? El vine din inima lumii; face parte din realitatea primară a lucrurilor. Dumnezeu a făcut multe revelaţii: dar nu Dumnezeu l-a făcut şi pe acest om, drept cea mai recentă şi mai nouă dintre toate? „Inspkatia Atotputernicului fi dă înţelegere”: înainte de orice pe el trebuie să-l ascultăm.

Pe acest Mahomed, deci, nu-l vom considera în niciun caz o deşertăciune, un biet sforar ambiţios şi conştient; nu-l putem concepe astfel. Mesajul dur pe care l-a transmis era unul întru totul real; o voce neclară, dar sinceră din adâncul necunoscut. Vorbele omului nu erau false şi nici faptele lui aici, pe pământ; nici vorbă de deşertăciune şi simulacru; o bucată fierbinte de viaţă aruncată din măreţul sân al naturii însăşi, ca să aprindă lumea; Creatorul lumii îi poruncise aceasta. Nici chiar greşelile, imperfecţiunile şi chiar nesincerităţile lui Mahomed, dacă ar fi vreodată dovedite ca aparţinându-i, nu au zdruncinat acest fapt primar.

În general, facem prea mult caz de greşeli; detaliile afacerii ascund adevăratul ei centru. Greşeli? Aş spune că cea mai mare dintre greşeli este să nu fii conştient de niciuna. Mai mult ca oricare alţii, s-ar crede că cititorii Bibliei ar putea şti mai bine acest lucru. Cine

este numit acolo „omul pe placul inimii lui Dumnezeu”? David, Regele evreilor, căzuse în destul de

multe păcate; comisese crimele cele mai odioase astfel încât păcatele nu lipseau deloc. Şi asupra lui necredincioşii rânjesc şi întreabă: omul vostru este pe placul inimii lui Dumnezeu? Trebuie să spun că batjocura aceasta îmi pare uşuratică. Ce sunt greşelile, ce sunt amănuntele exterioare ale vieţii, dacă secretul ei intim, remuşcarea, ispitele, dacă adevărata, neostenita şi adesea zădărnicită ei luptă este dată uitării? „Nu cel care umblă îşi îndreaptă paşii". Din toate actele, nu căinţa este pentru om cea mai divină? Aş spune că cel mai de moarte păcat este aceeaşi conştiinţă trufaşă a nici unui păcat. Aceasta e moartea. Atât de conştienta inimă s-a rupt de sinceritate, de umilinţă; de fapt e moartă: este la fel de „pură" ca şi nisipul mort şi uscat. Viaţa şi istoria lui David, aşa cum sunt scrise pentru noi în acei Psalmi ai lui, sunt, cred eu, cea mai adevărată emblemă conferită vreodată progresului moral şi luptei unui om pe pământ. Orice suflet cinstit va discerne veşnic în ea lupta întru credinţă a unui suflet omenesc sincer pentru ceea ce este bun şi foarte bun. Luptă adesea zădărnicită, dureros zădărnicită, ca într-o totală ruină; o luptă niciodată sfârşită, totuşi; dusă mereu, cu lacrimi, căinţă, hotărâre adevărată şi neînvinsă, luata adesea de la capăt. Sărmana fire umană! Într-adevăr, nu este umbletul unui om o perpetuă „succesiune de căderi"? Pentru că nu are încotro, în acest element sălbatic al vieţii, omul trebuie să lupte mai departe; acum e doborât şi profund înjosit; dar trebuie mereu, cu lacrimi, cu căinţă şi cu inima sângerând, să se ridice din nou, să lupte şi mai departe, iar şi iar. Pentru ca lupta lui să fie o luptă cinstită şi de neoprit? Aceasta este întrebarea întrebărilor. Va ierta multe amănunte triste dacă e ca sufletul ei să fie adevărat. Detaliile nu ne vor învăţa niciodată de la sine ce este ea. Cred că interpretăm eronat greşelile lui Mahomed, chiar ca greşeli: dar secretul lui nu va fi niciodată aflat oprindu-

ne asupra lor. Vom lăsa toate acestea în urma noastră; şi fiind siguri că el a avut un gând adevărat, să ne întrebăm cu inima curată ce era sau ce ar putea fi acest gând.

Arabii aceştia, în rândurile cărora s-a născut Mahomed, sunt cu siguranţa un popor aparte, însăşi ţara lor este deosebita; o locuinţă potrivita pentru o asemenea rasă: munţi stâncoşi sălbatici şi inaccesi-
bili, întinse pustiuri posomorâte, alternând cu splendide fâşii de verdeaţă. Oriunde există apă, există verdeaţă şi frumuseţe; arbuşti balsami-feri înmiresmaţi, curmali, arbori de tămâie. Priviţi orizontul acela de nisip vast şi pustiu, gol şi tăcut ca o mare, separând un loc în care se poate trăi de altele asemănătoare. Acolo eşti cu totul singur, doar cu Universul: ziua, un soare nemilos aruncându-şi spre pământ insuportabila sa strălucire arzătoare; noaptea, măreţul cer insondabil cu stelele lui. O asemenea ţară nu putea fi populată decât de o rasă de oameni abili şi inimoşi. Există ceva deosebit de sprinten, activ şi, totuşi, deosebit de meditativ şi entuziast în firea arabilor. Perşii sunt consideraţi francezii Orientului, astfel încât îi vom considera pe arabi drept italienii Orientului. Un popor nobil şi talentat; oameni cu sentimente puternice şi sălbatice şi cu o voinţă de fier în a le ţine în frâu: o trăsătură a nobleţii spirituale, a gemului. Beduinul nomad îl pofteşte pe străin în cortul său ca stăpân cu drepturi depline asupra a tot ce se află acolo; chiar dacă este vorba de duşmanul lui cel mai înverşunat, îşi va tăia mânzul ca să-l ospăteze, 51 va sluji cu o ospitalitate sacră timp de trei zile şi îl va lăsa să-şi vadă teafăr de drumul său; ca apoi, conform unei alte legi la fel de sacre, să-l ucidă dacă i se va ivi posibilitatea. Atât cu vorba cât şi cu fapta. Nu sunt vorbăreţi, ci mai curând taciturni; dar sunt dăruiţi cu harul

elocvenţei atunci când vorbesc. Un soi de oameni sinceri şi fideli. După cum se ştie, sunt de stirpe evreiască; dar acea atât de teribilă sobrietate a evreilor pare să se împletească cu ceva plin de graţie şi strălucire, care nu vine de la evrei. Organizau „întreceri poetice" încă înainte de epoca lui Mahomed. Sale spune că la Ocadh, în sudul Arabici, se organizau târguri anuale unde, după încheierea negoţului, poeţii se întreceau în cântece şi erau răsplătiţi cu premii: sălbaticul popor se strângea în jurul lor ca să-i asculte.

Arabii aceştia manifestă o calitate evreiască – produsul a multor calităţi sau al tuturor calităţilor înalte. Este ceea ce am putea numi religiozitate. Fuseseră încă din vremuri vechi muncitori harnici, în funcţie de lumina hărăzită lor. Ca şi Sabeanii, adorau stelele; adorau multe obiecte naturale, considerându-le drept simboluri şi manifestări spontane ale Creatorului naturii. Era ceva greşit şi, totuşi, nu în totalitate greşit. Toate lucrările lui Dumnezeu sunt şi acum.

Într-un sens, simboluri divine. Aşa cum am mai spus, nu socotim şi azi recunoaşterea unei anumite semnificaţii inepuizabile, a „frumuseţii poetice", cum îi spunem noi, în toate obiectele naturale ca fiind un merit? Un om este poet şi este cinstit pentru ceea ce face, cuvântând sau cântând; ceea ce este un fel de adorare diluata. Arabii aceştia au avut mulţi profeţi; fiecare era învăţătorul tribului său, conform harului ce-i fusese dat. Dar nu avem oare, din vechime, cele mai nobile dovezi, palpabile încă pentru fiecare dintre noi, ale devoţiunii şi nobleţei spirituale care sălăşluia în sânul acestor popoare rustice şi înclinate spre meditaţie? Cercetătorii Bibliei par să fie de acord că vestita Carte a lui Iov a fost scrisă în partea aceea a lumii. Lăsând la o parte toate teoriile asupra ei, eu o consider

una dintre cele mai mari lucrări scrise vreodată cu pana. Simţi într-adevăr că parcă nici nu ar avea ceva evreiesc în ea; domină în paginile acesteia o universalitate atât de nobilă şi atât de diferită de patriotismul nobil sau de sectarism. O Carte nobilă; Cartea tuturor oamenilor! Este prima noastră şi cea mai veche punere în discuţie a nesfârşitei probleme a destinului omului şi a căilor Domnului faţă de el pe pământul acesta. Şi totul schiţat în contururi atât de libere şi atât de curgător; măreaţă în sinceritatea şi simplitatea ei; în melodia ei epică şi în tihna împăcării. Iată ochiul care vede, inima care înţelege cu blândeţe. Atât de veridică din toate punctele de vedere; adevărată privelişte şi viziune asupra tuturor lucrurilor; atât a lucrurilor materiale cât şi a celor spirituale: Calul, – „i-ai înfăşurat gâtul cu fulgere?” – „râde când lancea se scutură!” Nimeni nu a mai zugrăvit de atunci icoane atât de vii. Sublimă durere, sublimă împăcare: cea mai veche melodie corală izvorând din inima omenirii; atât de duioasă, atât de măreaţă; ca miezul unei nopţi de vară, ca lumea cu mările şi stelele ei! Cred că nu mai exista nimic scris, în Biblie sau în altă parte, care să aibă aceleaşi merite literare.

Pentru idolatrii arabi, unul din cele mai vechi obiecte universale de adorare a fost acea piatră neagră, care este şi azi păstrată în edificiul numit Caabah din oraşul Meca. Diodorus Siculus menţionează acest Caabah cu vreo jumătate de veac înaintea erei noastre, într-un mod inconfundabil, drept cel mai vechi şi mai slăvit templu al timpului său. Silvestre de Sacy susţine că piatra neagră este după

toate probabilităţile un aerolit. Înseamnă că cineva ar fi putut să-l vadă căzând din Cer! Piatra se află acum lângă

Izvorul Zemzem; Caabah este clădit peste amândouă. Un izvor este oriunde ceva frumos şi înduioşător, ţâşnind viu din pământul tare; cu atât mai mult în aceste ţinuturi călduroase şi uscate, unde apa este prima condiţie a existenţei. Izvorul Zemzem îşi trage numele de la sunetul bolborosit al şuvoiului de apă, zem-zem. Credinţa lor este că Zemzem este Izvorul pe care l-au găsit în pustiu Hagar şi micuţul ei Ismael4. Aerolitul şi izvorul sunt sacre acum, iar Caabah se înalţă de mii de ani deasupra lor. Ciudat obiect acest Caabah! Se înalţă acolo chiar şi în clipa aceasta, sub vălul de postav negru pe care sultanul îl trimite în fiecare an, „înalt de douăzeci şi şapte de coţi", cu un şir, cu un şir dublu de coloane de jur-împrejur, cu brâuri festonate de lămpi şi ornamente vechi: lămpile vor fi aprinse din nou şi în noaptea aceasta, ca să licărească iar sub stele. O fărâmă autentică din cel mai îndepărtat trecut. El este KeWah-ul tuturor musulmanilor: de la Delhi până în Maroc, ochii nenumăraţilor credincioşi sunt îndreptaţi spre el, credincioşi care se roagă de cinci ori pe zi, astăzi şi în toate zilele. Este unul dintre cele mai celebre centre ale lumii locuite de oameni.

Sacralităţii conferite acestei Pietre din Caabah şi Izvorului lui Hagar de pelerinii tuturor triburilor din întreaga Arabic îi datorează Meca înălţarea ei ca oraş. Un oraş măreţ cândva, destul de comun acum, totuşi. Nu are niciunul din avantajele naturale ale unui oraş: se înalţă într-o groapă de nisip, în mijlocul unei coline pleşuve şi sterpe, la mare distanţă de mare; proviziile lui, însăşi pâinea cea de toate zilele, trebuie importate. Dar sunt atâţia pelerini care au nevoie de un acoperiş deasupra capetelor: şi apoi, toate locurile de pelerinaj devin, de la început, loc de adunare pentru neguţători. Chiar din prima zi când se adună pelerinii, se întâlnesc şi neguţătorii; acolo unde oamenii se găsesc adunaţi pentru un lucru, îşi dau

seama că pot face şi alte lucruri care ţin de faptul că sunt împreună. Meca a devenit iarmarocul întregii Arabii; şi prin aceasta antrepozitul principal şi magazia comerţului de toate felurile dintre India şi ţările occidentale, Siria, Egipt şi chiar Italia. Avea într-o vreme o populaţie de 100.000 de suflete: cumpărători şi exportatori ai produselor din răsărit şi apus, importatori de provizii şi gâtoe pentru propriile lor

necesităţi. Forma de guvernământ era un fel de republică aristocratică funcţionând cu neregularitate, nu fără o tentă teocratică. Zece căpetenii provenind dintr-unul din triburile mari, alese într-o manieră primitivă, erau guvernatorii Meccăi şi paznicii Caabahului. Tribul koreişilor era cel mai important în vremea lui Mahomed; familia sa aparţinea chiar acestui trib. Restul neamului, împărţit şi despărţit de pustiuri, trăia sub aspre regimuri patriarhale asemănătoare, sub cele unul sau mai multe: păstori, hamali, negustori, care erau în general şi tâlhari, fiind cel mai adesea în război unii cu alţii sau cu toţi ceilalţi, fără să fie ţinuţi laolaltă de vreo legătură clară, cu excepţia acestei adunări de la Caabah, unde toate formele de idolatrie arabă se uneau într-o adorare comună. Ei erau ţinuţi mai ales printr-o indisolubilă legătură interioară a comunităţii de sânge şi de limbă. Multă vreme au trăit aşa arabii, neştiind de restul lumii: un popor cu mari calităţi aşteptând inconştient ziua când aveau să fie cunoscuţi de toată lumea. Idolatriile lor par să fi fost într-o stare oarecum critică; exista multă confuzie şi multe frământări în rândurile lor. Zvonuri confuze despre cel mai important eveniment care a avut vreodată loc în lumea aceasta. Viaţa şi moartea în Iudeea a Omului Divin, simptomul şi, totodată, cauza unor schimbări nemăsurate pentru toate popoarele lumii, ajunseseră în decursul veacurilor şi în

Arabia; eveniment care, chiar prin el însuşi, nu putea să nu ducă la frământări. Tocmai în mijlocul acestui atât de încercat popor arab s-a născut omul Mahomed, în anul 570 al erei noastre. Făcea parte din familia Hasem, din tribul koreişilor, aşa cum am mai spus; deşi sărac, era înrudit cu oameni de frunte din ţara sa. Curând după ce s-a născut şi-a pierdut tatăl; la vârsta de şase ani şi-a pierdut şi mama, o femeie vestită pentru frumuseţea, virtuţile şi bunul ei simţ. A fost lăsat în grija bunicului său, un bătrân în vârsta de o sută de ani. Era un bătrân bun. Tatăl lui Mahomed, Abdallah, fusese cel mai mic şi mai iubit fiu al lui. Cu ochii săi osteniţi de un secol de viaţă, el îl vedea în Mahomed pe Abdallah cel pierdut înviind, tot ce mai rămăsese din Abdallah. îl iubea din inimă pe băieţelul orfan; avea obiceiul să spună că trebuie îngrijit îndeaproape acest băiat frumos, căci nimeni din tot neamul lor nu era mai preţios ca el. La moartea sa, când băiatul nu avea decât doi ani, l-a dat în grijă lui Abu Thaleb.

cel mai în vârstă dintre unchii lui, întrucât acesta era acum capul familiei. De către acest unchi, un om drept şi înţelept, precum totul ni-l arată, a fost Mahomed crescut în cea mai bună tradiţie arabă.

Pe măsură ce creştea, Mahomed îşi însoţea unchiul în călătorii legate de negoţ şi în altele asemănătoare; îl găsim la optsprezece ani ca luptător, urmându-şi unchiul în război. Dar poate că cea mai importantă dintre călătoriile sale este cea pe care o făcuse cu câţiva ani mai devreme: o călătorie la târgurile din Siria. Acolo a venit tânărul, pentru prima oară, în contact cu o lume cu totul străină lui, cu un element de o importanţă extraordinară pentru el: religia creştină. Nu ştiu ce să vă spun despre acel „Sergius, Călugărul Nestorian” [5] împreună cu care se zice

că Abu Thaleb şi nepotul său ar fi locuit; sau cât de multe l-ar fi putut învăţa vreun călugăr pe un tânăr atât de fraged încă. Probabil că episodul acesta cu călugărul nestorian a fost destul de exagerat. Mahomed avea atunci doar paisprezece ani; nu vorbea altă limbă decât propria lui limbă. Multe lucruri din Siria trebuie să i se fi părut un vârtej straniu şi de neînţeles. Dar băiatul avea ochii deschişi. Fără îndoială că licăririle multor lucruri au fost absorbite şi au zăcut ca atare într-un mod foarte enigmatic, licăriri care aveau într-o zi şi într-un chip ciudat să rodească opinii, credinţe şi introspecţii. Aceste călătorii în Siria erau probabil începutul a multe lucruri pentru Mahomed.

Mai este o împrejurare pe care nu trebuie să o uităm: faptul că nu învăţase la nicio scoală. Pe atunci nu exista absolut nimic din ceea ce numim noi acum învăţământ şcolar. Arta scrisului tocmai fusese introdusă în Arabia; se pare că opinia conform căreia Mahomed n-a ştiut niciodată să scrie este adevărată! Viaţa în deşert, cu experienţele ei, a constituit toată educaţia sa. Numai el era în stare să ştie cât putea acumula din acest Univers nesfârşit, cu propriii săi ochi şi cu propriile sale gânduri, adică limitele cunoaşterii sale de acolo, din locul său posomorât. Reflectând asupra acestui aspect, este curios să nu ai nicio carte. Nu putea să ştie nimic în afară de ceea ce ar fi văzut el însuşi ori ar fi aflat din zvonuri confuze purtate din gură-n gură în întunecatul pustiu arab. Înţelepciunea adunată înainte de el – şi la mare distanţă de locul acela în întreaga lume – era ca şi inexistentă. Niciunul din marile suflete înrudite, niciuna

din aceste raze de lumină care străbătuseră atâtea ţări în timp, nu comunica direct cu acest suflet mare. Era

singur acolo, ascuns adânc în sânul pustietăţii; va fi trebuind să crească în acest fel, singur în faţa naturii şi a gândurilor lui.

Dar fusese remarcat, încă de timpuriu, ca un om înclinat spre meditaţie. Tovarăşii săi îi spuneau „Al Amin, Credinciosul”, pentru că era un om drept şi fidel; sincer în ceea ce făcea, vorbea şi gândea. Au observat că avea întotdeauna ceva de spus. Un om destul de rezervat în vorbire, tăcut atunci când nu era nimic de spus, dar cuviincios, înţelept şi sincer atunci când vorbea; aducând întotdeauna lumină în subiectul discutat. Acesta era singurul fel de discurs care merită să fie rostit, îl găsim toată viaţa un om dintr-o bucată, deschis şi natural. Un caracter serios şi sincer; chiar amabil, cordial, sociabil şi glumeţ. Când râdea, râdea din toată inima. Sunt oameni al căror râs este la fel de fals ca şi orice altceva legat de ei; oameni care nu pot râde.

Se vorbeşte şi de frumuseţea lui Mahomed: despre chipul lui fin, deschis şi inteligent, despre tenul lui brun şi înfloritor, despre ochii lui negri şi pătrunzători, îmi place oarecum şi mie vena aceea de pe frunte care se umfla şi se înnegrea atunci când era furios: ca „vena în formă de potcoavă din Redgauntiet al lui Scott. Era un fel de trăsătură caracteristică familiei Hasem această venă neagră care se umfla pe frunte; Mahomed o avea proeminentă, se pare. Un om impulsiv, pătimaş şi totuşi drept şi plin de gânduri curate; având în el o tărie sălbatică, foc şi lumină; un om de o virtute primitivă, cu totul necultivată, împlinindu-şi menirea acolo, în adâncurile deşertului.

A intrat apoi în slujba lui Kadijah – o văduvă bogată – ca vechil, şi a călătorit din nou la târgurile din Siria pentru afacerile ei; a reuşit în toate, aşa cum era de aşteptat, cu credinţă şi dibăcie, iar recunoştinţa ei faţă de el a crescut.

Povestea căsniciei lor e foarte duioasă şi limpede atunci când ne este relatată de autori arabi. El avea douăzeci şi cinci de ani; ea avea patruzeci, dar era încă frumoasă. Mahomed pare să fi dus o viaţă deosebit de plină de afecţiune, linişte şi împliniri alături de această binefăcătoare cu care se căsătorise, iubind-o sincer şi numai pe ea. Faptul că a trăit în acest mod cu totul normal, liniştit şi banal până când căldura vârstei lui s-a ostoit

contrazice teoria prefăcătoriei. Avea patruzeci de ani când a început să vorbească despre o chemare a Cerurilor. Toate neoiânduielile lui, reale sau presupuse, datează din perioada de după împlinirea a cincizeci de ani, când buna Kadijah a murit. Se pare că toată „ambiţia" lui fusese până atunci să ducă o viaţă onestă. „Faima" lui, simpla părere bună a vecinilor care-l cunoşteau, îi fusese de-ajuns până atunci. Abia după ce a început să îmbătrânească, când frenezia caldă a vieţii se epuizase, iar pacea ajunsese să fie darul de căpetenie pe care i-l putea face lumea aceasta, şi-a început el „cariera ambiţiei" sale; şi, dezminţindu-şi caracterul şi existenţa lui trecută, să se fi transformat într-un înşelător mişel lipsit de principii, ca să dobândească ceva de care nu se mai putea bucura? în ceea ce mă priveşte, nu pot deloc crede aşa ceva.

Acest fiu inimos al pustietăţii, cu ochi negri pătrunzători şi suflet adânc şi deschis nutrea în adâncul fiinţei sale altceva decât ambiţie. Un suflet mare şi tăcut; făcea parte din rândurile celor care natura însăşi i-a desemnat să fie sinceri, în timp ce alţii se iau după formule şi zvonuri, rezumându-se la ele, acest om nu putea să se ascundă în spatele formulelor; era singur cu sufletul său şi cu realitatea lucrurilor. Marele mister al existenţei, aşa cum am spus, strălucea în el şi îl privea ţintă, cu spaimele

şi splendorile lui; niciun zvon nu putea ascunde faptul acela de nerostit; „iată-mă!” O asemenea sinceritate, cum am numit-o noi, are cu adevărat ceva divin în ea. Cuvântul unui astfel de om este o voce izvorâtă din însăşi inima naturii. Oamenii o ascultă şi trebuie să o asculte mai mult decât pe oricare alta; toate celelalte sunt doar vânt în comparaţie cu ea. De multă vreme, în pelerinajele şi rătăcirile lui, o mie de gânduri sălăşluiseră în acest om: Ce sunt eu? Ce este acest lucru nepătruns în care trăiesc, căruia oamenii îi spun Univers? Ce este viaţa; ce este moartea? Ce trebuie să cred? Ce trebuie să fac? Stâncile mohorâle ale Muntelui Hara şi ale Muntelui Sinai, ca şi nisipurile singuratice şi aspre nu-i dădeau niciun răspuns. Nici cerul măreţ rotindu-se tăcut deasupra capului său, cu stelele scânteind albastru, nu-i dădea niciun răspuns. Niciun răspuns de nicăieri. Sufletul omului şi tot ce insuflase Dumnezeu în el trebuiau să-i dea răspuns!

Iată luciul despre care toţi oamenii trebuie să se întrebe; despre care şi noi trebuie să ne întrebam şi să dăm un răspuns întrebărilor noastre. Acest om sălbatic simţea că răspunsul acesta este de o importanţă covârşitoare; toate celelalte erau insignifiante în comparaţie cu el. Nu găsea niciun răspuns în jargonul clevetitoarelor secte greceşti, în tradiţiile nebuloase ale evreilor sau în rutina prostească a idolatriei arabe. Repet, un erou posedă această primă distincţie, care poate fi pe drept cuvânt numită prima şi ultima, Alfa şi Omega întregului său eroism, adică faptul că vede dincolo de aparenţa lucrurilor, pătrunzând în esenţa lor. Obiceiuri şi datini, zvonuri demne de crezare, formule respectabile: toate acestea sunt bune sau nu. Există ceva dincolo de toate acestea cu care trebuie să corespundă toate, pe care

trebuie să le ilustreze, altfel nu sunt altceva decât idolatrii: „bucăţi de lemn negru cu pretenţii de Dumnezeu”; o bătaie de joc şi o nelegiuire pentru un suflet cinstit. Oricât de poleite erau idolatriile slujite de căpeteniile koreişilor, ele nu puteau face nimic pentru el. Chiar dacă toţi oamenii se călăuzesc după ele, la ce bun? Marea realitate pe el îl priveşte ţintă. Trebuia să-i răspundă sau să piară într-un mod lamentabil. Acum, chiar acum, sau niciodată, în vecii vecilor! Răspunde; Iu eşti cel care trebuie să găsească un răspuns. Ambiţie? Ce putea face întreaga Arabie pentru omul acesta? Coroana grecului Heraclius, cea a persanului Chosroes şi toate coroanele de pe Pământ, ce puteau face toate acestea pentru el? Nu despre Pământ voia el să audă vorbindu-se; ci despre Cerul de deasupra şi despre Iadul de dedesubt. Unde aveau să fie peste puţini ani toate coroanele şi orice împărăţie? Să fie Şeicul Meccăi sau al Arabiei şi să poarte în mână o bucată de lemn poleit cu aur, ar fi asta o salvare? Hotărât nu, cred eu. Vom trece peste această teorie a imposturii ca nefiind credibilă; ba chiar ca fiind cu totul de neîngăduit, demnă cel mult să o dăm uitării.

Mahomed avea obiceiul să se retragă în singurătate şi tăcere în timpul lunii Ramadanului. Aşa era obiceiul arab; un obicei demn de laudă pe care mai ales un astfel de om fi considera firesc şi util. Ca să se afle în comuniune cu propria lui inimă, în tăcerea munţilor; el însuşi tăcut; deschis către „micile glasuri liniştite”. Era un obicei cu adevărat natural! Mahomed se afla în al patruzecilea an al vieţii

sale când, retras într-o peşteră de pe Muntele Hara, lângă Meca, în timpul Ramadanului din acel an, ca să petreacă luna în rugăciuni şi meditaţie asupra acestor mari

întrebări, îi spuse într-o zi soţiei sale Kadijah, care se afla împreună cu toată casa cu el sau aproape de el în anul acela, că printr-un nespus dar al Cerului aflase în sfârşit totul: că toţi idolii şi formulele erau simple nimicuri, nişte biete bucăţi de lemn; că exista un Dumnezeu în toate şi peste toate; că trebuie să ne lepădăm de toţi idolii şi să privim spre El; că Dumnezeu este mare; că nimic altceva nu este mare! El este realitatea. Idolii de lemn nu sunt adevăraţi; El este adevărat. El ne-a făcut la început şi ne ajută şi acum; atât noi cât şi toate lucrurile nu sunt decât umbra Lui; un veşmânt trecător învăluind splendoarea eternă, \llah akbar, Mare este Dumnezeu”; – şi apoi „Islam”, trebuie să ne supunem lui Dumnezeu. Pentru că toată puterea noastră se află în supunerea totală faţă de El, indiferent ce ne-ar face El. În lumea asta ca şi pe lumea cealaltă! Ceea ce ne trimite El, fie că este moarte sau mai rău decât moartea, va fi ceva bun, cel mai bun lucru; ne încredinţăm lui Dumnezeu. „Dacă acesta este Islamul, spune Goethe, „oare nu trăim cu toţii în Islam?” Da, toţi aceia dintre noi care ducem o viaţă morală; cu toţii trăim în acest fel. A fost întotdeauna considerată drept cea mai mare înţelepciune din partea unui om nu simpla supunere în faţa necesitaţiinecesitatea îl va obliga să se supună –, ci conştiinţa şi credinţa că lucrul neplăcut pe care ni l-a impus necesitatea este cel mai înţelept şi mai bun de care era nevoie în situaţia respectivă. Omul trebuie să renunţe la pretenţia sa nebunească de a scruta această mare lume a lui Dumnezeu cu bucăţica lui de creier; să ştie că ea are într-adevăr, chiar dacă dincolo de capacitatea lui de percepţie, o lege dreaptă şi că sufletul acesteia este Dumnezeu; că rolul ei este să respecte legea întregului şi să i se supună într-o tăcere cucernică; să nu o discute, ci să o urmeze fără să pună întrebări. După mine, aceasta este şi astăzi unica moralitate adevărată cunoscută. Un om

este drept şi invincibil, virtuos şi pe calea către biruinţă sigură doar în măsura în care se conformează marii şi profundei legi a lumii, în ciuda tuturor legilor superficiale, a aparenţelor trecătoare, a calculelor privind profiturile şi pierderile; el este victorios în măsura în care cooperează cu această mare lege centrala, – altfel

nu poate învinge –, iar prima lui şansă de a coopera cu legea sau de a-i urma cursul este desigur să fie din tot sufletul conştient de existenţa ei; de faptul că este bună, singura lege bună! Acesta este sufletul Islamului; exact ca şi sufletul creştinismului; căci Islamul poate fi definit ca o formă confuză de creştinism; dacă n-ar fi existat creştinismul, nici el n-ar fi existat. Şi creştinismul ne porunceşte ca înainte de orice să ne supunem lui Dumnezeu. Nu trebuie să cerem sfaturi de la rude de sânge; să nu ne aplecăm urechea la subtilităţi zadarnice sau la dureri şi dorinţe vane; să ştim că nu ştim nimic; că lucrurile cele mai rele şi mai crude nu sunt ceea ce par ochilor noştri; că trebuie să primim tot ceea ce ni se întâmplă ca venind de sus, de la Dumnezeu şi să spunem: E bun şi înţelept, Dumnezeu e mare! „Chiar dacă mă va ucide, mă voi încrede totuşi în El”, în felul său, Islamul înseamnă negarea şi anihilarea sinelui. Este cea mai înaltă înţelepciune pe care Cerul a revelat-o Pământului nostru.

O asemenea lumină s-a pogorât, cum a putut, asupra lui Maho-med ca să împrăştie întunericul din acest sălbatic suflet arab. O splendoare nebuloasă şi orbitoare ca aceea a vieţii şi a Cerului în bezna adâncă care ameninţa să fie însăşi moartea: el o numi revelaţie, iar pe înger Gabriel; cine din noi ar şti mai bine cum să o numească? Este „inspiraţia Atotputernicului care ne da înţelegerea”. A cunoaşte; a pătrunde adevărul oricărui lucru este

întotdeauna un act mistic în cazul căruia cea mai bună dintre logici nu poate decât să bolborosească la suprafaţă. „Nu este credinţa adevărata minune vestindu-l pe Dumnezeu?” spune Novalis.[7] Că sufletul lui Mahomed s-a înflăcărat tot de acest mare adevăr hărăzit lui şi că trebuie să-l fi simţit că pe ceva important, ca pe unicul lucru important, era foarte firesc. Că Providenţa îi acordase o cinste nespus de mare tocmai lui revelându-i-l şi mântuindu-l de la moarte şi întuneric; că el era deci menit să-l facă cunoscut tuturor făpturilor: aceasta este ceea ce vrea să se spună prin „Mahomed este Profetul lui Dumnezeu”; un lucru nelipsit nici el de înţeles veritabil.

Ne putem închipui că buna Kadijah l-a ascultat cu uimire şi cu îndoială. A răspuns într-un târziu: Da, era adevărat ce spunea el. îşi poate oricine imagina nesfârşita recunoştinţă a lui Mahomed, şi cum, din toate binefacerile de care se bucurase din partea ei, aceea

de a crede în cuvântul curat şi cutezător pe care îl rostea acum era cea mai mare. „Este sigur, spune Novalis, că din momentul în care un alt suflet va crede în ea, convingerea mea va avea enorm de câştigat”. Este o favoare enormă. Niciodată n-a uitat-o pe buna Kadijah. Mult mai târziu, Ayesha, tânăra lui soţie favorită, o femeie care se bucura de mare preţuire printre musulmani, datorită multelor şi diferitelor ei calităţi, în timpul îndelungatei ei vieţi; această tânăra şi inteligentă Ayesha l-a întrebat într-o zi: „Nu sunt acum mai bună decât Kadijah? Era văduvă, bătrână şi îşi pierduse frumuseţea: nu-i aşa că mă iubeşti mai mult decât o iubeai pe ea?” – „Nu, pe Allah!” a răspuns Mahomed: „Nu, pe Allah! Ea a crezut în mine când nimeni altcineva nu credea. Am avut un singur prieten pe lumea asta şi ea a fost acela!” Seid,

sclavul lui, a crezut şi el în Mahomed. Aceştia, împreună cu tânărul său vâr Ali, fiul lui Abu Thaleb, au fost primii săi convertiţi.

Le vorbea tuturor despre doctrina lui; dar cei mai mulţi îl ridiculizau sau îl tratau cu indiferenţă. Cred că în trei ani a reuşit să adune nu mai mult de treisprezece discipoli. Succesul întârzia să-şi facă apariţia, încurajările pe care le primea ca să meargă mai departe erau banalele încurajări de care are parte un astfel de om în împrejurările date. După vreo trei ani de evoluţie lentă, le-a invitat pe patruzeci dintre rudele sale mai de seamă la petrecere şi acolo s-a ridicat şi le-a spus ce are de gând: că trebuie să răspândească acest lucru printre toţi oamenii; că este cel mai de preţ şi unicul lucru: care dintre ei vrea să-l sprijine în această lucrare? în mijlocul îndoielii şi tăcerii tuturor, tânărul Ali, un flăcău care abia împlinise şaisprezece ani, nemaiputând îndura tăcerea, se ridică în picioare şi exclamă cu patimă şi căldură că îl va urma! Participanţii la adunare, printre care se afla şi Abu Thaleb, tatăl lui Ali, nu puteau fi duşmănoşi faţă de Mahomed. Cu toate acestea, un bătrân analfabet şi un flăcău de şaisprezece ani erau decişi să întreprindă o asemenea lucrare împotriva întregii omeniri. Situaţia li se părea ridicolă. Au izbucnit cu toţii în hohote de râs. S-a dovedit însă că nu era ceva de râs, ci un lucru foarte serios! în ce-l priveşte pe tânărul Ali, era imposibil să nu-ţi fie pe plac. Era o făptură cu suflet nobil, aşa cum ne-a demonstrat-o în această împrejurare şi cum o va dovedi şi în continuare; plin de

afecţiune şi de mândră cutezanţă. Avea ceva cavaleresc în el; viteaz ca un leu; având, totuşi, o graţie, o dragoste de adevăr şi o afecţiune demne de un cavaler

creştin. A murit asasinat în Moscheea din Bagdad; o moarte pricinuită de propriul său simţ generos ai dreptăţii, de încrederea în cinstea celorlalţi. A spus că dacă rana nu va fi mortală, va trebui să-l ierte pe ucigaş; iar dacă va fi, atunci vor trebui să-l ucidă pe loc, astfel ca să apară amândoi în faţa lui Dumnezeu în acelaşi timp şi să vadă de care parte se află dreptatea în cazul lor!

Fireşte că Mahomed i-a supărat pe koreişi, paznici ai Caabahu-lui şi păzitori ai idolilor. I se alăturaseră unul sau doi oameni influenţi: lucrul se răspândea lent, dar se răspândea. Desigur că acest fapt îi supăra pe toţi. Cine-i ăsta care pretinde că este mai înţelept decât noi toţi ceilalţi; care ne mustră pe toţi, ca fiind nişte proşti, nişte adoratori ai unor bucăţi de lemn? Abu Tnakb, bunul său unchi, i-a spus: N-ar putea păstra tăcerea asupra tuturor acestora; să creadă în ele pentru el însuşi, să nu-i tulbure pe alţii, să nu-i mânie pe cei mari şi să nu se primejduiască vorbind despre acestea? Mahomed a răspuns: Chiar dacă Soarele i-ar sta în dreapta, iar Luna în stânga şi i-ar porunci să tacă, tot nu s-ar putea supune! Nu: era în adevărul acesta pe care îl dobândise ceva din natura însăşi; ceva egal în rang cu Soarele, cu Luna sau cu oricare alt lucru făcut de natură, care s-ar exprima de la sine atât timp cât o va permite Atotputernicul, în ciuda Soarelui, a Lunii, a tuturor koreişilor şi a tuturor oamenilor şi lucrurilor. Trebuie să facă acestea, nu se poate altfel. Aşa a răspuns Mahomed; şi, se spune, „a izbucnit în plâns”. A izbucnit în plâns: simţea că Abu Thaleb îi voia binele; că sarcina pe care şi-o asumase nu era uşoară, ci anevoioasă şi măreaţă.

A continuat să le vorbească celor care îl ascultau; propovăduindu-şi învăţătura printre pelerinii care veneau la Meca; câştigând partizani ici şi colo. Avea parte de permanentă împotrivire, de ură şi de pericole făţişe sau

ascunse. Puternicele sale relaţii fi protejau pe Mahomed; dar cu timpul, după propriul său sfat, toţi partizanii săi trebuiră să plece din Meca şi să se refugieze peste mare, în Abisinia. Koreişii se mâniau din ce în ce mai tare; organizau comploturi şi jurau să-l omoare pe Mahomed cu mâinile lor. Abu Thakb murise, ca şi buna Kadijah. Mahomed nu cerşeşte simpatia noastră;

dar perspectivele lui în acest moment erau dintre cele mai întunecate. Era nevoit să se ascundă în peşteri, să scape deghizându-se; să rătăcească de colo-colo, lipsit de adăpost, cu viaţa în permanent pericol, în mai multe rânduri se părea că s-a sfârşit cu el; de multe ori a depins doar de un pai, de calul speriat al vreunui călăreţ sau de ceva asemănător. Puţin a lipsit ca Mahomed şi doctrina sa să nu fi pierit acolo şi să nu se fi auzit vreodată de el. Dar nu era să se sfârşească astfel.

În cel de al treisprezecelea an al misiunii sale, găsindu-şi toţi duşmanii strânşi împotriva lui, patruzeci de conjuraţi, câte unul din fiecare trib, gata să-i ia viaţa, şi neputând să mai rămână la Meca, Mahomed a fugit într-un loc numit pe vremea aceea Yathreb, unde îşi căpătase câţiva partizani. Datorită acelei împrejurări, locul este numit acum Medina sau Medinat al Nabi, Cetatea Profetului. Locul se afla la vreo 200 de mile distanţă, între stânci şi pustiuri. Ne închipuim că nu fără dificultate a reuşit să scape şi să-şi găsească adăpost acolo, întregul Orient îşi începe era de la această fugă, Hegira, cum i se spune. Anul l al acestei Hegire este anul 622 al erei noastre, cel de al cincizeci şi treilea din viaţa lui Mahomed. îmbătrânise deja; prietenii lui dispăreau unul câte unul; drumul lui era pustiu şi plin de primejdii. Dacă nu putea găsi speranţă în inima sa, aspectul exterior al lucrurilor nu prezenta nicio perspectivă pentru el. Aşa se întâmplă cu toţi oamenii în asemenea cazuri. Knă acum Mahomed voise

să-şi propovăduiască religia doar pe calea predicii şi a convingerii. Dar acum, izgonit mişeleşte din ţara lui natală, deoarece nişte oameni nedrepţi nu numai că nu acordaseră nicio atenţie mesajului său curat venit din Cer, strigătului izvorât din adâncul inimii lui, dar nici măcar nu-l lăsau să trăiască dacă nu înceta să-l rostească, sălbaticul fiu al deşertului se hotărî să se apere singur, ca un adevărat şi veritabil arab. Dacă asta voiau koreişii, asta vor avea. Nu voiau să asculte veştile pe care el le simţea ca fiind de o importanţă covârşitoare atât pentru el cât şi pentru toţi oamenii; le călcau în picioare cu silnicie, încercând să te nimicească prin fier şi crimă: ei bine, atunci să hotărască fierul! Zece ani mai avea de trăit Mahomed: toţi plini de lupte, de trudă şi strădanii aprige şi fără răgaz; şi ştim cu ce rezultat.

S-au spus multe despre faptul că Mahomed şi-a propagat religia cu sabia în mână. Este fără îndoială mult mai nobil să ne mândrim cu faptul că religia creştină s-a propagat paşnic, prin intermediul predicilor şi al convingerii. Totuşi, dacă luăm toate acestea drept un argument în favoarea adevărului sau a falsităţii unei religii, există în aceasta o greşeală flagrantă, într-adevăr, cu sabia: dar de unde faci rost de ea? La început, orice părere nouă este tocmai o minoritate de unu. Sălăşluieşte deocamdată doar în mintea unui singur om. Un singur om din lumea întreagă crede în ea; un om împotriva tuturor celorlalţi oameni. Dacă el va lua o sabie şi va încerca să o răspândească nu va reuşi mare lucru. Trebuie să faci mai întâi rost de sabie! La urma urmei, un lucru se va răspândi de la sine dacă e în stare s-o facă. Nici în privinţa religiei

creştine nu putem spune că a dispreţuit întotdeauna sabia, atunci când a făcut rost de una. Carol cel Mare8 nu i-a convertit pe saxoni cu ajutorul predicilor. Puţin îmi pasă mie de sabie: cred că este îngăduit ca un lucru să lupte pentru el însuşi în lumea asta cu orice sabie, limbă sau unealtă pe care o are sau de care poate face rost. îl vom lăsa să predice, să protesteze, să lupte şi să se zbată din răsputeri şi să facă, cu ghearele şi cu dinţii, tot ce îi stă în putinţă. Cu siguranţă că, în timp, nu va dobândi nimic din ceea ce nu merită să dobândească. Nu poate da la o parte ceea ce este mai bun decât el însuşi, ci doar ceea ce este mai rău. În acest mare duel, natura însăşi este arbitrul şi nu poate face niciun râu: lucrul cu rădăcinile înfipte cel mai adânc în natură, cel pe care îl numim cel mai adevărat, lucrul acela şi nu altul va evolua în cele din urmă.

În ceea ce îl priveşte pe Mahomed şi succesul său, trebuie totuşi să ne amintim aici de marele rol al naturii ca arbitru; căă măreţie, ce amestec, profunzime şi toleranţă zac în ea. Iei boabe de grâu ca să le arunci în sânul pământului; griul tău poate fi amestecat cu pleavă, paie mărunţite, rămăşiţe de pe podeaua hambarului, praf şi toate gunoaiele imaginabile. Nu contează: îl arunci în pământul blând şi drept; el face griul să crească, absoarbe în tăcere toată mizeria, o înmormântează, nu pomeneşte nimic despre ea. Doar griul auriu creşte acolo; bunul pământ păstrează tăcere asupra tuturor celorlalte, a transformat în tăcere tot restul în beneficiul său şi nu se plânge deloc! Natura este deci pretutindeni! Ea nu este minciună, e adevărată; şi, totuşi, atât de măreaţă, de dreapta şi de maternă în adevărul ei. Cere de la orice lucru doar să fie cu inima curată. Doar dacă este aşa îl va proteja; altfel nu. Există un suflet adevărat în toate lucrurile cărora le-a oferit vreodată adăpost. Vai, nu aceasta este istoria oricărui adevăr mare care se naşte sau

s-a născut vreodată pe lumea asta? Trupul acestor adevăruri este plin de imperfecţiuni, un element de lumină în întuneric: pentru noi ele trebuie să ia forma logicii simple, a unei simple teoreme ştiinţifice a Universului; care nu poate fi completă; care nu poate să nu fie dovedită într-o zi ca fiind incompletă, greşită şi deci să moară şi să dispară. Trupul oricărui adevăr moare; şi, totuşi, cred că există în toate un suflet care nu moare niciodată; care, în întrupări noi şi tot mai nobile, trăieşte veşnic ca şi omul însuşi! Aşa stau lucrurile cu natura. Esenţa pură a adevărului nu moare niciodată. Să fie pur, să fie o voce din adâncul necuprins al naturii, acesta este ţelul judecăţii naturii. Ceea ce noi numim pur sau simplu nu este ultima problemă pentru ea. Nu câtă pleavă ai în tine, ci dacă ai grâu. Pur? Aş putea spune multor oameni: Da, eşti pur, destul de pur, dar tu eşti pleavă, ipoteză nesinceră, zvon, formalitate; n-ai fost niciodată în legătură cu marea inimă a Universului; nu eşti de fapt nici pur, nici impur; nu eşti nimic, natura nu are ce face cu tine.

Am numit crezul lui Mahomed un fel de creştinism. Şi, într-adevăr, dacă ne uităm la sinceritatea profundă şi sălbatică cu care a fost crezut şi pus la inimă, aş spune că este un crez mai bun decât al acelor mizerabile secte siriene, cu ciorovăielile lor zadarnice despre Homoiousior? şi Homoousiorf?, cu capetele pline de zgomote netrebnice şi inimile goale şi moarte! Adevărul lui este amestecat cu erori şi minciuni cumplite; dar adevărul lui îl face credibil, nu minciuna: a reuşit prin adevărul lui. Un fel de creştinism bastard, dar viu. Cu o inimă vie în el: nu mort, tocind doar logică stearpă! Din tot gunoiul acela al idolatriilor arabe, din toate teologiile argumentative, din toate tradiţiile, subtilităţile, zvonurile şi ipotezele grecilor şi evreilor, cu şurubăriile lor inutile, acest om al deşertului, cu inima lui sălbatică şi sinceră, la fel de sincer ca şi

moartea şi viaţa, cu marea şi fulgerătoarea lui putere de viziune naturală, văzuse până

THOMAS CARLYLE

CULTUL EROILOR

În miezul lucrurilor. Idolatria este lipsită de valoare: aceşti idoli de lemn ai voştri „pe care îi frecaţi cu ulei şi ceară şi de care se lipesc muştele" sunt doar lemn, v-o spun eu! Ei nu pot face nimic pentru voi; nu sunt decât o iluzie blasfemică şi neputincioasă; o oroare abominabilă. Numai Dumnezeu există; doar Dumnezeu are putere; El ne-a făcut, El ne poate ucide sau să ne tină în viaţă: Allah akbar, mare e Dumnezeu, înţelegeţi că voinţa lui este cel mai bun lucru pentru voi; că oricât de dureroasă ar fi voinţa aceasta pentru carnea şi oasele voastre, vă veţi da seama că este cea mai înţeleaptă şi cea mai bună. Sunteţi meniţi să o consideraţi aşa; atât pe lumea asta cât şi pe cealaltă. Nu puteţi face altceva!

Şi acum, dacă sălbatici idolatri au crezut cu adevărat toate acestea, şi, cu inimile lor aprinse, au ajuns să le urmeze indiferent de forma sub care li se înfăţişa, cred că meritau cu prisosinţă să fie crezute, într-o formă sau alta, cred că este şi azi lucrul demn de a fi crezut de toţi oamenii. Prin asta omul devine într-adevăr marele preot al acestui templu al lumii. El se află în armonie cu Poruncile Ziditorului acestei Lumi; nu împotrivindu-li-se zadarnic, ci cooperând cu ele. Nu ştiu, deocamdată, nicio definiţie mai bună a datoriei. Tot ceea ce este drept implică obligatoiru cooperarea cu tendinţa reală a lumii. Dacă reuşeşti prin aceasta (tendinţa lumii va reuşi) eşti bun şi te afli pe calea cea bună. Homoiousionism sau Homoosionism, controversă logică zadarnică, atunci, mai înainte sau în orice timp, pot să se ciorovăiască cât vor, unde şi cum te-o plăcea: iată lucru] care se luptă să dobândească un înţeles, dacă e să însemne ceva. Dacă nu reuşeşte să dobândească un sens,

nu înseamnă nimic. Nu ca abstracţiile şi propoziţiile logice să fie corect sau incorect exprimate; ci ca adevăraţii fii vii ai lui Adam să le pună la inimă: acesta este esenţialul. Islamul a înghiţit toate aceste inutile secte certăreţe şi cred că avea tot dreptul să o facă. Era o realitate izvorâtă încă o dată direct din marea inimă a naturii. Idolatriile arabe, formulele siriene, toate acestea nu erau la fel de reale şi trebuiau să se facă scrum, deoarece erau doar lemn mort, în mai multe sensuri, pentru ceea ce însemna foc.

În timpul acestor războaie şi hărţuiri, mai ales după Fuga de la Mecca-Mahomed şi-a dictat, în momentele de răgaz, Cartea sa Sfântă, căreia ei îi spun Coran sau Citire, „lucru care trebuie să fie citit”. Lucrării, el şi discipolii săi îi acordă o importanţă mare, întrebând lumea întreagă: Nu-i aşa că-i un miracol? Mahomedanii au faţă de Coranul lor un respect pe care puţini creştini fi au faţă de Biblie. Este recunoscut pretutindeni drept modelul oricărei legi şi al oricărei activităţi practice; lucrul după care trebuie să se ghideze oricine în gândire şi în viaţă: mesajul trimis direct din Cer căruia Pământul trebuie să i se conformeze şi pe care să-l urmeze; lucrul care trebuie să fie citit. Judecătorii lor iau decizii pe baza lui; orice musulman are datoria să-l studieze, să caute în el lumina vieţii lui. Au moschei unde este zilnic citit în întregime; treizeci de preoţi îl parcurg pe rând în fiecare zi. De o mie două sute de ani n-a încetat vocea acestei Cărţi să răsune în urechile şi inimile acestor oameni. Se spune că unii învăţaţi mahomedani l-au citit de şaptezeci de mii de ori!

Foarte ciudat: dacă am căuta „deosebirile de gust naţional”, acesta ar fi cu siguranţă cel mai elocvent exemplu! Putem şi noi să citim Coranul; traducerea în engleză făcută de Sale e cunoscută ca fiind foarte bună. Trebuie să spun că este cea mai obositoare lectură pe care

am avut-o vreodată. Un amestec anost şi încâlcit, greoi şi necizelat; divagaţii nesfârşite, repetări enervante, tergiversări inutile; excesiv de primitive şi lipsite de rafinament; pe scurt, o stupiditate insuportabilă! Nimic altceva decât un simţ al datoriei l-ar putea face pe un european să citească Coranul. Citim în el, ca şi în documentele Arhivelor Statului, teancuri de vechituri de necitit, numai în speranţa că am putea lămuri unele lucruri privind un om de seamă. Este adevărat că el prezintă pentru noi unele dezavantaje: arabii văd în el mai multă ordine decât noi. Urmaşii lui Mahomed au moştenit Coranul dispersat în numeroase fragmente, aşa cum fusese el scris sub dictare. Se spune că o mare parte din el a fost scris pe omoplaţi de berbec, aruncaţi vraişe într-un cufăr şi că a fost publicat fără vreo ordine prealabilă, fie ea cronologică sau de altă natură oarecare; încercând pur şi simplu, după cât se pare, şi fără prea mare stricteţe, să pună la început capitolele cele mai lungi. Astfel încât, deoarece capitolele de început erau cele mai scurte, adevăratul început al cărţii

THOMAS CARLYLE

se află aproape de sfârşitul ei. Dacă ar fi citită în succesiune istorică poate că n-ar fi o scriere chiar aut de proastă. Se mai spune că o mare parte din Coran este ritmată; un fel de cântec primitiv îngânat, în original. Acesta s-ar putea să fie un element important, din care s-a pierdut mult în traducerea la care ne referim. Dar în ciuda oricărei justificări, este greu de înţeles cum ar putea vreodată vreun muritor să considere Coranul drept o Carte scrisă în Cer şi prea bună pentru Pământ; drept o carte bine scrisă sau chiar ca o carte şi nu drept o rapsodie încâlcită; scrisa, dacă de scriere poate fi vorba, ca aproape orice carte proastă scrisă vreodată. Ne oprim aici cu deosebirile naţionale şi cu standardele gustului.

Aş spune, totuşi, că este de neînţeles cum au putut arabii să o îndrăgească atât de mult. Odată ce ai lăsat din mână Coranul acesta atât de încâlcit şi confuz şi îl priveşti de la distanţă, caracterul său esenţial începe să se desprindă de la sine; şi în aceasta rezidă un merit cu totul diferit decât cel literar. Dacă o carte este scrisă din inimă, va găsi căile de a ajunge la alte inimi; arta şi meşteşugul autorului ei nu prea contează în această privinţă. Se poate spune că prima calitate a Coranului este sinceritatea, faptul că este o carte de bună-credinţă”. Ştiu că Prindeaux şi alţii au prezentat-o ca o simplă înşiruire de scamatorii; fiecare capitol nefiind altceva decât o încercare de a scuza şi de a polei nenumăratele păcate ale autorului Cărţii, de a-i servi ambiţiilor şi de a-i justifica şarlataniile. Dar a sosit cu adevărat timpul să lăsăm la o parte toate acestea. Nu afirm că Maho-med a fost permanent sincer: cine este sincer tot timpul? Dar mărturisesc că nu pot fi de acord cu criticul care, în zilele noastre, l-ar acuza de înşelătorie premeditată; de înşelătorie conştientă ori de înşelătorie pur şi simplu; mai mult, de a fi trăit într-un element de înşelătorie conştientă şi de a fi scris Coranul acesta aşa cum ar fi făcut-o un falsificator şi un scamator! Cred că orice ochi cinstit va citi Coranul cu totul altfel. El este rezultatul frământărilor confuze ale unui mare şi pătimaş suflet omenesc; aspru, netutelat de nimeni, care nici măcar nu ştia să citească; dar perseverent, cinstit şi luptând cu îndârjire ca să se exprime în cuvinte. Se străduieşte să se exprime cu un fel de intensitate care-ţi taie respiraţia; gândurile îi năvălesc în minte în mod haotic: avea atât de multe lucruri de spus încât rămâne

fără glas. Ceea ce vrea să scoată din el nu ia forma nici unei elaborări, este afirmat fără nicio succesiune,

metodă sau coerenţă; gândurile acestea ale lui nu au nicio formă, ieşite informe, aşa cum s-au străduit să apară şi s-au împleticit nearticulate în starea lor haotică. Am folosit cuvântul „stupid”. Totuşi, stupiditatea naturală nu constituie deloc calitatea Cărţii lui Mahomed; este mai curând vorba de lipsă naţională de cultură. Omul nu a studiat arta vorbirii; în graba şi zorul luptei fără de sfârşit el nu are timp să-şi desăvârşească vorbirea. Goana care îl face să gâfâie îi taie răsuflarea şi vehemenţa unui om care se zbate în toiul luptei să-şi salveze viaţa şi să se mântuie; iată starea lui de spirit! O goană oarbă. Din pricina măreţiei gândurilor, nu reuşeşte să le toarne în cuvinte. Stări succesive ale unui suflet prinse în starea aceasta de spirit, colorate de tot felul de vicisitudini, vreme de douăzeci şi trei de ani; exprimate când bine, când mai prost: acesta este Coranul.

Căci trebuie, pe parcursul acestor douăzeci şi trei de ani, să-l considerăm pe Mahomed drept centrul unei lumi aflate într-un conflict total. Lupta cu koreişii şi cu păgânii, certuri în sânul propriului său popor, îndoieli ale inimii sale sălbatice; toate acestea îl ţineau într-un iureş continuu, sufletul său nemaicunoscând odihna. Ne putem imagina că în nopţile de veghe, sufletul pătimaş al omului, purtat de aceste vârtejuri, ar fi luat orice urmă de convingere drept o adevărată lumină venită din Cer; orice concluzie a minţii lui, atât de binevenită şi de nepreţuit pentru el ar fi părut ca venind de la Îngerul Gabriel. Falsificator şi scamator? în niciun caz! Inima aceasta de foc, clocotind şi duduind ca un uriaş cuptor de gânduri, nu era cea a unui scamator. Viaţa era un fapt pentru el; un fapt şi o realitate îngrozitoare în acest univers al lui Dumnezeu. Are şi el suficiente greşeli. Era un fiu al naturii necultivat şi pe jumătate barbar, păstrând încă mult din firea beduinului: astfel trebuie să-l considerăm. Dar nu vrem şi nici nu

putem să-l considerăm drept un simulacru mârşav, un ordinar impostor şi fără inimă, recurgând, pentru un blid de mâncare, la o înşelătorie atât de blasfemică, la falsificarea documentelor cereşti şi la o permanentă înaltă trădare faţă de Creatorul său şi faţă de sine însuşi.

Sinceritatea, în toate sensurile, mi se pare a fi meritul Coranului; este ceea ce l-a făcut atât de preţios pentru sălbaticii arabi. Este.

THOMAS CARLYLE

la urma urmei, primul şi ultimul merit al unei cărţi care dă naştere la tot felul de alte merite şi, mai mult, poate, în fond, ea singură genera merite de orice fel. Curios lucru, prin aceste grămezi amorfe de tradiţii, dojeni, tânguiri şi izbucniri din Coran se arată adevărata intuiţie directă, ceva ce am putea aproape numi poezie. Cartea este alcătuită din tradiţie pură, ca şi cum ar fi o entuziastă şi vehementă predică improvizată. Mahomed revine mereu la vechile poveşti ale Profeţilor păstrate în memoria arabilor: cum profet după profet, Profetul Abraham, Profetul Hud, Profetul Moise – creştini sau nu-şi alţi profeţi fabuloşi, fuseseră oaspeţi ai diferitelor triburi, avertizându-i pe oameni asupra păcatelor lor; şi fuseseră primiţi aşa cum fusese primit şi Mahomed, ceea ce era o mare mângâiere pentru el. Aceste lucruri le spune de zece, poate de douăzeci de ori; iar şi iar, cu repetiţii obositoare; nu mai termină repetându-le. Un brav Samuel Johnson12, în mansarda sa solitară, ar putea să treacă cu vederea biografiile autorilor în acest fel. Iată materialul de căpetenie al Coranului. Ciudat este însă că prin toate acestea răzbate din când în când o licărire de veritabil gânditor şi vizionar. Acest Mahomed are într-adevăr o viziune pătrunzătoare asupra lumii. Cu o anumită francheţe şi vigoare aspră, el aşază şi astăzi în faţa inimilor noastre lucrul spre care propria inimă se

deschisese. Nu pun mare preţ pe laudele pe care Mahomed le aduce lui Allah, la care mulţi ţin atât de mult; presupun că au fost în mare parte împrumutate de la evrei, sau cel puţin sunt întrecute mult de aceştia. Dar ochiul care priveşte direct în miezul lucrurilor şi vede esenţa lor adevărată; acesta este pentru mine obiect de maxim interes. Un dar al măreţei naturi, pe care îl face tuturor, dar pe care doar unul dintr-o mie nu-l aruncă în chip jalnic. Este ceea ce eu numesc sinceritatea viziunii; piatra de încercare a unei inimi sincere. Mahomed nu putea face nicio minune; răspunde adesea iritat: nu pot face nicio minune. Eu? „Eu sunt un Predicator public" chemat să propovăduiesc doctrina aceasta tuturor făpturilor. Dar, aşa cum vedem, lumea fusese, totuşi, un adevărat mare miracol pentru el încă de la început. Contemplaţi lumea, spune el; nu e minunată lucrarea lui Allah? Un adevărat „semn pentru voi", dacă ochii voştri ar fi deschişi! Dumnezeu a făcut Pământul acesta pentru voi. „A deschis cărări pe el", puteţi trăi aici, puteţi merge unde vreţi. Pentru

Mahomed, norii erau o adevărată minune în ţinutul uscat al Arabiei. De unde vin, întreabă el, norii mari, născuţi în sânul adânc al imensităţii de Sus? Atârnă acolo ca nişte monştri uriaşi şi negri; îşi varsă potopul lor de ploaie „ca să învie pământul mort, iar iarba răsare şi înalţii palmieri plini de frunze îşi pleacă crengile sub greutatea ciorchinilor de curmale. Nu sunt toate acestea un semn? Ca şi vitele voastre, tot Allah le-a făcut; făpturi mute şi supuse; ele prefac iarba în lapte; ciudate făpturi, de la care vă dobândiţi şi hainele; seara, se întorc în şir acasă şi, adaugă el, vă fac cinste!" Ca şi corăbiile – Mahomed pomeneşte adesea corăbiile – Uriaşi munţi mişcători, ele

îşi întind aripile de pânză, saltă peste valuri, minate de vântul Cerului; apoi zac nemişcate, Dumnezeu a chemat vântul la El şi ele zac ca şi moarte, nu mai pot face nicio mişcare! Minuni! exclamă el; ce minune mai vreţi? Nu sunteţi voi înşivă aici? Dumnezeu v-a făcut, „v-a plămădit dintr-o mână de lut”. Eraţi mici cândva; cu câţiva ani în urmă nu eraţi deloc. Aveţi acum frumuseţe, putere, gânduri, „aveţi milă unii faţă de alţii”. îmbătrâniţi şi încărunţiţi; puterea vi se preface în slăbiciune; vă prăbuşiţi şi nu mai sunteţi din nou. „Aveţi milă unii faţă de ceilalţi”: aceasta m-a impresionat foarte mult. Dacă Allah v-ar fi făcut astfel ca să nu aveţi milă unul faţă de celălalt, ce-ar fi fost atunci? Aceasta este o cugetare mare şi directă, o privire originală în însăşi esenţa lucrurilor. Sunt vizibile în omul acesta vestigii rudimentare de geniu poetic, ce este mai bun şi mai adevărat. Un intelect puternic şi liber; forţă vizionară, suflet; un om puternic şi pătimaş care ar fi putut fi Poet, Rege, Preot, orice fel de Erou.

Pentru el este veşnic limpede că lumea aceasta este în întregime miraculoasă. El vede ceea ce, aşa cum am mai spus-o odată, toţi marii gânditori, chiar şi primitivii scandinavi, au izbutit să vadă: că această lume materială cu aspect atât de solid, în fond, nu este nimic; nu reprezintă decât o manifestare vizuală şi tactilă a puterii şi prezenţei lui Dumnezeu, o umbră aşternută de El pe sânul infinitului vid. Nimic mai mult. Munţii, spune el, munţii aceştia mari şi stâncoşi, se vor risipi „ca nişte nori”; se vor pierde în azur exact ca norii şi nu vor mai fi! Sale ne spune că el îşi închipuie Pământul, asemeni arabilor, ca pe o imensă câmpie sau ca pe o întindere plată de pământ.

THOMAS CARLYLE

pe care munţii sunt aşezaţi ca să o fixeze. Ei vor dispărea în Ultima Zi „aşa cum dispar norii”, întreg Pământul se va duce învârtindu-se, se va sfarima în bucăţi

şi va dispărea în vid aşa cum piere praful şi aburul. Allah îşi ia mâna de pe Pământ, iar acesta încetează să mai existe.

Împărăţia universală a lui Allah, prezenţa pretutindeni a unei puteri de nespus, a unei splendori şi spaime fără nume ca adevărată forţă, esenţă şi realitate în toate lucrurile erau permanent limpezi pentru acest om. Despre aceasta vorbesc oamenii zilelor noastre numindu-le forţe ale naturii sau legi ale naturii; şi nu şi le închipuie ca pe ceva divin; nici măcar ca pe un lucru, ci ca pe o serie de lucruri destul de lipsite de caracter divin, lucruri care pot fi vândute, lucruri ciudate, bune ca să pună în mişcare vapoarele cu aburi! Cu ştiinţele şi enciclopediile noastre, suntem în stare să uităm de divinitate în laboratoarele acestea ale noastre. N-ar trebui să uităm de ea! Căci odată uitată, nu ştiu ce ar merita să ne amintim. Cred că majoritatea ştiinţelor ar fi atunci ceva cu totul mort; ceva veşted, contestatar, lipsit de continui; un mărăcine toamna târziu. Fără asta, cea mai bună ştiinţă nu este decât lemn uscat; nu este copacul care creşte şi pădurea care produce, printre altele, lemn mereu nou! Omul nu poate nici să cunoască dacă nu ştie să adore într-un fel oarecare. Altfel cunoştinţele lui ar fi o simplă pedanterie, un mărăcine mort.

S-au spus şi s-au scris multe despre senzualitatea religiei lui Mahomed; mai mult decât se cuvenea, îngăduinţele, criminale pentru noi, pe care le-a acordat el, nu-i aparţineau; le-a găsit practicate în Arabia ca nişte legi incontestabile din timpuri imemoriale; ceea ce a făcut el a fost să le împuţineze, să le restrângă aria de aplicare din mai multe puncte de vedere. Religia sa nu este una uşoară; cu posturi riguroase, abluţiuni, formule complexe foarte stricte, rugăciuni de cinci ori pe zi şi abstinenţă în privinţa vinului, ea nu „a reuşit pentru că a fost o religie uşoară”.

Ca şi cum vreo religie sau vreo cauză legată de religie ar fi reuşit vreodată prin asta! Este o calomnie să spui despre oameni că sunt împinşi spre fapte eroice de uşurinţă, de căutarea unei plăceri sau a unei recompense, pentru a primi fructe zaharisite de tot felul, pe lumea aceasta sau pe lumea cealaltă! în cel mai de rând muritor se află ceva mai nobil. Sărmanul

soldat aflat sub jurământ, angajat ca să fie ucis, are „onoarea lui de soldat”, diferită de regulamentele de instrucţie şi de solda de un şiling pe zi. Cel mai sărac fiu al lui Adam tânjeşte în ascuns nu după dulceaţa lucrurilor, ci să facă lucruri nobile şi adevărate ca să-şi câştige sub Cerul lui Dumnezeu numele de Om făcut de Dumnezeu. Arată-i cum să facă asta celui mai neînzestrat salahor şi se va transforma într-un erou. Cei care spun că omul este atras de uşurinţă îi fac o mare nedreptate. Dificultatea, abnegaţia, martiriul şi moartea sunt momelile care acţionează asupra inimii omului. Aprinde-i generoasa viaţă interioară şi vei obţine o flacără care va mistui orice consideraţii denigratoare. Nu fericirea, ci ceva superior: poţi găsi acest lucru chiar şi la clasele frivole cu al lor „punct de onoare” şi altele asemenea. Nu măgulindu-ne poftele; nu, ci trezind eroicul care somnolează în orice inimă poate orice religie să dobândească partizani.

Mahomed însuşi, după toate care se pot spune despre el, nu era un om senzual. Am greşi enorm dacă l-am considera pe acest om drept un amator comun de plăceri, înclinat mai ales spre satisfacţii josnice sau spre orice fel de satisfacţii. Gospodăria lui era una dintre cele mai cumpătate; masa lui zilnică era constituită din pâine de orz şi apă. Uneori, timp de mai multe luni, nici nu se aprindea focul în vatră. Se menţionează cu mândrie justificată că

Mahomed îşi repara singur încălţările şi-şi cârpea mantaua. Era un om sărac care trudea din greu şi avea puţine mijloace de trai. Era nepăsător faţă de lucrurile pentru care trudesc oamenii de rând. Nu era un om rău, cred eu; era în el ceva mai bun decât foamea de orice fel, ori arabii aceştia sălbatici, luptând şi ciocnindu-se timp de douăzeci şi trei de ani sub conducerea lui, aflaţi mereu în contact direct cu el, nu l-ar fi venerat într-o asemenea măsură! Erau sălbatici, gata oricând să se încaiere cu sinceritate pătimaşă. Dacă n-ar fi fost valoros şi n-ar fi dat dovadă de bărbăţie, niciun om nu i-ar fi putut domina. Spuneţi că îl numeau Profet? Păi, stătea acolo, faţă în faţă cu ei; gol şi neînvăluit în niciun mister, putând fi văzut de către toţi peticindu-şi mantaua, reparându-şi încălţările; luptând, dând sfaturi şi ordine din mijlocul lor. Trebuie să-şi fi dat seama ce fel de om era, oricum l-ar fi numiţi Niciun împărat cu tiarele lui cu tot nu a fost ascultat aşa cum a

fost ascultat omul acesta Măsurat într-o mantie cârpită de propriile lui mâini, timp de douăzeci şi trei de ani de încercări aspre şi concrete. Găsesc că trebuie, de la sine, ceva eroic pentru aceasta.

Ultimele lui cuvinte sunt o rugăciune; izbucniri disperate ale unei inimi luptându-se să se înalţe, tremurând de intensitatea speranţei către Creatorul ei. Nu putem spune că religia lui l-a înrăit, l-a făcut mai bun; bun, nu rău. Se menţionează împrejurări în care şi-a dovedit generozitatea şi înţelegerea. Când şi-a pierdut fiica, ceea ce a rostit în felul său, cu o sinceritate extremă, a fost echivalentul atitudinii creştine: „Domnul a dat, Domnul a luat; fie numele Domnului lăudat”. I-a răspuns aidoma şi

lui Seid, iubitul său sclav eliberat, cel de al doilea dintre credincioşi. Seid căzuse în lupta de la Tabuc, prima dintre ciocnirile lui Mahomed cu grecii. Mahomed a spus: A fost bine; Seid a făcut lucrarea stăpânului său, Seid s-a dus la Stăpânul său: toate sunt bune în privinţa lui Seid. Fiica lui Seid l-a găsit, totuşi, jelind asupra trupului neînsufleţit; bătrânul cărunt topindu-se în lacrimi! „Ce văd?” spuse ea. „Vezi un prieten plângându-şi prietenul”. Intră pentru ultima oară în moschee cu două zile înainte de a muri. A întrebat dacă a nedreptăţit vreodată pe cineva. Dacă da, fie ca propria lui spinare să suporte loviturile de bici. Dacă datorează ceva cuiva. O voce a răspuns: „Da, mie, îmi datorezi trei drahme, pe care ţi le-am împrumutat în cutare ocazie”. Mahomed a poruncit să i se dea banii: „Mai bine să fiu ruşinat acum – spuse el – decât în Ziua Judecăţii”. Sper că vă amintiţi de Kadijah şi de acel „Nu, pe Allah!” Astfel de trăsături de caracter ni-l arată pe omul ingenuu, pe fratele nostru al tuturor, pe care-l vedem în timp după douăsprezece secole, adevărat Fiu al Mamei noastre comune.

Pe lângă aceasta, îmi place Mahomed pentru că este complet lipsit de ipocrizie. El este un fiu aspru al pustietăţii care nu se bizuie decât pe el însuşi şi nu pretinde a fi ceea ce nu este. Nu este pic de mândrie ostentativă în el, dar nici nu exagerează cu umilinţa. E aşa cum poate fi, cu mantia sa şi cu încălţările sale peticite de mâinile sale; vorbeşte pe şleau cu tot felul de regi persani şi împăraţi greci, spunându-le ce trebuie să facă; ştie destul de bine, în ceea ce-l priveşte, ce înseamnă „respectul faţă de tine însuţi”, într-un război pe viaţă şi pe moarte cu beduinii, nu puteau lipsi cruzimile; dar nici pildele de îndurare, de nobilă şi firească milă şi generozitate. Mahomed nu se scuză deloc pentru primele şi nu se laudă nici cu acestea din urmă. Fiecare din ele

erau pornite din inima sa, fără nicio influenţă din afară; fiecare corespunzând locului şi timpului.

Mahomed nu era un sfios! Dacă era cazul, se manifesta cu o ferocitate firească, fără să minimalizeze nimic! Lupta de la Tabuc este adesea adusă în discuţie. Mulţi dintre oamenii săi refuzaseră să-l urmeze atunci, pretextând vremea călduroasă, faptul că era sezonul secerişului şi aşa mai departe; nu putea uita acest lucru. Secerişul vostru? Vă ia doar o zi. Ce este secerişul vostru faţă de veşnicie? Vremea călduroasă? Da, era foarte cald, „dar în Iad e şi mai cald!” Un sarcasm tăios îşi face uneori apariţia: El spune, adresându-se necredincioşilor: Veţi primi răsplata cuvenită a faptelor voastre în Ziua Cea Mare. Vor fi cântărite chiar în faţa voastră; nu vi se va trece nimic cu vederea! Analizează atent problema în orice împrejurare; o vede. Din când în când, inima lui rămâne înmărmurită în faţa măreţiei ei. „Desigur”, spune el. Cuvântul acesta constituie adesea în Coran o întreagă frază: „Desigur”.

Mahomed nu are în el pic de diletantism. Este o problemă de osândă şi mântuire, de timp şi de veşnicie în cazul lui: e cum nu se poate de serios în această privinţă! Diletantism, ipoteze, speculaţii, un fel de amatorism în căutarea adevărului, jucându-se şi cochetând cu adevărul. Acesta este cel mai dureros păcat. Rădăcina tuturor păcatelor imaginabile, constând din inima şi sufletul omului care nu s-au deschis niciodată în faţa adevărului; „trăind într-o speranţă vană”. Un asemenea om nu numai că spune şi generează minciuni, dar este el însuşi minciună. Principiul moral raţional, scânteie a divinităţii, este adânc înrădăcinat în el, într-un fel de paralizie de moarte calmă, în viaţă. Chiar şi cele mai mari minciuni ale lui Mahomed sunt mai adevărate decât adevărurile unui astfel de om. Acesta este omul nesincer lustruit, neted,

respectabil uneori şi în anumite împrejurări, inofensiv, nu spune nimic care ar răni pe cineva; extrem de curat, aşa cum este acidul carbonic, care înseamnă moarte şi otravă.

Nu vom lăuda preceptele morale ale lui Mahomed ca fiind întotdeauna de cea mai înaltă cablate; se poate spune totuşi că există o permanentă tendinţă spre bine în ele; că ele suit veritabile dictate

ale unei inimi aspirând la tot ceea ce este drept şi adevărat. Sublima toleranţă a creştinismului, întoarcerea celuilalt obraz atunci când primul a fost lovit este de negăsit aici. Trebuie să te răzbuni, dar cu măsură, fără exagerare sau ignorând principiul dreptăţii. Pe de altă parte, Islamul, ca orice altă credinţă sau pătrundere în esenţa omului, este o balanţă perfectă pentru oameni: sufletul unui credincios cântăreşte mai mult decât orice regat pământesc; toţi oamenii sunt, conform Islamului, egali între ei. Mahomed nu insistă asupra dării de pomeni, ci asupra necesităţii acesteia; el fixează prin lege cât trebuie să dai şi faptul că o faci în detrimentul tău dacă omiţi acest lucru. A zecea parte a venitului anual al oricărui om, indiferent de cât ar fi acesta, constituie proprietatea săracilor, a celor necăjiţi şi care au nevoie de ajutor. Toate bune: vocea naturală a umanităţii, milei şi echităţii izvorând din inima acestui sălbatic fiu al naturii spune că aşa trebuie să fie.

Paradisul lui Mahomed este senzual, chiar şi Iadul său este senzual: atât în primul cât şi în celălalt există destule care ne şochează trăirile spirituale. Dar trebuie să nu uităm că la arabi fusese aşa de la bun început; că Mahomed, prin toate schimbările pe care le-a adus, a îmblânzit şi îngrădit toate acestea. De altfel, cele mai

deşănţate senzualităţi sunt opera doctorilor, discipolii săi, nu opera lui. Într-adevăr, în Coran se vorbeşte extrem de puţin despre bucuriile Paradisului; ele sunt doar menţionate, fără să se insiste asupra lor. Nu este uitat nici faptul că cele mai mari bucurii trebuie să fie chiar şi acolo cele spirituale; Prezenţa Pură a Preaînaltului, aceasta trebuie să depăşească cu mult toate celelalte bucurii. Căci spune el: „Salutul vostru trebuie să fie Pace”. Salam, Pace ţie! – lucru pe care orice suflet raţional şi-l doreşte şi pe care-l caută în zadar aici, pe Pământ, ca pe unica binecuvântare. „Veţi sta cu toţii pe scaune, unul în faţa celuilalt: orice pizmă va fi îndepărtata din inimile voastre”. Orice pizmă! Vă veţi iubi liber unul pe celălalt; pentru fiecare din voi vă exista destul rai în ochii fratelui vostru!

În legătură cu acest Paradis senzual şi cu senzualitatea lui Mahomed, cel mai dureros capitol pentru noi, sunt multe de spus; dar nu e locul să le înşirăm aici. Doar două observaţii voi face, după care voi lăsa totul la aprecierea dumneavoastră. Prima mi-a fost sugerată de Goethe. Este vorba despre o aluzie făcută de el, care merită din plin să fie luată în seamă, într-una din descrierile sale din Călătoriile lui Meister, eroul ajunge într-o societate de oameni cu purtări foarte ciudate, dintre care unul este prezentat astfel: „Pretindem – spune Maestrul – ca fiecare dintre ai noştri să se îndrepte într-o singură direcţie, să acţioneze împotriva dorinţei sale într-o anumită problemă şi să facă lucrul pe care nu doreşte să-l facă, chiar dacă îi acordăm o mai mare libertate de alegere în toate celelalte privinţe”. Consider că există o mare dreptate în cele de mai sus. Să te bucuri de lucrurile plăcute; nu este nimic rău în asta. Reducerea eului nostru moral la sclavie faţă de ele, în aceasta constă răul. În plus, să-l lăsăm pe om să afirme că este stăpân pe tabieturile sale; că poate să se debaraseze şi că se va debarasa de ele

dacă e cazul: este o lege excelentă aceasta. Luna Ramadanului pentru musulmani, o mare parte din religia lui Mahomed şi din propria sa viaţă se îndreaptă în această direcţie; dacă nu prin premoniţie sau prin evoluţie morală din partea lui, atunci printr-un sănătos instinct bărbătesc, care este la fel de bun.

Dar mai este un lucru de spus despre Raiul şi Iadul mahomedan. Adică faptul că, oricât de grosolane şi materialiste ar fi, ele sunt o emblemă a unui adevăr veşnic, de care nu toţi oamenii din alte părţi îşi amintesc întotdeauna. Acest Paradis rudimentar şi senzual al lui Mahomed; îngrozitorul Iad în flăcări; enorma şi măreaţa Zi a Judecăţii asupra căreia insistă el atât de mult; ce sunt toate acestea în imaginaţia rudimentară a beduinilor decât o aparenţă superficială a marelui Fapt spiritual, a începutului tuturor Faptelor, care este nociv şi pentru noi dacă nu-l ştim şi nu-l simţim cu toţii. Dar este oare vorba de natura infinită a datoriei? Faptul că acţiunile omului sunt în această împrejurare de o importanţă extraordinară pentru el şi că acestea nu mor niciodată şi nici nu au sfârşit; că omul, în scurta lui viaţă, se înalţă până la Cer şi coboară până în Iad, şi că cei şaizeci de ani smulşi timpului ţin o veşnicie înspăimântător şi minunat ascunsă: toate acestea se întipăriseră de la sine, ca nişte semne de foc, în sălbaticul suflet arab. Ele sunt încrustate acolo cu litere de foc şi fulger; groaznice, de nespus, prezente veşnic în el. Cu o sobrietate explozivă, cu o sinceritate pătimaşă şi sălbatică, oprindu-se, vor

bând chiar dacă nu este în stare să vorbească, el se străduieşte să o exprime, să le întrupeze în Raiul şi în Iadul acela, întrupate oricum aţi vrea, ele sunt primele dintre toate adevărurile; ceva venerabil în toate întrupările

posibile. Care este ţelul principal al omului pe Pământ? Mahomed a răspuns la această întrebare într-un fel care ne-ar putea ruşina pe unii dintre noi! El nu ia Binele şi Răul, ca un Bentham13 sau un Paley14, şi nu calculează profiturile şi pierderile sau ultima plăcere unora sau altora; ci, totalizând toate acestea prin adunare şi scădere într-un rezultat net, vă întreabă dacă, în general, Binele nu precumpăneşte cu mult mai mult! Nu, nu este mai bine să faci aceasta decât cealaltă; pentru că una faţă de cealaltă este ca viaţa faţă de moarte, ca Raiul faţă de Iad. Una nu trebuie în niciun caz făcută, cealaltă nu trebuie în niciun caz lăsată nefăcută. Nu trebuie să le cântăriţi; sunt incomensurabile: una înseamnă moarte eternă pentru om, cealaltă înseamnă viaţa veşnică. Utilitatea lui Bentham înseamnă virtute dobândită prin profit şi pierdere, reducând această lume a lui Dumnezeu la o maşină cu aburi, neînsufleţită şi brutală, iar imensul suflet ceresc al unui om la un fel de cântar de măsurat finul şi ciulinii, plăcerile şi durerile. Dacă mă întrebaţi cine, Mahomed sau ele, oferă imaginea cea mai jalnică şi mai falsă a omului şi a destinului său, vă voi răspunde că nu Mahomed este acela! Vom repeta, pe scurt, că religia lui Mahomed este un fel de creştinism; că ea are un element pur de cea mai înaltă spiritualitate care nu poate fi întunecat de imperfecţiunile lui, oricât ar fi ele de multe. Zeul scandinav Dorinţă, zeul tuturor oamenilor primitivi, a fost ridicat la rangul de Cer de către Mahomed; dar un Cer simbolic al datoriei sacre care trebuie să fie câştigat prin credinţa, prin fapte vitejeşti şi printr-o răbdare divină care presupune o vitejie şi mai mare. Este vorba de păgânism scandinav şi de un veritabil element ceresc adăugat la toate acestea. Nu are rost să-l consideraţi drept fals; nu căutaţi în el falsitatea, ci adevărul lui. Acest adevăr a constituit vreme de douăsprezece secole religia şi călăuza

unei cincimi din întreaga omenire. Şi, mai presus de orice, adevărul acesta a fost o religie crezută din inimă. Arabii au crezut în religia lor şi au încercat să trăiască conform preceptelor ei! Niciun creştin, încă de la începuturi sau poate doar de pe vremea puritanismului englez din timpurile

moderne, nu a trăit mai neclintit în credinţa lui decât au făcut-o musulmanii, care au crezut necondiţionat în ea, înfruntând cu ajutorul ei timpul şi veşnicia. Chiar în noaptea aceasta, străjerul de pe străzile din Cairo, strigând „Cine-i acolo?”, va primi drept răspuns de la orice trecător un „Nu există alt Dumnezeu decât Dumnezeu”. Allah akbar, Mare este Dumnezeu, Islam, supuneţi-vă; acestea răsună în toate sufletele şi în întreaga existenţă de zi cu zi a milioane de oameni arşi de soare. Misionari zeloşi propovăduiesc această religie printre malaezieni, papuaşi de culoare şi brutali idolatri, înlăturând tot ce este mai rău, dar nimic din ceea ce este mai bun sau măcar bun. Pentru poporul arab a fost ca o trezire din întuneric la lumină; Arabia a înviat pentru prima oară prin intermediul ei. Un sărman popor de păstori, rătăcind necunoscut prin pustiurile lui încă de când a fost făcută lumea. Un Profet-Erou le-a fost trimis cu un cuvânt în care puteau crede: şi iată că necunoscuţii devin cunoscuţi de toată lumea. Cei puţini cuceresc lumea. Un secol mai târziu, Arabia ajunge până la Grenada şi Delphi. Scânteind de vitejie, de splendoare şi de lumina geniului, Arabia licăreşte prin veacuri peste o mare parte a lumii. Credinţa e mare şi-i dă viaţă. Istoria unei naţiuni dă roade, înalţă sufletele şi este mare de îndată ce începe să creadă. Arabii, omul Mahomed şi secolul acela, nu sunt ca şi cum ar fi căzut o scânteie asupra unei lumi care părea făcută din nisip

negru nebăgat în seamă; numai că nisipul se dovedeşte a fi praf de puşcă şi explodează până la cer, de la Delphi până-n Granada! Aşa cum am mai spus-o, Omul Mare este întotdeauna ca fugerul căzut din Cer; restul oamenilor stau în aşteptarea lui şi au nevoie de el drept combustibil ca să se aprindă şi ei.

Note

1. Delir (lat.).

2. Hugo Grotius (născut Huig de Groot) (1583 – 1645), savant, jurist şi om de stat olandez.

3. Contele Alessandro di Cagliostro (1743 – 1795), alchimist şi şarlatan sicilian.

4. Fiul lui Abraham şi al lui Hagar, aceasta din urmă fiind sclava lui Sarah, soţia celui dintâi.

5. Doctrina atribuită lui Nestorius, patriarh al Constantinopolului în perioada 428 – 431 eji., conform căreia divinul şi umanul existau ca două naturi distincte în Iisus; în anul 431 a fost declarat eretic.

6. Unul dintre ultimele romane ale lui Walter Scott, apărut în 1824, cu şapte ani înainte de moartea scriitorului.

7. Pseudonimul lui Friedrich Leopold von Hardenberg (1772 – 1801), unul dintre cei mai mari poeţi romantici din literatura universală.

8. Regele francilor (768 – 814) şi împărat al Sfântului Imperiu Roman (800 – 814), unul din promotorii răspândirii creştinismului.

9. Doctrină conform căreia Dumnezeu Tatăl şi Dumnezeu Fiul nu sunt nici identici, nici diferiţi ca substanţă, ci similari, (n.trad.)

10. Doctrină conform căreia Dumnezeu Tatăl şi Dumnezeu Fiul sunt identici ca substanţă.

11. Bona-fide, în original.

12. Samuel Johnson (1709 – 1784), lexicograf, scriitor şi critic englez, cunoscut sub numele de Doctor Johnson.

13. Jeremy Bentham (1748 – 1832), filosof, economist şi jurist englez.

14. William Paley (1743 – 1805), teolog şi filosof englez.

m

EROUL CA POET. DANTE. SHAKESPEARE

Eroul ca Divinitate sau ca Profet sunt produse ale timpurilor vechi, irepetabile ulterior. Ele presupun o anumită concepţie primitivă, carea i-a pus capăt evoluţia cunoştinţelor ştiinţifice. Este nevoie de o lume lipsită sau aproape total lipsită de forme ştiinţifice, pentru ca oamenii, în uimirea lor plină de dragoste, să-şi închipuie că semenul lor este un zeu, sau că în el vorbeşte glasul unui zeu. A trecut vremea divinităţii şi a profeţilor. Urmează să ne vedem eroul sub forma mai puţin ambiţioasă, dar şi mai puţin îndoielnică a unui poet; o formă imperisabilă. Poetul este o figură eroică, pe care atât epocile cele mai moderne cât şi cele mai vechi o pot produce şi care va apărea ori de câte ori va voi natura să trimită un suflet de erou. În orice epocă este posibil ca el să ia forma unui poet.

Erou, Profet, Poet, atâtea nume diferite, în diverse timpuri şi locuri, pe care le dăm Oamenilor Mari, conform varietăţilor pe care le observăm la ei şi sferei în care s-au distins! După acelaşi principiu le putem acorda mai multe nume. Voi remarca, totuşi, ca un fapt care merită să fie înţeles, că deosebirea de sfera constituie originea

principală a acestor distincţii; că Eroul poate fi Poet, Profet, Rege, Preot sau orice altceva în funcţie de lumea în care se naşte. Mărturisesc că nu am niciun fel de noţiune despre veritabilii Oameni Mari care să nu poată fi tot felul

de oameni. Poetul care poate pur şi simplu să stea pe scaun şi să compună strofe nu va scrie poezie prea valoroasă. Nu poate cânta eroul războinic dacă nu este el însuşi un războinic eroic, îmi închipui că sălăşluiesc în el un politician, un gânditor, un legislator şi un filosof; într-o măsură sau alta, el ar putea fi şi chiar este toţi aceştia. Nu pot înţelege nici cum un Mirabeau1, cu marea lui inimă înflăcărată, cu focul care era în el, cu izbucnirile lui în lacrimi, n-ar fi putut să scrie versuri, tragedii, poeme şi să mişte astfel toate inimile, dacă viaţa şi educaţia lui l-ar fi purtat în această direcţie. Marele caracter fundamental este cel al Omului Mare; este suficient ca omul să fie Mare. Napoleon are în el multe cuvinte aidoma Bătăliei de la Austerlitz. Mareşalii lui Ludovic al XIV-lea sunt, de asemenea, un fel de oameni poetici; lucrurile pe care le spune Turenne2 sunt pline de înţelepciune şi genialitate, ca şi acelea ale lui Samuel Johnson. Inimă mare, ochi limpede şi pătrunzător: în aceasta constă totul. Niciun om, indiferent de tărâmul în care lucrează, nu poate progresa deloc fără acestea. Petrarca şi Boccaccio au îndeplinit misiuni diplomatice, se pare, destul de bine: este uşor de crezut, căci făcuseră lucruri şi mai grele decât acestea! Burns, un talentat autor de cântece, ar fi putut ajunge un Mirabeau mai bun. În privinţa lui Shakespeare, – nu se ştie ce n-ar fi putut face el la modul superlativ.

Există, ce-i drept, şi aptitudini naturale. Natura nu-i face pe toţi Oamenii Mari, cum nu-i face nici pe ceilalţi oameni după acelaşi tipar. Diversitate de aptitudini, desigur; dar mult mai mare cea de împrejurări; şi mult mai adesea acestea din urmă sunt luate în seamă. Dar se întâmplă ce se întâmplă cu oamenii de rând în învăţarea unei meserii. Luaţi orice om, un om cu vagi capacităţi, care poate fi orice fel de meşteşugar, şi faceţi din el fierar, tâmplar sau zidar; atunci el este şi rămâne aceasta şi nimic

altceva. Iar dacă, aşa cum se plânge Addison[4], vedeţi uneori un hamal împleticindu-se sub povara lui pe nişte picioare ca nişte fuse, şi, lângă el, un croitor cu statura unui

Samson mânuind o bucată de stofă şi un minuscul ac de cusut, nu se poate spune nici în acest caz că este vorba doar de o aptitudine de la natură! Omul Mare, la rândul său, unde trebuie să-şi facă el ucenicia? Dat fiind că este erou, urmează el să devină cuceritor, rege, filosof, poet? Există un calcul controversat inexplicabil de complex între lume şi el! El va citi istoria lumii şi legile ei; istoria lumii şi legile ei vor fi acolo spre a fi citite. Ceea ce lumea va îngădui şi va decide în această privinţă este, aşa cum am mai spus, cel mai important fapt pentru lume.

Poetul şi Profetul diferă mult în elasticele noastre noţiuni moderne asupra lor. În unele limbi vechi, titulaturile sunt, de asemenea, sinonime. Vates[5] înseamnă atât profet cât şi poet: şi, într-adevăr, Profetul şi Poetul, bine înţeleşi, s-au înrudit ca sens în toate timpurile într-o mare măsură. Fundamental, ei sunt unul şi acelaşi şi în zilele noastre; mai ales în această importantă privinţă, adică în aceea că amândoi au pătruns în misterul sacru al Universului, ceea ce Goethe numeşte „secretul dezvăluit”. „Care este marele secret?” întreabă cineva. „Secretul dezvăluif\ deschis tuturor, sesizat aproape de nimeni! Acest mister divin care se află pretutindeni, în toate fiinţele, „ideea Divină a Lumii, cea care stă ascunsă în esenţa aparenţei”, cum se exprimă Fichte[6]; pentru care orice aparenţă, de la cerul înstelat la iarba de pe câmpie, dar mai ales aparenţa omului şi a operei sale nu este decât veşmântul, întruparea care o face vizibilă. Acest mister divin este în toate timpurile şi în toate locurile; este cu

adevărat. În majoritatea epocilor şi locurilor este în mare parte trecut cu vederea; iar Universul, care poate fi întotdeauna definit în orice limbă drept gândul împlinit al lui Dumnezeu, este considerat drept materie trivială, inertă şi banală, ca şi cum, aşa cum spune satiristul, ar fi un lucru mort, pe care vreun tapiţer l-ar fi asamblat! N-ar duce la nimic bun acum să vorbim despre aceasta prea mult; dar este păcat pentru fiecare dintre noi dacă nu-l cunoaştem, dacă nu trăim veşnic având cunoştinţă de el. O milă deosebit de jalnică, într-adevăr; ar fi un eşec dacă am trăi altfel!

THOMAS CARLYLE

CULTUL EROILOR

Dar acum, oricine ar uita acest mister divin, Vates, fie poet, fie profet, l-a pătruns; este un om trimis aici ca să-l cunoaştem cât mai limpede. Acesta este întotdeauna mesajul lui; el trebuie să ne dezvăluie acel mister sacru cu care, mai mult ca alţii, trăieşte permanent, în timp ce alţii îl uită, el îl cunoaşte. Fără să i se ceară consimţământul, se pomeneşte trăind în mister, menit să trăiască în el. Repet, nu este vorba despre zvonuri, ci despre intuiţie şi credinţă directă. Acest om nu putea să nu fie sincer! Oricine poate trăi în aparenţa lucrurilor; pentru el este o necesitate a naturii să trăiască în însuşi faptul lucrurilor. Repet încă o dată, un om care ia Universul în serios, deşi toţi ceilalţi nu fac decât să se joace cu el. El este un Vates în primul rând, în virtutea sincerităţii sale. Până acum Poet şi Profet, părtaşi la „secretul dezvăluit”, sunt unul şi acelaşi.

Din nou despre distincţiile lor: am putea spune că Profetul Vates a abordat misterul sacru mai mult din punct de vedere moral, ca Bine şi Rău, Datorie şi Interdicţie; Poetul Vates din punctul de vedere a ceea ce germanii numesc latura estetică, ca frumos şi ca alte noţiuni similare. Primul poate fi numit revelatorul a ceea ce

urmează să facem, celălalt a ceea ce trebuie să iubim. Dar aceste două domenii practic se întrepătrund şi nu pot fi separate unul de celălalt. Şi profetul are grijă de ceea ce trebuie să iubim: cum ar şti altfel ceea ce urmează să facem? Cel mai înalt glas care s-a făcut vreodată auzit pe acest pământ a spus: „Uitaţi-vă la crinii din câmpie; nu trudesc şi nici nu torc: şi totuşi Solomon, în culmea gloriei sale, nu era împodobit ca un crin”. Aceasta este o privire în profunzimea Frumosului. „Crinii din câmpie”, mai împodobiţi decât prinţii pământului, înălţându-şi capetele acolo, din brazda umilă; un ochi frumos privind spre viu din imensa mare interioară a frumuseţii! Cum ar putea pământul aspru să facă toate acestea dacă esenţa lui, rugoasă cum arată şi este, n-ar fi, pe dinăuntru, frumuseţe? Şi din acest punct de vedere, una din spusele lui Goethe, care i-a uimit pe mulţi, ar putea prezenta interes: „frumosul – afirmă el – este mai măreţ decât Binele; Frumosul include Binele în el”. Frumosul veritabil care, aşa cum spuneam undeva, „diferă, totuşi, de fals, aşa cum se deosebeşte Cerul de Vauxhall!” 7 Atât despre distincţia şi identitatea Poetului şi a Profetului.

În vremurile de odinioară, cât şi în timpurile moderne, găsim puţini poeţi consideraţi ca fiind perfecţi, la care ar fi un fel de trădare dacă le-ai găsi vreun defect. Este o iluzie, totuşi, în fond, este destul de clar că nu există poet perfect! în inimile tuturor oamenilor există o venă poetică; nimeni nu este alcătuit în întregime din poezie. Suntem cu toţii poeţi atunci când citim bine o poezie. „Imaginaţia care ne înfioară în Infernul lui Dante”, nu este oare aceeaşi trăire, mai slabă ca intensitate, ca aceea a lui Dante însuşi? Nimeni altul, cu excepţia lui Shakespeare, poate întrupa, pornind de la Saxo Grammaticus, povestea lui Hamlet, aşa cum a făcut-o el, dar oricine poate plăsmui un fel de poveste din aceasta;

oricine o poate întrupa mai bine sau mai rău. Nu este nevoie să ne petrecem vremea dând definiţii. Acolo unde nu există nicio diferenţă anume, ca între ceva rotund şi ceva pătrat, orice definiţie trebuie să fie mai mult sau mai puţin arbitrară. Un om care are elementul poetic atât de dezvoltat în el, încât să devină manifest va fi numit poet de vecinii să-i Ca şi poeţii lumii, cei pe care trebuie să-i consideram perfecţi, sunt categorisiţi de critici într-un fel oarecare.

— Cel care se ridică atât de mult deasupra nivelului general al poeţilor va părea cutărui sau cutărui critic un poet universal; aşa cum se cuvine să fie. Şi, totuşi, aceasta este şi trebuie să fie o distincţie arbitrară. Toţi poeţii, toţi oamenii au ceva universal în ei; dar niciun om nu este alcătuit în întregime din aceasta. Majoritatea poeţilor sunt uitaţi foarte repede; nici măcar prea-nobilul Shakespeare sau Homer nu pot fi veşnic păstraţi în minte; vine o zi când şi ei nu vor mai exista!

Veţi spune, cu toate acestea, că trebuie să existe o diferenţă între adevărata poezie şi adevărata vorbire nepoetică. Care este diferenţa? Multe s-au scris în această privinţă, mai ales de către ultimii critici germani, dintre care unii, la început, sunt foarte greu de înţeles. Ei spun, de exemplu, că poetul deţine o infinitate în el; comunică un Unendlichkeit, un anumit caracter de „infinitate”, prin ceea ce scrie. Acest fapt, deşi nu foarte precis, merită să fie reţinut, dat fiind că se referă la un subiect atât de vag: dacă medităm cum se cuvine asupra lui, vom găsi în el, cu timpul, un înţeles, în ce mă priveşte, găsesc un înţeles considerabil în vechea distincţie vulgară a poeziei

ca fiind muzicală, ca având muzicalitate în ea, ca fiind cântec. E adevărat că, fiind presaţi să dăm o definiţie,

am putea spune aceasta, sau orice altceva. Dacă descrierea ta este autentic muzicală, muzicală nu numai în cuvinte, ci şi în inimă şi ca substanţă, în toate gândurile şi exprimările, în întreaga concepţie, atunci multe sălăşluiesc în aceasta! Un gând muzical este cel rostit de o minte care a pătruns în esenţa intimă a lucrului; care a detectat misterul lui intim, adică melodia ascunsă în el; armonia coerenţei care sălăşluieşte în sufletul lui, prin care există şi are drept la existenţă pe lumea aceasta. Am putea spune că toate lucrurile profunde sunt melodioase; se exprimă ele însele în cântec. Sensul cântecului este foarte adânc. Cine poate exprima în cuvinte logice efectul pe care îl are muzica asupra noastră? Un fel de vorbire nearticulată şi insondabilă care ne duce la marginea Infinitului şi ne lasă să privim câteva clipe în adâncul său!

Mai mult, orice vorbire, chiar şi cea mai de rând, are ceva de cântec în ea: nu există parohie pe lumea asta care să nu-şi aibă accentul ei; ritmul sau melodia cu ajutorul cărora oamenii de acolo cântă ce au de spus! Accentul este un fel de cânt; toţi oamenii îşi au propriul lor accent, deşi îl observă doar pe al altora. Notaţi de asemenea că orice limbaj pasionat devine realmente muzical, cu o muzicalitate mai fină decât simplul accent. Vorbirea unui om, chiar atunci când se află în culmea furiei, devine muzică, se preface în cântec. Toate lucrurile profunde sunt cântece. Cântecul pare să fie oarecum adevărata noastră esenţă; ca şi cum tot restul n-ar fi decât pojghiţă sau carapace! Este elementul nostru primar; al nostru şi al tuturor lucrurilor. Grecii vorbeau despre armonia sferelor; era sentimentul pe care îl aveau ei despre structura internă a naturii; că sufletul tuturor vocilor şi expresiilor ei este o muzică perfectă. Vom numi deci poezia gândire muzicală. Poetul este cel care gândeşte în acest mod. În fond, totul se reduce în întregime la forţa intelectului.

Sinceritatea şi profunzimea viziunii unui om sunt cele care îl fac poet. Priviţi adânc şi veţi vedea muzical; inima naturii fiind pretutindeni muzică, este suficient să poţi ajunge la ea.

Poetul Vates, cu melodioasa apocalipsă a naturii, pare să deţină o poziţie inferioară printre noi, în comparaţie cu Profetul Vates;

funcţia sa şi preţuirea pe care o dăm noi acestei funcţii sunt la fel de scăzute. Eroul luat drept Divinitate; Eroul considerat Profet; apoi Eroul luat doar ca Poet: nu credeţi că preţuirea acordată de noi Omului Mare scade tot mai mult? Mai întâi îl luăm drept zeu, apoi drept inspirat de Dumnezeu; iar acum, în stadiul următor, vorbele lui cele mai miraculoase obţin din partea noastră doar recunoaşterea faptului că este poet, un splendid creator de versuri, un om de geniu şi celelalte! Aşa pare, dar mă conving singur că, de fapt, nu este aşa. Dacă ne gândim bine, se va vedea poate că există încă în om aceeaşi cu totul specială admiraţie pentru harul său eroic, oricum i-am spune; aceeaşi ca întotdeauna.

Dacă nu-l mai considerăm pe Omul Mare literalmente divin, aş spune ca aceasta se datorează faptului că noţiunile noastre de Dumnezeu, de supremul şi inaccesibilul Izvor al splendorii, înţelepciunii şi eroismului sunt tot mai elevate, iar nu în totalitate faptului că respectul nostru pentru aceste calităţi, manifestate la semenii noştri, ar fi mai mic. Merită să ne gândim bine la acest lucru. Diletantismul sceptic, blestemul acestor vremuri, un blestem care nu va dura veşnic, îndeplineşte cu adevărat o funcţie tristă în acest domeniu elevat al lucrurilor omeneşti, ca de altfel în toate domeniile; iar respectul nostru faţă de Omul Mare, aşa schilod, orb şi paralitic cum este el, se află într-o stare jalnică, aproape

de nerecunoscut. Oamenii se închină în faţa aparenţelor Oamenilor Mari. Majoritatea nu cred că există vreo realitate în Oamenii Mari care să justifice adorarea; credinţa cea mai jalnică, cea mai fatalistă, iar de crezi în ea, ajungi să nu mai ai nicio nădejde în orice este omenesc. Şi, totuşi, hai să-l luăm drept exemplu pe Napoleon! Un locotenent corsican de artilerie; adică aparenţa lui. Dar oare nu este el cel ascultat, adorat în felul lui, aşa cum n-ar putea fi adoraţi toţi purtătorii de tiare şi diademe din lume? Strălucite ducese şi servitorii din hanuri se adună în jurul lui Burns, un simplu ţăran scoţian; un simţământ straniu trăit de toţi cum că nu auziseră în întreaga lor viaţă un astfel de om; ca, în general, acesta este Omul! în adâncul inimii lor un lucru se clarifică confuz, deşi, în zilele noastre, nu există nicio cale de a-l exprima, anume că acest ţăran, cu sprâncenele negre şi ochii scânteietori şi

plini de soare, cu vorbele lui ciudate care provoacă râsul şi te fac să plângi, deţine o demnitate mult mai mare decât a celorlalţi, demnitate incomparabila cu a acestora din urmă. Nu simţim şi noi la fel? Iar acum, dacă am arunca diletantismul, scepticismul, trivialitatea şi toate neamurile lor blestemate departe de noi, aşa cum trebuie să se întâmple odată şi odată, cu ajutorul lui Dumnezeu; dacă am mătura cu totul credinţa în aparenţa lucrurilor şi am înlocui-o cu credinţa curată în lucruri, astfel ca omul să acţioneze doar la impulsul acesteia şi să le considere pe celelalte ca inexistente, ce sentiment nou şi mult mai viu am avea faţă de acest Burns!

Mai mult, în paginile de faţă, aşa cum sunt ele, nu avem şi noi doi poeţi curaţi, care, dacă nu sunt consideraţi drept zei, sunt, totuşi, cel puţin beatificaţi? Shakespeare şi Dante sunt Sfinţii Poeziei; la drept vorbind, dacă ne

gândim bine, ei sunt canonizaţi, astfel că ar fi o nelegiuire să ne atingem de ei. Instinctul orb al lumii, acţionând prin aceste impedimente perverse, a ajuns la un astfel de rezultat. Dante şi Shakespeare sunt o pereche aparte. Ei se înalţă la o oarecare distanţă unul de altul, într-un fel de solitudine regală; nimeni nu-i egalează, în sentimentul general al luniii, un anumit transcendentalism, o glorie echivalenta cu perfecţiunea însăşi, îi înveşmântă pe amândoi. Amândoi sunt canonizaţi, deşi niciun Papă sau Cardinal nu au fâciu-o cu mâna lor! Astfel, în ciuda oricărei influenţe pervertite, în timpurile cele mainecr oice, acesta este şi astăzi respectul nostru indestructibil faţă de eroism. Să ne uităm mai îndeaproape la aceşti doi eroi, la Poetul Dante şi Poetul Shakespeare. Puţinul cât ne este îngăduit să spunem aici pentru Eroul ca Poet va fi suficient.

Multe volume s-au scris, toate pline de comentarii asupra lui Dante şi a cărţii sale; totuşi, în general, fără cine ştie ce rezultat. Biografia sa este, ca să zicem aşa, ireparabil pierdută pentru noi. Ca om lipsit de importanţa, rătăcind de ici-colo şi copleşit de necazuri, nu i s-a acordat prea multă importanţă în timpul vieţii; dar cea mai mare parte a informaţiilor s-au pierdut între timp. Au trecut cinci secole de când a încetat să scrie şi să trăiască printre noi. Conform tuturor comentariilor, însăşi cartea ne prezintă esenţialul din ceea ce ştim despre el. Cartea, la care am putea adăuga portretul acela atribuit în general lui Giotto, pe care, privindu-l, nu putem să nu credem că este original, oricine l-ar fi pictat. Mie mi se pare un chip deosebit de emoţionant; poate cel mai mişcător din toate câte le ştiu. Zugrăvit singur acolo, privind în gol, cu o simplă cunună de lauri în jur; supărarea şi durerea fără de moarte, izbânda ştiută dinainte, nemuritoare şi ea; toate acestea semnificative pentru întreaga poveste a lui Dante! Cred că este cel mai întristător chip care a fost vreodată

pictat după natură; un chip extrem de tragic şi mişcător. Exista în el, ca element fundamental, blândeţea, tandreţea şi blânda afecţiune a unui copil; dar toate acestea sunt parcă împietrite în contradicţie flagrantă, în abnegaţie, izolare şi durere mândră fără izbăvire. Un suflet eteric şi blând scrutând în afară atât de aspru, implacabil întuneci şi neîmblânzit, ca ieşit dintr-o închisoare cu ziduri groase de gheaţă! Dar este şi o durere mută, o tăcere mută şi dispreţuitoare; buza îi este strâmbată într-un fel de rictus divin în privinţa lucrului care ne roade sufletul, ca şi cum ar fi, brusc, un lucru neînsemnat şi josnic, ca şi cum cel asupra căruia avea puterea de a-l tortura şi sugruma ar fi mai presus de orice durere. Chipul unui om dominat de revoltă implicat într-o luptă îndârjită de o viaţă împotriva lumii, întreaga lui dragoste prefăcându-se în indignare de neconciliat; lentă, echilibrată şi tăcută ca aceea a unui zeu! Şi ochiul priveşte în afară cu un fel de surpriză, un fel de uimire: De ce este lumea aşa cum este? Acesta este Dante: aşa contemplă el „vocea de zece veacuri de tăcere” şi îşi cântă „insondabilul cântec mistic”.

Puţinul care îl cunoaştem despre viaţa lui Dante corespunde cu acest portret şi cu cartea sa. S-a născut la Florenţa într-o familie de aristocraţi, în 1265. Educaţia sa a fost cea mai bună care i se putea da la vremea aceea: multă teologie, logică aristotelică, câţiva clasici latini, o incursiune considerabilă în anumite domenii ale lucrurilor. Iar Dante, cu natura sa inteligenta şi sinceră, fapt de care nu avem niciun motiv să ne îndoim, a învăţat mai mult decât cea mai mare parte a ceea ce era de învăţat. El posedă o înţelegere clară, cultivată şi de mare subtilitate; cele mai bune roacle ale educaţiei pe care a reuşit să le obţină de la aceste ştiinţe. Cunoaşte exact şi

foarte bine tot ce se află în jurul lui; dar, pe vremea aceea, fără căr (i tipărite şi comunicaţii libere, nu avea cum să cunoască bine ceea ce se afla departe de el: mica lumină clară, atât de strălucitoare pentru lucrurile din apropiere, se sfarmă într-un unic clarobscuf care contrastează cu ceea ce se află în depărtare. Aceasta a învăţat Dante în timpul studiilor sale. În viaţă străbătuse drumul obişnuit; luptase de două ori ca ostaş pentru Statul florentin şi fusese ambasadorul acestuia; devenise la treizeci şi cinci de ani, datorită talentului său natural şi a serviciilor pe care le adusese, unul dintre magistraţii principali ai Florenţei, întâlnise în copilărie o fată, Beatrice Portinari.

O făptură splendidă, de aceeaşi vârstă şi acelaşi rang cu el, cu care crescuse, deci, împreună, văzând-o şi discutând cu ea din când în când. Toţi cititorii cunosc această frumoasă şi duioasă poveste şi faptul că s-au despărţit; că ea s-a măritat cu altul şi că a murit nu mult după aceea. Beatrice joacă un mare rol în poemul lui Dante şi se pare că a jucat un rol aparte şi în viaţa lui. Dintre toate fiinţele, ea, despărţită de el, pierdută cu totul, în cele din urmă, în neagra Veşnicie, a fost unica pe care a iubit-o din toată puterea sufletului. Când a murit, Dante era căsătorit; dar se pare că era departe de a fi fost fericit. Cred că nu era uşor să-l faci fericit pe acest om atât de cinstit şi serios, de o impresionabilitate atât de ascuţită.

Nu ne vom plânge de nenorocirile lui Dante: dacă toate i-ar fi mers aşa cum dorea el, ar fi putut fi stareţ sau potestat, sau cum

1 s-o fi zicând în Florenţa, respectat de către vecini, iar lumea ar fi fost lipsită de unele dintre cele mai importante cuvinte care au fost vreodată rostite sau

cântate. Florenţa ar fi avut un alt primar norocos; iar cele zece secole mute ar fi rămas în continuare fără glas şi cele zece secole de după ele (căci vor fi zece, ba chiar mai multe), dornice să asculte, n-ar mai fi putut şi n-ar mai putea să audă Divina Comedie! Nu ne vom plânge de nimic. Un destin mai nobil îi era menit acestui Dante; iar el, luptând ca un om dus la moarte şi crucificare, nu putea să nu şi-l împlinească. Daţi-i şanse alegerii propriei sale fericiri! Ştia mai puţin decât noi ce înseamnă să fii nenorocit.

Sub stăreţia lui Dante, conflictul dintre Guelfi şi Ghibelini9, dintre Albi şi Negri10, sau orice alt conflict generator de tulburări confuze ajunsese atât de acut, încât Dante, al cărui partid păruse să fie mai puternic, a fost pe neaşteptate exilat împreună cu prietenii săi; fiind deci obligat să ducă o viaţă în durere şi rătăcire dintr-un loc în altul. Averea i-a fost confiscată în întregime, ba chiar mai mult decât atât; era dominat de sentimentul că toate acestea erau cu totul nedrepte, ba chiar criminale în faţa lui Dumnezeu şi a oamenilor. A încercat din răsputeri să fie reabilitat; a încercat chiar să organizeze o acţiune războinică surpriză, cu o mână de armată: dar n-a reuşit; răul s-a transformat în mai rău. Cred că există încă în Arhivele din Florenţa un document care îl condamnă pe acest Dante, oriunde ar fi prins, să fie ars de viu. Ars de viu; se spune că aşa stă scris: un document civic foarte ciudat. Un alt document ciudat, emis după mulţi ani, este o scrisoare a lui Dante adresată Magistraţilor florentini, scrisă ca replică la o propunere de reconciliere a acestora, cum că s-ar putea întoarce cu condiţia să-şi ceară scuze şi să plătească o amendă. El răspunde cu neclintită şi firească mândrie: „Dacă nu mă pot întoarce fără a mă recunoaşte drept vinovat, n-am să mă întorc niciodată, nunquam reverfar”.

Dante nu mai avea acum casă în lumea aceasta. Rătăcea din stăpân în stăpân, din loc în loc; dându-şi seama, după propria sa mărturisire amară, „cât de anevoioasă era calea, come e duro căile”. Nenorociţii nu constituie o tovărăşie veselă. Dante, sărac şi exilat, cu firea lui mândră şi sinceră, cu stările lui de spirit posomorâte, nu era un reconciliator. Petrarca ne relatează că, aflată la curtea lui Can della Scala şi dojenit într-o zi pentru că era taciturn, Dante a dat un răspuns absolut deloc curtenitor. Della Scala se afla printre curtenii săi, înconjurat de mimi şi bufoni (nebulones ac histriones), care făceau totul ca să-l înveselească; întorcându-se spre Dante, a spus: „Cât de ciudat este ca aceşti caraghioşi să ne distreze atât de mult; în vreme ce dumneata, un înţelept, stai aici toată ziua şi nu găseşti nimic care să ne amuze!” Dante a răspuns cu amărăciune: „Nu-i deloc ciudat; înălţimea Voastră ar trebui să-şi amintească proverbul «Cine se aseamănă se adună»; dat fiind cel care amuză, trebuie să existe şi cel

amuzat!” Un asemenea om, cu felul lui tăcut şi mândru de a fi, cu sarcasmele şi necazurile lui, nu era făcut pentru viaţa la curte. Cu timpul, a devenit evident pentru el faptul că nu mai avea loc de odihnă, speranţe sau avantaje pe acest pământ. Lumea pământească îl izgonise, forfindu-l să rătăcească veşnic; nu mai exista nicio inimă iubitoare pentru el; nicio consolare pentru marile lui nenorociri.

Cu atât mai mare a fost impresia făcută firesc de lumea eternă asupra lui; realitatea aceea groaznică, cu Florenţele şi exilurile ei, nu face, la urma urmei, decât să plutească în faţa ochilor noştri ca o umbră închipuită. Nu vei mai vedea niciodată Florenţa: dar vei vedea cu siguranţă Infernul, Purgatoriul şi Paradisul! Ce sunt

Florenţa, Can della Scala, Lumea şi Viaţa luate la un loc? Veşnicia: acolo, iar nu în altă parte te afli atât tu cât şi toate lucrurile; acolo îţi găseşti destinul! Marele suflet al lui Dante, lipsit de adăpost pe acest pământ, şi-a găsit din ce în ce mai mult locul pe cealaltă lume, cea atât de îngrozitoare. Fireşte că gândurile lui se adunau mereu în jurul acestui lucru, drept cel mai important fapt pentru el. Întrupat sau nu, acesta este faptul cel mai important pentru toţi oamenii; dar pentru Dante, la vremea aceea, el era întrupat sub forma ştiinţifică a unei certitudini limpezi; nu mai avea îndoieli asupra acelei Bălţi Malebolge, asupra faptului că aceasta îşi întindea acolo cercurile întunecate şi ale ei alţi guain şi că urma să o vadă el însuşi, aşa cum nici noi nu ne îndoim că am vedea cetatea Constantinopole dacă ne-am duce acolo. Inima lui Dante, de multă vreme plină de toate acestea, clocotindu-le în gânduri şi spaime nerostite, izbucneşte în cele din urmă într-un „cântec mistic şi de nepătruns”; iar rezultatul este această Divină Comedie a lui, cea mai remarcabilă din toate cărţile moderne.

Faptul că aici, în exil, a putut realiza opera aceasta trebuie să fi fost şi a fost cu siguranţă o mare mângâiere pentru Dante şi uneori un motiv de mândrie faptul că nicio Florenţa şi niciun om sau un grup de oameni nu l-au putut împiedica să o facă şi nici măcar să-l ajute cumva în această direcţie, într-o oarecare măsură era conştient că avea în faţă o operă măreaţă; cea mai mare realizare hărăzită unui om. „Dacă îţi urmezi steaua, Se tu segui toa ste Da”, de ce n-ar putea şi eroului dezolarea şi disperarea lui dusă la extrem să

nu-şi spună: „Urmează-ţi steaua şi nu se poate să nu ajungi într-un port fără seamăn!” Ne dăm seama şi am fi putut lesne ghici că truda de a scrie a fost grea şi

dureroasă pentru el; aşa cum el însuşi spune, cartea aceasta „mi-a stors puterile pentru mulţi ani”. Oh, da. fiecare părticică din ea a fost dobândită cu durere şi trudă grea. nu în joacă, ci cu o seriozitate extremă. Cartea sa, aşa cum sunt majoritatea cărţilor bune, a fost, în multe sensuri, scrisă cu sângele inimii lui. Cartea aceasta este întreaga lui poveste. După ce a terminat-o a murit; nu foarte bătrân, avea doar cincizeci şi şase de ani; mai curând de inimă rea, cum se spune. Este înmormântat în oraşul în care şi-a dat obştescul sfârşit, la Ravenna: Hic claudor Dantes patriis extorris ab oris. Florentinii i-au revendicat trupul după un secol; dar locuitorii Ravennei au refuzat, „Aici zac eu, Dante, izgonit de pe meleagurile pe care m-am născut”.

Am mai spus-o, poemul lui Dante era un cântec: Tieck este cel care îl numeşte „un cântec mistic de nepătruns”; şi acesta este literalmente caracterul său. Coleridge12 remarcă undeva foarte pertinent că oriunde găseşti o propoziţie exprimată muzical, care are cu adevărat ritm şi melodie în cuvinte, acolo se află cu siguranţă ceva profund şi plin de înţeles. Căci trupul şi sufletul, cuvântul şi ideea se contopesc în mod straniu atât aici cât şi în orice altă parte. Cântecul, spuneam mai înainte, este eroicul vorbirii! Toate vechile poeme, ale lui Homer şi celelalte, sunt cântece autentice. Aş spune, la drept vorbind, că toate adevăratele poeme sunt cântece; că tot ce nu este cântat nu este poem veritabil, ci o bucată de proză înghesuită cu caznă în rânduri care sună din coadă spre marea nenorocire a gramaticii şi, în mare parte, spre necazul cititorului! ţelul nostru este gândul pe care l-a avut, eventual, omul: de ce să-l răsucească în fel şi chip, dacă putea să-l spună pe şleau? Doar atunci când inima lui este captivată de adevărata pasiune a melodiei, iar înseşi acordurile ei, după cum spune Coleridge, devin muzicale

prin măreţia, profunzimea şi muzicalitatea gândurilor sale, abia atunci îi putem da dreptul la rimă şi cântec; abia atunci îl putem numi poet şi îl putem asculta ca pe eroul cuvântătorilor, a căror vorbire este cântec. Mulţi pretind acest lucru şi nu mă îndoiesc că pentru un cititor cinstit aceasta

THOMAS CARLYLE

constituie în cea mai mare parte o stare de spirit foarte melancolică, dacă nu chiar insuportabilă, adică faptul de a citi versuri! Rime care nu simt o necesitate interioară de a fi rimate; mai bine ni s-ar fi spus limpede, fără niciun ocoliş, că acesta era ţelul lor. I-aş sfătui pe toţi oamenii care pot spune ceea ce guidesc să nu-şi exprime gândurile în cântec; să înţeleagă că, într-o epocă serioasă şi printre oameni serioşi, nu au chemarea de a le cânta. Aşa cum ne plac adevăratele cântece şi suntem vrăjiţi de ele ca de ceva divin, tot astfel trebuie să urâm cântecele false şi să le considerăm drept simple zgomote de lemn lovit de lemn, drept ceva găunos, inutil, drept ceva cu totul lipsit de sinceritate şi jignitor.

Îi acord lui Dante cea mai înaltă preţuire atunci când afirm că Divina lui Comedie este în toate privinţele un cântec de geniu, în însuşi sunetul ei există un canto fermo; totul curge ca o cântare. Limbajul, însăşi terza rima contribuie fără îndoială la aceasta. O citeşti firesc din scoarţă-n scoarţă psalmodiind-o oarecum. Nu pot să nu adaug că nici nu se putea altfel; căci esenţa şi materialul operei sunt ele însele ritmice. Profunzimea, patima ei excesivă şi sinceritatea o fac muzicală. Dacă te cufunzi destul de adânc în ea vei găsi pretutindeni muzică. O veritabilă simetrie interioară, ceea ce s-ar putea numi armonie arhitectonică, o domină şi-i conferă proporţiile perfecte; o adevărată arhitectură, care contribuie şi ea la caracterul muzical. Cele trei împărăţii, Infernul,

Purgatoriul şi Paradisul, comunică între ele ca nişte încăperi ale unui edificiu grandios; o măreaţă, supranaturală catedrală a lumii înălţându-se acolo, severă, solemnă, înfricoşătoare; Lumea Sufletelor în concepţia lui Dante! Este, în fond, cel mai sincer din toate Poemele; găsim şi aici sinceritatea ca măsură a valorii. Izvorăşte din adâncul adâncurilor inimii autorului ei; şi pătrunde adânc, de-a lungul multor generaţii, în propriile noastre inimi. Veronezii, când îl vedeau rătăcind pe străzi, exclamau:, & xovi l'uom ch e stata au Infemo. Iată omul care a stat în Infern!" Oh, da, el fusese în Iad; destul timp, îndrumd dureri insuportabile şi lupuhdu-se cu ele pe viaţă şi pe moarte; aşa cum au făcut toţi cei asemeni lui. Comediile care devin divine nu pot fi desăvârşite altfel. Meditaţie, veritabilă trudă de tot felul, însăşi virtutea superioară, nu sunt toate

acestea fiicele durerii? Născute dintr-un vârtej negru; adevărat efort, ca acela al unui prizonier luptând să se elibereze: aceasta înseamnă gândire. Trebuie „să devenim perfecţi prin suferinţă" cu orice preţ. Dar, aşa cum am mai spus, nicio operă din câte cunosc nu este atât de chinuită ca aceea a lui Dante. Ca şi cum ar fi fost turnata în cel mai dogoritor fumai al sufletului său, îi „ştersese puterile" pentru mulţi ani. Nu doar opera generală în întregul ei; fiecare părticică a ei este migălită cu o seriozitate extrema ca să devină adevăr şi imagine clară. Fiecare din ele este intim legată de celelalte; fiecare îşi are locul ei, ca un bloc de marmură tăiat şi lustruit cu grijă. Este sufletul lui Dante şi sufletul Evului Mediu revelat nouă pe vecie şi în mod ritmic. Nu a fost o sarcină uşoară, ci una cu adevărat istovitoare, dar o sarcină dusă la bun sfârşit.

Vor fi poate unii care ar spune că intensitatea, cu tot

ceea ce depinde de ea, constituie caracteristica predominantă a geniului său. Dante nu ni se înfăţişează ca o minte catolică fără prejudecăţi; ci mai curând ca o minte cu judecată îngusta, chiar înclinată spre sectarism. Este, în parte, rezultatul epocii şi al poziţiei sale, dar şi al firii sale. Măreţia lui s-a concentrat, în toate privinţele, în energie şi profunzime. El este mare cât lumea aceasta nu pentru că este atotcuprinzător, ci pentru că posedă profunzimea lumii. El pătrunde prin toate obiectele în esenţa, în miezul fiinţei. Din câte cunosc eu, nimic nu este mai intens ca Dante. Gândiţi-vă, de pildă, ca să pornesc de la aspectul exterior al intensităţii sale, la felul în care îşi realizează descrierile. Are o uriaşa forţă vizionară; sesizează însăşi matricea lucrului; o prezintă şi atât. Amintiţi-vă de prima sa viziune a Palatului lui Dite: foişor roşu şi un con încins la roşu licărind în imensitatea întunecată a beznei; o imagine atât de vie, atât de distincta, zugrăvită o dată pentru totdeauna! Este o emblemă a întregului geniu al lui Dante. Există atâta concizie şi precizie matematică la el: Tacitus nu este nici mai concis, nici mai exact; şi apoi, la Dante, concizia şi spontaneitatea par fireşti. Un cuvânt neaşteptat; după care urmează tăcere, totul a fost deja spus. Tăcerile lui sunt mai elocvente decât vorbele. Este stranie graţia incisivă şi definitivă cu care descrie un lucru. Parcă ar scrie cu o pană de foc. Plutus[13], uriaşul impetuos.

cade în genunchi atunci când Virgiliu[14] îl mustră; „ca şi cum pânzele ar cădea, catargul prăbuşindu-se brusc”. Sau acel biet Brunetto Latini cu cotto aspetto, „uscăţiv”, tuciuriu şi slab; şi „zăpada de foc” căzând asupra lor, „o zăpadă de foc căzând fără pic de vânt”, lent, hotărât şi neîncetat! Sau pietrele acelor morminte; sarcofage pătrate, în acel palat tăcut arzând cu flăcări

întunecate, fiecare cu sufletul său supus caznelor; pietrele fiind date la o parte acolo; urmând să fie puse peste morminte pe veci în Ziua Judecăţii de Apoi. Şi cum se ridică Farina-ta; şi cum se prăbuşeşte Cavalcante când află ce soartă a avut fiul său, şi trecutul „fue”! Chiar şi gesturile au la Dante ceva concis; iuţi, hotărâte, aproape milităreşti. Această modalitate de descriere are ceva din esenţa intimă a geniului său. Firea înfocată şi pripita de italian a omului Dante, atât de tăcută şi de pătimaşă, cu gesturi iuţi şi impulsive, cu juriile ei reţinute”, vorbeşte de la sine în toate acestea. Căci, deşi darul descrierii este una din trăsăturile exterioare ale omului, ea izvorăşte ca şi toate celelalte din caracterul său esenţial, sintetizându-i întreaga fizionomie. Găsiţi un om ale cărui cuvinte să fie în stare să zugrăvească ceva asemănător: aţi aflat un om de oarecare valoare; observaţi maniera în care o face, căci aceasta este trăsătura lui esenţială, în primul rând, el n-ar fi observat deloc obiectul sau nu şi-ar fi dat seama de tipul vital căruia îi aparţine acesta, dacă nu ar fi simpatizat, cum am putea zice noi, cu el, dacă nu ar fi avut în el simpatie faţă de lucruri. Mai este necesar şi să fi fost sincer; sincer şi plin de simpatie: un om lipsit de valoare nu poate reda înfăţişarea nici unui lucru, el se limitează la aspectul vag exterior, la înşelăciune şi la zvonuri vulgare faţă de toate lucrurile. Şi n-am putea oare să afirmăm că intelectul ca un tot este cel care se exprimă în capacitatea aceasta de a-şi da seama ce este un obiect anume? Orice facultate a minţii omului se manifestă în acest domeniu. Este oare vorba chiar de treburi concrete, de lucruri care trebuie făcute? Omul de talent este cel care vede elementul esenţial şi lasă tot ceea ce este de prisos la o parte; facultatea lui, facultatea omului de afaceri constă şi în a discerne adevărata asemănare de cea superficială şi falsă a obiectului asupra căruia lucrează. Şi câtă moralitate se

află în felul de introspecţie pe care o realizăm în orice;

„Ochiul care vede în toate lucrurile ceea ce are în ea facultatea de a vedea!” Pentru ochiul obişnuit lucrurile sunt banale, aşa cum pentru bolnavul de hepatită ele sunt galbene. Rafael, afirmă pictorii, este cel mai bun pictor de portrete. Niciun ochi, oricât de înzestrat ar fi el, nu poate cuprinde întreaga semnificaţie a unui obiect, în chipul omenesc cel mai de rând zace mai mult decât poate scoate chiar şi Rafael.

Descrierile lui Dante nu sunt doar grafice, succinte, veridice şi de vioiciunea focului în bezna nopţii; pe o scară mai largă, acestea sunt nobile din toate punctele de vedere şi produsul unui suflet mare. Atâtea calităţi au Francesca şi iubitul ei! Ceva ţesut parcă din curcubeie pe un fond de negru veşnic. Un glas domol de flaut cu o tânguire nesfârşită glâsuieşte acolo şi pătrunde în adâncul inimilor noastre. Dar şi o tentă de feminitate; della bella persona, chemi fu toltats: ca şi cum, chiar şi în prăpastia durerii, este o mângâiere faptul că el nu se va despărţi niciodată de ea. Cea mai tristă dintre tragedii zace în aceste alţi guai. Şi vânturile chinuitoare, în acel aer bruno, îl prind iar în vârtejul lor ca să se tânguie veşnic! E ciudat, când stai şi te gândeşti: Dante a fost prietenul tatălui acestei sărmane Francesca; Francesca însăşi a stat poate pe genunchii poetului, ca un copilaş nevinovat şi strălucitor. Nesfârşită milă, dar şi infinită rigoare a legii; astfel este făcută Natura; astfel a văzut Dante că este făcută. Ce meschină concepţie este să susţii că Divina lui Comedie reprezintă un biet pamflet pământesc, neputincios şi scris din plictiseală; trimiţându-i în Iad pe cei pe care nu se putea răzbuna pe pământ! Cred că dacă a existat vreodată în inima unui om atâta milă, duioasă ca a unei mame, aceea a

fost inima lui Dante. Dar un om care nu ştie ce este rigoarea nu poate şti nici ce este mila. Însăşi mila sa va fi sentimentalism laş şi egoist sau ceva apropiat. Nu cunosc în lumea aceasta o afecţiune care să o egaleze pe cea a lui Dante. Este o dragoste şi o tandreţe cutremurătoare, pline de dorinţă şi compasiune: ca tânguirea harpelor eoliene, la fel de dulce ca şi inima fragedă de copil; şi, totuşi, atât de aspră şi întristata de durere! Domnie de Beatrice a lui; revederea lor în Paradis; privirea lui aţintită asupra ei, în ochii ei curaţi şi transfiguraţi, ea, care fusese de atâta vreme

purificată prin moarte şi plecată atât de departe de el. Iată ceva care poate fi asemuit cu cântecul îngerilor; una dintre cele mai pure expresii ale afecţiunii, poate chiar cea mai pură care a izvorât vreodată dintr-un suflet omenesc.

Căci intensul Danie este intens în toate privinţele; a pătruns esenţa tuturor lucrurilor. Trebuie mai presus de orice să-l considerăm mare din punct de vedere moral; acesta este începutul tuturor celorlalte. Dispreţul şi durerea sa sunt la fel de transcendente ca şi iubirea sa; căci, într-adevăr, ce sunt altceva acestea decât opusul sau reversul dragostei lui? „A Dio spiacenti ed a nemici sui, Urâţi de Dumnezeu şi de duşmanii lui Dumnezeu”: „Non ragionam di lor. Nu le vom vorbi, vom privi doar şi vom trece mai departe”. Sau meditaţi la aceasta: „Nu nutresc speranţa că vor muri, Non han speranza di morte”, într-o zi, în inima pustiită a lui Dante a încolţit tragic şi blajin gândul că, aşa nenorocit, fără de odihnă şi istovit cum era, cu siguranţă că va muri; „că Destinul însuşi nu-l putea osândi la nemurire”. Astfel de gânduri avea acest om. În privinţa rigorii, a sincerităţii şi profunzimii, el nu are egal

în lumea modernă; ca să-i găsim un egal trebuie să apelăm la Biblia ebraică şi să ne întoarcem în vremea când trăiau profeţii antichităţii.

Nu sunt de acord cu mulţi dintre criticii moderni în preferinţa declarată faţă de Infern, în detrimentul celorlalte două părţi ale Divinei Comedii. Cred că o asemenea preferinţă provine din gustul nostru general impus de Byron şi că este probabil un sentiment trecător. Purgatoriul şi Paradisul, mai ales cel dintâi, ar putea fi considerate chiar superioare. Purgatoriul acesta, „Muntele Purificării”, este ceva nobil; o emblemă a celei mai nobile concepţii a acelei epoci. Dacă păcatul este atât de fatal, iar Iadul este şi trebuie să fie atât de nemilos şi de groaznic, totuşi, omul este purificat prin căinţă; căinţa este marele act creştinesc. Şi e superb felul în care o face Dante. Acel tremolar de/7 onde, adică acel „tremur” al valurilor oceanului, sub cea dintâi rază curată a dimineţii, răsărind departe deasupra celor doi hoinari, este parcă tipul unei stări de spirit schimbate. Acum răsare speranţa; speranţa nemuritoare, chiar dacă este însoţită de dureri insuportabile. Sălaşul întunecat al demonilor şi con-

damnaţilor se află sub pământ; o răsuflare uşoară de căinţă urcă tot mai sus până la însuşi tronul iertării. „Roagă-te pentru mine”, îi spun toţi cei aflaţi pe Muntele acela al durerii. „Spune-i Giovannei mele să se roage pentru mine”, fiicei mele, Giovanna; „Cred că mama ei nu mă mai iubeşte!” Urcă cu trudă dureroasă scara aceea în spirală „arcuiţi în jos cum sunt consolele unei clădiri”, unii din ei striviţi la grămadă „pentru păcatul trufiei”; cu toate acestea, după ani şi ani de zile, peste ere şi eoni16, vor ajunge în vârf, la poarta Raiului şi vor fi primiţi înăuntru din milă. Biruinţa unuia dintre ei constituie bucuria

tuturor; întregul munte se cutremură de bucurie şi un imn de slavă se înalţă atunci când un suflet şi-a ispăşit osânda prin căinţă şi a lăsat în urmă păcatul şi mizeria! Consider toate acestea ca fiind întruchiparea nobilă a unui gând adevărat şi distins.

Dar cele trei compartimente se sprijină unul pe celălalt, nu pot exista unul fără celălalt. Paradisul, un fel de muzică mută pentru mine, este partea compensatoare a Infernului; fără el, Infernul ar fi lipsit de substanţă. Toate trei alcătuiesc adevărata lume nevăzută, conform concepţiei creştine a Evului Mediu; ceva memorabil pe vecie, veşnic adevărat în esenţa sa pentru toţi oamenii. Poate că nu era încrustat cu atâta profunzime şi veridicitate în niciun suflet omenesc ca în cel al lui Dante; un om trimis să-l cânte, să-l lase pe veci în memoria oamenilor. Este de mirare cu câtă simplitate şi concizie trece el de la realitatea cotidiană la cea nevăzută, în strofa a doua sau a treia ne aflăm în lumea spiritelor şi trăim acolo ca printre lucruri concrete şi de necontestat! Aşa şi erau pentru Dante; lumea reală, cum i se spune, şi faptele ei, nu era decât pragul spre un fapt lumesc incomparabil mai înalt, în fond, ambele erau la fel de supranaturale. Nu are orice om suflet? El nu numai că va fi spirit, ci chiar este. Pentru sobrul Dante este vorba de unul şi acelaşi fapt concret; crede în el pentru că îl vede; 17 este poetul lui în virtutea acestui fapt. Repet încă o dată, sinceritatea a fost întotdeauna, este şi va fi meritul salvator.

Infernul, Purgatoriul şi Paradisul lui Dante constituie şi ele un simbol, o reprezentare emblematică a credinţei sale în Univers. Cine ştie ce critic din viitor, ca şi cei scandinavi deunăzi, care va

fi încetat să gândească aşa cum gândea Dante, poate considera şi aceasta drept o „alegorie” de la un capăt la

celălalt, chiar drept o alegorie zadarnica! Este o întruchipare sublimă, poate cea mai sublimă, a sufletului creştinismului, care exprimă, prin intermediul unor embleme arhitectonice vaste cât lumea, felul în care creştinul Dante a simţit că Binele şi Răul sunt cele două elemente opuse ale acestei creaţii, în jurul căror poli se învârt toate; că acestea nu se deosebesc prin preferarea unuia faţă de celălalt, ci printr-o absolută şi nesfârşită incompatibilitate; că unul este la fel de plin de calităţi şi măreţ precum lumina şi Cerul, în timp ce celălalt este hidos şi întunecat ca Gheena şi abisul Iadului! Veşnica dreptate, alături de căinţă şi de nepieritoarea milă, întreg creştinismul, aşa cum îl concepeau Dante şi Evul Mediu, este simbolizat aici. Simbolizat: şi, totuşi, aşa cum insistam data trecută, cu cât adevăr, cu ce scopuri cinstite: o simbolistică atât de inconştientă! Infern, Purgatoriu, Paradis: aceste lucruri nu au fost făcute ca să fie simboluri. A existat în gândirea noastră europeană modernă vreo idee cum că toate acestea sunt simboluri? Nu erau ele fapte groaznice şi incontestabile, pe care orice inimă omenească le lua drept adevăruri concrete şi pe care întreaga natură le confirma pretutindeni? Aşa este întotdeauna cu aceste lucruri. Oamenii nu cred în alegorii. Criticul din viitor, oricare ar putea îi noua sa concepţie, după care opera lui Dante va fi fiind în întregime o alegorie, va comite o greşeală fatala! Noi am recunoscut în păgânism o expresie veridica a sentimentului curat şi înfricoşat al omului faţa de Univers; veridică, adevărată cândva şi nu lipsită de valoare pentru noi. Dar observaţi aici diferenţa dintre păgânism şi creştinism; o mare diferenţă. Păgânismul simboliza mai ales lucrările naturii; destinele, eforturile, îmbinările şi vicisitudinile provocate de lucruri pe lumea aceasta; creştinismul simboliza legea datoriei umane, legea morală a omului. Primul era pentru natura simţurilor

o expresie aspră şi neajutorată a întâiului gând al oamenilor, a virtuţii recunoscuta ca fiind cea de căpetenie: curajul, superioritatea faţă de teamă. Celălalt nu se adresa naturii simţurilor, ci naturii morale. Ce evoluţie extraordinară, chiar dacă doar sub un singur aspect!

CULTUL EROILOR

Şi astfel, aşa cum am mai spus, zece veacuri de tăcere şi-au găsit într-un mod foarte straniu o voce în acest Dante. Divina Comedie e scrisă de Dante; în realitate însă, ea aparţine celor zece veacuri creştine, Dante nu este decât cel care a finisat-o. Aşa se întâmplă întotdeauna: meşteşugarul, fierarul cu metalul lui, cu uneltele şi metodele lui măiestre, dar cât de puţin din tot ceea ce face constituie practic opera sa! Toţi oamenii inventivi din trecut lucrează cot la cot cu el; aşa cum se întâmplă şi cu noi toţi în toate lucrurile. Dante este purtătorul de cuvânt al Evului Mediu; Ideea după care se conduceau oamenii în vremea aceea se înalţă aici sub forma unei muzici fără sfârşit. Aceste idei sublime ale lui, înfricoşătoare şi minunate, sunt fructul meditaţiei creştine a tuturor oamenilor de bine care au părăsit pământul înaintea lui. Oameni de preţ; dar nu era şi el valoros? Dacă nu le-ar fi spus el, multe ar fi rămas mute; nu moarte, dar trăind fără să aibă grai.

Pe scurt, nu este acest cântec mistic o expresie atât a unuia dintre cele mai mari suflete omeneşti cât şi a celui mai măreţ lucru pe care îl realizase Europa până atunci? Creştinismul, aşa cum îl cântă Dante, este cu totul altceva decât păgânismul din acel spirit scandinav primitiv; cu totul altceva decât „creştinismul bastard” rostit într-un limbaj pe jumătate articulat, în deşertul arab, cu şapte sute de ani mai înainte! Cea mai nobilă idee făcută reală până atunci în lumea oamenilor este cântată şi simbolizată cu atâta forţă de unul dintre cei mai nobili oameni. Atât într-

un sens cât şi în celălalt, nu suntem pe drept cuvânt bucuroşi că ne aflăm în posesia ei? După calculele mele, ar putea dăinui încă multe mii de ani. Căci lucrul care izvorăşte din adâncul sufletului unui om diferă total de ceea ce provine de la suprafaţa acestuia. Suprafaţa se adresează unei zile şi este dominată de modă; ea traversează ca fulgerul, în nesfârşite şi repezi schimbări; partea dinăuntru este aceeaşi ca şi cea de ieri, ca şi cea de astăzi, ca şi cea dintotdeauna. Sufletele sincere din toate generaţiile lumii acesteia vor găsi în Dante un suflet de frate; sinceritatea profundă a gândurilor, durerilor şi speranţelor sale va vorbi la fel ca şi sinceritatea lor; şi vor simţi că şi acest Dante era înfrăţit cu ele. În timp ce se afla pe insula Sfânta Elena, Napoleon

era fermecat de geniala veridicitate a bătrânului Homer. Primul profet evreu, deşi sub un veşmânt extrem de diferit de cel de astăzi, vorbeşte totuşi inimilor tuturor oamenilor pentru că spusele lui izvorăsc din inima unui om. Acesta este unicul secret pentru a rămâne mult timp în amintirea oamenilor. Şi Dante, prin profunzimea şi sinceritatea sa, este asemeni unui profet din vechime; vorbele lui, ca şi cele ale profeţilor, izvorăsc din adâncul inimii sale. Nu trebuie să ne mirăm dacă s-ar prezice că acest poem al său va fi cel mai trainic lucru pe care l-a realizat până acum Europa noastră; căci nimic nu este mai durabil ca un cuvânt rostit cu sinceritate. Toate catedralele, toate sanctităţile, arama, piatra şi orice rânduială exterioară, oricât de durabile ar fi ele, sunt efemere faţă de un cântec izvorât dintr-o inimă de nepătruns cum este aceasta: simţi că ar putea să

supravieţuiască, fără să-şi piardă importanţa pentru oameni, chiar şi atunci când toate se vor fi risipit în noi combinaţii de nerecunoscut şi vor fi încetat să mai existe ca entităţi individuale. Europa a făcut multe: mari oraşe, mari imperii, a alcătuit enciclopedii, a întemeiat religii şi a dat naştere mai multor curente de opinie şi asociaţii practice; dar a făcut puţine de talia gândirii lui Dante. Homer este încă o adevărată prezenţă, faţă în faţă cu orice suflet deschis din zilele noastre; dar Grecia, ea unde este? Pustiită de mii şi mii de ani; pierdută, dispărută; o grămadă confuză de pietre şi dărâmături a căror viaţă şi existenţă au pierit ca un vis; ca ţarina Regelui Agamemnon! Grecia a fost; Grecia nu mai există decât prin cuvintele care au fost rostite pe pământul ei.

Foloasele aduse de acest Dante? Nu vom vorbi prea mult de „foloasele" aduse de el. Un suflet omenesc care a pătruns cândva în elementul primordial al Cântecului şi a cântat cu măiestrie ceva de acolo, pătrunzând în adâncurile existenţei noastre; hrănind multă vreme rădăcinile vitale ale atâtor excelente lucruri create de om, astfel încât „utilităţile" datorate lui nici nu pot fi calculate! Nu putem aprecia Soarele după cantitatea de gaz de iluminat de care ne scuteşte; Dante ori este de nepreţuit, ori nu are nicio valoare. Aş putea face totuşi o observaţie: contrastul în această privinţă dintre eroul-poet şi eroul-profet. Aşa cum am văzut, Mahomed şi-a dus arabii după numai o sută de ani la Grenada şi Delphi; italienii lui Dante par să fi rămas cam în acelaşi loc unde se aflau. Putem oare să afirmăm atunci că efectul pe care l-a avut Dante asupra lumii a fost comparativ mai mic? Fireşte că nu: zona lui de influenţă este mult mai restrânsă: dar şi mult mai nobilă şi mai clară; probabil că nu mai mic, deci, dar mai important, în schimb. Mahomed se adresează unor mari mase de oameni şi foloseşte un limbaj aspru adecvat

situaţiei; un limbaj plin de lucruri lipsite de substanţă, de cruzimi şi nebunii: el nu poate avea putere decât asupra maselor mari, folosind binele şi răul într-un amestec ciudat. Dante se adresează celor nobili, curaţi şi mari din toate timpurile şi locurile. Şi nici nu se perimează aşa cum este cazul celuilalt. Dante arde ca o stea curată, ţintuită acolo sus, pe firmament, de la care se aprind măreţiile şi culmile tuturor epocilor: el constituie de-a pururi comoara tuturor aleşilor lumii. Putem socoti că Dante îi va supravieţui multă vreme hii Mahomed. Restabilindu-se astfel echilibrul. Dar, oricum, nu prin ceea ce se consideră a fi efectul lor asupra lumii, ci prin ceea ce considerăm no; că ar fi efectul lor sunt apreciaţi omul şi opera lui. Efect? Influenţă? Utilitate? Lăsaţi omul să-şi împlinească menirea; rodul lui îl constituie grija mai mare faţă de altul decât faţă de el însuşi. Rod care va produce propriul său rod; fie că se întrupează în tronuri de calif şi cuceriri arabe ca să „umple ziarele de dimineaţă şi de seară”, ca şi toate istoriile, care sunt un fel de ziare distilate; fie că nu se întrupează deloc aşa; ce contează asta? Acesta nu este rodul adevărat! Califul arab, în măsura în care făcea ceva, avea o oarecare importanţă, pe măsură. Dacă marea cauză a omului şi munca lui pe Pământul lui Dumnezeu nu s-au bucurat de niciun sprijin din partea califului arab, atunci, indiferent de câte iatagane a scos el, de câţi piaştri de aur a vârât în buzunar şi de cât zgomot şi scandal a făcut în lumea asta, e/nu era decât deşertăciune şi inutilitate zgomotoase; în fond, nici nu exista. Să acordăm încă o dată onoarea cuvenită marii împărăţii a tăcerii! Comoară imensă pe care nu o putem face să sune în buzunarul nostru sau să o numărăm şi să le-o oferim oamenilor! Poate că este cel mai folositor lucru pe care trebuie să-l facem cu toţii în aceste vremuri zgomotoase.

THOMAS CARLYLE

Aşa cum Dante italianul a fost trimis în lumea noastră să întrupeze muzical religia Evului Mediu, religia Europei noastre moderne în esenţa vieţii ei, tot astfel, am putea spune că şi Shakespeare reprezintă pentru noi viaţa exterioară a Europei noastre, aşa cum evoluase până atunci, cu cavalerismele, politeţurile, stările de spirit, ambiţiile, manierele practice de a gândi, acţiona şi a privi lumea ale oamenilor din vremurile acelea. Am putea şi astăzi reconstitui Grecia antică de pe vremea lui Homer; ca şi pe vremea lui Shakespeare şi Dante, după mii şi mii de ani, ceea ce a fost Europa noastră modernă, din punct de vedere al credinţei şi practicii, va fi evident şi astăzi. Dante ne-a dăruit credinţa sau sufletul; Shakespeare, într-o manieră nu mai puţin nobilă, ne-a dăruit practica sau trupul. Trebuia să avem parte şi de acestea din urmă: un om ne-a fost trimis în acest scop, omul Shakespeare. Exact când acest mod cavaleresc de viaţă ajunsese la perfecţiune şi era pe punctul de a se descompune într-un proces lent sau accelerat, aşa cum vedem peste tot în jurul nostru astăzi, acest alt poet suveran, cu privirea sa pătrunzătoare, cu nepieritoarea sa voce melodioasă, ne-a fost trimis să observe toate acestea, să le înregistreze pe veci. Doi oameni pe potrivă: Dante, profund şi înflăcărat ca însuşi focul din centrul pământului; Shakespeare, vast, liniştit, văzând departe, ca Soarele, lumina superioară a lumii. Italia a dat naştere uneia din vocile universale; noi, englezii, am avut cinstea să-i dăm naştere celeilalte.

Este destul de ciudat cum a ajuns acest om la noi, ca printr-un simplu accident. M-am gândit întotdeauna că, dacă Shakespeare, atât de măreţ, calm şi desăvârşit, n-ar fi fost urmărit de moşierul din Warwickshire pentru vânat ilegal de cerbi, n-am fi auzit niciodată de el ca poet! Pădurile şi cerurile, viaţa rustică a omului din Stratford, i-

ar fi fost suficiente! Dar acea stranie înflorire a întregii noastre existenţe englezeşti pe care o numim perioada elizabetană nu a apărut oare şi ea parcă de la sine? „Arborele Igdrasil” 18 înmugureşte şi se ofileşte după propriile sale legi, legi mult prea profunde pentru capacitatea noastră de înţelegere. Şi, totuşi, el înmugureşte şi se ofileşte, iar fiecare ramură şi fiecare frunza a lui se află acolo, fixate de legi eterne; niciun Sir Thomas Lucy 19 nu mai apare pentru el

la momentul potrivit. Ciudat, aş spune, şi insuficient luat în seamă: cum totul este legat de toate; nicio frunză putrezind pe drum nu poate să nu fie o părticică indisolubilă a sistemelor solare şi stelare; niciun gând, nicio vorbă sau faptă a omului nu pot să nu fi izvorât tot din întreaga omenire şi să nu acţioneze, mai devreme sau mai târziu. indiferent dacă o recunoaştem sau nu, asupra tuturor oamenilor! Totul se constituie într-un arbore: seva şi influenţele în continuă mişcare, comuniunea reciprocă a oricărei frunzuliţe cu cel mai subţire fir de rădăcină, cu orice parte – fie ea cea mai mare ori cea mai minusculă – a întregului. Arborele Igdrasil care îşi are rădăcinile înfipte adânc în împărăţiile Helei20 şi ale Morţii şi ale cărui ramuri acoperă cea mai înaltă boltă cerească!

Se poate spune într-un anumit sens că această glorioasă epocă elizabetană şi marele ei Shakespeare, ca produs şi înflorire a tot ceea ce o precedase, poate fi ea însăşi atribuită catolicismului Evului Mediu. Credinţa creştină, care este tema cântecului lui Dante, dăduse naştere acestei vieţi practice pe care avea să o cânte Shakespeare. Căci religia era atunci, aşa cum este şi acum şi va fi întotdeauna, sufletul practicii; faptul vital primordial al vieţii oamenilor. Şi remarcaţi aici, ca element

destul de ciudat, faptul că acel catolicism medieval a fost abolit, în măsura în care actele Parlamentului puteau să-l abolească, înainte de ivirea lui Shakespeare, cel mai nobil produs al său. El şi-a făcut, totuşi, apariţia. Natura timpului său, cu catolicismul sau orice altceva putea fi necesar, l-a scos la lumină; fără să-i pese prea mult de actele Parlamentului. Toţi regii purtând numele de Henry şi toate reginele purtând numele de Elizabeta îşi văd de drumul lor; iar natura îşi vede şi ea de drumul ei. Actele emise de Parlament sunt, deci, simple mărunţişuri, cu tot zgomotul pe care îl fac. Care act al Parlamentului, ce dezbatere de la St. Stephen din timpul alegerilor ori din altă parte ar fi putut da naştere acestui Shakespeare? Niciun dineu la Taverna Francmasonilor, nicio acţiune de deschidere a unor liste de subscripţie, nicio vânzare de acţiuni şi alte nesfârşite strădanii zadarnice, fie ele veritabile sau false! Această perioadă elizabetană, cu toată nobleţea şi binecuvântarea ei, a apărut fără vreo proclamaţie sau pregătiri din partea noastră. Nepre

ţuitul Shakespeare a fost darul gratuit al naturii; un dar făcut pe tăcute, primit tot în tăcere, ca şi cum ar fi fost ceva de mică importanţă. Dar este, totuşi, ceva de nepreţuit. Ar trebui să privim lucrurile şi din acest punct de vedere.

Poate că părerea pe care o auzim despre acest Shakespeare al nostru, exprimată într-un mod oarecum idolatru, este, de fapt, cea corectă; cred că ceas mai bună judecată, nu numai a acestei ţâri, ci a Europei întregi, tinde lent către concluzia că Shakespeare este cel mai mare dintre poeţii de până acum; cea mai mare inteligenţă care, în lumea noastră dominată de orice este document înregistrat, a lăsat o amintire de neşters în domeniul literaturii. Pe scurt, nu cunosc, la nimeni altcineva, o mai

mare forţă vizionară, o asemenea capacitate de gândire, dacă ţinem cont de toate trăsăturile ei. O astfel de profunzime calmă, o asemenea forţa paşnică şi volubilă, toate lucrurile pe care şi le-a imaginat acest suflet măreţ sunt la fel de veridice şi limpezi ca şi o necuprinsă mare fără rund! S-a spus că în structura dramelor lui Shakespeare există, pe lângă toate celelalte „facultăţi”, cum li se spune, o înţelegere egală cu cea manifestată în Novum Organum a lui Bacon21. Aşa şi este; dar nu este un adevăr evident pentru oricine. Ar deveni mai evident, dacă fiecare din noi în parte am încerca să ne dăm seama cum, bazaţi pe materialele dramatice ale lui Shakespeare, am putea noi ajunge la un astfel de rezultat! Odată construită, casa pare atât de consistentă, aşa cum ar trebui să fie din toate punctele de vedere, ca şi cum s-ar fi clădit conform propriilor ei legi şi prin natura lucrurilor, încât uitam de elementele aspre şi talmeş-balmeşul din care a fost plăsmuită, însăşi perfecţiunea casei, ca şi cum natura însăşi ar fi înălţat-o, ascunde meritele zidarului, în acest context îl putem considera pe Shakespeare perfect, mai perfect decât oricare alt om: el discerne, cunoaşte din instinct condiţiile în care lucrează, cu ce materiale şi care este puterea lui asupra acestora şi relaţiile lui cu ele. Nu este suficientă o fulgerare trecătoare de intuiţie; este o iluminare deliberată a întregului subiect; un ochi care vede în linişte; pe scurt, o mare inteligenţă. Felul în care un om zămisleşte o poveste din ceva măreţ la care a fost martor şi ce fel de imagine şi contur îi conferă acestuia este cea mai bună

măsură a ceea ce poate realiza inteligenţa unui om. Ce împrejurare este vitală şi va rămâne reprezentativă; care este neesenţială şi merită să fie omisă; unde se află

veritabilul început, adevărata succesiune şi adevăratul sfârşit? Ca să descoperi toate acestea trebuie să pui la încercare întreaga forţă de intuiţie a unui om. El trebuie să înţeleagă esenţa lucrului respectiv; cât de adecvat va fi răspunsul lui depinde de profunzimea înţelegerii sale. Doar astfel îl vei pune cu adevărat la încercare. Asemănarea se alătură oarecum asemănării; spiritul metodei se implică în confuzia aceea astfel ca încâlceala să se transforme în ordine? Poate, de pildă, omul să spună Fiat lux, Să se facă lumină; şi să creeze o lume din haos? Va săvârşi aceasta doar în măsura în care există lumină în el însuşi.

Şi iarăşi putem pe drept cuvânt să spunem că Shakespeare este mare prin ceea ce numim portretistică, prin zugrăvirea oamenilor şi a lucrurilor, dar mai ales a oamenilor. Este limpede că toată măreţia omului provine din aceasta. Cred că acea calmă perspicacitate creatoare a lui Shakespeare este fără egal. Lucrul la care se uită el nu-şi dezvăluie un aspect ori altul, ci esenţa lui cea mai intimă, secretul lui generic: el se topeşte în lumină în faţa lui, astfel încât îi poate discerne structura perfectă.

Am folosit cuvintele creator şi creaţie poetică; oare ce sunt acestea decât vizualizarea vreme îndelungată a lucrului? Cuvântulcare îl descrie este pe măsura imaginii lui intense şi clare. Şi nu este moralitatea lui Shakespeare, valoarea, candoarea, toleranţa şi veridicitatea; nu sunt întreaga lui forţă şi măreţie victoriase cele care pot triumfa asupra unor asemenea piedici vizibile şi acolo? La fel de mare ca şi lumea! Nu o biată oglinda convex-concavă deformată, reflectând toate obiectele cu propriile ei convexităţi şi concavităţi; ci o oglindă perfect plana; adică, pentru a spune mai mult, dacă vrem să înţelegem, un om în legătură dreaptă cu toate lucrurile şi cu toţi oamenii, un om bun. Este cu adevărat un spectacol dumnezeiesc felul în care acest suflet mare pătrunde în esenţa a tot felul de

oameni şi lucruri, a unui Falstaff, a unui Othello, a unei Juliete, a unui Coriolan; cum ni-i aduce în faţă în întreaga lor complexitate; iubitori, drepţi, fraţi egali ai tuturor. Novum Organum şi toată

THOMAS CARLYLE

Inteligenţa pe care o veţi găsi la Bacon sunt de un ordin cu totul secundar; pământeşti, materiale şi sărăcăcioase în comparaţie cu acest spectacol. La drept vorbind, nu găsim printre oamenii moderni aproape nimic de aceeaşi talie. Doar Goethe, de la Shakespeare încoace, îmi aminteşte de acestea toate. Şi despre el putem spune ca a văzut esenţa lucrurilor; putem spune ceea ce el însuşi a spus despre Shakespeare: „Personajele sale sunt ca nişte ceasuri cu cadrane din cristal transparent; îţi arată ora ca şi altele, dar la ele este vizibil în întregime şi mecanismul interior”.

Ochiul care vede! Acesta este cel care dezvăluie armonia interioară a lucrurilor; ce intenţii a avut natura, în ce idee muzicală a învăluit ea aceste întrupări adesea necizelate. Ceva ce a vrut într-adevăr să spună. Pentru ca acel ceva să fie vizibil pentru ochiul care vede. Sunt toate acestea lucruri josnice şi meschine? Poţi să râzi de ele. poţi plânge din cauza lor; poţi într-un fel sau altul să intri în legătură directă cu ele; poţi, în cel mai rău caz, să te ţii departe de ele, să-ţi întorci faţa de la ele până ce vine ceasul să le extermini şi să le distrugi practic pe toate! în fond, a fi suficient de inteligent este primul dar al poetului şi al tuturor oamenilor. Cel care îl are este poet: un poet în fapte. Dacă va scrie cumva, fie proză, fie versuri, aceasta depinde de întâmplare: cine ştie de ce întâmplări extrem de banale, poate pentru că a avut un profesor de muzică sau pentru că a învăţat să cânte în copilărie! Dar facultatea care îi permite să pătrundă în miezul lucrurilor şi în armonia care domneşte acolo (pentru că orice există

are o armonie în inima sa, altfel nu ar fi un tot şi nu ar exista) nu este rezultatul obiceiurilor sau al întâmplărilor, ci darul naturii înseşi; condiţia prealabilă a oricărui Om Eroic. Unui poet sau oricărui alt om îi spunem în primul rând: vezi! Dacă nu poţi face asta, nu are rost să continui să înşiri rime, făcând ca sensibilităţi opuse să se ciocnească unele de altele. Să-ţi spui atunci poet nu mai există nicio speranţă pentru tine. Dacă poţi, se află tot felul de speranţe în proză sau în versuri, în acţiune sau speculaţii. Bătrânul dascăl ursuz obişnuia să întrebe atunci când i se aducea un elev nou: „Dar sâhteţi sigur că nu e tâmpit?” Păi, putem pune într-adevăr aceeaşi întrebare în legătură cu orice om propus pentru o funcţie oarecare şi să o

considerăm unica întrebare necesară: sunteţi sigur că nu e tâmpit? Căci nu există pe lumea aceasta persoană mai primejdioasă.

Aş spune că, de fapt, capacitatea vizionară a unui om este măsura corectă a acelui om. Dacă mi s-ar cere să definesc calitatea esenţială a lui Shakespeare, aş spune că aceasta este superioritatea inteligenţei sale şi cred că aş fi inclus totul în această definiţie. Ce sunt în fond facultăţile unui om? vorbim despre ele ca şi cum ar fi distincte, ca şi cum ar fi lucruri separabile; ca şi cum un om ar avea inteligenţă, imaginaţie, fantezie, aşa cum are mâini, picioare şi braţe. Aceasta este o greşeală capitală. Se mai vorbeşte şi de „natura morală” a unui om, ca şi cum aceasta ar fi divizibilă şi ar avea o existenţă separată. Necesităţile de limbă recomandă poate asemenea forme de exprimare; sunt conştient că trebuie să vorbim astfel dacă vrem la urma urmei să vorbim. Dar cuvintele n-ar trebui să ni se închege în lucruri. Mi se pare că înţelegerea acestei probleme este prin aceasta în cea mai mare parte radical

falsificată. Ar trebui să ştim şi să ţinem veşnic în minte şi că aceste diviziuni nu sunt în fond decât denumiri; că natura spirituală a omului, forţa vitală care sălăşluieşte în el este în esenţă una şi indivizibilă; că ceea ce numim noi imaginaţie, fantezie, înţelegere şi aşa mai departe nu sunt decât legate una de cealaltă şi înrudite ca fizionomie; că dacă o cunoaştem pe una dintre ele, le-am putea cunoaşte pe toate. Ce este moralitatea, ceea ce numim noi calitatea morală a unui om, decât o altă ipostază a unicii forţe vitale prin care există şi lucrează el? Tot ceea ce face un om este fizionomie pentru el. Puteţi vedea cum s-ar lupta un om după cum cântă; curajul sau lipsa lui de curaj sunt vizibile în cuvintele pe care le rosteşte şi în impresia pe care o face nu mai puţin decât în loviturile pe care le dă. El este unul; şi exprimă pretutindeni şi în toate modurile acelaşi eu.

Dacă nu are mâini, un om poate avea în schimb picioare şi poate deci să umble: dar, atenţie, fără moralitate, inteligenţa i-ar fi inaccesibilă. Un om total imoral nu poate şti nimic! Pentru a cunoaşte un lucru, ceea ce suntem noi în stare să numim cunoaştere, un om trebuie mai întâi să iubească acel lucru, să-l simpatizeze: adică să fie virtual legat de el. Dacă nu are atât spirit de dreptate ca să renunţe

THOMAS CARLYLE

În orice ocazie la egoismul său şi curajul de a trece oricând de partea adevărului, chiar dacă această atitudine ar fi primejdioasă, orice cale de cunoaştere îi este închisă! Absolut toate virtuţile lui vor rămâne întipărite în ceea ce constituie cunoaşterea sa. Natura şi adevărul ei reprezintă o carte veşnic închisă pentru cei răi, egoişti şi fricoşi: ceea ce pot aceştia cunoaşte despre natură este josnic, superficial şi mărunt; le ajunge doar pentru necesităţile unei zile. Dar nu ştie chiar şi vulpea ceva despre natură?

întocmai: ea ştie unde dorm gâştele! Vulpoiul cu chip uman Renard22, întâlnit foarte frecvent în toată lumea, ştie oare mai mult decât aceasta? Mai mult, ar trebui să se ţină seama şi de faptul că, dacă nu are o anumită moralitate de vulpe, vulpea nici măcar nu poate şti unde dorm gâştele sau să ajungă la ele! Dacă îşi iroseşte timpul în cugetări posomorâte şi pesimiste asupra propriei sale mizerii, asupra persecuţiilor din partea naturii, a norocului şi a altor vulpi, şi aşa mai departe; şi nu are curaj, promptitudine, simţ practic şi alte talente şi haruri caracteristice şi necesare unei vulpi, nu va prinde nicio gâscă. Putem spune şi despre vulpe că moralitatea şi intuiţia ei au aceleaşi dimensiuni; ipostaze diferite ale aceleiaşi unităţi interne ale vieţii de vulpe! Aceste lucruri merită să fie menţionate; căci contrariul lor acţionează cu o perversitate mult mai nocivă în vremurile noastre: propria dumneavoastră sinceritate va stabili limitele şi modificările necesare în acest context.

Dacă afirm deci că Shakespeare este cea mai mare inteligenţă, am spus totul în ceea ce-l priveşte. Dar există în inteligenţa lui Shakespeare mai mult decât am văzut până acum. Există ceea ce eu aş numi inteligenţă inconştientă; este în această inteligenţă mai multe virtuţi decât bănuieşte el însuşi. Novalis observă foarte frumos că dramele acestea ale lui sunt totodată produse ale naturii, profunde ca natura însăşi. Există după părerea mea mult adevăr în această afirmaţie. Arta lui Shakespeare este departe de a fi un artificiu; meritul ei esenţial nu constă într-un plan sau într-o concepţie prealabilă. Ea s-a născut şi a crescut din profunzimile naturii prin sufletul său nobil şi sincer, care este o voce a naturii. Ultimele generaţii de oameni vor descifra noi sensuri în Shakespeare, noi clarificări privind propria lor fiinţă umană; „noi armonii corespunzând puţinitei

structuri a Universului; concordanţe cu cele mai recente idei, afinităţi cu forţele şi simţurile cele mai înalte ale omului”. Toate acestea merită să meditam asupra lor. A-l face astfel să devină parte din ea însăşi este cea mai înaltă recompensă a naturii pentru un suflet mare, simplu şi sincer. Operele unui astfel de om, indiferent cu cât de superioară strădanie conştientă şi premeditare ar fi realizate, apar, totuşi, cu totul inconştient din adâncurile lui necunoscute; aşa cum creşte stejarul din sânul Pământului, aşa cum munţii şi apele îşi iau singure forma; cu o simetrie fondată pe propriile legi ale naturii, conform oricăror adevăruri, în Shakespeare sunt atât de multe lucruri ascunse; durerile şi luptele sale tăcute cunoscute doar de el; multe lucruri necunoscute de nimeni, despre care nu se putea vorbi; asemeni rădăcinilor, sevei şi forţelor care lucrează sub pământ! vorbirea este mare; tăcerea însă este şi mai mare.

Calmul surâzator al acestui om este şi el demn de notat. Nu-l voi condamna pe Dante pentru starea lui nenorocită: ar fi ca o luptă fără victorie; dar o luptă adevărată, primul lucru, lucrul indispensabil. Şi, totuşi, îl consider pe Shakespeare mai mare decât Dante prin lucrurile pentru care a luptat el cu adevărat şi prin ceea ce a cucerit cu adevărat. Nu vă îndoiţi, avea şi el durerile lui; Sonetele acestea ale lui sunt o mărturie elocventă a apelor adânci în care se cufundase şi în care înotase luptând să supravieţuiască. Ce om de talia lui ar fi ezitat să o facă? Concepţia noastră după care el ar fi stat ca o pasăre pe ramură; şi că ar fi cântat cu forţă, liber şi fără grijă, fără să fi cunoscut vreodată necazurile altora mi se pare iraţională şi banală. Nu este deloc aşa; nu este aşa în cazul nici unui om. Cum poate oare ajunge un om de la banala vânătoare

ilegală de căprioare la scrierea unor astfel de tragedii, fără să fie doborât pe drum de durere? Sau, mai bine, cum ar fi putut un om să creeze un Hamlet, un Coriolan sau un Macbeth şi să pătrundă în adâncul atâtor inimi suferind eroic, dacă propria sa inimă eroică n-ar fi suferit vreodată? Iar acum, în contrast cu toate acestea, fiţi atenţi la veselia, la pofta lui curată şi copleşitoare de râs! Veţi spune că nu exagerează în nicio privinţă, cu excepţia râsului. Găsim la Shakespeare dojeni înflăcărate şi cuvinte care înţeapă şi ard; există totuşi totdeauna o măsură

În toate acestea; dar niciodată ceea ce Johnson ar numi un „veritabil om capabil de ură”. Dar râsul pare să se reverse în cascade: adună puzderie tot felul de porecle ridicole destinate ţintei glumelor sale şi face tot felul de giumbuşlucuri pe seama ei; putem spune că râde din toată inima. Iar dacă nu este întotdeauna cel mai fin râs, este. În schimb, mereu generos. Niciodată nu râde de simpla slăbiciune, de nenorociri ori de sărăcie. Niciun om în stare să râdă, mă refer la ceea ce numim noi râs, nu va râde de asemenea lucruri. Doar vreun prăpădit dorind să râdă doar ca să capete faima de spiritual poate face aşa ceva. Râsul presupune simpatie; râsul din inimă nu este „trosnetul spinilor sub oală”. Shakespeare nu râde nici măcar de prostie şi de pretenţii deşarte decât cu generozitate. Dogberry şi Verges” ne gâdilă coardele inimilor noastre; şi ne despărţim de ei ţinându-ne de burtă de prea multe hohote de râs: dar bieţii indivizi ne sunt cu atât mai pe plac cu cât râdem mai mult de ei; şi le urăm să le meargă bine în continuare acolo şi să fie mai departe Preşedinţi ai gărzilor Cetăţii. Râsul acesta, ca lumina soarelui răsfrântă de valurile unei mări adânci, mi se pare mai mult decât minunat.

Timpul nu ne permite să vorbim despre fiecare din operele lui Shakespeare, deşi ar fi încă multe de spus în această privinţă. Dacă toate piesele lui ar fi analizate aşa cum este Hamlet în Wilhelm Me/ ster! Un lucru care s-ar putea face într-o zi. August Wilhelm Schlegel24 a făcut o remarcă asupra pieselor istorice, Henry V şi celelalte, care merită să fie menţionată. El le numeşte un fel de epopee naţională. Amintiţi-vă că Marlborough25 a spus că tot ce ştie despre istoria Angliei a aflat din piesele lui Shakespeare. Într-adevăr, dacă privim cu atenţie, există puţine istorii atât de memorabile. Marile puncte culminante sunt admirabil sesizate; totul se adună în jur într-un fel de coerenţă ritmică; aşa cum spune Schlegel, este o epopee; aşa cum va fi întotdeauna sinteza oricărui mare gânditor. Sunt într-adevăr multe lucruri deosebite în aceste piese care, împreună, formează cu adevărat ceva minunat. Bătălia de la Agincourt26 mă frapează ca unul dintre cele mai perfecte lucruri din această categorie pe care le găsim la Shakespeare. Descrierea celor două armate: englezii aceia epuizaţi

şi sătui de război; îngrozitorul moment al începerii bătăliei prevestind ce avea să se întâmple; şi apoi acea vitejie fără de moarte; „Voi, buni yeomen-i27, ale căror mădulare au fost zămislite în Anglia!” Există un nobil patriotism în toate acestea, foarte departe de „indiferenţa” care îi este uneori atribuită lui Shakespeare şi de care poate aţi auzit. O veritabilă inimă de englez respiră, calmă şi puternică, în toate acestea; nu zgomotos şi năvalnic; ceea ce este cu atât mai bine. Există în ea un sunet ca zăngănitul oţelului. Dacă ar fi ajuns până acolo, omul acesta ar fi aplicat şi el lovituri de temut!

Dar voi spune, referindu-mă în general la operele lui Shakespeare, că nu obţinem din ele o impresie deplină

asupra lui. Operele sale constituie atât de multe ferestre prin care zărim un licăr al lumii care sălăşluia în el. Comparativ, toate operele sale par pripite, imperfecte, scrise sub imperiul împrejurărilor; oferind doar ici şi colo o notă a deplinei expresii a omului. Există pasaje care par nişte splendori coborâte din cer; explozii de lumină iluminând esenţa însăşi a lucrurilor, îţi vine să spui: „E adevărat, este rostit o dată pentru totdeauna; există oriunde şi oricând un suflet omenesc deschis care va fi recunoscut drept adevărat!” Asemenea izbucniri ne fac totuşi să simţim că nu tot ceea ce ne înconjoară emite lumină; că toate sunt parţial trecătoare şi convenţionale. Shakespeare era din păcate nevoit să scrie pentru Teatrul Globe, marele lui suflet era nevoit să se comprime cum putea în tiparul acela şi nu în altul. Aceasta era soarta lui atunci, aşa cum este şi soarta noastră astăzi. Nimeni nu lucrează necondiţionat. Sculptorul nu-şi poate expune propriile gânduri în faţa noastră în mod liber, ci doar gândurile pe care le poate transpune în piatra şi cu uneltele care i-au fost date. Disjecta membrtf* sunt tot ce ne rămâne de la un Poet, de la orice om.

Oricine îşi foloseşte inteligenţa ca să privească la acest Shakespeare îşi poate da seama că şi el a fost, în felul lui, un profet; că a avut o intuiţie analogă celei a profeţilor, deşi i-a dat o altă întrebuinţare. Natura îi părea şi acestui om divină; /neexprimabilă, profundă ca şi Tophetul”, înaltă cât Cerul: „Suntem făcuţi din aceeaşi plămadă ca şi visele!” Inscripţia aceasta de la Westminster Abbey30 pe care

puţini din cei care o citesc o şi înţeleg, poseda o profunzime vizionară. Dar omul cânta; nu a predicat decât pe calea muzicii. Am spus că Dante a fost preotul melodios

al catolicismului medieval. Oare n-am putea spune că Shakespeare a fost un preot şi mai melodios al adevăratului catolicism, „Biserica Universală” a viitorului şi a tuturor timpurilor? Nu superstiţie îngustă, ascetism aprig, intoleranţă, fanatism exacerbat sau perversiune, ci o revelaţie a faptului că o asemenea înmiită şi ascunsă frumuseţe şi divinitate se află în sânul întregii naturi. Aceasta le permite oamenilor să le adore aşa cum sunt ei în stare să o facă! Putem spune, fără să supărăm pe nimeni, că din acest Shakespeare se înalţă şi un fel de psalm universal; demn să se facă auzit printre Psalmii şi mai sacri. Nu în disonanţă cu aceştia, dacă îi înţelegem, ci în armonie! Nu-l pot considera pe acest Shakespeare drept „sceptic”, cum fac unii, induşi în eroare de indiferenţa sa faţă de crezuri şi de controversele teologice ale timpului său. Nu: nici lipsit de patriotism, deşi nu prea face caz de patriotismul său; nici sceptic, deşi nu prea face caz de credinţa sa. O asemenea „indiferenţă” era şi ea fructul măreţiei lui: toată inima lui se află în propria lui sferă măreaţă de adorare (o putem numi aşa): celelalte controverse, având importanţă vitală pentru alţi oameni nu erau vitale pentru el.

Oricum l-aţi numi, adorare sau altfel, nu este un lucru cu adevărat glorios sau o întreagă serie de lucruri glorioase tot ceea ce îi datorăm lui Shakespeare? în ce mă priveşte, simt că există practic un fel de sacralitate în faptul că un asemenea om a fost trimis pe acest pământ. Nu este el un ochi prin care privim noi toţi; un binecuvântat aducător de lumină trimis din Ceruri? Şi, în fond, n-ar fi fost mai bine poate ca acest Shakespeare, un om inconştient din toate punctele de vedere, să nu fi fost conştient de mesajul său ceresc? N-a simţit el, ca şi Mahomed, deoarece văzuse şi el esenţa acelor splendori interne, că era „profetul ales al lui Dumnezeu” şi că, din

acest punct de vedere, era mai mare decât Mahomed? Mai mare: şi totodată, dacă facem un calcul strict, aşa cum am făcut în cazul lui Dante, mai bogat în succese. Concepţia lui Mahomed, de supremă

profeţie, era o eroare în sine şi a ajuns până la noi inextricabil învăluită în eroare, târând după ea o asemenea încâlceală de poveşti, impurităţi şi intoleranţe, încât mă face să ezit aici şi acum să spun, aşa cum am mai făcut-o, că Mahomed era la urma urmei un adevărat vorbitor şi nu un şarlatan ambiţios; mai curând, un simbol al perversităţii şi al simulacrului; nu un vorbitor, ci un limbut! După părerea mea, chiar şi în Arabia, Mahomed se va fi perimat cu totul, în vreme ce Shakespeare şi Dante vor fi încă tineri; în vreme ce Shakespeare va fi încă un preot al omenirii, al Arabiei şi al altor ţinuturi, acum şi-n vecii vecilor!

Comparat cu oricare alt vorbitor sau cântăreţ cunoscut, chiar cu Eschil sau Homer, de ce n-ar putea el, ca veridicitate şi universalitate, să dureze la fel de mult ca şi ei? Este la fel de sincer ca şi ei; este la fel de profund şi penetrant ca şi ei în tot ceea ce ţine de universal şi peren, în privinţa lui Mahomed, însă, cred că ar fi fost mai bine pentru el să nu fi fost atât de conştient! Sărmanul Mahomed; toate lucrurile de care era el conştient erau simple erori; simple inutilităţi, simple nimicuri, aşa cum se întâmplă întotdeauna. Chiar şi ceea ce era cu adevărat mare în el era inconştientul: faptul că era un sălbatic leu arab al deşertului şi că vorbea cu glasul lui de tunet, nerostind cuvinte pe care le credea mari, ci acţionând prin fapte şi sentimente, printr-o istorie care era măreaţă! Coranul său a devenit o lectură prostească de o absurditate prolixă; el credea, dar noi nu credem că

Dumnezeu a scris rândurile acestea! Şi aici, ca întotdeauna, Omul Mare este o forţă a naturii: orice este cu adevărat mare în el izvorăşte din profunzimi nearticulate.

Bine: iată-l pe sărmanul nostru ţăran din Warwickshire ridicându-se la înălţimea unui director de teatru ca să trăiască fără să cerşească; căruia Ducele de Soulhampton i-a arătat o oarecare bunăvoinţă; pe care Thomas Lucy, căruia îi datorăm multe mulţumiri, voia să-l trimită la Treadmill[31]! Nu l-am luat drept zeu, ca pe Odin, cât timp a trăit printre noi; punct asupra căruia ar fi multe de spus. Dar aş spune mai curând, sau aş repeta: în ciuda stării deplorabile în care se află acum Cultul Eroilor, gândiţi-vă la ce a ajuns să fie Shakespeare pentru noi. Cărui englez zămislit în acest ţinut al nostru.

câtor milioane de englezi le-am prefera noi acestui ţăran din Stratford? Nu l-am da nici în schimbul unui regiment de înalţi demnitari. El este cel mai mare lucru pe care l-am realizat vreodată. Pentru onoarea noastră în rândul naţiunilor străine, ca o podoabă a proprietăţii noastre engleze, ce bogăţie nu am ceda-o noi oaie în schimbul lui? Gândiţi-vă puţin, dacă ni s-ar cere să renunţăm la Imperiul nostru indian sau la Shakespeare al nostru englez; să avem de ales între a nu fi avut niciodată un Imperiu indian sau să nu fi avat niciodată un Shakespeare. Ar fi într-adevăr o dilemă serioasă. Persoanele oficiale ar folosi fără îndoială limbajul oficial; dar noi, în ceea ce ne priveşte, n-am fi obligaţi să răspundem: cu sau fără Imperiu indian, nu putem trăi fără Shakespeare! Imperiul indian se va destrăma oricum într-o zi; dar Shakespeare nu, el va fi veşnic printre noi; nu putem renunţa la el!

Mai mult, pe lângă orice consideraţii spirituale, şi luându-l doar ca o avere reală, cu valoare de schimb şi utilă la modul practic; Anglia, această insulă a noastră, nu va deţine peste mult timp decât o părticică a ceea ce înseamnă englezesc: în America, în Noua Olandă, la răsărit şi apus, până la antipozi chiar, se va întinde un imperiu saxon, care va acoperi mari porţiuni ale globului. Şi ce poate să le menţină pe toate acestea împreună practic ca o singură naţiune, astfel ca să nu se destrame şi să se războiască între ele, ci să trăiască în pace, unite prin legături frăţeşti şi ajutându-se între ele? Aceasta este pe drept cuvânt considerată cea mai mare problemă practică, lucrul pe care tot felul de suveranităţi şi guverne se află aici ca să-l realizeze: dar care din ele fi va realiza? Actele Parlamentului şi Primii-Miniştri ai administraţiei nu o pot face. America s-a separat de noi în măsura în care putea Parlamentul să o separe. Nu consideraţi acest lucru fantastic, pentru că există mult adevăr în el. Ascultaţi ce vă spun, se află aici un Rege englez pe care nici timpul ori întâmplarea, nici Parlamentul sau un şir de Parlamente nu-l pot detrona! Căci nu străluceşte acest Rege Shakespeare ki suveranitatea sa încoronată deasupra noastră, a tuturor, drept cel mai nobil, mai gingaş şi totodată mai puternic simbol de unitate; indestructibil; şi realmente mai valoros din acest punct de vedere decât orice mijloace ori prac-

tici? Ni-l putem închipui ca o culme luminoasă împrăştiindu-şi razele asupra întregii naţiuni engleze încă o mie de ani de acum înainte. De la Paramatta32 la New York, oriunde, în orice fel de comunitate parohială unde trăiesc englezi şi englezoaice, îşi vor spune toţi unul altuia: „Da, Shakespeare este al nostru; noi l-am produs, prin el, noi vorbim şi gândim; suntem de acelaşi sânge, de acelaşi

soi cu el”. Chiar şi politicianul înzestrat cu cel mai bun simţ poate gândi la fel, dacă vrea.

Într-adevăr, este mare lucru pentru o naţiune să aibă o voce autorizată; să producă un om care să exprime melodios ceea ce inima ei cugetă! Italia, de exemplu, sărmana Italie e dezmembrată, ruptă în bucăţi şi nu apare în niciun protocol sau tratat ca stat unit; şi, totuşi, nobila Italie este practic una. Italia l-a produs pe Dante al ei; Italia poate vorbi! ţarul tuturor Rusiilor e puternic, are o mulţime de baionete, cazaci şi tunuri; şi este marele său merit că ţine sub mâna sa, unită din punct de vedere politic, o întindere atât de mare de pământ; dar nu poate încă să vorbească. Are ceva măreţ în el, dar e o măreţie mută. Nu posedă niciun glas de geniu care să fie auzit de toţi oamenii şi în toate timpurile. Trebuie să înveţe să vorbească. Deocamdată este un uriaş monstru mut. Tunurile şi cazacii lui se vor fi transformat în pulbere de rugină, în timp ce vocea lui Dante va răsuna încă. Naţiunea care are un Dante este mai unită decât orice Rusie mută.

— Dar trebuie să punem aici capăt tuturor lucrurilor pe care le aveam de spus despre Eroul-Poet.

Note

1. Mirabeau (contele Honon* Gabriel Riqueti) (1749 – 1791), revoluţionar, orator şi om de stat francez.

2. Vicontele de Turenne (Henry de la Tour d’Auvergne) (1611 – 1675), mareşal francez.

3. Robert Burns (1759 – 17%), unul dintre cei mai mari poeţi scoţieni.

4. Joseph Addison (1672 – 1719), eseist şi poet englez, unul dintre pionierii publicisticii.

5. Vates (lat.), profet.

6. Johann Gottlieb Fichte (1762 – 1814), filosof

german.

7. Cartier al Londrei cu o faimă nu prea bună pe vremea lui Carlyle.

8. Chiaroscuro, în original (ital.).

9. În Italia medievală, Gielfii constituiau un partid politic care susţinea autoritatea Papei, în opoziţie faţă de partidul aristocratic al Ghibelinilor.

10. Bianchi-Neri, în original (ital.).

11. Vaiete pătrunzătoare (în italiană, în original).

12. Samuel Taylor Coleridge (1772 – 1834), poet preromantic şi critic englez.

13. Zeul orb al bogăţiei în mitologia Greciei antice.

14. Publius Vergilius Maro (70 – 19 î.e.n.), poet roman, autorul Eneidei.

15. A frumoasei făpturi care mi-a fost răpită (în italiană, în original).

16. Perioadă nedefinită, mii şi mii de ani; fiecare din formele de manifestare ale divinităţii supreme şi unice.

17. Parafrazare a zicalei englezeşti „Seeing is believing” – A crede înseamnă a vedea.

18. Uriaşul frasin care, conform mitologiei scandinave, susţine întreg Universul prin rădăcinile şi ramurile sale.

19. Seniorul din Warwickshire care l-a determinat pe Shakespeare să plece de la Stratford, după ce îl pedepsise de mai multe ori pentru vânătoare ilegală pe proprietăţile sale.

20. Fiica zeului scandinav Loki (zeul focului infernal), zeiţa morţii, asemănată deseori cu Proserpina, zeiţa romană a germinaţiei şi a primăverii, dar şi a lumii subpământene.

21. Francis Bacon (1561 – 1626), eminent om de stat şi gânditor umanist al Renaşterii engleze. No cum Organum Scientiarium (1620) este străbătută de o

încredere nemărginită în raţiunea şi posibilităţile omului.

22. Personajul principal din celebra lucrare medievală Vulpoiul Renard.

23. Personaje din piesa Mult zgomot pentru nimic.

24. August Wilhelm von Schlegel (1767 – 1845), poet, critic şi traducător german.

25. John Churchill of Marlborough (1650 – 1722), general şi om de stat englez.

26. Alias Azincourt, oraş francez în apropiere de Calais, locul unde englezii i-au învins pe francezi la sfârşitul Războiului de o sută de ani (1415).

27. Vomen, yeomanry – un fel de gardă naţională călare compusă din mici proprietari rurali.

28. Membre dislocate (în latină, în original).

29. Localitate biblică aflată în apropiere de Ierusalim, unde se făceau sacrificii umane în cinstea zeului Moloh.

30. Biserică în stil gotic (iniţial mănăstire benedictină) unde sunt încoronaţi monarhii englezi; aici sunt de asemenea înmormântaţi monarhii englezi, marii oameni de stat şi scriitorii celebri.

31. Echivalentul muncii silnice.

32. Oraş din sud-estul Australiei, vestit pentru ţesăturile sale din lână şi bumbac.

IV

EROUL CA PREOT. LUTHER. REFORMA: KNOX; PURITANISMUL

Prezenta noastră conferinţă se ocupă de Omul Mare ca Preot. Ne-am străduit în repetate rânduri să explicăm faptul că toate categoriile de eroi sunt esenţial alcătuite din acelaşi material; că dacă există un suflet mare, deschis

spre semnificaţia divină a vieţii, atunci se va găsi un om care să poată vorbi despre ea, să o poată cânta, să lupte şi să trudească pentru ea într-un fel măreţ, victorios, dar şi cu resemnare; se va găsi un erou a cărui formă exterioară va depinde de timp şi de împrejurările în care se află el însuşi. Şi Preotul, după înţelegerea mea, este un fel de profet; şi în el trebuie să existe o lumină de inspiraţie, ca să zicem aşa. El dirijează poporul în adorarea acestuia; este cel care îi uneşte cu sfinţenia nevăzută. El este căpetenia spirituală a oamenilor; aşa cum Profetul este regele lor spiritual, alături de multe căpetenii: el îi călăuzeşte spre Cer, cârmuindu-i plin de înţelepciune pe acest pământ şi printre strădaniile vieţii. Idealul lui este să fie şi el ceea ce noi numim o voce din cerul nevăzut; interpretând, exact aşa cum a făcut şi profetul, şi dezvăluind oamenilor acelaşi lucru într-un mod mai familiar. Cerul nevăzut – „secretul dezvăluit al Universului” – pe care atât de puţini a desluşesc! El este Profetul, dezbrăcat însă de strălucirea mai înspăimântătoare a acestuia; arzând cu o lumina Hândă şi egală, ca luminătorul vieţii de zi cu zi. După părerea mea, acesta este modelul ideal de profet. Aşa era pe vremuri; aşa este în zilele noastre şi în toate timpurile. Se ştie foarte bine că, transpunând idealurile în practică, este nevoie de o mare cantitate de toleranţă. Dar un preot care nu este deloc aşa, care au mai tinde şi nici măcar nu mai încearcă să fie aşa, reprezintă un personaj despre care preferăm să nu discutăm aici.

Luthei4 şi Knox2 au fost preoţi printr-o vocaţie anume şi şi-au îndeplinit cu credinţă funcţia în înţelesul obişnuit. Ar fi totuşi mai potrivit să-i privim aici mai ales din punct de vedere istoric, mai curând ca reformatori decât ca preoţi. Au mai fost şi alţi preoţi, poate la fel de importanţi, în vremuri mai potolite, care şi-au împlinit cu

credinţă misiunea de cârmuitori ai cultului; aducând astfel prin eroismul credinţei lor o lumină din cer în viaţa de zi cu zi a celor păstoriţi de ei; călăuzindu-i mai departe, sub cârmuirea lui Dumnezeu, pe calea pe care trebuiau să meargă. Dar atunci când calea aceasta este aspră, implicând lupte, confuzie şi primejdii, căpetenia spirituală, care păşeşte în frunte, devine, mai ales pentru noi, cei care vieţuim gratie rezultatelor cârmuirii ei, mai importantă decât oricare alta. El este preotul războinic şi militant; care şi-a călăuzit oamenii nu spre o trudă calmă şi cinstită ca în timpuri liniştite, ci spre un conflict plin de vitejie şi credinţă, în timpuri violente şi tulburi: o slujbă mai periculoasă şi mai memorabilă, fie că este mai înaltă sau nu. îi vom considera pe aceşti doi oameni drept cei mai buni preoţi ai noştri, pentru că au fost cei mai buni reformatori ai noştri. Mai mult, aş putea întreba dacă nu este un adevărat reformator în primul rând un preot prin însăşi natura sa? El recurge la dreptatea Cerului nevăzut împotriva forţei vizibile a Pământului; ştie că nevăzutul este puternic, singurul puternic. El crede în adevărul divin al lucrurilor; un vizionar care vede dincolo de aparenţa lucrurilor, un adorator, într-un fel sau altul, al adevărului divin al lucrurilor, adică un preot. Dacă nu e să fie un preot mai înffi, nu va fi bun nici ca reformator.

Astfel că, aşa cum am văzut Oameni Mari întemeind, în diverse situaţii, religii, forme eroice ale existenţei umane în lumea aceasta, teorii ale vieţii demne să fie cântate de un Dante, şi practici ale vieţii de un Shakespeare, – vom vedea acum procesul invers; care este şi el necesar, care poate şi el să fie continuat într-o manieră eroică. Este curios cum poate acest proces să fie necesar: şi, totuşi, este necesar. Strălucirea blândă a

luminii poetului trebuie să facă loc fulgerului năprasnic al reformatorului: din nefericire, reformatorul este şi el un personaj care nu poate lipsi din istorie! într-adevăr, ce este poetul, cu blândeţea sa, decât produsul şi ultima armonizare a reformei sau a profeţiei, cu toată intoleranţa ei? Fără un sălbatic Sfânt Dominic şi fără pustnicii din Thebaida n-ar fi existat niciun Dante melodios; aspra strădanie practică, fie scandinavă sau de altă natură, de la Odin3 la Walter Raleigh4, de la Ulfila la Cranmer5, i-au permis lui Shakespeare să-şi înalţe glasul. Observ uneori că poetul desăvârşit este un simptom al faptului că însăşi epoca sa atinsese perfecţiunea şi era desăvârşită; mai mult, că va veni nu peste mult timp o epocă nouă care va avea nevoie de alţi reformatori.

Fără îndoială că ar fi mai frumos dacă am putea păşi mereu pe calea muzicii; să fim îmblânziţi şi luminaţi de poeţii noştri, aşa cum făpturile sălbatice au fost pe vremuri îmblânzite şi luminate de Orpheu al lor. Sau, în lipsa acestei căi muzicale ritmice, ce bine ar fi dacă am putea măcar păşi pe calea cea netedă; vreau să spun că dacă preoţii paşnici, aplicând treptat reformele lor, ne-ar fi întotdeauna suficienţi! Dar nu este aşa; chiar şi dorinţa aceasta din urmă nu s-a realizat încă. Din păcate, reformatorul războinic constituie şi el, din când în când, un fenomen necesar şi inevitabil. Nu ducem niciodată lipsă de piedici: chiar şi lucrurile care erau odată necesităţi indispensabile progresului devin piedici; şi trebuie înlăturate şi depăşite, lucru care este adesea extrem de dificil. Este desigur destul de important să vezi cum o teoremă sau o reprezentare spirituală, oricum i-am spune, care cucerise odinioară tot Universul şi era absolut satisfăcătoare în toate privinţele pentru inteligenţa ascuţită şi atotcuprinzătoare a lui Dante, una dintre cele mai mari din lume, a devenit după un secol îndoielnică

pentru inteligenţele de rând; a

CULTUL EROILOR

ajuns să fie negată; iar acum este pentru noi toţi complet incredibilă şi la fel de perimată ca şi teorema lui Odin! Pentru Dante, existenţa umană şi căile Domnului faţă de oameni erau toate bine reprezentate de acele Malebolgef şi de acele Purgatorii; dar nu şi pentru Luther. Cum vine asta? De ce nu a putut dăinui catolicismul lui Dante; în timp ce protestantismul lui Luther a trebuit să-i urmeze. Din păcate, nimic nu poate dăinui.

Nu fac mare caz de „evoluţia speciilor" aşa cum este privită în zilele noastre; şi nici nu cred că aţi vrea să discutăm prea mult despre acest subiect. Pentru că o asemenea discuţie este mult prea adesea ceva deosebit de extravagant şi confuz. Aş putea spune totuşi că faptul în sine pare destul de sigur; mai mult, îi putem urmări necesitatea inevitabilă în natura lucrurilor. Orice om, aşa cum am mai afirmat, nu este doar un ucenic, ci şi un făptuitor: el învaţă cu mintea care i-a fost dată tot ceea ce a fost; dar, cu aceeaşi minte descoperă şi alte lucruri, inventează şi înfăptuieşte ceva care îi aparţine exclusiv. Nu există om total lipsit de originalitate. Nimeni nu crede, nu poate să creadă întocmai ceea ce credeau strămoşii săi: fiecare, prin descoperiri recente, îşi lărgeşte viziunea asupra Universului şi, automat, teorema sa asupra Universului, – care este un Univers nesfârşit şi care nu poate fi niciodată înţeles în întregime sau definitiv sau inclus în întregime în nicio viziune sau teoremă accesibilă minţii omeneşti. Aşa cum am spus, el îşi lărgeşte oarecum viziunea; află că ceea ce era de crezut pentru strămoşul lui a devenit de necrezut pentru el, fals, necorespunzând cu unele elemente noi pe care le-a descoperit sau observat între timp. Este povestea fiecărui om; iar în istoria omenirii o vedem rezumată în mari evenimente istorice: revoluţii şi

epoci noi. Muntele Purgatoriului a lui Dante nu se înalţă „din oceanul celeilalte emisfere”, după ce Columb a navigat prin părţile acelea! Oamenii nu pot găsi niciun astfel de lucru în cealaltă emisferă. Lucrul acesta nu se afla acolo. Ca şi oricare credinţe existente pe lumea aceasta, ca şi toate sistemele religioase sau sistemele practice izvorâte din acestea.

Dacă adăugăm acum împrejurarea tristă că, atunci când credinţa devine nesigură, şi practica ajunge să fie nesănătoasă, iar erorile.

nedreptăţile şi nenorocirile domină din ce în ce mai mult pretutindeni, vom avea destule motive pentru o revoluţie. Oricum, un om care îşi face datoria are nevoie de o credinţă fermă. Dacă va cere în orice împrejurare părerea celor din jur; dacă nu poate face nimic fără părerea acestora, supunându-şi opinia părerii lor, înseamnă că este un slujitor prost; munca încredinţată lui va fi rău făcută. Orice om de acest fel va contribui zi de zi la inevitabila prăbuşire. Orice muncă ar face în mod necinstit, aruncând o privire asupra aspectului exterior al acesteia, constituie o nouă ofensă, generatoare de noi mizerii pentru toţi. Ofensele se adună până când devin insuportabile şi sunt apoi distruse în mod violent şi măturate ca în urma unei explozii. Sublimul catolicism al lui Dante, de neconceput astăzi ca teorie şi deteriorat şi mai mult de practica lipsită de credinţă şi subminată de îndoială şi de necinste, avea să fie sfărâmat în bucăţi de un Luther; feudalismul nobil al lui Shakespeare, oricât de frumos părea şi era odinioară, a trebuit să-şi găsească sfârşitul într-o revoluţie franceză. Aşa cum spuneam, acumularea de ofense explodează într-o manieră prea literală şi se transformă în erupţii vulcanice. Urmează apoi

lungi perioade tulburi înainte ca lucrurile să se liniştească din nou.

Desigur că ar fi destul de jalnic să privim doar acest aspect al problemei şi să avem în vedere doar faptul că toate părerile şi rânduielile oamenilor sunt nesigure, vremelnice şi supuse legii morţii! în fond, nici nu este aşa: ne dăm seama şi aici că orice moarte este doar a trupului, nu a esenţei sau a sufletului; orice distrugere prin revoluţie violentă sau orice altă formă nu este decât o nouă creaţie pe o scară mai largă. Doctrina lui Odin se baza pe vitejie; creştinismul înseamnă umilinţă, o vitejie de un fel mai nobil. Nu există niciun gând care a sălăşluit vreodată cu cinste şi credinţă în inima omului care să nu fi fost totodată şi o intuiţie curată a adevărului lui Dumnezeu din partea lui şi să nu fi avut în el un adevăr esenţial rămas acelaşi de-a lungul tuturor schimbărilor, ca o cucerire veşnică a tuturor. Şi, pe de altă parte, ce tristă este concepţia conform căreia toţi oamenii din toate ţările şi timpurile, cu excepţia epocii noastre, şi-au dus viaţa într-o greşeală oarbă şi condamnabilă, ca bieţi pagini, scandinavi şi mahomedani rătăciţi.

numai pentru ca noi să putem dobândi adevărata şi ultima cunoaştere! Toate generaţiile de oameni au mers pe căile greşite ale pierzaniei doar pentru ca o mică parte a generaţiei de astăzi să poată fi salvată şi să păşească pe calea cea dreaptă. Toate generaţiile acestea au mărşăluit înainte încă de la începutul lumii, ca soldaţii ruşi în şanţul Fortului Schweidnitz, doar ca să-l umple cu cadavrele lor, pentru ca să putem păşi noi peste ete şi să cucerim fortul! Iată o ipoteză incredibila!

Am văzut o asemenea ipoteză susţinută cu deosebită tărie; şi pe cutare ori cutare biet individ, împreună cu

secta lui de indivizi asemeni lui, păşind parcă peste cadavrele tuturor oamenilor spre o victorie sigură: dar ce mai era de spus atunci când şi el, cu toată ipoteza sa şi cu tot infailibilul său crez de pe urmă, cade în şanţ şi se transformă în cadavru? în plus, un fapt important în natura omului este acela că el tinde să-şi considere intuiţia drept finală şi acţionează în consecinţă. Presupun că, într-un fel sau altul, va proceda astfel întotdeauna; dar va trebui să o facă pe scară mai largă şi într-un mod mai înţelept. Nu au fost toţi oamenii adevăraţi, care trăiesc sau au trăit vreodată, soldaţi din aceeaşi armată, înrolaţi sub comanda Cerului, ca să lupte împotriva aceluiaşi inamic: imperiul întunericului şi al răului? De ce să ne înţelegem greşit unii pe alţii, de ce să luptăm nu împotriva duşmanului, ci împotriva noastră doar din cauza unei simple diferenţe de uniformă? Toate uniformele sunt bune dacă sunt purtate de oameni cu adevărat viteji. Toate felurile de arme, turbanul şi iutele iatagan arab, puternicul ciocan al lui Thor care i-a doborât pe Jocuni, toate sunt binevenite. Glasul războinic al lui Luther, cântecul de marş al lui Dante, toate aceste lucruri sincere sunt alături de noi, nu împotriva noastră. Suntem cu toţii sub comanda unui singur căpitan, soldaţi ai aceleiaşi armii. Să aruncăm acum o privire asupra acestei lupte a lui Luther; ce fel de luptă a fost şi cum s-a comportat el în luptă. Luther face şi el parte dintre eroii noştri spirituali; a fost un profet al ţării sale şi al timpului său.

Ca element introductiv al întregului subiect, o remarcă despre idolatrie îşi va găsi poate locul aici. Zelul fără margini şi neîmpăcat împotriva idolatriei a fost una din trăsăturile lui Mahomed, trăsătură care este cu adevărat caracteristică tuturor profeţilor. Aceasta este

marea temă a profeţilor: idolatria, cultul idolilor defuncţi, ramaşi pe post de divinitate, este un lucru pe care ei nu-l pot accepta, pe care trebuie să-l respingă tot timpul şi să-l înfiereze cu o osândă ce nu poate fi ispăşită; acesta este păcatul capital pe care îl văd ei înfăptuit pe acest tărâm. Faptul acesta merită să fie menţionat. Nu vom intra aici într-o controversă teologică privind idolatria. Idol înseamnă Bdolarf, ceva vizibil, un simbol. Nu este Dumnezeu, ci un simbol al lui Dumnezeu; şi poate că ne-am putea întreba dacă cel mai întunecat la minte muritor l-a considerat vreodată drept ceva mai mult decât un simbol, îmi închipui că nu s-a gândit niciodată că biata icoană făcută de mâinile lui era Dumnezeu; ci că Dumnezeu era simbolizat de către ea, că Dumnezeu se afla în ea într-un fel sau altul. Şi ne putem întreba în acest context: nu este orice fel de cult o adorare prin simboluri, prin ei dotă sau prin lucruri vizibile? Faptul că văzutul devenit vizibil ca imagine sau icoană pentru ochiul muritor; sau vizibil doar pentru ochiul din lăuntru, pentru imaginaţie, pentru intelect. Toate acestea constituie o diferenţă superficială, nu una de esenţă. Ele sunt tot un lucru văzut având semnificaţia dumnezeirii; un idol. Cel mai riguros puritan îşi are propria sa mărturisire de credinţă şi reprezentare intelectuală a lucrurilor divine şi prin ele îşi exercită adorarea; prin ele devine pentru prima oară posibilă această adorare. Toate crezurile, toate liturghiile, toate formele religioase, toate concepţiile care îmbracă în mod adecvat sentimente religioase sunt în acest sens ddola, lucruri vizibile. Orice fel de cult trebuie să recurgă la simboluri, la idoli. Am putea spune că orice idolatrie este relativă şi cea mai rea dintre idolatrii este pur şi simplu mai idolatră.

Unde se află atunci răul? Trebuie să existe aici vreun rău fatal, altfel oamenii cinstiţi din toate părţile, dăruiţi cu

harul profeţiei, nu le-ar fi condamnat cu atâta osudie. De ce este idolatria atât de urâtă de profeţi? Mie mi se pare că în adorarea acelor biete simboluri de lemn, lucrul care i-a stârnit cel mai mult pe profeţi şi le-a umplut sufletele de indignare şi aversiune nu era practic ceea ce ele sugerau gândirii lor şi îi făceau să-şi exprime sentimentele în cuvinte adresate celorlalţi, cât idolul în sine, obiectul. Cel mai de jos păgm care

practica cultul lui Canopus sau pe cel al pietrei negre de la Caabah[9] era, aşa cum am văzut, superior calului care nu are absolut niciun cult! mai mult, era în această biată adorare un fel de merit peste timp, analog cu ceea ce este merituos la poeţi: recunoaşterea unei anumite frumuseţi şi semnificaţii divine a stelelor şi a tuturor obiectelor naturale. De ce să-l condamne profetul cu atâta neîndurare? Cel mai sărman muritor care îşi adoră fetişul, în timp ce inima lui este plină de el, poate fi demn de milă, de dispreţ şi de îngăduinţă, dacă vreţi; dar cu siguranţă că nu poate fi obiect de ură. Să-i fie inima plină de el, iar întreg spaţiul minţii sale înguste şi tenebroase să-i fie iluminat de el; într-un cuvânt, să-l lăsăm să creadă din tot sufletul în fetişul lui, şi atunci aş putea spune că va fi, dacă nu bine pentru el, măcar pe cât de bine se poate pentru moment, şi îl veţi lăsa în pace şi nesupărat acolo.

Aici intervine însă cazul fatal al idolatriei, adică faptul că în vremea profeţilor, mintea nici unui om nu mai este la modul sincer dominată de idolul sau de simbolul său. Înainte de apariţia profetului care, văzând prin el, ştie că nu este nimic altceva decât lemn, mulţi oameni trebuie să fi început să se îndoiască de faptul că acest idol ar fi ceva mai mult decât atât. Idolatria condamnabilă înseamnă idolatrie nesinceră. Esenţa ei a fost roasă de îndoială:

putem vedea acum un suflet de om agăţându-se spasmodic de o arcă a alianţei pe care o simte a fi devenit pe jumătate fantasmă. Aceasta este una dintre cele mai jalnice privelişti. Sufletele nu mai sunt pline de fetişul lor; pretind doar că sunt pline de el şi ar voi să ajungă să creadă acest lucru... Nu credeţi”, spunea Coleridge; „nu faceţi decât să credeţi că credeţi”. Este scena finală a oricărei categorii de cult şi simbolism; simptomul sigur că moartea e aproape. Este echivalentul a ceea ce noi numim în zilele noastre formalism, cult şi formule. Nu există faptă mai imorală realizata vreodată de o fiinţă umană; căci este începutul tuturor imoralităţilor sau mai curând imposibilitatea existenţei în continuare a oricărui fel de moralitate: prin aceasta sufletul cel mai esenţial moral este paralizat, cufundat într-un somn magnetic fatal! Oamenii nu mai suit sinceri. Nu mă mir de faptul ca omul cel mai cinstit condamnă, înfierează şi aduce acest lucru

THOMAS CARLYLE

În faţa justiţiei cu o ură neîmpăcată. El şi binele, pe de o parte, şi nesinceritatea, pe de altă parte, se află într-o luptă pe viaţă şi pe moarte. Idolatria condamnabilă este prefăcătorie şi chiar prefăcătorie sinceră. Merită să ne gândim la acest lucru! Orice fel de cult sfârşeşte prin a ajunge în faza aceasta.

Cred că Luther a fost un sfărâmător de idoli în aceeaşi măsură ca orice alt profet. Zeii de lemn ai Koreişilor10 făcuţi din trunchiuri de copac şi ceară de albine nu erau mai urâţi de Mahomed decât erau urâte de Luther indulgenţele lui Tetzel”, făcute din piele de oaie şi cerneală, întoarcerea la realitate şi sprijinirea pe lucruri, nu pe aparenţa acestora, constituie calitatea oricărui erou de pretutindeni şi din orice loc. Aşa cum el iubeşte şi venerează făţiş sau cu profundă gândire mută groaznicele realităţi ale lucrurilor, în aceeaşi măsură sunt pentru el

intolerabile şi detestabile aparenţele seci ale lucrurilor acreditate de Koreişi sau de Conclave, oricât de regulate şi aspectuoase ar fi ele. Protestantismul este şi el opera unui profet: opera profetică a secolului al XVI-lea. Prima lovitură menită distrugerii cinstite a unui vechi lucru care ajunsese să fie fals şi idolatru; pregătind de departe un lucru nou care să fie adevărat şi autentic divin!

La prima vedere, s-ar putea crede că protestantismul ar fi în întregime o doctrină distrugătoare a ceea ce numim noi cultul eroilor, că reprezintă baza a tot ce poate fi bun, religios sau social pentru omenire. Auzim adesea spunându-se că protestantismul a introdus

O nouă eră, radical diferită de oricare alta din toate erele pe care le-a cunoscut lumea până la apariţia lui: Era. judecăţii private", cum

I se spune. Prin revolta aceasta împotriva Papei, fiecare om a devenit propriul său Papă; şi a învăţat, printre altele, că nu trebuie să se mai încreadă niciodată în niciun Papă sau în vreun căpitan-erou spiritual! Nu devine astfel orice uniune spirituală, orice ierarhie şi subordonare existentă pentru oameni o imposibilitate? Aşa auzim spunându-se. Nu este nevoie să neg faptul că protestantismul a fost o revoltă împotriva oricărei suveranităţi spirituale, a Papilor şi a multor altora. Mai mult, voi susţine că puritanismul englez, ca revoltă împotriva oricărei suveranităţi pământene, a constituit actul al doilea al protestantismului; că însăşi marea Revoluţie Franceză a fost actul

CULTUL EROILOR

al treilea, prin care s-ar părea că orice suveranitate pământeană sau spirituală a fost abolită ori împinsă spre pieire sigură. Protestantismul este marea rădăcină din care se ramifică întreaga noastră istorie europeană ulterioară. Căci spiritualul se întrupează întotdeauna în

istoria temporală a oamenilor; spiritualul este începutul temporalului. Şi e destul de sigur acum că se strigă pretutindeni pentru libertate şi egalitate, independenţă şi aşa mai departe: în loc de regi, urne de vot şi sufragii electorale; pare dovedit că orice suveran erou sau supunere loială a oamenilor faţă de un om în cele temporale sau spirituale au dispărut pe vecie de pe faţa pământului. De-ar fi aşa, aş fi disperat pentru soarta lumii. Că nu este aşa este una dintre cele mai ferme convingeri ale mele. Fără suverani, fără adevăraţi suverani, temporali şi spirituali, cred că nimic nu este posibil, cu excepţia anarhiei: cel mai jalnic dintre lucruri. Dar consider că protestantismul, în ciuda oricărei democraţii anarhice pe care-ar produce-o, este începutul unei noi şi sincere suveranităţi şi ordini, îl consider o revoltă împotriva falşilor suverani; dureroasa, dar indispensabila primă pregătire în vederea adevăratei suveranităţi care să domnească printre noi! Acest lucru merită unele mici explicaţii. Să remarcăm, deci, în primul rând că această Judecată privată” nu este în fond ceva nou pe lumea asta, ci doar ceva nou în epoca aceea a istoriei lumii. Nu există nimic nou sau aparte, la modul generic, în reformă; o reîntoarcere la adevăr şi realitate în opoziţie cu minciuna şi aparenţa, aşa cum sunt şi au fost toate felurile de îmbunătăţiri şi de adevărate învăţături. Dacă ne gândim bine, libertatea judecăţii private trebuie să fi existat întotdeauna în lume. Dante nu şi-a scos ochii şi nici nu s-a pus în lanţuri; el se simţea ca acasă în acel catolicism al lui, era un suflet cu orizont deschis, chiar dacă mulţi sărmani Hogstraten, Totzel şi Dr. Eck z deveniseră nişte sclavi ai acestei credinţe. Libertate de judecată? Niciun lanţ de fier sau orice fel de forţă exterioară nu a putut vreodată să oblige sufletul unui om să creadă sau să nu creadă: este propria sa lumină de neînvins, judecata lui; va

domni şi va crede acolo numai prin mila lui Dumnezeu! Cel mai trist şi mai sofisticat Bellannine13 propovăduind credinţa oarbă şi supunerea pasivă, trebuia mai înâti să fi renunţat

THOMAS CARLYLE

printr-un fel de convingere la dreptul său de a fi convins... Judecata privată" este cea care i-a indicat acest lucru drept cea mai potrivită măsură pe care o putea lua el. Dreptul la judecata privată îşi va menţine forţa deplină oriunde există oameni adevăraţi. Un om cinstit crede cu întreaga sa putere de judecată, cu toată claritatea şi discernământul pe care le posedă; un astfel de om a crezut întotdeauna în acest fel. Un om fals care se căzneşte doar „să creadă că crede" se va descurca fireşte într-un fel oarecare. Protestantismul îi spune acestuia din urmă: Vai ţie!, iar celui dintâi: Bravo ţie! în fond, nu este deloc vorba de cuvinte noi, ci de o revenire la toate vechile spuse rostite vreodată. Fii curat, fii sincer, acesta era încă o dată înţelesul. Mahomed credea cu toată puterea minţii sale; atât Odin cât şi toţi adevăraţii discipoli ai odinismului credeau cu toată puterea minţii lor. Aşa. judecaseră" ei cu raţiunea lor proprie.

Cutez acum să afirm că, practicată cu credinţă, exercitarea judecaţii private nu înseamnă neapărat să se ajungă la independenţă şi izolare egoistă; ci mai curând şi în mod obligatoriu la opusele acestora. Nu cercetarea cinstită duce la anarhie, ci greşelile, nesin-ceritatea, credinţa pe jumătate şi neadevărul. Cel care protestează împotriva greşelii se află pe calea înfrăţirii lui cu toţi oamenii care cred în adevăr. Nu se poate realiza o comuniune între oamenii care cred doar în zvonuri. Inima fiecăruia din aceştia este moartă; nu are forţa de a simpatiza nici măcar cu lucrurile, altfel ar crede în ele şi nu în zvonuri. Nicio simpatie, nici măcar faţă de lucruri; cu

atât mai puţină faţă de semenii săi! Nu se poate înfrăţi cu oamenii; este un anarhist. Unirea este posibilă doar într-o lume de oameni sinceri; doar într-o astfel de lume ajunge ea cu timpul să fie atât bună, cât şi sigură.

Căci observaţi un lucru, un lucru prea adesea trecut cu vederea sau mai curând pierdut cu totul din vedere, în această controversă: că nu este necesar ca un om să fi descoperit el însuşi adevărul în care este menit să creadă, dar să nu creadă niciodată prea sincer.

Un Om Mare, aşa cum am mai spus, este întotdeauna sincer, aceasta fiind prima condiţie a existenţei sale. Dar nu este nevoie ca un om să fie mare pentru a fi sincer; aceasta nu este necesitatea

naturii şi a timpului luat ca un tot, ci doar a anumitor epoci nenorocite şi corupte ale timpului. Un om poate crede şi să-şi însuşească în cea mai sinceră maniera ceea ce a primit de la alt om; şi cu o recunoştinţă nemărginită faţă de acesta! Meritul originalităţii nu constă în noutate, ci în sinceritate. Cel care crede este original; în orice ar crede, o face pentru el, nu pentru altul. Orice urmaş al lui Adam poate deveni un om sincer în acest sens; niciun muritor nu este condamnat la nesinceritate. Epoci întregi, ceea ce numim noi vârste ale credinţei, sunt originale; toţi sau majoritatea oamenilor acestora sunt sinceri. Acestea sunt epocile măreţe şi rodnice: orice truditor din orice sferă nu lucrează cu aparenţe, ci cu esenţe; orice efort duce la un rezultat: totalul general al unor astfel de eforturi este măreţ; pentru că, fiind sincere, toate tind către un scop unic; şi toate sunt aditive, niciunul nu sustrage ceva din acest total. Aceasta este adevărata unire, adevărata regalitate, adevărata fidelitate, acestea sunt toate lucruri adevărate şi binecuvântate, în măsura în

care a putut sărmanul Pământ să aducă binecuvântare asupra oamenilor.

Cult al eroilor? Dumnezeule, dacă un om nu depinde de nimeni, dacă este original, sincer sau oricum i-am putea spune, el este omul din lume cel mai puţin în stare să nu respecte şi să nu creadă în adevărul altor oameni! Toate acestea îl fac să simtă nevoia, îl obligă fără putinţă de scăpare să nu creadă în formulele moarte, în zvonurile şi neadevărurile altor oameni. Omul acceptă adevărul cu ochii deschişi tocmai pentru că are ochii deschişi: este oare nevoie să şi-i închidă înainte de a-l iubi pe învăţătorul care i-a deschis ochii asupra adevărului? Doar el îl poate iubi cu o recunoştinţă îndreptăţită şi cu o loialitate sinceră pornită din suflet pe învăţătorul erou care l-a eliberat din întuneric şi l-a scos la lumină. Oare nu este un asemenea om un adevărat erou, un veritabil îmblânzitor de şerpi; demn de tot respectul? Monstrul întunecat, minciuna, duşmanul nostru de moarte pe lumea asta, se prosternează ca fulgerat de vitejia lui; el este cel care a cucerit lumea pentru noi! Gândiţi-vă, deci, nu a fost Luther însuşi respectat ca un adevărat Papă sau părinte spiritual pentru că era cu adevărat Papă şi părinte spiritual totodată? Napoleon, în urma extraordinarei revolte a Sanculoţilor14, a ajuns rege. Cultul

eroilor nu moare niciodată şi nici nu poate muri. Loialitatea şi suveranitatea sunt veşnice în lumea noastră: şi aceasta pentru că ele nu se sprijină pe zorzoane şi aparenţe, ci pe realităţi şi pe sinceritate. Nu realizaţi nimic închizându-vă ochii şi ignorându-vă. judecata privată”; nu, ci deschizându-vi-i şi având ceva de văzut! Mesajul lui Luther se referea la detronarea şi abolirea tuturor Papilor şi potentaţilor mincinoşi, dar şi, deşi de departe, la viaţa şi

puterea celor noi şi sinceri.

Vom considera deci toate acestea, despre libertate şi egalitate, despre sufragii electorale, independenţă şi aşa mai departe, drept un fenomen temporar, dar în niciun caz drept un fenomen final. Cu toate că vor dura probabil multă vreme, producându-ne tuturor destule încurcături, trebuie să le privim ca pe o pedeapsă a păcatelor trecute, ca o garanţie a nepreţuitelor binefaceri care vor urma. Oricum am lua-o, oamenii trebuie să renunţe la orice simulacru şi să revină la fapte; acest lucru trebuie făcut cu orice preţ. Ce putem face cu papi amăgitori, cu credincioşi lipsiţi de judecată personală, cu înşelători având pretenţia să domnească asupra celor amăgiţi? Ne-am alege doar cu mizerie şi nenorociri. Nu te poţi asocia cu oameni nesinceri; nu poţi clădi un edificiu decât cu firul de plumb şi cu nivela aflate în unghi drept unul faţă de cealaltă! în toată această sălbatică acţiune revoluţionară, de la protestantism încoace, văd pregătindu-se cel mai binecuvântat rezultat: nu abolirea cultului eroilor, ci mai curând ceea ce aş numi o întreagă lume de eroi. Dacă erou înseamnă om sincer, de ce nu poate oricine dintre noi să fie erou? O întreagă lume sinceră, o lume plină de credinţă: aşa cum a fost; aşa cum va fi iar; nu se poate altfel. Aceasta ar fi lumea veritabililor adoratori ai eroilor: adevăratul mai bine n-ar putea fi niciodată să fie atât de respectat ca acolo unde se află tot ce este adevărat şi bun! Dar să revenim acum la Luther şi la viaţa sa.

Locul de naştere al lui Luther a fost Eisleben, în Saxonia; a venit pe lume la 10 noiembrie 1483. Faptul că a onorat astfel Eislebenul a fost un accident. Părinţii săi, nişte sărmani muncitori

În mină dintr-un sat din regiunea aceea, pe nume

Mohra, veniseră la Târgul de iarnă de la Eisleben: în tumultul iarmarocului, doamna Luther a fost cuprinsă de durerile facerii, s-a refugiat în casa unor săraci din apropiere, iar băiatului căruia i-a dat naştere i s-a pus numele de Martin Luther. Dacă stăm şi ne gândim, e destul de ciudat. Această sărmană doamnă Luther se dusese cu soţul ei să facă cine ştie ce târguieli mărunte; poate ca să vândă jurubiţele de lână pe care le torsese şi să cumpere unele lucruri necesare pe timp de iarna pentru coliba ei neîncăpătoare, pentru mica ei gospodărie; nu exista în ziua aceea în lumea întreagă un cuplu cu o înfăţişare mai banală decât minerul acesta şi soţia sa. Şi, totuşi, ce erau toţi împăraţii, papii şi potentaţii în comparaţie cu ei? Se născuse aici încă o dată un Om Puternic, a cărui lumină avea să strălucească asemeni unui far pe parcursul a multe secole şi epoci ale istoriei lumii; lumea întreagă şi istoria era în aşteptarea acestui om. Este ceva ciudat şi măreţ în toate acestea. Ne duce cu guidul la o altă naştere, la alt ceas, într-un mediu şi mai sărman, cu o mie opt sute de ani în urmă, despre care este mai bine să nu spunem nimic, ci să ne gândim în linişte la ele; în fond, ce cuvinte am putea folosi? A trecut vremea miracolelor? Vremea miracolelor este veşnic aici, printre noi!

Consider că a fost ceva cu totul potrivit menirii lui Luther pe acest Pământ şi, fără îndoială, ceva cu înţelepciune rânduit în acest scop de providenţa ce era deasupra sa, aşa cum este şi deasupra noastră şi a tuturor lucrurilor, faptul că s-a născut şi a fost crescut în sărăcie, ca unul dintre cei mai săraci oameni. A fost nevoit să cerşească, aşa cum făceau toţi şcolarii pe vremea aceea; să cânte din casă-n casă, ca să capete de pomană o bucată de pâine. Greutăţile şi lipsa aspră erau tovarăşii sărmanului băiat; niciun om sau lucru nu s-au prefăcut a-l mângâia pe Martin Luther. A trebuit să crească printre lucruri, nu

printre aparenţele lor. Un băiat cu chip aspru, dar cu sănătate precară, care a îndurat multe suferinţe din cauza marelui său suflet însetat, plin de calităţi şi de sensibilitate. Dar menirea lui era să se familiarizeze cu realităţile şi să nu se îndepărteze deloc de ele: menirea lui era să readucă întreaga lume la realitate, căci se complăcuse prea multă vreme în compania aparenţelor! Un unăr

crescut în viscolele iernii, în bezna pustie şi în greutăţi de tot felul, ca să poată în cele din urmă păşi din Scandinavia lui furtunoasă, puternic ca un om adevărat, ca un zeu: Un Odin creştin, un alt adevărat Thor, cu ciocanul lui izvoditor de trăsnete, ca să nimicească cu el Jocuni fioroşi şi uriaşi monştri!

Probabil că incidentul care a constituit momentul de cotitură al vieţii sale a fost, după cum ne putem imagina, moartea prietenului său Alexis, lovit de trăsnet la porţile Erfurtului. Luther trecuse prin copilărie luptând mai bine sau mai rău; vădind, în ciuda tuturor piedicilor, că are o minte deosebit de cuprinzătoare şi dornică de învăţătură; considerând desigur că ar putea reuşi singur în viaţă, tatăl său l-a îndreptat spre studiile juridice. Aceasta avea să fie calea reuşitei; Luther, deşi avea puţină înclinaţie pentru orice cale i se oferea, consimţise: avea acum nouăsprezece ani. Alexis şi el fuseseră în vizită la bătrânii lui Luther, la Mansfeldt; se întorceau acum şi se aflau aproape de Erfurt, când a izbucnit o furtună cu descărcări electrice; un trăsnet l-a lovit pe Alexis, care s-a prăbuşit mort la picioarele lui Luther. Ce-i şi Viaţa aceasta a noastră? Dusă într-o clipă, făcută scrum ca o bucată de hârtie, cufundată în vidul veşniciei! Ce sunt toate realizările, cancelariatele şi regalităţile pământeşti? Zac toate ghemuite acolo!

Pământul s-a căscat sub ele; dispar într-o clipă şi nu mai există decât veşnicia. Lovit în inimă, Luther s-a hotărât să se dedice în întregime lui Dumnezeu şi slujirii lui. În ciuda încercărilor tatălui său şi ale altora să-l facă să se răzgândească, a devenit călugăr într-o mănăstire augustină de la Erfurt.

Acesta a fost probabil primul punct luminos din istoria lui Luther, voinţa lui curată exprimându-se cu hotărâre pentru prima dată; dar, deocamdată, acesta era încă un punct de lumină într-un ocean de beznă. El însuşi declară că era un călugăr pios, ich bin ein frammer Monch gewesen; luptând cu credinţă şi trudă să pătrundă adevărul măreţului său act; dar aceasta nu-i prea folosea. Durerea lui nu scăzuse; dimpotrivă, s-ar părea că sporise nemărginit. Corvezile pe care trebuia să le îndeplinească, tot felul de munci de rob pe care le presta ca novice la mănăstirea lui, nu acestea constituiau izvorul adâncii lui mâhniri. Sufletul cinstit şi profund al omului se prăbuşise în tot

felul de scrupule şi îndoieli întunecate; credea că va muri curând, ba chiar că i se va întâmpla ceva mult mai îngrozitor ca moartea. Aflăm, cu un interes nou faţă de sărmanul Luther, că, în această perioadă, trăia sub teroarea unei mizerii sufleteşti de nespus; îşi închipuia că este condamnat la osânda veşnică. Nu găsim oare aici firea umilă şi sinceră a omului? Căci ce era el ca să fie ridicat la Ceruri? El care cunoscuse doar mizeria şi robia josnică: vestea era prea binecuvântată ca să poată fi crezută. Nu putea înţelege cum putea fi salvat sufletul unui om prin posturi, veghe, formalităţi şi liturghii. Se lăsă pradă celei mai negre nelinişti; era nevoit să rătăcească împleticindu-se ca şi cum s-ar fi aflat pe marginea nesfârşitului abis al

disperării.

Descoperirea, cam pe vremea aceasta, a unei vechi Biblii latineşti în Biblioteca de la Erfurt trebuie să fi fost o întâmplare deosebit de fericită. Nu văzuse încă niciodată Cartea. Ea l-a învăţat o altă lecţie decât cea a posturilor şi vegherii. I-a fost de ajutor şi un frate călugăr cu o cucernică experienţă. Luther a învăţat acum că un om este salvat nu cântând liturghii, ci prin nesfârşita milă a Domnului: o ipoteză mult mai credibilă. Pe aceasta purcese să o clădească piatră cu piatră, ca pe o stâncă. Nu este de mirare faptul că venera Biblia, căci ea îi dăduse ajutorul acesta binecuvântat. O preţuia aşa cum trebuie preţuit Cuvântul Celui de Sus de către un astfel de om. S-a hotărât să-i respecte litera şi a făcut-o cu fermitate întreaga viaţă, pula la moarte.

Aceasta este deci eliberarea sa din întuneric, triumful său final asupra întunericului, ceea ce numim noi convertirea sa; cea mai importantă dintre toate epocile pentru el. Faptul că putea creşte acum în pace şi limpezime; că, folosindu-şi din plin talentele şi virtuţile înnăscute, putea ajunge un om important în mănăstirea şi în ţara sa şi deveni din ce în ce mai folositor în toate treburile cinstite ale vieţii, toate acestea constituie un rezultat firesc. A fost trimis în misiuni de către Ordinul Augustin, din care făcea parte, ca om de talent şi de încredere capabil să le ducă la bun sfârşit treburile: Prinţul Elector al Saxoniei, Friedrich, zis Cel înţelept, un prinţ cu adevărat înţelept şi drept îl considera o persoană de valoare; l-a făcut profesor în noua sa Universitate de la Wittenberg şi predicator tot acolo; în

ambele funcţii, ca şi în toate îndatoririle sale, Luther câştiga, în sfera paşnică a vieţii obişnuite, o tot mai mare

stimă din partea tuturor oamenilor buni.

Se afla în cel de al douăzeci şi şaptelea an al vieţii sale când a văzut pentru prima dată Roma; fiind trimis acolo, aşa cum spuneam, în misiune de către mănăstirea sa. Papa Iulius al II-lea şi toate câte se petreceau la Roma trebuie să fi umplut de uimire mintea lui Luther. Venise ca la Cetatea Sfântă, ca la tronul Marelui Preot al lui Dumnezeu pe Pământ; şi a găsit în loc... ceea ce ştim! Acest lucru trebuie să-i fi pricinuit multe gânduri despre care nu avem nicio mărturie şi pe care poate nici el nu ştia cum să le exprime. Roma aceasta, scena aceasta plină de falşi preoţi înveşmântaţi nu în splendoarea sfinţeniei, ci în cu totul alte veşminte, este mincinoasă; dar ce putea face Luther? Cum putea un om neînsemnat să reformeze o lume? Departe de el un asemenea gând. De ce să se amestece cu lumea un om umil şi singuratic? Aceasta era sarcina unor oameni mult mai presus de el. Treaba lui era să-şi poarte cu înţelepciune paşii prin lume. Să-şi îndeplinească bine datoria obscură în ea; în rest, aşa groaznică şi jalnică cum arată, lumea aceasta e în mâinile lui Dumnezeu, nu într-ale lui.

Este curios să ne gândim ce s-ar fi putut întâmpla dacă cumva Luther ar fi trecut pe lângă papalitatea romană; dacă aceasta şi-ar fi văzut de drum pe marea ei orbită deşartă şi nu s-ar fi intersectat cu cărarea lui, obligându-l să o atace! în acest caz, este destul de probabil că ar fi putut să nu se sinchisească de abuzurile Romei; ar fi lăsat toate acestea în grija proniei cereşti şi a Dumnezeului din Ceruri! Căci era un om modest şi liniştit; deloc pornit să atace ireverenţios persoanele de vază. Aşa cum am mai spus, sarcina lui clară era să-şi facă datoria; să păşească ca un înţelept prin lumea aceasta plină de tot soiul de ticăloşii şi să-şi păstreze sufletul viu. Dar marea preoţime romană i-a ieşit în cale: acolo, departe, la

Wittenberg, Luther nu putea trăi cinstit pentru ea; începu să împrăştie dojeni, rezistă cât putu, ajunse la capătul răbdării; îl loviră în repetate rânduri şi astfel se ajunse la un conflict deschis între ei! Acest moment merită să fie menţionat în istoria lui Luther. Poate că niciun om mai umil

şi mai paşnic nu a stârnit vreodată în lume atâta agitaţie. Nu putem să nu ne dăm seama că i-ar fi plăcut să fie lăsat în pace ca să-şi facă neştiut de nimeni datoria; că a ajuns să fie cunoscut împotriva voinţei sale: la ce i-ar fi slujit notorietatea? Ţinta trecerii lui prin lume era Cerul nesfârşit; un ţel precis pentru el: l-ar fi atins peste câţiva ani sau ar fi renunţat la el pe vecie! Nu vom spune nimic despre acest lucru şi sper că sunteţi de acord cu mine, nimic despre acea teorie atât de întristătoare după care mânia lui Luther, cea care l-a determinat în primul rând să declanşeze reforma protestantă, a fost stârnită de o josnică rivalitate între două cete de negustori, cea a călugărilor augustini şi a celor dominicani. Le vom spune celor care o susţin, dacă mai există astfel de oameni şi în zilele noastre: Pătrundeţi mai întâi în afara gândirii altfel decât superficial şi abia atunci îl veţi putea judeca pe Luther sau pe orice om asemenea lui. Vom putea atunci începe să stăm de vorbă.

Călugărul Tetzel, trimis cu nesocotinţă într-un scop negustoresc de către Leon X[16] – care nu voia decât să adune ceva bani, iar în rest pare să fi fost mai mult păgân decât creştin, în măsura în care avea vreo credinţă – a sosit la Wittenberg şi şi-a început negoţul lui scandalos. Cei păstoriţi de Luther au cumpărat indulgenţe; în confesionalul bisericii sale, oamenii aceştia susţineau că păcatele le fuseseră deja iertate. Dacă nu voia să fie considerat drept dezertor de la propria sa datorie, drept trândav şi laş mincinos chiar în bucata de pământ care «ra

a lui şi a nimănui altul, trebuia să protesteze împotriva indulgenţelor şi să declare sus şi tare că indulgentele sunt o bătaie de joc întristătoare şi o nimicnicie, că păcatele nici unui om nu pot fi iertate de ele. Acesta a fost adevăratul început al Reformei. Ştim cum au evoluat lucrurile; începând cu prima sfidare publică a lui Tetzel, în ultima zi a lui octombrie 1517, prin dojeni şi argumente; răspândindu-se tot mai mult, înălţindu-se tot mai sus; până când nu a mai putut fi potolita şi a cuprins lumea întreagă. Dorinţa din inimă a lui Luther era să îndrepte acest rău şi alte rele; departe de el gândul de a provoca o dezbinare a Bisericii sau de a se răzvrăti împotriva Papei, care era Părintele Creştinătăţii. Elegantului Papă păgân puţin îi păsa de acest călugăr şi de ideile lui; dorea, totuşi.

să se isprăvească cu vâlva produsă de el. Într-un interval de vreo trei ani, după ce încercase diverse metode mai blânde, se hotărî să pună capăt tuturor acestor necazuri prin foc. Porunci ca scrierile călugărului să fie arse de călău, iar trupul lui să fie trimis la Roma, probabil în acelaşi scop. Aşa procedaseră cu Huss[17] şi cu Jérôme [8] cu un secol în urmă. O judecată scurtă, apoi rugul. Sărmanul Huss: a venit la acel Consiliu de la Constance” cu toate promisiunile şi toate permisele de liberă trecere imaginabile; un om cinstit, în niciun caz un răzvrătit: l-au închis imediat într-un turn de piatră „lat de un metru, înalt de doi metri şi lung de doi metri şi jumătate”; i-au amuţit vocea curată prin ardere; i-au înăbuşit-o prin fum şi foc. Nu era deloc o faptă bună!

Eu, unul, îl iert pe Luther pentru a se fi răzvrătit total împotriva Papei. Decretând arderea lui pe rug, elegantul păgân aprinsese întru dreaptă mânie cea mai vitează inimă care bătea atunci în lumea aceasta. Cea mai vitează, dar

totodată cea mai umilă şi cea paşnică; acum era înflăcărată. Acestor cuvinte ale mele, cuvinte pline de adevăr şi obiectivitate, având drept scop sincer, în măsura în care o poate permite neputinţa omenească, să propovăduiască adevărul lui Dumnezeu pe Pământ şi să salveze sufletele oamenilor, tu, locţiitor al lui Dumnezeu pe pământ, le vei răspunde apelând la călău şi la rug? Mă vei arde pe mine şi-mi vei arde vorbele drept răspuns la mesajul lui Dumnezeu pe care s-au străduit ei să ţi-l aducă? Tu nu eşti locţiitorul lui Dumnezeu; eşti locţiitorul altcuiva şi cred că pot lua Bula ta drept o minciună scrisă pe pergament şi să o pun pe foc. Pe urmă vei face ce ţi se va părea bun; este ceea ce fac eu.

Era pe 10 decembrie 1520, la trei ani după începutul controversei, când Luther, „cu sprijinul larg al populaţiei”, luă indignat măsura de a distruge decretul prin care se poruncea arderea scrierilor sale „la Poarta Elster a Wittenbergului”. Wittenbergul a asistat la spectacol cu „strigate de bucurie”; lumea întreagă urmărea această scenă. Papa n-ar fi trebuit să provoace aceste „strigăte de bucurie”! Era strigătul trezirii naţiunilor. Blinda inimă germană ajunsese în cele din urmă la capătul răbdărilor. Formalismul, papalitatea păgână, precum şi alte minciuni şi aparenţe corupte domniseră prea multă vreme:

CULTUL EROILOR

şi iată că s-a ivit un alt om care a îndrăznit să le spună celorlalţi oameni că lumea lui Dumnezeu nu se bizuie pe aparenţe, ci pe realităţi; că viaţa înseamnă adevăr, nu minciună!

În fond, aşa cum spuneam mai sus, trebuie să-l considerăm pe Luther un profet distrugător de idoli, un om care şi-a readus semenii la realitate. Aceasta este menirea Oamenilor Mari şi a învăţătorilor. Căci spus-a Mahomed: Idolii aceştia ai voştri sunt nimic altceva decât lemn; voi

puneţi pe ei ceară şi ulei şi muştele se lipesc de ei. Aceştia nu sunt Dumnezeu, ascultaţi ce vă spun, nu sunt decât trunchiuri negre de lemn! I-a spus Luther Papei: lucrul acesta al vostru căruia îi spuneţi iertarea păcatelor, nu este decât o zdreanţă de hârtie mânjită cu cerneală. Nu este nimic altceva; atât el cât şi multe altele asemeni lui. Numai Dumnezeu poate ierta păcatele. Papalitatea, paternitatea spirituală a Bisericii lui Dumnezeu nu înseamnă decât o aparenţă vană alcătuită din veşminte şi pergament? Este o faptă înspăimântătoare. Biserica lui Dumnezeu nu este o aparenţă, nici Raiul şi Iadul nu sunt aparenţe. Din moment ce mă sileşti, nu mă vei clinti de pe poziţia mea. Bizuindu-mă pe aceasta, eu, un biet călugăr german, sunt mai puternic decât voi toţi. Sunt singur, nu am prieteni, dar mă încred în adevărul lui Dumnezeu; tu, cu tiarele tale, cu întreita ta coroană, cu tezaurele şi blazoanele tale, cu trăsnetele tale spirituale şi temporale, te sprijini pe minciuna Diavolului şi nu eşti tot atât de puternic!

Dieta de la Worms20 şi apariţia lui Luther în faţa acesteia la 17 aprilie 1521 pot fi considerate drept cel mai mare eveniment al istoriei moderne a Europei; a fost realmente punctul din care şi-a luat avânt întreaga evoluţie ulterioară a civilizaţiei. După nenumărate negocieri şi dispute s-a ajuns aici. Erau adunaţi acolo tânărul împărat Carol al V-lea, toţi principii Germaniei, nunţii papali şi o sumedenie de demnitari spirituali şi temporali: Luther urma să apară şi să răspundă de faptele sale, să declare dacă le retractează sau nu. Se afla acolo toată pompa şi puterea, pe de o parte: pe de alta, apărând adevărul lui Dumnezeu, se afla un singur om, fiul sărmanului miner Hans Luther. Prietenii îi amintiseră de Huss, îl sfătuiseră să nu se ducă; dar respingea orice sfat. Un mare grup de prieteni i-au ieşit

Înainte călare, avertizându-l asupra unor lucruri şi mai serioase; dar el te-a răspuns: „Chiar dacă ar fi în Worms la fel de mulţi diavoli câte ţigle sunt pe acoperişuri, tot mă voi duce acolo”. În dimineaţa aceea, în timp ce el se îndrepta spre Sala Dietei, oamenii se îngrămădeau la ferestre şi pe acoperişuri, unii dintre ei îndemnându-l cu vorbe solemne să nu retracteze: „Oricine s-ar lepăda de mine în faţa oamenilor!” i se adresau ei strigând cu un fel de rugăminte şi îndemn solemn. Nu era de fapt şi rugămintea noastră, rugămintea lumii întregi aflată într-o epocă de neagră robie a sufletului, paralizată sub un negru coşmar spectral şi sub o himeră cu trei coroane care pretindea că este părinte întru Dumnezeu şi câte altele: „Eliberează-ne; numai tu o poţi face; nu ne părăsi!”

Luther nu ne-a părăsit. Cuvântarea lui de două ore s-a remarcat prin tonul ei respectuos, înţelept şi cinstit; supus faţă de tot ce putea pretinde în mod legitim supunere. Scrierile sale izvorau din Cuvântul Domnului, în ce priveşte ceea ce îi aparţinea lui, ele păcătuiau de pe urma slăbiciunii omeneşti: mânia nestăvilită, orbirea şi multe alte lucruri pe care fără îndoială că ar fi o binecuvântare pentru el dacă le-ar putea distruge o dată pentru totdeauna. Dar în ce priveşte ceea ce se bizuie pe adevărul sănătos şi pe cuvântul Domnului, pe acestea nu le putea retracta. Cum ar fi putut s-o facă? „Combâteţi-mă, a conchis el, cu dovezi din Scriptură sau măcar prin argumente drepte şi limpezi: altfel nu pot retracta nimic. Căci nu este nici sănătos, nici prudent să faci ceva împotriva conştiinţei tale. iată-mă aici, în faţa dumneavoastră; nu pot face nimic altceva: Dumnezeu este alături de mine!” Aşa cum am mai spus, acesta este cel mai măreţ moment din Istoria Modernă a Oamenilor. Puritanismul englez, Anglia şi parlamentele ei, Americile şi

opera vastă a acestor două secole; Revoluţia franceză. Europa şi toate lucrările ei din zilele noastre şi de pretutindeni: aici se află germenii tuturor lucrurilor. Dacă Luther ar fi procedat în acest moment altfel, totul ar fi fost cu totul diferit de ceea ce este! Lumea europeană îl întreba: Urmează să mă cufund tot mai mult în minciună, în putreziciune împietrită, în moarte abjectă şi blestemată sau, printr-un paroxism oarecare, să arunc minciuna departe de mine, să mă vindec şi să trăiesc mai departe?

CULTUL EROILOR

Războaie mari, conflicte şi dezbinări au urmat după această reformă. Ele durează până în zilele noastre şi sunt încă departe de a se fi terminat. S-a vorbit mult şi multe au fost condamnate în tot acest context. Toate sunt lamentabile şi nu pot fi negate; dar, la urma urmei, ce legătură are Luther sau cauza lui cu toate acestea? Pare straniu să consideri că toate se datoresc Reformei. Atunci când Hercule a schimbat cursul unui râu ca să cureţe grajdurile regelui Augeas, fără îndoială că aceasta a creat o confuzie considerabilă în jur: dar cred că nu era vina lui Hercule; altcineva era de vină! Reforma, atunci când s-a declanşat, putea duce la ce rezultate voia, dar pur şi simplu nu putea să nu se producă. Tuturor papilor şi apărătorilor care protestează, se tânguie şi acuză, lumea le răspunde: Papalitatea voastră a devenit o dată pentru totdeauna falsă. Nu contează cât de bună a fost sau cât de bună susţineţi voi că este, noi nu putem crede în ea; lumina întregii noastre minţi, dată nouă de sus din Ceruri ca să ne călăuzim după ea, o consideră de acum înainte drept ceva în care nu putem crede. Nu vom crede în ea, nu vom încerca să credem în ea, nu îndrăznim să o facem! Pentru că este ceva neadevărat; am fi trădători faţă de dătătorul tuturor adevărurilor dacă am cuteza să credem că este adevărată. Renunţam la ea; să vină ce-o veni în

locul ei: cu ea nu mai putem avea de-a face! Nu Luther şi protestantismul său sunt răspunzători pentru războaiele care s-au iscat; răspunzătoare sunt falsele simulacre care l-au forţat să protesteze. Luther a înfăptuit ceea ce orice om creat de Dumnezeu nu numai că are dreptul, dar are datoria sfântă să facă: să răspundă atunci când este întrebat de minciună: „Crezi în mine?" prin „Nu!" Cu orice preţ, lucrul acesta trebuie neapărat făcut fără să ţinem seama de preţ. Nu m-am îndoit niciodată că o unire, o organizare spirituală şi materială, o organizare mult mai nobilă decât orice papalitate sau feudalism, în clipele lor cele mai adevărate, se vor ivi pe lumea aceasta; sunt sigur că se vor ivi; dar bazate doar pe fapte, nu pe aparenţe sau simulacre, vor putea să vină şi să rămână. Cu o unire bazată pe minciună care ne obligă să minţim şi să acţionăm în consecinţă nu vom putea face nimic. Pace? O letargie animalică este paşnică, mormântul tăcut este paşnic. Noi sperăm într-o pace vie, nuîntruna moartă!

THOMAS CARLYLE

Şi, totuşi, preţuind aşa cum se cuvine binecuvântările indispensabile ale noului, să nu fim nedrepţi faţă de vechi. Vechiul era adevărat, chiar dacă nu mai este. Pe vremea lui Dante el nu avea nevoie de sofisme, nici de orbirea de sine sau de alte lucruri necinstite, ca să fie considerat drept adevărat. Era bun pe vremea aceea; mai mult, există în sufletul lui ceva veşnic bun. Strigătul „Jos papalitatea" sună cam stupid în zilele noastre. Speculaţia conform căreia papalitatea câştigă teren, construind capele noi, poate trece drept una dintre cele mai zadarnice din câte s-au făcut vreodată. Foarte ciudat: să numeri câteva capete papale, să asişti la câteva controverse protestante, să asculţi atâtea zădărnicii zgomotoase şi plictisitoare care încă se consideră protestante şi să spui: Vedeţi, protestantismul e mort; Papalitatea este mult mai vie decât

el şi va dăinui şi după el! Zădărniciile adormitoare, şi nu sunt puţine, care pretind să fie considerate drept protestante sunt moarte; dar protestantismul, după câte ştiu, încă nu a murit! Dacă îl analizăm aşa cum trebuie, protestantismul i-a dat naştere în zilele noastre unui Goethe, unui Napoleon; literatura germană şi Revoluţia franceză; semne de viaţă demne de luat în seamă! mai mult, în fond, ce altceva este viu cu excepţia protestantismului? Viaţa multor altor lucruri de care ne izbim nu este decât o viaţă galvanică, nu una plăcută sau durabilă!

Papalitatea poate să construiască oricâte capele noi; n-are decât s-o facă cât vrea. Papalitatea nu poate reveni, aşa cum nici păgânismul nu o poate face, păgânism care mai dăinuie în unele ţări. Cu lucrurile acestea este ca şi cu mareea: te uiţi de pe plajă la legănatul valurilor încolo şi-ncoace; nu poţi spune încotro o iau vreme de câteva clipe; dar priveşte unde au ajuns după o jumătate de oră, priveşte unde a ajuns papalitatea după o jumătate de secol! Vai, de n-ar fi un pericol mai mare pentru Europa noastră decât reînvierea bietului Papă de pe vremuri! După aceasta şi Thor ar putea încerca să învie. Totuşi, legănatul acesta are un înţeles. Sărmana şi bătrâna papalitate nu va pieri în întregime, aşa cum a pierit Thor, cel puţin nu imediat; nici nu trebuie să se întâmple aşa ceva. Putem spune că vechiul nu moare niciodată înainte ca acest lucru să se întâmple. Până când întreg sufletul binelui din el nu s-a transmis practic noului. Atât timp cât

forma romană este capabilă încă de o lucrare bună; sau, ceea ce include totul, atât timp cât este ea încă în stare să ducă o viaţă cucernică, tot atât timp, dacă ne gândim bine, sufletul acesta sau acela o va adopta şi va

deveni o mărturie vie a ei. Şi tot atât timp ne va împiedica să vedem, pe noi, cei care o respingem, până când nu ne vom fi însuşit şi noi vreun adevăr al ei. Atunci şi nu mai înainte nu va mai prezenta ea nicio atracţie pentru niciun om. Papalitatea dăinuieşte printre noi cu un scop anume. Să dăinuiască cât mai mult posibil!

Voi adăuga acum în legătură cu Luther, cu privire la toate acele războaie şi vărsări de sânge, faptul notabil că niciuna dintre acestea nu s-a declanşat în timpul vieţii sale. Controversa nu s-a transformat în luptă atât timp cât s-a aflat încă printre noi. Faptul acesta mi se pare o dovadă a măreţiei sale în toate privinţele. Ce rar dăm peste un om care să fi produs o asemenea zguduire şi care să nu piară şi el în ea! Aceasta este soarta comună a revoluţionarilor. Luther a continuat în mare măsură să fie suveranul acestei atât de mareţe revoluţii; toţi protestanţii, indiferent de rang ori funcţie, se călăuzeau după el: şi el a ţinut cârma paşnic, a continuat să rămână ferm la locul lui. Un om în stare de acest lucru trebuie să posede puteri regale; trebuie să aibă darul de a-şi da seama oricând unde se află miezul problemei şi să pună bărbăteşte stăpânire pe el, ca un om puternic şi adevărat, în jurul căruia să se poată aduna alţi oameni adevăraţi. Altfel nu va mai putea fi conducător al oamenilor. Profunda şi curata putere de judecată a lui Luther, diferitele lui capacităţi, puterea lui de a tăcea, de a tolera şi de a-şi păstra cumpătul sunt, printre altele, extrem de importante în aceste împrejurări.

Am folosit cuvântul toleranţă; o toleranţă foarte curată: el distinge ceea ce este esenţial de ceea ce nu este; neesenţialul îşi poate vedea de drum după placul lui. Primeşte o plângere după care cutare şi cutare predicator reformat „nu slujeşte fără sutană”. Dar ce rău îi poate face sutana omului? răspunde Luther. „Lăsaţi-l să poarte sutana în timp ce predică; lăsaţi-l să poarte trei sutane dacă

gândeşte că ele îi sunt de folos!” Atitudinea sa cu ocazia distrugerii sălbatice

a icoanelor de la Karlstadt; faţă de anabaptişti21 şi faţă de Războiul ţăranilor ilustrează o forţă nobilă foarte diferită de violenţa nestă-pânită. Cu intuiţie promptă şi sigură, el desparte lucrurile unele de altele: bărbat puternic şi drept, arată care este calea înţeleaptă şi toţi oamenii îl urmează. Scrierile lui Luther oferă aceeaşi mărturie în privinţa lui. Limba acestor speculaţii a devenit perimată pentru noi; dar le citim şi acum cu atâta interes. Şi, într-adevăr, exprimarea pur gramaticală este încă destul de inteligibilă; meritul lui Luther în istoria literară este unul dintre cele mai mari; limbajul său a devenit limba tuturor scrierilor. Nu sunt scrise bine aceste douăzeci şi patru de volume inquarte ale lui; au fost scrise în grabă, în niciun caz din considerente literare. Dar în nicio carte n-am găsit atâta forţă omenească robustă, curată şi aş spune nobilă ca în cărţile acestea. O onestitate, o familiaritate şi o simplitate aspră; un simţ şi o forţă aspre şi pure. Din el izvorăşte lumină; frazele lui biciuitoare par să pătrundă până în însăşi taina lucrurilor. Dar şi umor de calitate, afecţiune tandră, nobleţe şi profunzime: omul acesta putea fi şi poet! Trebuia să muncească la un poem epic, nu să-l scrie. Eu îl consider un mare gânditor, aşa cum măreţia inimii sale o prevestea deja cu prisosinţă. Richter22 spune despre cuvintele lui Luther: „vorbele lui sunt pe jumătate bătălii”. Şi pot fi considerate ca atare. Calitatea lui esenţială consta în faptul că era în stare să lupte şi să învingă; că era un veritabil exemplu de vitejie omenească, în tot neamul teuton, a cărui caracteristică este vitejia, nu a trăit vreodată în amintirea oamenilor un om mai viteaz, un

suflet muritor care să merite să fie considerat mai viteaz. Sfidarea „Diavolilor” la Worms nu a fost o lăudăroşenie goală aşa cum ar putea fi în zilele noastre. Era credinţa lui Luther că există diavoli, locuitori spirituali ai Iadului care îi tulbură întruna pe oameni. Credinţa aceasta apare în repetate rânduri în scrierile lui; unii au zâmbit sceptic citind-o. În camera din castelul Wartburg, unde Luther a tradus Biblia, vi se arată şi astăzi o pată neagră pe zid; amintirea stranie a uneia dintre aceste încleştări: traducea unul dintre Psalmi. Era epuizat de lunga sa trudă, de boală şi de post: atunci i-a apărut în faţă un chip nedefinit şi hidos pe care el u luă drept chipul necuratului venit să-l împiedice să-şi ducă treaba

la bun sfârşit. Luther a sărit în picioare, gata de luptă, sfidându-l; îşi azvârli călimara spre spectru şi acesta dispăru! Pata aceea poate fi văzută şi azi; un monument ciudat ăl mai multor lucruri. Orice ucenic de farmacist poate acum să ne spună, din punct de vedere ştiinţific, ce trebuie să credem despre vedenia aceea: dar inima omului care a îndrăznit să se ridice împotriva Iadului însuşi, sfidându-l în faţă nu putea da o dovadă mai măreaţă de lipsă de teamă. Lucrul în faţa căruia să tremure el nu există nici pe Pământ, nici sub el, întrucât era suficient de netemător! „Diavolul ştie, scrie el cu acest prilej, că lucrul acesta din mine nu se datorează fricii. Am văzut şi am înfruntat nenumăraţi diavoli. Ducele George de Leipzig, unul din duşmanii lui înverşunaţi, „Ducele George este mai puţin decât un diavol”, e mult mai prejos decât un diavol! „Dacă aş avea treabă la Leipzig, aş intra călare în oraş chiar dacă ar ploua cu Duci George nouă zile la rând”. Ce baltă de Duci vin să călărească!

În acelaşi timp, greşesc amarnic cei care îşi închipuie că bărbăţia acestui om consta în ferocitate, în simplă

încăpăţânare răzvrătită, primitivă şi în sălbăticie. El era departe de asemenea lucruri. Era poate o lipsă de teamă care izvorăşte din necugetare sau din lipsă de afecţiune, din ură şi furie oarbă. Nu preţuim prea mult curajul tigrului! în cazul lui Luther era vorba de cu totul altceva; nicio acuzaţie nu putea fi mai nedreaptă decât aceea de simplă violenţă feroce care i-a fost adusă. O inimă atât de blândă şi tandră, plină de milă şi dragoste, aşa cum este întotdeauna o inimă cu adevărat vitează, în faţa unui duşman mai puternic, tigrul fuge: tigrul nu este ceea ce numim noi viteaz, ci doar sălbatic şi crud. Cunosc puţine lucruri mai emoţionante decât aceste mângâieri dulci, la fel de tandre ca acelea ale unui copil sau ale unei mame, din această sălbatică şi măreaţă inimă a lui Luther. Atât de curate, nepătate de ipocrizie; atât de familiare şi de aspre ea expresie; pure ca apa care izvorăşte din stfncă. De fapt, ce era toată starea aceea depresivă de disperare şi temere din tinereţea lui decât produsul unei înalte nobleţi filosofice, al unor sentimente atât de profunde şi delicate? Acesta este destinul unor oameni de talia poetului Cowper[23]. Pentru un observator superficial, Luther putea să fi părut un om timid şi slab; modestia şi duioşia

tandră şi plină de iubire fiind principala lui trăsătură. Este o vitejie nobilă aceea care izvorăşte dintr-o inimă ca a lui, atunci când este provocată şi aprinsă de o înflăcărare cerească.

În Conversaţia la masă a lui Luther, o carte postumă de anecdote şi ziceri adunate de prietenii săi, acum cea mai interesantă din cărţile rămase de la el, găsim multe revelaţii frumoase şi inconştiente în legătură cu el şi cu firea sa. Comportarea la căpătâiul fetiţei lui care era pe moarte, atât de calmă, atât de măreaţă şi duioasă, este unul dintre cele mai emoţionante lucruri. Era deja

resemnat, ştia că micuţa lui Magdalena va muri, dar tânjeşte totuşi fără să o exprime ca fetiţa lui să trăiască; urmăreşte cu sufletul lovit de groază zborul micului suflet străbătând tărâmurile acelea necunoscute. Doborât de groază; oricine poate vedea că inima lui era rănită; şi sinceră, pentru că, după toate crezurile şi articolele legii dogmatice, el simte ceea ce niciunul dintre noi nu ştie şi nu este în stare să ştie: micuţa lui Magdalena va fi alături de Dumnezeu, după voia Lui; şi pentru Luther acest lucru însemna totul; totul este Islam?

Privea odată afară din singuraticul său Patmos2, castelul din Coburg26, în miezul nopţii: măreaţa boltă a Imensităţii, goana necontenită a norilor străbătând-o, nori muţi, informi, uriaşi. Cine tine în mână toate acestea? „Nimeni n-a văzut vreodată stâlpii de sprijin; şi, cu toate acestea, toate se bizuie pe ceva”. Dumnezeu este cel care stă la baza tuturor. Trebuie să înţelegem că Dumnezeu e Mare, că Dumnezeu e Bun şi să avem încredere acolo unde nu putem vedea, întorcându-se acasă de la Leipzig, Luther este frapat de frumuseţea lanurilor pârguite: Cum se face că grâul galben-auriu, pe paiul lui semeţ şi frumos, cu spicul lui auriu aplecat, totul bogat şi unduind acolo, pe pământul blajin, la porunca înţeleaptă a lui Dumnezeu, a rodit încă o dată pâinea omului cea de toate zilele! într-o seară, la vremea amurgului, în grădina de la Wittenberg, o pasăre se cuibărise pentru noapte. Pasărea aceea, spune Luther, avea deasupra stelele şi cerul profund al lumilor, şi-a strâns totuşi aripioarele; şi-a găsit încrezătoare adăpostul aici, ca şi cum ar fi fost casa ei. Creatorul îi dăduse şi ei un cămin!

CULTUL EROILOR

Nu lipsesc nici accesele de veselie: în omul acesta sălăşluieşte o inimă omenească liberă şi măreaţă. Limbajul lui obişnuit are o nobleţe aspră, idiomatică, expresivă,

originală; splendide tente poetice licăresc ici şi colo. îl simţi ca pe un frate pe acest Om Mare. Nu este oare dragostea lui pentru muzică, nu este pasiunea aceasta o adevărată sinteză a tuturor sentimentelor sale? Câte lucruri n-a exprimat el în tonurile sălbatice ale flautului său. Diavolii fugeau la sunetul flautului, ne spune el. Sfidare de moarte pe de o parte şi dragoste nemărginită pentru muzică, pe de alta; le-aş putea numi cei doi poli opuşi ai unui suflet mare; între care era loc pentru orice fel de lucruri mari.

Pentru mine, chipul lui Luther exprimă omul din el; îl aflu pe adevăratul Luther în cele mai bune portrete ale lui Kranach27. Un chip plebeu şi aspru; cu fruntea şi oasele lui mari şi bolovănoase, semnul unei energii vulcanice; la prima vedere, un chip aproape respingător. Totuşi, mai ales în ochi, se vede o durere sălbatică şi mută; o tristeţe fără nume, esenţa tuturor simţămintelor duioase şi profunde; dând tuturor celorlalte adevărata pecete a nobleţii. Avea şi umor acest Luther, cum am mai spus; dar erau şi lacrimi. Lacrimile îi erau ursite; lacrimi şi trudă aprigă. Baza vieţii lui era alcătuită din tristeţe şi sinceritate, în zilele lui de pe urmă, după toate triumfurile şi victoriile sale, declară din adâncul inimii că e obosit de viaţă; consideră că numai Dumnezeu poate să cârmuiască şi va cârmui mersul lucrurilor şi că poate că Ziua Judecăţii de Apoi nu este departe, în privinţa lui, tânjeşte după un singur lucru: ca Dumnezeu să-l elibereze de truda sa, să-l lase să plece şi să se odihnească. Cei care citează acest lucru ca să-l discrediteze nu-l prea înţeleg pe Luther! Eu îl consider un Om cu adevărat Mare; Mare ca intelect, ca îndrăzneală, ca sentimente şi integritate; unul dintre cei mai demni de iubire şi mai preti-oşi oameni. Mare nu ca un obelisc cioplit; ci ca un pisc alpin, atât de simplu, de cinstit, de spontan, de modest; înălţat acolo pentru un cu

totul alt scop decât de a face pe marele! Oh, da, un granit colţuros, înălţându-se uriaş şi semeţ spre Cer; totuşi, în crăpăturile sale sunt izvoare şi splendide văi înflorite! Un Erou spiritual şi un Profet veritabil; tocă o dată, un adevărat fiu al naturii şi al faptelor.

THOMAS CARLYLE

pentru care secolele acestea şi cele care vor veni trebuie să-i mulţumească Cerului.

Cea mai interesantă faza pe care a trăit-o pretutindeni Reforma, mai ales pentru noi, englezii, este cea a puritanismului, în ţara de baştină a lui Luther, protestantismul a degenerat curând în ceva destul de sterp. Nu mai era o religie sau o credinţă, ci mai mult o controversă teologică, care nu mai era pornită din inimă; iar esenţa lui era scepticismul: rezumându-se din ce în ce mai mult la controverse până ce a ajuns la filosofia lui Voltaire28, trecând prin luptele lui Gustaw-Adolph29, până la cele ale Revoluţiei franceze! Dar în insula noastră a apărut puritanismul, care, în Scoţia, a reuşit chiar să devină Biserică naţională şi prezbiteriană; ca fiind ceva cu adevărat pornit din inimă; şi care a adus în lume roade însemnate, în unele sensuri, am putea spune că puritanismul s-a ridicat la rangul de credinţă, o adevărată comuniune de la inimă la inimă cu Cerul, care s-a manifestat ca atare în istorie.

Trebuie să spunem câteva cuvinte despre Knox; şi el un om de seamă şi viteaz; dar mult mai important ca mare preot şi fondator – căci aşa trebuie să-l privim – al credinţei adoptate de Scoţia, de Noua Anglie30 şi de Oliver Cromwell31. Istoria va mai avea ceva de spusdespre acest subiect!

Putem critica puritanismul cât şi cum vrem; dar presupun că niciunul dintre noi nu-l va considera drept ceva aspru şi plin de defecte. Dar atât noi cât şi toţi ceilalţi

oameni am putea înţelege că era ceva sincer; căci firea l-a adoptat şi el a evoluat şi evoluează şi acum. Am spus de mai multe ori că totul se obţine prin luptă în lumea asta; că forţa bine înţeleasă este măsura tuturor valorilor. Trebuie să avem răbdare cu lucrurile; dacă reuşesc, înseamnă că sunt valoroase. Priviţi acum la saxonimea americană şi la faptul banal al trecerii oceanului pe Mayflower32, acum două sute de ani, din Golful Delft din Olanda! Dacă am avea mintea deschisă a grecilor, am fi descoperit un poem aici; unul din poemele naturii însăşi; de felul celor pe care le scrie ea prin fapte mari pe tot întinsul nesfârşitelor continente. Căci tocmai acestea au fost începuturile Americii: erau şi înainte în America câţiva pelerini cutezători, exista deja un

oarecare element concret acolo; dar acesta a fost primul lui suflet. Aceşti sărmani oameni, goniţi din propria lor ţară, nemaiputând trăi în Olanda, se hotărâseră să se stabilească în Lumea Nouă. Acolo sunt păduri virgine şi creaturi sălbatice neîmblânzite; dar mai puţin crude decât călăii Camerei înstelate33. Credeau că Pământul îi va hrăni dacă vor lucra cinstit; că veşnicul Cer va fi şi acolo deasupra capetelor lor; că vor fi lăsaţi în pace să se pregătească pentru Eternitate, trăind aşa cum se cuvine în lumea şi în vremea aceasta; venerând, nu în manieră idolatră, ceea ce considerau ei că este adevărat. Şi-au adunat la un loc sărmanele lor resurse; au închiriat o corabie, mica Mayflower şi s-au pregătit să traverseze oceanul.

În Istoria Puritanilor a lui Neal34 găsim o relatare a ceremoniei plecării lor, care a fost un adevărat act de preamărire. Preotul a coborât împreună cu ei pe ţărm, însoţit de semenii lor pe care aveau să-i lase în urmă; cu

toţii s-au unit în rugăciune solemnă, pentru ca Dumnezeu să aibă milă de bieţii lui copii şi să fie alături de ei în pustiul acela imens, întrucât acesta fusese făcut tot de El, întrucât El se afla atât acolo cât şi aici. Ah! Cred că oamenii aceştia au avut de lucru, nu glumă! Ceea ce este slab, mai bicisnic decât un copil, devine într-o zi puternic, cu condiţia să fie ceva adevărat. Puritanismul era pe vremea aceea ceva demn de dispreţ, ceva ridicol; dar nu-şi poate permite să râdă de el acum. Puritanismul a dobândit între timp arme şi tărie; el acum are arme de foc şi crucişătoare, poate mânui corăbii, doborî păduri, mişca munţii din loc; este acum unul dintre cele mai viguroase lucruri sub soare!

La drept vorbind, în istoria Scoţiei nu pot discerne decât o epocă. Putem spune că epoca aceasta nu conţine nimic important pentru restul lumii, cu excepţia Reformei lui Knox. O biată ţară stearpă, plină de conflicte permanente, de disensiuni şi vărsări de sânge; un popor aflat în ultimul hal de primitivism şi lipsuri, aflat poate într-o situaţie ceva mai bună decât Irlanda acelor vremuri. Baroni cruzi şi lacomi, care nu prea erau în stare să ajungă la o înţelegere între ei asupra modului în care să-şi împartă ceea ce jefuiau de la aceşti bieţi salahori; dar care se simţeau obligaţi, aşa cum se simt Republicile columbiene în zilele noastre, să facă din orice

schimbare o revoluţie. Nu exista altă cale de a schimba miniştrii decât executându-i pe eşafod pe cei dinainte: iată un spectacol istoric fără o semnificaţie aparte! Suficientă „vitejie”, nu mă îndoiesc de asta; lupte crunte din belşug: dar nici mai viteji, nici mai crunţi decât strămoşii lor scandinavi, Regii Mărilor, ale căror isprăvi ni s-au părut nouă a nu fi demne de menţionat! Era o ţară

lipsită de suflet până atunci: nimic nu se petrecea pe acele meleaguri în afară de ceea ce era aspru, exterior şi semianimalic. Iar acum, în momentul declanşării Reformei, viaţa interioară se înflăcărează, ca să spunem aşa, sub imperiul acestei morţi materiale. O cauză, cea mai nobilă dintre cauze capătă lumină de la sine, ca un far dominând înălţimile; înalt cât Cerul şi, totuşi, accesibil de pe Pământ; prin intermediul ei omul cel mai de rând devine nu numai cetăţean, ci membru al Bisericii vizibile a lui Hristos; un adevărat erou, dacă se dovedeşte a fi Om Adevărat!

Aceasta este ceea ce înţeleg eu prin o întreagă „naţiune de eroi"; o naţiune credincioasă. Nu este nevoie de un suflet mare pentru a face un erou; este nevoie de un suflet creat de Dumnezeu care să nu-şi dezmintă sorgintea; acesta va fi un suflet mare! Un astfel de lucru s-a mai văzut. Şi se va mai vedea din nou sub forme mai cuprinzătoare decât cea prezbiteriană: nimic bun şi durabil nu se va putea face până atunci. Imposibil! spun unii. Posibil? Dar nu a fost acesta un fapt împlinit în lumea aceasta? A eşuat cultul eroilor în cazul lui Knox? Sau suntem făcuţi acum din altfel de lut? A adus mărturisirea credinţei de la Westminster o nouă însuşire sufletului omului? Dumnezeu a făcut sufletul omului. El nu a condamnat niciun suflet de om să trăiască doar ca o ipoteză sau un zvon într-o lume ca aceasta, plină de astfel de trude şi roade fatale!

Dar să revenim. Consider că ceea ce a făcut Knox pentru poporul său ar putea fi numit o înviere ca din morţi. Nu a fost o treabă uşoară; dar a fost cu siguranţă ceva binevenit şi lesne dobândit cu acest preţ, chiar dacă ar fi fost ceva mai greu. În general, ieftin obţinut cu orice preţ; aşa cum este şi viaţa. Oamenii au început să trăiască: ei aveau nevoie mai mult ca orice de acest lucru, absolut cu orice preţ. De literatură şi filosofic scoţiană, de industrie

scoţiană;

James Watt35, David Hume36, Walter Scott37, Robert Bums38. Knox şi Reforma se află în adâncul inimii tuturor şi a fiecăreia din aceste persoane şi fenomene; după părerea mea, ele nici nu ar fi existat fără Reformă. Dar numai Scoţia? Puritanismul Scoţiei a ajuns atât în Anglia cât şi în Noua Anglie. O controversă în înalta Biserică din Edinburgh s-a transformat într-o bătălie universală în toate ţinuturile acestea; şi a ajuns să fie, după cincizeci de ani de luptă, ceea ce numim „Glorioasa Revoluţie", un act de Habeas-Corpus™, de Parlamente Libere şi multe altele! Vai, oare nu este prea adevărat ceea ce spunem noi, că mulţi oameni din rurgoane mărşăluiesc, precum soldaţii ruşi, în şanţul de la Schweidnitz şi îl umplu cu cadavrele lor, pentru ca ariergarda să calce nepăsătoare şi glorioasă peste ei? câţi sinceri şi aspri Cromwell-i, Knox-i şi ţărani covenanţi40, zbătându-se, luptând pentru viaţa lor, în locuri aspre şi mlăştinoase, nu trebuie să lupte şi să sufere şi să se prăbuşească, blamaţi şi acoperiţi cu noroi, înainte ca splendida Revoluţie din 168841 să poată păşi peste ei în pantofi de paradă şi ciorapi de mătase, în nesfârşite urale generale!

Mi se pare o măsură aspră ca acest scoţian să fie nevoit, acum, după trei sute de ani, să-şi pledeze nevinovăţia în faţa lumii întregi; implicit, pentru a fi fost, în măsura în care aşa ceva era posibil atunci, cel mai viteaz dintre toţi scoţienii! Dacă ar fi fost doar o biată jumătate de om, ar fi putut să se ghemuiască într-un colţ, aşa cum procedaseră atâţia alţii; Scoţia n-ar mai fi fost eliberată, iar Knox n-ar mai fi avut de ce să fie învinuit. El este singurul din toţi scoţienii căruia ţara lui şi lumea îi sunt datoare. A fost nevoit să se apere, cerând ca Scoţia să-l

ierte pentru că a fost mai valoros decât un milion de scoţieni „fără vină” care nu aveau nevoie de iertare! Şi-a dezvelit pieptul în luptă; a fost nevoit să vâslească pe galere franceze, să rătăcească în exil, pe ploaie şi pe vânt; a fost cenzurat, s-a tras asupra lui prin ferestre; a avut parte de o viaţă dureroasă şi plină de lupte: dacă lumea aceasta ar fi să fie locul în care ar trebui să-şi primească răsplata, ar fi fost o proastă afacere pentru el. Nu pot face apologia lui Knox. Lui puţin îi pasă, după mai mult de două sute cincizeci de ani încoace, ce spun oamenii despre el. Dar noi, după ce ne-am ridicat

deasupra tuturor detaliilor luptelor şi trăim acum în siguranţă pe seama roadelor victoriilor sale, noi, doar de dragul nostru, ar trebui să vedem dincolo de zvonurile şi de controversele care îl privesc, până la omul însuşi.

Voi remarca în primul rând că el nu a râvnit la acest post de profet al naţiunii sale; Knox a trăit timp de patruzeci de ani liniştit şi neştiut, înainte de a ajunge om de vază. Era fiul unor părinţi săraci; avusese parte de o educaţie de colegiu; devenise preot; adoptase Reforma şi părea foarte mulţumit să se călăuzească după lumina ei, fără să o impună cu forţa şi altora. Trăise ca meditator în familii de nobili, predicând atunci când mai multe persoane doreau să se împărtăşească din doctrina lui, decis să meargă pe calea adevărului şi să spună adevărul atunci când i se cerea acest lucru; fără să aibă altă ambiţie; neimaginându-şi că este capabil de mai mult. În acest chip absolut banal ajunsese la vârsta de patruzeci de ani. Se afla împreună cu un mic grup de adepţi ai Reformei care asediau Castelul St. Andrew când, într-o zi, în capela lor, după ce-şi terminase, cu puţină speranţă, îndemnurile către aceşti luptători, a spus dintr-odată că ar trebui să fie şi alţi vorbitori, că toţi oamenii care au în ei harul şi inima

unui preot ar trebui să vorbească în clipa aceea, care har şi inimă unul dintre ei, pe nume John Knox, le avea. Sau poate că nu?! spuse predicatorul, adresându-se tuturor celor de faţă. Care este atunci datoria lui? Oamenii dădură un răspuns afirmativ; ar fi fost o dezertare condamnabilă de la datoria sa, dacă un asemenea om ar fi înăbuşit cuvântul care zăcea în el. Sărmanul Knox a fost nevoit să se ridice. A încercat să răspundă; n-a putut rosti niciun cuvânt; a izbucnit în lacrimi şi a ieşit în fugă. Scena aceasta merită să nu fie uitată. S-a simţit rău timp de câteva zile. îşi dădea seama cât de slabe îi erau puterile pentru o lucrare atât de măreaţă. Simţi şi în ce apă era menit să fie botezat. Aşa că „izbucni în lacrimi".

Prima trăsătură a unui erou din punctul nostru de vedere, adică sinceritatea, se aplică din plin lui Knox. Nimeni nu a negat că acest om, oricare ar fi fost calităţile şi defectele lui, nu este unul dintre cei mai adevăraţi oameni. Cu un instinct rar întâlnit, el se călăuzeşte după adevăr şi fapte; doar adevărul există pentru el, restul sunt simple

umbre şi zădărnicie înşelătoare. Oricât de slabă şi de jalnică ar părea realitatea, el nu se poate sprijini decât pe ea şi numai pe ea. În galerele de pe Loara, unde fuseseră trimişi ca robi Knox şi alţii, după ce fusese cucerit castelul St. Andrew, într-o zi, un ofiţer sau un preot le-a pus în faţă icoana Maicii Domnului, cerându-le lor, nelegiuiţilor eretici, să i se închine. Maica? Maica Domnului? spuse Knox, atunci când i-a venit rândul: Aceasta nu este Maica Domnului, aceasta este o pented bredd – o bucată de lemn vopsită, credeţi-mă! Cred că este mai curând menită să plutească decât să fie venerată, a adăugat Knox, şi a aruncat icoana în râu. Nu era vorba despre o glumă nevinovată: dar, orice-ar fi fost, acest lucru era şi trebuia

să fie în continuare pentru Knox nimic altceva decât adevărul adevărat; nu era decât o pented bredd, o bucată de lemn vopsită; căreia nu voia să i se închine.

Le-a spus tovarăşilor săi de temniţă, în timpurile acelea întunecate, să aibă curaj; cauza lor era cea adevărată şi ea trebuie să biruie şi va birui; nici măcar lumea întreagă n-ar fi putut să o doboare. Realitatea este creată de Dumnezeu şi este unica realitate puternică. Câte pented bredds, câte bucăţi de lemn având pretenţia că sunt reale, sunt mai curând menite să plutească decât să fie venerate!? Knox al nostru nu poate trăi decât în lumea faptelor: el se agaţă de realitate aşa cum se agaţă naufragiatul de stâncă. El este pentru noi un exemplu despre cum un om devine erou prin însăşi sinceritatea lui: acesta este marele lui har. Găsim în Knox un talent intelectual de calitate, nu unul transcendent; un om cu vederi înguste şi lipsit de însemnătate în comparaţie cu Luther. Dar în avântul său instinctiv şi pornit din inimă către adevăr, în sinceritate, aşa cum am mai spus, este inegalabil; mai mult, am putea să ne întrebăm cine i-ar fi putut fi egal? Sufletul lui era alcătuit din adevărata substanţă profetică. „Alţi zace, a spus Ducele de Morton la mormântul său, cel care nu s-a temut niciodată de crupul omului”. El seamănă, mai mult ca oricare dintre cei moderni, cu un vechi profet evreu. Aceeaşi inflexibilitate, aceeaşi intoleranţă, aceeaşi rigidă şi îngustă acceptare a adevărului lui Dumnezeu, aceeaşi mustrare aspră în numele Domnului a oricărei falsificări a adevărului: un vechi profet evreu sub masca unui Preot din

Edinburgh din secolul al XVI-lea. Astfel trebuie să-l privim; nu-i putem pretinde să fie altfel.

Atitudinea lui Knox faţă de Regina Mary42, vizatele tăioase pe care i le făcea în propriul ei palat ca să o mustre

chiar acolo, au fost mult comentate. Atâta cruzime şi brutalitate ne umple de indignare. Citind relatarea exactă a situaţiei, ceea ce a spus şi a vrut să spună Knox, trebuie să mărturisesc că sentimentul nostru tragic este oarecum dezamăgit. Aceste cuvântări nu sunt chiar atât de aspre; mie mi se par destul de potrivite împrejurărilor în care au fost rostite! Knox nu se afla acolo ca s-o facă pe curteanul; venea acolo cu alt scop. Oricine citeşte aceste convorbiri ale lui cu Regina ar putea crede că este vorba de obrăzniciile vulgare ale unui preot de rând faţă de o înaltă doamnă plină de delicateţe; ar fi o mare greşeală de interpretare a scopului şi a esenţei lor. Din nefericire, era imposibil să fii politicos cu Regina Scoţiei decât dacă erai împotriva naţiunii şi a cauzei scoţienilor. Un om care nu voia să-şi vadă ţinutul natal ajungând teren de vânătoare pentru Guise-ii43 intriganţi şi ambiţioşi şi cauza Scoţiei călcată în picioare de minciuni, formule şi de către cauza Diavolului nu avea cum să se facă plăcut! „Mai bine să plângă femeile, spunea Morton, decât să fie forţaţi să plângă bărbaţii purtători de bărbi”. Knox era reprezentantul Partidului Constituţional de opoziţie din Scoţia. Nobilii ţării, destinaţi prin poziţia lor să ocupe acest post nu se aflau acolo; Knox trebuia să fie acolo, altfel n-ar fi fost nimeni. Nefericita Regină; dar şi mai nefericită ţara, dacă ea ar fi ajuns să fie fericită! Mary însăşi, printre alte calităţi, nu era lipsită de agerime: „Cine eşti dumneata, i-a spus ea într-o zi, ca să-ţi închipui că poţi da lecţii nobililor şi suveranei acestui regat?” „Doamnă, sunt un supus născut în acest regat”, a răspuns el. Un răspuns plin de bun simţ! Dacă „supusul” avea vreun adevăr de spus, nu sprijinul „supusului” i-ar fi lipsit lui în această împrejurare.

Îl învinuim pe Knox pentru intoleranţa sa. Desigur, este bine ca fiecare din noi să fie cât mai tolerant posibil.

Totuşi, în fond, după atâta vorbărie trecută şi prezentă, ce este toleranţa, la urma urmei? Toleranţa trebuie să accepte neesenţialul şi să discearnă bine în ce constă acesta. Toleranţa trebuie să fie nobilă, cumpătată, dreaptă

chiar şi în mânia ei, atunci când nu mai poate tolera. Dar, la urma urmei, nu ne aflăm aici doar ca să fim toleranţi! Suntem aici ca să rezistăm, să ţinem totul sub control şi mai ales ca să învingem! Noi nu „tolerăm” minciuna, hoţia, nedreptatea atunci când se ţin lanţ. Le spunem: Sunteţi false, nu vă putem tolera! Suntem aici ca să nimicim minciuna şi să-i punem capăt într-un mod înţelept! Nu voi lungi controversa asupra acestui mod; marea noastră preocupare este să reuşim s-o facem, în acest sens Knox a fost mai mult ca sigur un intolerant. Un om trimis să vâslească în galerele franceze şi supus la alte corvezi pentru că propovăduise Adevărul în propria lui ţară nu poate fi întotdeauna în cea mai bună dintre dispoziţii! Nu pot spune deocamdată că John Knox avea o fire domoală; nu ştiu nici dacă era ceea ce noi numim coleric. Suntem siguri însă că nu era rău din fire. În acest om răbdător, trudit din greu şi gata oricând de luptă sălăşluiau sentimente blânde şi curate. Faptul că a putut mustra regine şi că a contat atât de mult în faţa acelor nobili mândri şi turbulenţi, destul de mândri, chiar dacă aveau sau nu motive; şi că a fost în stare să păstreze până la capăt un fel de virtuală prezidenţie şi suveranitate în acest ţinut sălbatic, el, care nu era decât „un supus născut în acest regat”: acestea ne vor dovedi singure că, privit de aproape, Knox nu era un om de rând, acru, ci, în esenţă, un om puternic, sănătos şi înţelept. Numai un astfel de om se putea menţine în frunte în acest fel. Unii îl învinovăţesc pentru că a dărâmat catedrale şi aşa mai departe, ca şi

cum ar fi fost un demagog zgomotos şi răzvrătit: dacă examinăm toate acestea cu atenţie, ne dăm seama că tocmai contrariul este adevărat, atât în privinţa catedralelor cât şi a celorlalte lucruri! Knox nu voia să dărâme niciun edificiu de piatră; el voia ca lepra şi întunericul să dispară din viaţa oamenilor. Agitaţia nu era elementul său. A fost o împrejurare tragică a vieţii sale faptul că a avut atât de mult de-a face cu ea. Orice om asemeni lui este un duşman înnăscut al dezordinii; o urăşte: dar ce poate face? Minciuna lustruită nu înseamnă ordine; ea este rezultatul general al dezordinii. Ordinea înseamnă Adevăr, fiecare lucru stă pe baza unui adevăr căruia îi aparţine. Ordinea şi minciuna nu pot coexista.

Pe lângă acestea, fapt destul de neaşteptat, acest Knox demonstrează că avea simţul umorului; lucru care îmi place foarte mult, alături de celelalte calităţi ale lui. Avea un acut simţ al ridicolului. Istoria lui, cu sobrietatea ei aspră, este în mod ciudat înviorată de acest element. Când cei doi prelaţi, intrând în Catedrala din Glasgow, se ceartă care să intre primul; păşesc iute amândoi, pentru ca în final să-şi ridice cârjele ca pe nişte bâte; scena aceasta a fost un spectacol memorabil pentru el! Nu numai batjocură, dispreţ şi amărăciune; deşi există destul şi din acestea. Dar şi un râs veritabil, blând şi luminos se întinde pe chipul acesta atât de sobru. Nu un râs zgomotos; ci mai mult din ochi, s-ar spune. Un om cu inima curată, un caracter cordial; frate atât cu cei mari cât şi cu cei de rând; sincer în simpatia lui atât cu unii cât şi cu ceilalţi. Aflăm că îşi ţinea şi cimpoiul de Bordeaux în bătrâna lui casă din Edinburgh; un om vesel şi sociabil cu cei care îl îndrăgeau! Greşesc foarte mult cei care cred că acest Knox era un fanatic tenebros, cu toane şi isteric. Nu era deloc

aşa: el este unul din cei mai de ispravă oameni. Practic, încrezător cu măsură, răbdător; un spirit deosebit de ascuţit, observator atent şi judecător calm. De fapt, el are mult din tipul de caracter pe care îl atribuim scoţienilor în zilele noastre: o anumită taciturnitate sardonică; o intuiţie destul de profundă; şi o inimă mai vitează decât era el însuşi conştient. Are puterea de a-şi păstra cumpătul în faţa multor lucruri care nu sunt legate de el în mod vital: „Acestea? Ce sunt acestea?” Dar vorbeşte despre lucrul de care este legat şi preocupat; şi pe un anume ton astfel ca toată lumea să audă. Cu atât mai energic, cu cât a păstrat mai multă vreme tăcerea.

Acest profet al scoţienilor nu mi se pare un om capabil de ură! A avut o existenţă dureroasă şi plină de lupte: războindu-se cu papi şi principi; o viaţă de înfrângeri, controverse şi zbucium; vâslind ca sclav pe galeră, rătăcind ca un exilat. O luptă dureroasă: dar pe care a câştigat-o. „Nadăjduieşti?”, a fost întrebat în ultimele sale clipe, când nu mai putea vorbi, îşi ridică degetul, arătă în sus cu degetul şi-şi dădu duhul. Cinste lui! Opera sa nu a murit. Litera

operei sale moare, aşa cum moare cea a tuturor oamenilor; dar spiritul ei niciodată.

Încă un cuvânt despre litera operei lui Knox. Păcatul lui fără de iertare este că a vrut să-i ridice pe preoţi deasupra regilor. Cu alte cuvinte, el s-a străduit să facă din guvernul Scoţiei o teocratic. Aceasta ar fi într-adevăr suma tuturor păcatelor lui, păcatul lui esenţial. Pentru acesta ce iertare poate exista? Este foarte adevărat că, în fond, conştient sau inconştient, el a vrut să instituie o teocratic, adică guvernarea lui Dumnezeu. Voia într-adevăr ca regii şi Primii Miniştri, ca şi tot felul de alte persoane, în public sau în viaţa lor intimă, să se călăuzească după Evanghelia

lui Hristos şi să înţeleagă că aceasta este legea lor, legea care se află mai presus de toate celelalte. A sperat să vadă cândva realizându-se acest lucru; şi ca rugăciunea „Vie împărăţia Ta” să nu mai fie o vorbă goală. A fost peste măsură de mâhnit atunci când i-a văzut pe lacomii baroni laici punând mâna pe proprietatea Bisericii; când a demonstrat că nu este vorba de o proprietate seculară, ci de una spirituală şi că aceasta trebuie redată adevăratelor lor meniri bisericeşti: educaţie, şcoli şi cult; iar Regentul Murray a fost nevoit să replice, dând din umeri: „Este o simplă închipuire pioasă!” Acesta era planul lui Knox întru dreptate şi adevăr; şi s-a străduit plin de zel să-l realizeze. De credem cumva că acest plan al lui întru adevăr era prea limitat, că nu era sincer, ne putem bucura că nu a putut fi realizat; că a rămas irealizabil şi după două secole de eforturi şi că este încă o „închipuire pioasă”. Dar de ce să-l învinuim pe el pentru că a luptat să-l realizeze? Teocraţia, guvernarea lui Dumnezeu, este tocmai lucrul pentru care merită să luptăm! Toţi profeţii şi preoţii zeloşi sunt acolo tocmai în scopul acesta. Hildebrand44 dorea o teocratic; Cromwell a dorit-o, a luptat pentru ea; Mahomed a înfăptuit-o. Mai mult, nu este aceasta ceea ce toţi oamenii zeloşi, fie că se numesc preoţi, profeţi sau oricum altfel, îşi doresc din suflet şi trebuie să-şi dorească? Ca dreptatea şi adevărul sau legea lui Dumnezeu să fie mai presus de orice printre oameni, acesta este idealul ceresc (numit pe drept cuvânt în vremea lui Knox, aşa cum ar trebui să i se spună în toate timpurile, „Voinţa relevată a lui Dumnezeu”) spre care reformatorul tinde şi de care

THOMAS CARLYLE

caută să se apropie cât mai mult. Aşa cum am spus, toţi adevăraţii reformatori sunt prin natura lor preoţi şi se străduiesc să instituie o teocratic.

În ce măsură asemenea idealuri pot fi transpuse

vreodată în practică şi de la ce punct ar trebui să începem să ne pierdem răbdarea pentru că nu se minnplă acest lucru este o întrebare la care nu s-a răspuns încă. Cred că putem spune fără nicio grijă: să le lăsăm să se instituie singure în măsura în care vor reuşi s-o facă! Dacă sunt credinţa adevărată a oamenilor, toţi oamenii ar trebui să fie mai mult sau mai puţin nerăbdători ori de câte ori nu le găsesc înfăptuite. Nu vom duce niciodată lipsă de Regenţi Murray care să dea din umeri şi să spună: „O închipuire pioasă!” Noi îl vom slăvi mai curând pe Eroul-Preot care face tot ce stă în puterea lui ca să le traducă în viaţă, istovindu-se, trudind şi înfruntând calomnia şi piedicile ca să facă din pământul acesta împărăţia lui Dumnezeu. Pământul nu va fi niciodată prea divin!

Note

1. Martin Luther (1483 – 1546), teolog german şi traducător al Bibliei, conducătorul Reformei protestante din Germania.

2. John Knox (15057 – 1572), cleric protestant scoţian şi reformator religios.

3. Zeul scandinav suprem, corespunzător lui Wuotan la germani.

4. Om de stat, explorator şi poet englez (15527 – 1618).

5. Thomas Cranmer (1489 – 1556), arhiepiscop de Canterbury.

6. Locuri de pedeapsă (în Infernul lui Dante).

7. „Eidolon” – imagine fără existenţă reală, echivalentă cu fantoma sau vedenia.

8. Pluralul grecesc de la „ei dolon”.

9. Clădire pătrată, aflată în oraşul sfânt al musulmanilor, Meca, unde se află piatra neagră pe care se spune că i-a dat-o Arhanghelul Gabriel lui Abraham.

10. Tribul din care făcea parte familia lui Mahomed.

11. Johann Tetzel (14657 – 1519), călugăr şi inchizitor german din Ordinul Dominican, adversarul lui Luther.

12. Johann Maier von Eyck (1486 – 1543), teolog catolic german.

13. Robert Bellarmin (1542 – 1621), teolog şi cardinal italian din Ordinul Iezuiţilor, cel mai controversat savant al epocii sale; sanctificat la 17 septembrie.

14. Denumire dată revoluţionarilor francezi de la 1789, fiindcă purtau pantaloni lungi şi nu pantaloni scurţi bufanţi, cum purtau nobilii.

15. Ordin călugăresc purtând numele lui Augustin (Aurelius Augustinus, 354 – 430 e.n.), teolog, filosof şi scriitor roman, Părinte al Bisericii; canonizat de Biserica romano-catolică.

16. Giovanni di Medici, papă între 1513 – 1521.

17. Jan Huss (1369 – 1415), reformator religios ceh, excomunicat în 1410 şi ars pe rug în 1415.

18. Girolamo Savanarela (1452 – 1498), reformator şi călugăr dominican italian, excomunicat în 1497 şi ars pe rug în 1498.

19. Oraş în sud-vestul Germaniei, situat pe malul lacului cu acelaşi nume.

20. Oraş german din Renania unde a fost promulgat, în mai 1521 Edictul împăratului Carol V îndreptat împotriva lui Luther şi a doctrinei sale.

21. Adepţi ai unei secte, cu centrul în oraşul Munster, care preconiza botezul la vârsta adultă.

22. Jean Paul Friedrich Richter (1763 – 1825), scriitor german.

23. William Cowper (1731 – 1800), poet englez.

24. Voia lui Dumnezeu.

25. Insulă în sud-estul Mării Egee (vezi Biblia, Revelaţia, 1: 9).

26. Oraş în nordul Bavariei.

27. Lucas Carnach, sau Cranach cel Bătrân (1472 – 1553), pictor şi gravor german.

28. Anagrama numelui Fran9 ois Marie Arevet (1694 – 1778), celebru scriitor şi filosof ateist francez.

29. Gustav II Adolf Vasa, rege al Suediei între 1611 – 1632 şi mare conducător de oşti.

30. Cele şase state din nord-estul S.U.A.

31. Sir Oliwer Cromwell (1599 – 1658), om politic englez, conducătorul revoluţiei burgheze de la 1642 şi Lord Protector al Angliei.

32. Corabia cu care au ajuns primii emigranţi în Lumea Nouă, în 1620.

33. Organ juridic despotic depinzând de Camera Lorzilor; desfiinţat pentru abuzurile sale în 1641.

34. Londra, 1755 (N.a.).

35. James Watt (1736 – 1819), celebru inventator scoţian, constructorul maşinii cu aburi perfecţionate.

36. David Hume (1711 – 1776), filosof şi istoric britanic, unul dintre iniţiatorii agnosticismului.

37. Sir Walter Scott (1771 – 1832), celebru poet şi romancier romantic scoţian, creator al romanului istoric.

38. Robert Burns (1759 – 1796), celebru poet scoţian, unul dintre marii valorificatori ai folclorului.

39. Act privind inviolabilitatea persoanei, votat de Parlamentul britanic în 1679.

40. Covenantul Naţional, o convenţie a Bisericii Prezbiteriene din Scoţia îndreptata împotriva instituţiei episcopilor, datând din 1638.

41. Prin aşa-numita „glorioasă revoluţie” (1688) şi

prin celebrul „Bill of Rights” (1689) au fost puse bazele monarhiei parlamentare britanice.

42. Mary Stuart (1542 – 1587), regină a Scoţiei între 1542 şi 1567, decapitată din ordinul Elizabetei I.

43. Este vorba de familia Ducilor de Guise, înrudită cu familia regală franceză.

44. Numele, după canonizare, al lui Grigore VII, papă între 1073 şi 1085, cel care l-a umilit pe Henric IV la Canossa.

EROUL CA OM DE UTERE. JOHNSON, ROUSSEAU, BURNS

Eroii zei, profeţi, poeţi, preoţi sunt forme de eroism care îşi fac apariţia din cele mai îndepărtate timpuri; unele din aceste forme au încetat să mai fie posibile încă de atunci şi nu se mai pot manifesta în lumea noastră. Eroul ca Om de Litere, despre câte vom vorbi astăzi, este, din contra, în întregime produsul timpurilor noi; şi atâta vreme cât va dăinui minunata artă a scrierii sau a scrierii imediate pe care noi o numim tipar, ne putem aştepta să dăinuie şi el, ca una din formele eroismului pentru epocile viitoare. Omul de litere este din diferite puncte de vedere un fenomen cu totul aparte.

El este nou, repet; a apărut în lumea aceasta abia acum un secol. Până acum aproape o sută de ani nu s-a pomenit încă vreo întrupare a unui suflet mare trăind într-o izolare atât de anormală; străduindu-se să exprime inspiraţia din sinea lui prin intermediul cărţilor tipărite şi să-şi afle locul şi mijloacele de trai prin ceea ce lumea binevoieşte să-i dea pentru că face acest lucru. Multe s-au vândut şi cumpărat şi multe au fost să-şi stabilească singure preţul pe piaţă; dar înţelepciunea inspirată a unui suflet eroic n-a fost tratată

niciodată până atunci atât de făţiş. El, cu drepturile sale de autor şi cu spolierea acestor drepturi, în odăiţa lui mizeră, cu hainele roase; îndrumând, şi după moarte, naţiuni şi generaţii întregi care i-au dat sau nu pâinea cea de toate zilele cât timp era în viaţă, el – Omul de Litere – oferă un spectacol foarte ciudat! Puţine forme de eroism pot fi atât de neaşteptate.

Din păcate, eroul a fost nevoit de când lumea să se canonească în forme stranii: lumea nu a prea ştiut nicicând ce să facă cu el, atât de străin îi este chipul faţă de restul celor din jur! Ni se pare absurd ca oamenii, în admiraţia lor rudimentară, să-l considere pe Odin un înţelept şi un mare zeu şi să-l preamărească astfel; să-l considere pe Mahomed un înţelept şi un om inspirat de Dumnezeu şi să-i urmeze cu sfinţenie învăţătura timp de douăsprezece secole: dar ca un Johnson la fel de înţelept şi mare, un Burns sau un Rousseau1 să fie consideraţi drept nişte pierde-vară greu de descris, trăind pe pământ ca să-i înveselească pe trândavi şi să se aleagă cu câţiva gologani şi câteva aplauze din care să-şi ducă viaţa; poate că acest lucru, aşa cum am menţionat mai înainte, va părea cândva ca o fază şi mai absurdă a lucrurilor! între timp, întrucât spiritualul este întotdeauna cel care determină materialul, acest Erou Om de Litere trebuie considerat drept una dintre cele mai importante persoane din zilele noastre. El, oricum ar putea fi, este sufletul tuturor lucrurilor. Lumea va asculta şi va face ceea ce ne învaţă el. Comportarea lumii faţă de el este trăsătura cea mai semnificativă a poziţiei generale a lumii. Examinându-i bine viaţa, putem arunca o privire, în măsura în care ne stă în putinţă, putem privi adânc în viaţa acestor secole unice care i-au dat naştere, secole în care noi înşine trăim şi trudim.

Există oameni de litere sinceri şi oameni de litere nesinceri; aşa cum în oricine şi orice există ceva sincer şi

ceva fals. Dacă erou înseamnă sincer, atunci pot spune că Eroul ca Om de Litere îndeplineşte pentru noi o funcţie dintre cele mai onorabile, ba chiar cea mai înaltă; bine cunoscută cândva ca fiind cea mai înaltă. El îşi exprimă în felul său sufletul inspirat; în orice caz, tot ce poate face un om. Folosesc termenul inspirat deoarece ceea ce numim noi

„Originalitate", „sinceritate", „geniu", calitatea eroică pentru care nu avem niciun cuvânt adecvat, are tocmai acest sens. Eroul este cel care trăieşte în sfera interioară a lucrurilor, în miezul Adevărului, a Divinului şi a Eternului care există veşnic, nevăzute de cea mai mare parte dintre noi, sub vremelnic şi banal. Aici se află fiinţa lui; pe ele le exprimă, prin fapte sau vorbe, aşa cum poate, exprimându-se astfel pe el însuşi. Viaţa lui, aşa cum am mai spus, este parte din sufletul veşnic al Naturii însăşi: ca viaţa tuturor oamenilor, dar mulţi din cei slabi nu cunosc acest fapt şi îi sunt necredincioşi de cele mai multe ori; puţinii tari sunt puternici, eroici şi veşnici deoarece faptul nu le poate fi ascuns. Omul de litere, ca orice erou, este menit să proclame, după puterile sale, tocmai acest lucru, în esenţă, este vorba de aceeaşi funcţie pentru împlinirea căreia generaţiile vechi îl numeau Profet, Preot sau Divinitate; întru care orice fel de erou, ca să o facă prin vorbe sau fapte, este trimis pe lume. Filosoful german Fichte a ţinut acum vreo patruzeci de ani o serie extrem de remarcabilă de conferinţe asupra acestui subiect: Ueber das Wesen des Gekhrten, Despre Natura Omului de Litere. Fichte, conform filosofiei transcendentale, al cărei distins propagator era, declară, în primul rând, că toate lucrurile pe care le vedem sau cu care avem de-a face pe acest Pământ, noi înşine şi toţi cei din jurul nostru, sunt un fel de

veşmânt sau o aparenţă senzitivă; că sub toate acestea se ascunde, ca esenţă a lor, ceea ce el numeşte „Ideea divină a lumii”. Aceasta este realitatea care „se află la baza oricărei aparenţe”. O asemenea Idee divină nu poate fi recunoscută nicăieri în lume de către marea majoritate a oamenilor. Aceştia, spune Fichte, trăiesc pur şi simplu printre superficialităţi, elemente palpabile şi aparenţe ale lumii, nici măcar visând că sub ele se află ceva divin. Dar Omul de Litere este trimis printre noi tocmai pentru a putea discerne pentru sine însuşi şi pentru a ne înfăţişa această Idee divină: în fiecare generaţie nouă ea se va manifesta într-un limbaj nou; iar el se află acolo ca să o facă. Astfel sună teoria lui Fichte şi nu este nevoie să intrăm în controversă cu ea. Este maniera sa de a numi ceea ce mă străduiesc eu, fără prea mult succes şi cu alte cuvinte, să exprim; pentru care nu există deocamdată niciun nume: inexprima-THOMAS CARLYLE

bila semnificaţie divină, plină de splendoare, de mirare şi groază care zace în fiinţa oricărui om, a oricărui lucru, prezenţa lui Dumnezeu, creatorul tuturor oamenilor şi al tuturor lucrurilor. Mahomed propovăduia acest lucru în limba sa; Odin întru a lui. Este lucrul pentru care toate sufletele cugetătoare se află printre noi, ca să ni-l transmită, într-o limbă sau alta.

Fichte H numeşte deci pe Omul de litere profet sau, aşa cum îi place să spună, preot menit să dezvăluie permanent divinul oamenilor. Din epocă în epocă, oamenii de litere alcătuiesc o permanentă preoţie, învăţându-i pe toţi ceilalţi că un Dumnezeu este veşnic prezent în viaţa lor; că orice fel de „aparenţă” pe care o vedem în lumea aceasta nu este decât un veşmânt al „Ideii divine a lumii” pentru „ceea ce se află la baza aparenţei”, în adevăratul Om de litere se află deci întotdeauna ceva sfânt, indiferent dacă lumea recunoaşte acest fapt el este lumina lumii;

preotul lumii, călăuzind-o ca un stâlp de foc în întunecata ei rătăcire prin pustietăţile Timpului. Fichte distinge cu un deosebit zel adevăratul Om de litere, ceea ce numim noi aici Emul ca Om de Litere, de mulţimea celor care nu sunt eroi, ci falşi. Oricine nu trăieşte pe de-a-ntregul în această Idee divină sau trăieşte doar parţial în ea şi nu luptă pentru ea ca pentru singurul lucru bun, ca să trăiască complet în ea, să-i lăsam pe aceştia să vieţuiască unde poftesc, cu orice pompă şi în prosperitate dacă le face plăcere, dar aceştia nu sunt oameni de litere; un asemenea om, spune Fichte, este un „mâzgălitor de hârtie, Ştiimper". Sau cel mult, dacă aparţine domeniilor prozaice, poate fi un „cârpaci"; Fichte chiar îl numeşte undeva „non-entitate" şi nu are absolut niciun fel de milă pentru el, nicio dorinţă să-7 vadă trăind mai departe fericit printre noi! Aceasta este concepţia lui Fichte despre Omul de Litere, în fond, ea reprezintă exact ceea ce vrem noi să spunem aici.

Din acest punct de vedere, cred că în ultima sută de ani, cel mai important dintre toţi oamenii de litere este de departe conaţionalul lui Fichte, Goethe. Şi acestui om i-a fost hărăzită, într-un mod straniu, ceea ce am putea numi, o viaţă în Ideea divină a lumii; o viziune a divinului mister interior: şi, ciudat, lumea răsare iar din cărţile lui ca o imagine divină, ca lucrarea şi templul lui Dumnezeu.

CULTUL EROILOR

Iluminată în întregime nu de strălucirea de foc fioroasă şi impură, ca aceea a lui Mahomed, ci de o bKhdă lumină cerească; există într-adevăr o profeţie în aceste timpuri atât de neprofetice; după mintea mea, de departe cel mai mare lucru, deşi unul dintre cele mai liniştite care s-au ivit în vremurile acelea. Exemplul ales de noi, de Erou ca Om de Litere, ar fi acest Goethe. Şi ar fi pentru mine o idee foarte plăcută să vorbesc aici despre eroismul său.

Căci îl consider pe Goethe un adevărat erou; eroic în ceea ce a spus şi a făcut şi poate şi mai eroic prin ceea ce nu a spus şi nu a făcut; un spectacol nobil pentru mine: un mare erou de pe vremuri, vorbind şi tăcând ca un vechi erou, sub forma unui Om de Litere atât de modern, de bine educat şi de cultivat! Nu am mai avut parte de un asemenea spectacol; nu a existat niciun om în stare să-şi permită acest lucru în ultimii o sută cincizeci de ani.

Dar starea generală a cunoştinţelor despre Goethe se prezintă acum aşa încât ar fi mai rău, dacă nu inutil, să încercăm să vorbim despre el în aceste împrejurări. Vorbind despre el în măsura în care sunt acum în stare, Goethe ar rămâne problematic şi vag pentru cea mai mare parte dintre dumneavoastră; nu aţi putea păstra decât o impresie falsă. Suntem nevoiţi să-l ţinem ascuns pentru timpurile care vor veni. Johnson, Burns şi Rousseau, trei mari figuri dintr-o perioadă anterioară, dintr-o suită de împrejurări mult inferioare, ne vor sluji mai mult aici. Trei oameni din secolul al XVIII-lea. Condiţiile vieţii lor seamănă mai mult cu cele ale vieţii noastre din Anglia de astăzi decât cu acelea ale vieţii lui Goethe ni Germania. Vai, oamenii aceştia nu au biruit aşa cum a făcut-o el; au luptat vitejeşte şi au căzut în luptă. Ei nu au fost eroi aducători de lumină, ci doar eroi căutători ai ei. Au trăit în împrejurări dureroase; luptând împotriva a munţi întregi de piedici, fără să poată să se înfăţişeze cu o interpretare clară ori victorioasă a acelei” Idei divine”. Vă voi prezenta mai curând Mormintele a trei eroi literari. Iată motivele monumentale – foarte triste, dar măreţe şi pline de interes pentru noi – sub care zac îngropaţi trei uriaşi ai spiritului. Vom zăbovi o clipă lângă ele.

Se aud adesea nemulţumiri în zilele noastre în privinţa a ceea ce numim situaţia dezorganizată a societăţii: despre cât de rău îşi

Îndeplinesc funcţiile multe forţe ale societăţii cu rol oficial; despre cât de multe forţe mandatate cu putere sunt văzute lucrând într-un mod inutil, haotic; totul dezorganizat. Aşa cum ştim prea bine cu toţii, este o nemulţumire foarte îndreptăţită. Dar poate că, dacă privim cu atenţie la problema cărţilor şi a scriitorilor vom găsi aici, ca să zicem aşa, esenţa tuturor celorlalte dezorganizări; un fel de inimă de la care şi spre care circulă toate celelalte elemente confuze din lume! Ţinând seama de ceea ce fac scriitorii în lume şi de atitudinea lumii faţă de scriitori, aş spune că este lucrul cel mai anormal pe care îl prezintă lumea acum. Ar însemna să ne cufundăm într-o mare cu adâncuri mult prea insondabile dacă am încerca să analizăm acest aspect: dar trebuie să aruncăm o privire asupra lui de dragul subiectului nostru. Elementul cel mai rău din viaţa acestor trei eroi literari a fost faptul că şi-au desfăşurat activitatea şi şi-au găsit o poziţie într-un asemenea haos. Pe un drum bătut poţi călători în condiţii suportabile; dar e o trudă dureroasă şi mulţi trebuie să piară dacă vrei să deschizi un drum prin ceea ce nu poate fi străbătut!

Cucernicii noştri Părinţi, dându-şi bine seama ce importanţă are comunicarea dintre oameni, au fondat biserici şi au instituit înzestrări şi reguli, în lumea civilizată se află pretutindeni un amvon înconjurat de tot felul de dependinţe şi atenanse complexe şi demne, de unde un om înzestrat cu darul vorbirii se poate adresa semenilor săi, spre binele lor. Ei au simţit că acesta este cel mai important lucru; că fără el nu există nimic bun. Această operă a lor este justă şi puternică; splendidă pentru ochii noştri! Dar acum, odată cu arta scrisului şi cu cea a tiparului, s-a produs o totală schimbare în acest

domeniu. Nu este oare scriitorul un predicator propovăduind nu în cutare sau în cutare parohie ci în faţa tuturor oamenilor din toate timpurile şi din toate locurile? Desigur că lucrul de ultimă importanţă este ca el să-şi facă treaba bine, chiar dacă şi-o face rău; ca ochiul să nu relateze în mod fals ceea ce vede, căci atunci toţi ceilalţi se rătăcesc! Bun; felul în care poate el să-şi facă treaba, fie că o face bine sau rău, sau nu şi-o face deloc, este un aspect la care niciun om din lume nu şi-a dat osteneala să se gândească. Pentru un negustor oarecare ce încearcă să câştige ceva bani de pe urma cărţilor lui.

dacă are noroc, el prezintă o oarecare importanţa; dar niciuna pentru toţi ceilalţi. Nimeni nu se întreabă de unde a venit, încotro merge, pe ce căi a ajuns, cum ar putea fi ajutat să-şi continue drumul. El este un accident al societăţii. Rătăceşte ca un ismaelit sălbatic într-o lume pentru care el este lumina spirituală, fie că este o călăuză bună sau una care o duce pe o cale greşită!

Desigur, arta scrisului este cel mai miraculos lucru pe care l-a născocit omul. Runde? lui Odin au fost prima formă a operei unui erou; Cărţile, cuvinte scrise, sunt şi azi rune miraculoase în forma cea mai recentă! în Cărţi se aflâ sunetul întregului trecut; vocea inteligibilă şi sonoră a trecutului, atunci când trupul şi substanţa lui materială a pierit cu totul ca un vis. Hote şi armate puternice, porturi şi arsenaluri, cetăţi enorme cu turnuri înalte şi o mulţime de întărituri, toate acestea sunt lucruri preţioase şi măreţe: dar ce se alege din ele? Agamemnon3, numeroşii Agamemnoni şi Pericle4 cu Grecia lor; toţi s-au dus, lăsând în urmă câteva rămăşiţe în ruină, blocuri şi dărâmături triste şi mute: dar nu şi cărţile Greciei! Pentru oricine gândeşte, Grecia trăieşte încă în ele la modul foarte

concret; şi poate fi readusă la viaţă. Nicio Rună magică nu este mai stranie decât o Carte. Tot ceea ce a făcut, a gândit, a câştigat şi a fost omenirea se păstrează în chip magic în paginile cărţilor. Ele constituie proprietatea selectă a oamenilor.

Nu fac şi astăzi cărţile minuni, aşa cum spun legendele că făceau rune/e? Ele îi conving pe oameni. Chiar şi cel mai prost roman de bibliotecă populară pe care fetele neroade îl răsfoiesc şi-l citesc la nesfârşit, în cine ştie ce sat izolat, contribuie la contractarea unor căsătorii practice şi la întemeierea unor familii. Aşa a simţit „Celia”, aşa a făcut „Clifford” [5]: teorema neroadă a vieţii, imprimată în acele minţi tinere răsare într-o zi sub forma unei practici sănătoase. Gândiţi-vă acum dacă vreo rună din cea mai dezlănţuită imaginaţie a mitologului a făcut vreodată astfel de minuni pe Pământul acesta ferm aşa cum au făcut unele cărţi! Cine a înălţat Catedrala Sf. Paul? Priviţi până în miezul lucrului – divina Carte Evreiască a făcut-o, cuvântul în parte al omului Moise, un om scos în afara legii care-şi păştea turmele medianite[6] în pustietatea Muntelui Sinai! [7] Este cel mai straniu lucru.

dar nimic nu este mai adevărat. Odată cu arta scrisului, pentru care tiparul nu este decât un corolar inevitabil şi nesemnificativ, a început adevărata domnie a miracolelor pentru omenire. Ea a legat în timp şi spaţiu prin minunate noi asocieri şi o permanentă coerenţă, trecutul şi îndepărtatul cu prezentul; toate timpurile şi locurile cu veritabilele noastre aici şi acum. Toate lucrurile s-au schimbat pentru oameni; toate domeniile activităţilor importante ale oamenilor: educaţie, religie, guvernare şi celelalte.

Să examinăm învăţământul, de exemplu.

Universităţile sunt un produs important şi respectabil al epocilor moderne. Şi temelia existenţei lor s-a modificat prin existenţa cărţilor. Universităţile au apărut atunci când nu puteai încă să-ţi procuri nicio carte; pe vremea când în schimbul unei singure cărţi trebuia să dai o moşie. Faptul că, în împrejurările acelea, când un om avea ceva de comunicat, trebuia s-o facă adunând în jurul său pe cei dornici de învăţătură, să fie faţă-n faţă cu ei, era o necesitate pentru el. Dacă voiai să afli ce ştie Abélard8, trebuia să te duci să-l asculţi pe Abélard. Mii, până la treizeci de mii de oameni s-au dus să-l asculte pe Abélard vorbind despre teologia sa metafizică. Şi atunci, orice alt profesor care avea ceva de transmis avea mari posibilităţi în faţa: atâtea mii din cei doritori să înveţe erau deja adunaţi acolo; dintre toate locurile, acesta era cel mai bun pentru el. Pentru oricare al treilea profesor era chiar mai bun; şi devenea din ce în ce mai bun cu cât veneau mai mulţi profesori acolo. Mai trebuia doar ca regele să observe acest fenomen nou; să combine sau să adune diferite şcoli în una singură; să-i dea clădiri, privilegii, încurajări şi să o numească Universitas sau Şcoala tuturor ştiinţelor: aşa a apărut Universitatea din Paris, cu trăsăturile sale esenţiale; modelul tuturor Universităţilor apărute ulterior; care până în zilele noastre, după deja şase secole, au continuat să fie întemeiate. După părerea mea, aceasta a fost originea Universităţilor.

Este clar, totuşi, că odată cu această împrejurare banală, cu facilitatea de a obţine cărţi, starea lucrurilor s-a schimbat în întregime. După inventarea tiparului, acesta a metamorfozat toate Universităţile sau le-a înlocuit! Profesorul nu mai avea nevoie să adune personal

oameni în jurul lui ca să te poată spune ce ştie:

trebuia doar să-şi tipărească toate cunoştinţele într-o carte şi orice doritor de învăţătură, de oriunde ar fi fost, putea, pentru nimica toată, avea câte un exemplar, ca să stea la gura sobei şi să înveţe mult mai eficient! Fără îndoială că vorbirea posedă o virtute cu totul aparte; chiar şi scriitorii pot încă, în anumite împrejurări, să considere că este convenabil să vorbeşti, drept dovadă auditoriul de faţă! Am putea spune că există şi trebuie veşnic să existe, atâtavreme cât omul va avea o limbă, un domeniu distinct pentru vorbire, ca şi pentru scriere şi pentru tipar. Acest lucru trebuie să existe în privinţa a orice; şi în privinţa Universităţilor, printre altele. Dar Urnitele dintre cele două nu au fost încă nicăieri scoase în evidenţă şi stabilite clar; cu atât mai puţin puse în practică: Universitatea care va prelua în întregime acest fapt mare şi modern, existenţa cărţilor tipărite, clădind totul pe nişte baze adecvate secolului al XIX-lea, încă nu şi-a făcut apariţia. Dacă ne gândim la acest lucru, tot ceea ce o Universitate sau cea mai înaltă scoală poate face pentru noi este şi acum ceea ce prima şcoală a început să facă, să ne înveţe să citim, învăţăm să citim în diferite limbi, citim cărţi din diferite ştiinţe; învăţăm alfabetul şi literele din tot felul de cărţi. Dar locul unde ne ducem să căpătăm cunoştinţe, fie chiar cunoştinţe teoretice, sunt înseşi cărţile! Depinde de ceea ce citim, după ce tot felul de profesori şi-au dat silinţa pentru noi. Adevărata Universitate a zilelor noastre este o bibliotecă.

Dar şi pentru Biserică, aşa cum menţionam mai înainte, s-a schimbat totul, odată cu apariţia cărţilor, atât în privinţa predicii cât şi a activităţii ei. Biserica înseamnă uniunea recunoscută şi activă a preoţilor şi profeţilor noştri, a celor care călăuzesc sufletele oamenilor prin învăţătură înţeleaptă. Atâta vreme cât n-a existat scriere, chiar şi atunci când nu existau facilităţi de scriere sau

tiparul, predica vorbită era unica metodă naturală de a realiza comunicarea. Dar acum avem cărţile! Nu este cel care poate scrie o carte adevărată ca să convingă Anglia, Episcopul şi Arhiepiscopul, Primatul Angliei şi al întregii Anglii? 9 Am declarat, nu o dată, că toţi cei care scriu ziare, pamflete, poezii şi cărţi, aceştia sunt, de fapt, efectiva Biserică activă a unei ţări moderne. Dar nu numai predicile noastre, ci şi cultul

nostru, nu este şi el propovăduit prin intermediul cărţilor tipărite? Nobilul sentiment pe care un suflet plin de har l-a înveşmântat pentru noi în cuvinte melodioase care ne aduc muzica divină în inimi, nu este acest lucru în mod esenţial, dacă îl înţelegem, de natura unui cult? în toate ţările există mulţi oameni care, în vremurile acestea confuze, nu au alt mijloc de a-şi practica cultul. Nu ne arată oare un fel de efluvii ale Izvorului tuturor Frumuseţilor cel care, într-un mod oarecare, ne face să înţelegem mai bine decât ştiam înainte că un crin sălbatic este superb; ca şi scrisul de mână făcut vizibil acolo de marele Creator al Universului? El a cântat pentru noi, ne-a făcut să cântăm împreună cu el un verset dintr-un Psalm sfânt. Acesta este esenţialul: nobilele fapte, sentimentele, cutezanţele şi suferinţele unui semen care cântă sau ne vorbeşte! El ne atinge cu adevărat inimile ca şi cum ar face-o cu un cărbune aprins din altar. Poate că nu există un cult mai autentic.

Literatura, atâta timp cât este literatură, este un „apocalips al naturii”, un dezvăluitor al „secretului ştiut”. Ar putea foarte bine să fie numită, în stilul lui Fichte, o „continuă revelaţie” a divinului în terestru şi comun. Acolo divinul dăinuie cu adevărat veşnic, este scos la lumină când într-o limbă, când în alta, în diferite grade de

claritate. Toţi cântăreţii şi vorbitorii care au într-adevăr har fac acest lucru, conştient sau inconştient. Indignarea, ca o furtună plină de neguri a unui Byron10, atât de vehementă şi perversă, conţine câte ceva din toate acestea; chiar şi batjocura seacă a unui sceptic francez, batjocura lui la adresa minciunii ca dragoste faţă de adevăr şi cult al adevărului. Cu atât mai mult armonia de sfere cereşti a unui Shakespeare, a unui Goethe şi muzica de catedrală a unui Milton!" Nu sunt lipsite de importanţă nici acele umile şi curate cântece de ciocârlie ale unui Burns, ciocârlie cerească care se înalţă de la brazda umilă până în profunzimile albastre de deasupra capetelor noastre şi ne cântă de acolo atât de curat! Căci orice cântec adevărat are ceva din natura cultului; aşa cum se poate spune şi despre orice adevărată activitate, pentru care un astfel de cântec nu este decât o amintire şi o reprezentare melodioasă potrivită. Fragmente de adevărată „Liturghie Bisericească" şi de „Culegere de Homilii" 12 ascunse

În mod straniu de ochii celor de rând pot fi găsite plutind în acel uriaş ocean de spumă al vorbirii tipărite pe care îl numim cu atâta uşurinţă Literatură! Cărţile sunt şi Biserica noastră.

Să ne întoarcem acum la guvernarea oamenilor. Witenagemote13, vechiul Parlament, era ceva deosebit. Aici se discutau problemele naţiunii şi se luau hotărâri în privinţa lor; ce trebuia să facem ca naţiune. Dar astăzi, dezbaterea parlamentară nu s-a extins, deşi numele de Parlament continuă să fie folosit, pretutindeni şi în toate timpurile, într-un mod mult mai cuprinzător, desfăşurându-se cu totul în afara Parlamentului? Burke14 spunea că există trei puteri în Parlament, dar că, în loja rezervată

reporterilor, se află o a patra putere mult mai importantă decât toate celelalte. Nu este o figură de stil sau o vorbă de spirit; este un fapt real, foarte important pentru noi în aceste vremuri. Literatura este şi Parlamentul nostru. Tiparul, care este urmarea firească a scrisului, aşa cum am spus-o în mai multe rânduri, este echivalent cu democraţia: odată cu inventarea scrierii, democraţia este inevitabilă. Scrierea a adus după sine tiparul; a adus tiparul universal şi improvizat de fiecare zi, aşa cum îl vedem astăzi. Oricine poate vorbi acum, adresându-se întregii naţiuni, devine o putere, un domeniu al guvernării, cu greutate inalienabilă în facerea legilor şi în toate actele autorităţii. Nu contează ce rang deţine, ce venituri are sau ce etichetă; ceea ce i se cere este să ştie o limbă în care să se facă ascultat de alţii; altceva nu i se cere. Naţiunea este guvernată de oricine are o limbă; practic, acolo se află democraţia. Adăugaţi doar că orice putere care există ajunge cu timpul să se organizeze; lucrind în taină sub fese, neguri şi în pofida piedicilor, ea nu-şi va găsi odihnă până când nu va ajunge să acţioneze liberă, neîmpiedicată de nimic, în văzul tuturor. Democraţia virtual existentă se va strădui să aibă o existenţă palpabilă.

Nu suntem oare împinşi din toate părţile către concluzia că, din toate lucrurile pe care le poate realiza omul pe pământ, lucrurile pe care le numim cărţi sunt de departe cele mai importante, mai minunate şi mai valoroase? Acele biete bucăţele de hârtie cu cerneală neagră pe ele; de la ziarul zilnic la sfânta Carte evreiască, ce n-au făcut şi nu fac ele! Căci, într-adevăr, oricare ar fi forma exterioară a acestui

lucru (aşa cum am spus, bucăţi de hârtie şi cerneală neagră), nu este cel mai înalt act al capacităţii omului cel care dă realmente naştere unei cărţi? Acest act este

gândul omului; adevărata virtute făcătoare de minuni, prin care omul făureşte tot felul de lucruri. Tot ceea ce face şi aduce el pe lume constituie veşmântul unui gând. Cetatea Londrei cu toate casele, palatele, maşinile cu aburi, catedralele, cu traficul şi învălmăşeala ei uriaşă, nu este decât un gând, milioane de gânduri adunate într-unul singur; Spiritul nemăsurat al unui Gând întrupat în cărămidă, fier, praf, palate, parlamente, trăsuri de piaţă, docuri şi toate celelalte! Nicio cărămidă nu a fost făcută de vreun om dacă nu s-a gândit înainte să o facă. Lucrul pe care îl numim noi „bucăţi de hârtie cu dâre de cerneală pe ele” este cea mai pură întrupare a unui gând pe care îl poate avea un om. Aşa încât nu este deloc de mirare că este cel mai activ şi mai nobil din toate.

Toate acestea, adică importanţa şi supremaţia Omului de Litere în societatea modernă şi felul în care presa a înlocuit într-o măsură atât de mare amvonul; Senatul, aşa numitul Senate Academicus şi altele au fost acceptate de multă vreme; şi recunoscute destul de des în ultimul timp cu un fel de triumf şi uimire sentimentale. Am impresia că sentimentalul va trebui să-i cedeze locul practicului. Dacă Oamenii de Litere au o influenţă atât de mare, având pentru noi o importanţă crescândă, de la epocă la epocă, ba chiar pe zi ce trece, cred atunci că putem trage concluzia că Oamenii de Litere nu vor rătăci veşnic printre noi ca nişte ismaeliţi haotici şi nerecunoscuţi de nimeni! Orice lucru, aşa cum spuneam mai sus, care are virtual o putere ascunsă, se va debarasa de învelişurile şi legăturile lui şi se va înfăţişa într-o zi ca putere palpabilă, coerentă şi universal vizibilă. Faptul ca un om să poarte veşmintele şi să profite de pe urma unei munci făcute de cu totul altcineva nu aduce niciun folos; nu numai că nu este drept, dar este greşit. Şi, totuşi, din păcate, ce trudă de durată ca să-l faci să fie drept!

Este destul de sigur faptul că ceea ce numim noi organizaţie sau breaslă literara este încă departe de a fi constituit lucrul care este împiedicat de tot felul de complexităţi. Dacă m-aţi întreba care este cea mai bună organizaţie pentru Oamenii de Litere în societatea

modernă, aranjamentul care să ducă la progres şi ordine, bazat în modul cel mai corespunzător pe faptele reale ale poziţiei lor şi ale poziţiei lumii, v-aş răspunde că problema aceasta mă depăşeşte! Dar nu numai pe mine, ci şi capacitatea multor oameni care studiază cu seriozitate problema şi care le va aduce măcar o soluţie provizorie. Nimeni dintre noi nu poate spune care ar fi cel mai bun aranjament. Dar dacă mă veţi întreba care este varianta cea mai rea, vă răspund: cea pe care o avem acum, când haosul este arbitru; aceasta este cea mai rea. Până la cea mai bună sau până la una bună este nică drum lung.

Nu trebuie să uit să fac o remarcă referitoare la acele daruri băneşti, venite din partea regelui sau a Parlamentului care nu sunt nici pe departe cel mai necesar lucru. Dându-le Oamenilor noştri de Litere stipendii, donaţii şi orice alte ajutoare în bani înseamnă să se facă puţin întru sprijinirea activităţii lor. La urma urmei, am obosit să tot auzim de omnipotenţa banilor. Voi spune mai curând că, pentru un om curat, a fi sărac nu înseamnă ceva rău; că trebuie să existe Oameni de Litere săraci ca să demonstreze dacă sunt sinceri sau nu! Au fost instituite Ordine ale cerşetorilor, organizaţii de oameni buni osândiţi să cerşească în cadrul Bisericii Creştine; o evoluţie deosebit de firească şi chiar necesară a spiritului creştinătăţii. Creştinismul a fost el însuşi fondat pe ideile de Sărăcie, Durere, Protest şi Crucificare, pe toate felurile de Mizerie şi înjosire lumească. Putem spune că cel care

nu a cunoscut aceste lucruri şi nu a învăţat de la ele lecţii de nepreţuit a pierdut o bună ocazie de a fi şcolit. Să cerşeşti şi să mergi desculţ, într-o manta de lână aspră, legată cu o frânghie, nu era ceva frumos şi nici ceva onorabil până când nobleţea celor care procedau astfel nu a făcut din aceasta un fapt cinstit de către unii!

Cerşitul nu mai este un obicei în zilele noastre: dar în rest, cine va spune că un Johnson nu este poate mai valoros pentru că e sărac? Era necesar pentru el să ştie cu orice preţ că profitul exterior, că succesul de orice fel nu este ţelul urmărit de el. Mândria, vanitatea, egoismul răutăcios, erau nutrite şi în inima sa, ca în inima oricui; dar trebuiau mai presus de orice să fie izgonite de acolo, să fie, cu preţul oricărei dureri, smulse din ea şi aruncate ca un lucru lipsit

THOMAS CARLYLE

de valoare. Byron, născut bogat şi nobil a izbutit să facă mai puţin decât sărmanul şi plebeul Burns. Dar cine ştie dacă în aceeaşi „cea mai bună organizaţie”, încă atât de îndepărtată, sărăcia n-ar putea constitui un element important? Ce-ar fi dacă Oamenii noştri de Litere, oameni cu statut de eroi spirituali, ar institui şi atunci, aşa cum fac şi acum, un fel de „ordin monastic involuntar”? Ei vor rămâne legaţi încă de aceeaşi sărăcie dizgraţioasă, până când vor fi învăţat cum să se împace cu ea!

Este adevărat că banii pot face multe, dar nu totul. Trebuie să le cunoaştem domeniul şi să-l limităm; ba chiar să-l respingem cu dispreţ atunci când încearcă să se extindă. Pe lângă acestea, dacă ar fi stabilite toate ajutoarele băneşti, timpul potrivit acordării lor şi cei care să le acorde, cum va putea fi recunoscut un Burns care să le merite? Va trebui să treacă prin ordalie15 şi să-şi aducă singur dovezile. Să treacă prin această ordalie; prin acest clocot sălbatic numit viaţă literară; şi aceasta este un fel

de ordalie! Există un adevăr clar în ideea că o luptă pornită de clasele de jos ale societăţii, ţintind la zonele superioare şi la recompensele societăţii, trebuie dusă permanent. Acolo se nasc oamenii puternici care ar trebui să se ridice din alte medii. Lupta pe mai multe planuri, inextricabil de complexă şi universală a acestora, constituie şi trebuie să constituie, atât pentru Oamenii de Litere cât şi pentru alte feluri de oameni, ceea ce se numeşte progresul societăţii. Cum să coordonăm lupta? Aceasta este problema. Să o lăsăm aşa cum este, la voia întâmplării oarbe; un vârtej de atomi rătăcitori, izbindu-se unii de alţii; unul dintr-o mie fiind salvat, restul de nouă sute nouăzeci şi nouă pierzându-se pe drum; regescul vostru Johnson tânjind inactiv prin mansarde sau înhămat la jugul tipografului Cave; Burns al vostru murind cu inima zdrobită ca evaluator al volumului butoaielor de whisky; iar Rousseau ajuns într-o stare de exasperare dementă, aprinzând focul Revoluţiilor franceze cu paradoxurile sale: aceasta, aşa cum spuneam, este cea mai proastă coordonare. Cea mai bună este din păcate departe de noi!

Şi, totuşi, nu există nicio îndoială că se va ajunge la ea, pentru că o văd înainund spre noi, ascunsă încă în negura veacurilor. Este

aceasta o prorocire în legătură cu care putem să ne asumăm riscul. Căci imediat ce oamenii ajung să înţeleagă importanţa unui lucru încep fără întârziere să-l ordoneze, să-i netezească calea şi să-l promoveze; şi n-au odihnă până nu reuşesc să facă aceasta, chiar dacă doar parţial. Sunt convins că, din toate preoţiile, din toate aristocraţiile şi din toate clasele guvernante existente acum în lume, nicio clasă nu se poate compara ca importanţă cu preoţia autorilor de cărţi. Acesta este un fapt pe care nu-l poţi

sesiza din goană şi pe baza căruia să poţi trage concluzii. „Literatura va avea grijă de ea însăşi”, a replicat Pitt16 atunci când i s-a solicitat un ajutor pentru Burns. „Da”, a completat Southey17, „va avea grijă de ea însăşi; dar şi de dumneata, dacă nu o iei în seamă!”

Nu rezultatul, pentru Oamenii de Litere luaţi individual, este cel mai important. Ei nu sunt decât indivizi, fărâme minuscule ale unui mare organism; pot continua să lupte, să trăiască sau să moară, după cum s-au obişnuit. Dar prezintă un interes profund pentru întreaga societate faptul de a înălţa lumina pe culmi, ca să-i fie far, sau de a o călca în picioare şi a o risipi în patru vânturi (nu fără zguduiri) ca până acum! Lumina este singurul lucru necesar lumii. Puneţi înţelepciunea în fruntea lumii şi ea va ieşi victorioasă din bătălie şi va fi cea mai bună lume din câte poate omul să facă. Această anomalie a unei clase dezorganizate a literaţilor este însăşi cauza tuturor celorlalte anomalii, fiind în acelaşi timp rezultatul şi cauza lor; un aranjament bun în acest context ar fi ca un punctum saliens” al unei noi vitalităţi şi al ordonării juste a tuturor lucrurilor, în câteva ţări europene, în Franţa şi în Prusia, putem deja observa unele începuturi de rânduială ale clasei literaţilor, ceea ce arată că există posibilitatea de a se realiza treptat acest lucru. Personal, cred că aceasta este cu putinţă, că va trebui să fie posibil.

Faptul cel mai interesant pe care l-am auzit despre chinezi este de departe ceva ce noi nu putem înţelege cu claritate, dar care stârneşte o nesfârşită curiozitate, chiar dacă e nebulos: anume că încearcă să facă guvernanţi din Oamenii de Litere! Ar fi hazardat să spunem că înţelegem cum s-a făcut acest lucru sau cu cât succes a fost realizat. Toate lucrurile de acest fel trebuie să fie total lipsite

de reuşită; totuşi, un succes cât de mic este preţios!

Se pare că există în întreaga China o activitate generală, mai mult sau mai puţin activă, în vederea descoperii oamenilor de talent care apar în rândurile tinerei generaţii. Acolo există şcoli pentru toate categoriile. Un stil de educaţie straniu, dar, totuşi, educaţie. Tinerii care se disting în stadiile inferioare ale şcolii sunt promovaţi în cele superioare şi în locuri mai potrivite, ca să poată să se distingă şi mai mult, tot mai mult. Se pare că din rândurile lor sunt selectate persoanele oficiale şi sunt aleşi cei care urmează să fie guvernanţi. Aceştia sunt primii puşi la încercare, indiferent dacă se dovedesc a fi în stare să guverneze sau nu. Şi, desigur, cu cele mai mari speranţe: căci ei sunt cei care au demonstrat deja că sunt inteligenţi. Puneţi-i la încercare: până acum nici n-au guvernat, nici n-au administrat; poate nici nu sunt în stare; dar nu există nicio îndoială că posedă o anumită înţelegere, altfel niciun om nu poate face nimic! înţelegerea nici nu este o unealtă, aşa cum am fi înclinaţi să credem; „ea este o mână care poate mânui orice unealtă". Puneţi-i la încercare pe aceşti oameni. Dintre toţi, ei sunt cei mai demni de a fi puşi la încercare. Desigur, după câte ştiu eu, nu există alt fel de guvernământ, aparat sau aranjament social atât de promiţător pentru curiozitatea noastră ştiinţifică. Să-i înalţe pe oamenii inteligenţi în vârful piramidei: acesta este ţelul oricărei Constituţii, al oricărei revoluţii, dacă acestea au totuşi un ţel. Căci omul inteligent, aşa cum am afirmat şi cum cred dintotdeauna, este totodată omul cu inimă nobilă, adevăratul om, drept, uman şi cutezător. Puneţi-l guvernator şi aţi obţinut totul. Dacă nu reuşiţi să-l atrageţi, deşi aveţi puzderii de constituţii şi câte un Parlament în fiecare sat, n-aţi dobândit încă nimic!

Ce-i drept, lucrurile acestea par destul de ciudate; nu fac parte din cele asupra cărora suntem obişnuiţi să facem speculaţii. Dar am nimerit în vremuri ciudate. Sunt lucruri

asupra cărora este necesar să facem speculaţii, ca să le facem să fie practice, ca să fie într-un fel puse în practică. De pretutindeni ne vin veşti destul de clare cum că s-a sfârşit cu vechiul Imperiu al Rutinei; că a spune că un lucru durează de multă vreme nu înseamnă că acesta trebuie să continue să existe. Lucrurile trecute au decăzut, au devenit incompetente; o

mare parte a omenirii nu mai este deloc în stare să trăiască după vechea ordine. Cuid milioane de oameni nu mai pot să-şi câştige existenţa în ciuda tuturor eforturilor şi când „un om din trei duce lipsă chiar şi de cartofi de calitatea a treia timp de treizeci şi şase de săptămâni pe an”, lucrurile trecute trebuie neapărat să fie gata să se schimbe! Dar ajunge cu organizarea Oamenilor de Litere.

Din păcate, râul care-i apăsa cel mai mult pe aceşti eroi literari ai noştri nu era lipsa de organizare a Oamenilor de Litere, ci unul mult mai profund, din care, ca dintr-un izvor, a ţâşnit răul acesta şi multe alte rele pentru literaţi şi pentru toţi oamenii. Faptul că eroul nostru a fost nevoit să meargă singur pe cărări nebătătorite şi printr-un haos anorganic, să-şi lase viaţa şi puterile acolo, drept contribuţie parţială la deschiderea unui drum prin acest haos: cu acest lucru, dacă puterile sale n-ar fi fost atât de pervertite şi paralizate, s-ar fi putut acomoda, l-ar fi putut considera ca fiind ceva obişnuit pentru soarta eroilor. Nenorocirea lui fatală era paralizia spirituală a epocii în care îşi trăia viaţa; din care cauză şi viaţa lui, orice-ar fi făcut, era pe jumătate paralizată! Secolul al XVIII-lea a fost un secol sceptic; în acest biet cuvânt există o întreagă Cutie a Pandorei 19 de nenorociri. Scepticism nu înseamnă doar îndoială intelectuală, ci şi îndoială morală; tot felul de infidelităţi, nesincerităţi şi paralizii spirituale. Poate că în

cele câteva secole de la începutul lumii, o viaţă eroică era mai dificilă pentru om. Nu era o epocă a credinţei, ci una a eroilor! însăşi posibilitatea de a fi erou fusese, ca să zicem aşa, oficial respinsă de minţile tuturor oamenilor. Eroismul dispăruse pe vecie; trivialitatea, formalismul şi banalitatea îi luaseră pe vecie locul. „Epoca minunilor” trecuse sau poate că nici nu existase; dar nu se mai putea întoarce. O lume stearpă; în care uimirea, măreţia şi divinitatea nu-şi mai aveau locul; într-un cuvuit, o lume fără Dumnezeu!

Cât de meschine şi total lipsite de însemnătate sunt căile gândirii în epoca aceasta, în comparaţie nu cu creştinii Shakespeare sau Milton, ci cu vechii Skalzi păgâni şi cu orice fel de credincioşi! Arborele viu Igdrasil, cu freamătul melodios şi profetic al ramurilor lui care acoperă toată lumea, cu rădăcini la fel de adânci ca şi Hela, a pierit

În vuietul maşinii universale. „Arbore” şi „maşină”: puneţi în contrast aceste două lucruri, în ceea ce mă priveşte, declar că lumea nu este o maşină! Nu cred că funcţionează pe bază de „motive” legate de roţi şi pinioane, pe interese meschine, pe frâne şi balansiere; cred că există în ea ceva mai mult dincolo de huruitul războaielor de ţesut şi de larma majorităţilor parlamentare; şi, în general, că nu este deloc o maşină! Vechii păgâni scandinavi aveau o noţiune mai apropiată de adevăr despre Lumea lui Dumnezeu decât aceşti bieţi sceptici, cu tot cu maşina lor. Vechii păgâni scandinavi erau oameni sinceri. Dar pentru aceşti sărmani sceptici nu exista nici sinceritate, nici adevăr. Jumătăţile de adevăr şi zvonurile erau luate drept adevăr. Adevărul însenina pentru majoritatea oamenilor ceva plauzibil; ceva care putea fi măsurat după numărul de voturi obţinute. Pierduseră orice noţiune despre posibilitatea sincerităţii

sau asupra a ce înseamnă sinceritate. Câte elemente plauzibile nu întreabă, cu o mirare neprefăcută şi cu aer de virtute jignită: Cum? Eu nu sunt sincer? Sunt convins că paralizia spirituală nu a lăsat în urmă decât o viaţă mecanică, ceea ce constituia caracteristica acelui secol. Pentru omul de rând, doar dacă nu se afla, în mod fericit, mai jos în timp faţă de secolul său, şi nu aparţinea unuia anterior, era imposibil să fie un credincios sau un erou; zăcea înmormântat acolo, inconştient, copleşit de aceste influenţe nefaste. Pentru oamenii cei mai puternici era posibilă eliberarea pe jumătate, doar după o luptă perpetuă şi o confuzie de nedescris. Aceasta ar fi condus oarecum, într-o manieră vrăjită şi deosebit de tragică, la o viaţă-în-moarte, aceşti oameni fiind doar jumătăţi de erou!

Toate acestea le înglobăm sub numele de scepticism; simptom principal, origine primordială a tuturor acestor lucruri, în ce le priveşte, ar fi atâtea de spus! Ar fi necesare multe conferinţe, nu doar un scurt fragment de cuvântare, ca să declarăm ceea ce simţim în legătură cu acel secol al XVIII-lea şi cu modalităţile specifice lui. Întrucât, într-adevăr, tocmai acest lucru şi cele asemenea lor sunt maladia întunecată şi duşmanul de moarte împotriva cărora se află toată învăţătura şi toate tratatele de la începutul vieţii omului pe pământ, lupta credinţei împotriva necredinţei nu are sfârşit! Şi nici

nu dorim să vorbim doar ca să acuzăm. Trebuie să considerăm, inevitabil, scepticismul din secolul acela ca o decădere a vechilor căi ale credinţei, ca pregătirea mult anticipată a unor căi mai bune şi mai cuprinzătoare. Nu-i vom învinui pe oameni pentru aceasta; dar le deplângem soarta grea. Vom înţelege că distrugerea vechilor forme nu înseamnă distrugerea substanţei veşnice; că scepticismul,

aşa dureros şi demn de ură cum îl vedem noi, nu este un sfârşit, ci un început.

Vorbind recent, fără idei preconcepute, despre teoria lui Bentham20 asupra omului şi a vieţii sale, am ajuns să afirm că este o teorie mai lipsită de substanţă decât cea a lui Mahomed. Sunt înclinat să cred în continuare, din moment ce tot am spus-o, că aceasta este exact părerea mea. Aceasta nu înseamnă că vrem să-l jignim pe omul Jeremy Bentham sau pe cei care îl respectă şi cred în el. Chiar Bentham şi crezul său mi se par, comparativ, demne de laudă. El reprezintă fiinţa decisă pe care toată lumea avea tendinţa să o imite într-un mod laş sau doar pe jumătate laş. Să vină criza: ori vom muri, ori ne vom vindeca. Consider acest utilitarism grosolan, bazat pe maşina cu aburi, drept o abordare a noii credinţe. El însemna doborârea ipocriziei; un fel de a-şi spune sieşi: „Ei, bine, înseamnă că lumea aceasta este o maşină de fier moartă, ai cărei zei sunt Gravitaţia şi Foamea egoistă; să vedem ce se poate face din ea, cu frâne şi balansiere şi reglând cum trebuie dinţii şi pinioanele!” Benthanismul are ceva integru şi viril în angajarea sa fără teamă de partea a ceea ce consideră a fi adevărat, îl puteţi numi eroic, deşi este un eroism cu ochii scoşi! El este punctul culminant şi ultimatul curajos adresat elementelor de la baza stării nehotărâte care invadase întreaga existenţă a omului în cel de-al XVIII-lea secol. Mie mi se pare că toţi cei care tăgăduiesc Dumnezeirea şi toţi cei care se roagă doar din vârful buzelor sunt, volens-nolens, adepţi ai benthanismului; dacă au curaj şi sunt cinstiţi. Benthanismul este un eroism orb: Specia umană, ca un Samson orb înjugat la moara filistenilor, se agaţă convulsiv de stâlpii morii; preface totul în ruine, dar totodată se şi eliberează. N-am intenţionat să spun nimic rău despre Bentham, dar susţin acest lucru şi aş dori ca toţi oamenii

să şi-l însuşească şi să-l ştie.

ca cel care nu vede în Univers nimic altceva decât mecanism trece în cel mai jalnic mod pe lângă taina întregului Univers. Că orice fel de divinitate trebuie să piară din concepţia oamenilor despre Univers mi se pare a fi cea mai grosolană greşeală – nu vreau să nedreptăţesc păgârusmul numind-o greşeală păgână – în care pot cădea oamenii. Nu este adevărat; este în totalitate fals. Un om care crede acest lucru va gândi rău despre toate lucrurile din lume; acest păcat aparte, pe care l-am putea numi cea mai lamentabilă amăgire, inclusiv vrăjitoria, va vicia toate celelalte concluzii pe care le-ar trage. Cel puţin vrăjitoria i se închină unui Diavol viu: dar aceştia se prosternează în faţa unui Diavol de fier mort. Nici Dumnezeu, nici măcar Diavol! Tot ce este nobil, divin şi inspirat dispare astfel din viaţă. Rămâne pretutindeni un capul-mortuuirr1 demn de dispreţ; doar învelişul mecanic; orice urmă de suflet şi-a luat zborul. Cum poate un om să acţioneze în mod eroic? „Doctrina motivelor” îl va învăţa că sub masca mai mult sau mai puţin subţire nu se află altceva decât o patimă nenorocită pentru plăcere şi teamă de durere; foamea aceea de admiraţie, de bani şi de orice este comestibil este faptul final al vieţii omului. Pe scurt, ateismul care se pedepseşte pe el însuşi într-un mod groaznic. Cred că omul devine paralitic din punct de vedere spiritual; acest Univers divin se transformă într-o maşină cu aburi – mecanică şi moartă, funcţionând doar pe bază de motive, frâne, balansiere şi mai ştiu eu ce –, în care, ca în pântecele blestemat al Taurului vreunui Phalaris22, sărmanul Phalaris trage să moară ca un mizerabil!

Definesc credinţa ca fiind actul sănătos al minţii unui om. A ajunge la credinţă este un proces misterios şi de

nedescris; aşa cum sunt toate acele acte vitale. Mintea ne-a fost dată nu ca să facem speculaţii şi să argumentăm, ci ca să vedem în ceva, să dobândim prin ea o credinţă limpede şi să putem înţelege, pentru ca să trecem apoi la acţiune. Este adevărat că îndoiala nu este ea însăşi o crimă. Desigur că nu ne putem repezi să înşfăcăm primul lucru care ne iese în cale ca să credem pe loc în el! în orice minte raţională există tot felul de îndoieli, preocupări, skeyis, cum i se spune, în legătură cu tot felul de obiecte. Este activitatea mistică a minţii asupra

obiectului aflat pe cale să fie cunoscut şi în care să se creadă. Credinţa rezultă din toate acestea şi iese la iveală aşa cum răsare copacul din rădăcinile lui ascunse. Dar dacă îi cerem acum unui om să păstreze tăcere asupra îndoielilor sale chiar şi în privinţa lucrurilor banale, dacă-i cerem să nu scoată o vorbă despre ele, până când nu devin, într-o măsură sau alta, afirmaţii sau negări; cu atât mai mult îi va fi absolut imposibil să vorbească despre lucrurile cele mai elevate! Ca un om să facă paradă de îndoielile sale şi să ajungă să-şi imagineze dezbaterile şi logica (care înseamnă cel mult doar maniera de a ne mărturisi gândurile, credinţa sau îndoiala în privinţa unui lucru), aceasta înseamnă triumful şi adevărata activitate a inteligenţei pe care o posedă: din păcate, aceasta ar fi ca şi cum am răsturna copacul şi în loc de ramuri verzi, frunze şi fructe, ne-am trezi în faţa unor rădăcini chircite răsucite în aer, iar de aici înainte nu am mai avea parte decât de moarte şi mizerie!

Căci scepticismul, aşa cum spuneam, nu se manifestă doar pe plan intelectual, ci şi pe cel moral, printr-o atrofie cronică şi o boală a întregului suflet. Un om trăieşte crezând în ceva, nu dezbătând şi argumentând. Tristă

stare pentru el atunci când tot în ceea ce reuşea să creadă este ceva ce poate pune în buzunar şi-l poate mânca şi digera. Mai jos decât atât nu poate decădea. Credem că aceste epoci în care omul coboară atât de mult sunt cele mai jalnice, mai bolnave şi mai josnice epoci din toate. Inima lumii este bolnavă, pârâu zată: cum pot toate celelalte membre să funcţioneze la întreaga putere? Acţiunea sinceră încetează să mai aibă efect în toate domeniile activităţii lumii; începe era simulării abile a acţiunii. Lefurile tuturor sunt puse în buzunar, dar nimeni nu şi-a făcut datoria. Eroii s-au dus; au intrat în scenă şarlatanii. Deci care secol, – de la sfârşitul lumii romane, care a fost şi ea o perioadă de scepticism, simulacru şi decadenţă universală, – a cunoscut o abundenţă mai mare de şarlatani decât cel de-al XVIII-lea?

Priviţi-i: cu minciunile lor umflate şi sentimentale despre virtute şi bunăvoinţă, – nenorocitul escadron al şarlatanilor, în frunte cu Cagliostro! 23 Puţini oameni nu erau şarlatani pe atunci; ajunseseră să considere şarlatania drept un ingredient necesar şi un amalgam

Indispensabil aflării adevărului. Chatham24, însuşi viteazul nostru Chatham, vine în Cameră înfofolit şi bandajat din cap până-n picioare; „se târâse până acolo cu preţul unor mari suferinţe trupeşti” şi aşa mai departe; dar uită, spune Walpole25, că face pe bolnavul; în focul dezbaterii, îşi smulge braţul din legătură şi şi-l ridică, făcând gesturi oratorice! Chatham însuşi duce tot timpul cea mai ciudată viaţă de mim, jumătate erou, jumătate şarlatan. Căci lumea este realmente plină de păcăliţi; iar tu trebuie să câştigi voturile lumiil Nici nu mai este nevoie să calculăm cum vor fi în acest caz duse la bun sfârşit îndatoririle lumii, câte greşeli, adică eşecuri, durere şi

mizerie, se vor acumula în toate domeniile treburilor lumii.

Mi se pare că puneţi aici degetul pe inima bolilor lumii, numind-o lume sceptică. O lume nesincera; o lume a neadevărului despre divinitate, o lume fără Dumnezeu! După părerea mea, de aici şi-a tras existenţa întreaga hoardă de epidemii sociale, Revoluţiile franceze, Cartismele26 şi toate celelalte, ba chiar şi principala ei raţiune de existenţă. Toate acestea trebuie să fie schimbate. Până atunci nimic nu mai poate aduce rezultate benefice. Unica mea speranţă faţă de lume, inexpugnabila mea consolare atunci când contemplu nenorocirile ei, este că toate acestea se schimbă. Mai găseşti pe ici, pe colo câte un om care ştie, ca şi cei din vechime, că lumea aceasta este adevărată, nu plauzibilitate şi minciună; că el însuşi este viu, nu mort sau paralitic; şi că lumea este vie, însufleţită de Dumnezeire, minunată şi înspăimântătoare, întocmai ca la începutul vremurilor! Odată ce un om ştie acest lucru, cu timpul mulţi, toţi oamenii trebuie să ajungă să-l cunoască. Căci el se află acolo, la vedere, vizibil pentru oricine îşi scoate ochelarii şi îl priveşte cu ochi oneşti, ca să-l recunoască! Pentru un astfel de om, Secolul Necredinţei şi toate produsele lui blestemate sunt deja de domeniul trecutului, fiindcă un nou veac şi-a făcut deja apariţia. Vechile şi blestematele produse şi realizări, oricât de stabile ar părea, nu sunt decât fantasme care se grăbesc să-şi ia tălpăşiţa. Cutărui sau cutărui simulacru zgomotos şi plin de emfază, având toată lumea la picioarele sale, îi poate spune dându-se linişti; la o parte: Tu nu eşti rea/; tu nici nu exişti, te prefaci doar; vezi-ţi de drum! Da, formalismul lipsit de conţinut, benthanismul grosier

grosier şi alte nesincerităţi anti-eroice şi ateiste sâht

într-un declin vizibil, accelerat. Un secol al XVIII-lea lipsit de credinţa nu este decât o excepţie care apare când şi când. Prevăd sigur că lumea va deveni din nou sinceră şi credincioasă, cu mulţi eroi, o lume eroică! Va fi o lume victorioasă. Dar până atunci?

De ce să vorbesc, la urma urmei, despre lume şi victoriile ei? Oamenii spun prea multe despre lume. Nu are fiecare, din cei care ne aflăm aici, de trăit propria sa viaţă? Să lăsăm lumea să fie aşa cum este, victorioasă sau nu! O singură Viaţă avem; o scânteiere a timpului între două eternităţi; o a doua şansă nu ni se va oferi niciodată! Ar fi bine pentru noi să nu trăim prosteşte, bizuindu-ne pe simulacre, ci înţelept şi realist. Mântuirea lumii nu ne va mântui şi pe noi; şi nici prăpădul lumii nu ne va distruge. Ar trebui să ne îngrijim de noi înşine: „Datoria de a sta acasă" constituie un mare merit! Şi, în general, ca să spunem adevărul, n-am auzit niciodată vorbindu-se altfel despre „lumi mântuite". Mania de a salva lumea este în ea însăşi o trăsătură a secolului al XVIII-lea, cu sentimentalismul său găunos. Ar fi bine să nu-l urmăm prea departe. Cât despre salvarea lumii, am încredere deplină în Creatorul ei; şi mă voi îngriji mai curând cât de cât de propria mea salvare, domeniu în care sunt mai competent! Pe scurt, de dragul lumii şi de dragul nostru, să ne bucurăm cât putem pentru că scepticismul, nesinceritatea şi ateismul mecanic, cu toată rouă lor otrăvită, sunt pe cale de dispariţie şi că, de fapt, au dispărut.

În astfel de condiţii erau Oamenii de Litere nevoiţi să trăiască pe timpul lui Johnson. Vremuri în care, de fapt, nu exista niciun adevăr în viaţă. Vechile adevăruri căzuseră şi amuţiseră; cele noi zăceau ascunse şi nici măcar nu încercau să glăsuiască. Nu apăruse încă niciun semn că viaţa omului, aici, jos, pe Pământ, însemna sinceritate şi că

va fi veşnic aşa, în acel crepuscul al lumii. Absolut niciun semn; nici măcar vreo Revoluţie franceză, pe care o definim din nou ca fiind un adevăr, deşi este un adevăr înveşmântat în focul Gheenei! Cât de diferit era pelerinajul lui Luther, cu ţinta lui sigură, de cel al lui Johnson, învăluit de simple tradiţii şi presupuneri ajunse astăzi de necrezut şi de neînţeles! Formulele lui Mahomed, din „lemn

ceruit şi uns cu ulei”, puteau fi arse şi aruncate cât colo; cele ale sărmanului Johnson erau mult mai greu de ars. Cei puternici vor găsi întotdeauna ceva de lucru, ceea ce presupune greutăţi şi trudă pe măsura întreagă a forţei lor. Dar, în împrejurările în care trăia sărmanul nostru erou, ca Om de Litere, a repurta o victorie era poate mai greu decât în oricare altele. Nu numai piedicile, dezorganizarea, librarul Osborne şi venitul de patru bani şi jumătate pe zi; dar era privat chiar şi de lumina propriului său suflet. Nu exista niciun reper pe Pământ, şi, vai, e groaznic să nu ai nicio stea călăuzitoare pe Cer! Nu este deloc de mirare că niciunul din aceşti trei oameni n-a ieşit biruitor. Cel mai mare merit al lor constă în faptul că au luptat cu adevărat. Vom contempla deci cu tristă simpatie dacă nu trei eroi victorioşi şi în viaţă, aşa cum spuneam, măcar mormintele a trei eroi căzuţi în luptă! Au căzut şi pentru noi; deschizându-ne un drum. Iată munţii pe care îi aruncau ei în războiul lor confuz cu uriaşii, sub care sunt îngropate acum forţa şi viaţa lor irosită. Am mai scris – în mod special, ori întâmplător – despre aceşti trei eroi literari, ceea ce presupun că majoritatea dintre dumneavoastră ştie; sunt lucruri care nu mai necesită să fie spuse ori scrise a doua oară. Oamenii de Litere ne interesează în acest context ca profeţi aparte ai acelei epoci ciudate; căci, virtual, aşa au şi fost, iar imaginea pe

care o prezintă ei şi lumea lor ne poate duce, din acest punct de vedere, spre suficiente reflecţii! îi consider pe toţi trei oameni mai mult sau mai puţin sinceri; luptând să fie sinceri, – în cea mai mare parte în mod inconştient, dar cu credinţă, – şi să se ancoreze în veşnicul adevăr al lucrurilor. Şi aceasta într-un grad care îi distinge net de biata masă artificială a contemporanilor şi îi face demni să fie consideraţi, într-o oarecare măsură, drept purtătorii de cuvânt ai Adevărului veşnic, drept profeţi ai vremurilor lor. Era, prin însăşi firea lucrurilor, menit să fie aşa. Pentru că erau oameni de o asemenea măreţie, încât nu puteau să-şi ducă viaţa bazându-se doar pe fapte nereale, pe nori, pe spumă şi alte zadarnicii. Pentru ei nu exista odihnă ori mişcare firească dacă nu aveau sub picioare pământ ferm. Într-o oarecare măsură, erau fii ai naturii, într-o epocă plină de artificii erau încă o dată oameni originali.

Cât despre Johnson, l-am considerat întotdeauna ca fiind de la fire unul dintre marile noastre suflete englezeşti. Un om puternic şi nobil. Atât de multe au rămas în el nevalorificate: ce nu ar fi putut el să fie într-un mediu mai puţin potrivnic: poet, preot, conducător suveran! în fond, un om nu trebuie să se plângă de „mediul” sau de „timpul” lui sau de alte lucruri asemănătoare; ar fi un efort zadarnic. Trăieşte în timpuri rele: înseamnă că el se află acolo ca să le facă mai bune! Anii tinereţii lui Johnson au fost plini de sărăcie, singurătate, lipsiţi de speranţă; nişte ani cum nu se poate mai mizerabili, într-adevăr, nu pare posibil ca, în oricare alte împrejurări externe favorabile, viaţa lui Johnson să fi putut fi altfel decât o viaţă dureroasă. Lumea ar fi putut profita de pe urma lui printr-o activitate mai mult sau mai puţin utilă; dar efortul său îndreptat împotriva acţiunii

lumii nu ar fi putut niciodată să fie uşor. În schimbul nobleţii sale, natura trebuia să-i spună: trăieşte într-un mediu maladiv şi dureros. Mai mult, poate că durerea şi nobleţea erau intim, inseparabil legate una de cealaltă, în orice caz, sărmanul Johnson a trebuit să-şi urmeze calea în tovărăşia unei ipohondru şi a unor suferinţe fizice şi spirituale permanente. Ca un Hercule îmbrăcat în cămaşa arzătoare a lui Nessus, care îi provoacă o durere surdă şi incurabilă; cămaşă a lui Nessus care nu poate fi scoasă pentru că este propria lui piele! Aşa era el nevoit să trăiască, închipuiţi-vi-l acolo, cu bolile lui dizgraţioase, cu măreaţa lui inimă lacomă şi cu haosul de nedescris al gândurilor sale; păşind trist pe Pământul acesta, ca un străin; înghiţind cu nesaţ orice lucru spiritual îi era la îndemână: limbi străine şi gramatici, în lipsă de altceva mai bun! Cel mai cuprinzător suflet din toată Anglia şi un venit de „patru bani şi jumătate pe zi”. Un suflet uriaş de neînfrânt, totuşi; un suflet de om adevărat. Ne vom aminti veşnic povestea aceea de la Oxford în legătură cu ghetele: bietul învăţăcel sărac, costeliv, cu faţa plină de riduri şi expresie aspră, umblând de colo-colo, pe timp de iarnă, cu ghetele lui scâlciate şi studentul nobil şi bogat punându-i pe ascuns la uşă o pereche de ghete noi; iar costelivul învăţăcel le ia în nună, se uită atent la ele cu ochii lui miopi şi nu se ştie din ce raţiune le aruncă pe fereastră! Picioare ude, noroi, ger, foame şi tot tacâmul; dar nu cerşeală: nu putem

suporta cerşetoria! Avem de-a face cu o independenţă aspră şi încăpăţânată; o întreagă lume de urâţenie, grosolănie, mizerie confuză şi nevoi, dar şi de nobleţe şi omenie. Aruncarea aceea a ghetelor pe fereastră constituie o trăsătură tipică a vieţii omului. Era un om

original; nu unul de mâna a doua, un om care împrumută de la toţi sau cerşeşte. Trebuie să stăm pe picioarele noastre în orice situaţie! Pe ghetele pe care le putem avea; pe ger şi noroi, dacă vreţi, dar cinstiţi; în realitatea şi substanţa pe care ne-o dă natura, nu în aparenţa, nu în ceea ce a dat ea altora şi nu nouă!

Şi, totuşi, cu toată această mândrie bărbătească şi independenţă aspră, a existat vreodată un suflet mai tandru şi iubitor, mai supus cu loialitate faţă de ceea ce era cu adevărat mai presus de el? Sufletele mari sunt întotdeauna supuse cu loialitate, respectuoase faţă de tot ce e mai presus de ele; numai sufletele meschine sunt altfel. N-aş putea găsi o dovadă mai bună pentru ceea ce afirmam recent: că omul sincer este ascultător din fire; că numai într-o lume de eroi întâlnim supunerea în faţa eroicului. Nu noutatea este esenţa originalităţii: Johnson credea fără rezerve în tot ce este vechi; vechile opinii aveau credibilitate pentru el, i se potriveau; a trăit conform lor într-un mod cu adevărat eroic, în această privinţă, merită din plin să ne ocupăm de el. Căci trebuie să spunem că Johnson era departe de a fi un om făcut doar din vorbe şi formule; el era omul adevărurilor şi al faptelor. Se bizuia pe vechile formule; cu atât mai bine pentru el că era în stare să facă acest lucru: dar în orice formulă pe care el putea să se bizuie trebuia să existe o substanţă foarte pură. Este foarte ciudat cum, în această sărmană epocă de hârtie, atât de stearpă, de artificială, atât de plină de pedanterie şi zvonuri, i s-a arătat şi acestui om marele Fapt al acestui Univers; veşnic minunatul, incontestabilul, inexprimabilul, divinul şi infernalul Fapt! Cum şi-a armonizat el formulele cu acest fapt, cum a reuşit să facă acest lucru, date fiind împrejurările, este un lucru care merită să fie analizat; un lucru „la care trebuie să privim cu respect, milă şi groază”. Biserica aceea a

Sfântului Clement al danezilor, unde Johnson se închina în epoca lui Voltaire, este pentru mine un loc venerabil.

Johnson a fost un profet în virtutea sincerităţii sale, a felului său de a vorbi care izvora încă, într-un fel, din inima naturii, chiar dacă se exprima în artificiala limbă curentă. Dar nu sunt toate limbile „artificiale”? Nu toate lucrurile artificiale sunt false; mai mult, orice produs veritabil al naturii se va modela negreşit singur; putem spune că toate lucrurile artificiale sunt iniţial veritabile. Ceea ce numim noi „formule” nu sunt rele la origine. Formulă înseamnă metodă, obişnuinţă; o întâlnim oriunde există oameni. Formulele se creează singure, ca şi cărările, ca şi drumurile bătute care duc spre un ţel sacru sau măreţ, spre care se îndreaptă mulţi oameni. Gândiţi-vă la acest lucru. Un om plin de elanuri pornite din inimă găseşte un mijloc de a face ceva, fie pentru a-şi exprima respectul sufletului său faţă de Cel-Prea-înalt, fie pur şi simplu pentru a-şi saluta cum se cuvine semenul. Era nevoie pentru aceasta de un inventator, de un poet; el şi-a rostit gândul luptând într-ascunsul care sălăşluia în inima lui şi în inimile multor oameni. Acesta este felul lui de a o face; acestea sunt urmele paşilor săi, începutul unei „cărări”. Priviţi acum: al doilea om păşeşte firesc pe urmele înaintaşului său; aceasta este cea mai uşoară metodă. Să păşească pe urmele înaintaşului său; dar, totuşi, cu îmbunătăţiri, cu schimbări acolo unde acestea i se par potrivite; în orice caz, cu extinderi, cărarea lărgindu-se pe măsură ce este tot mai bătută; până când, în cele din urmă, devine un drum larg pe care toată lumea poate merge, fie pe jos, fie călare, fie cu orice fel de vehicul. Atât timp cât există încă o cetate. sau un sanctuar, sau orice altă realitate spre care merită să ne îndreptăm, chiar dacă

se află la celălalt capăt al lumii, drumul mare va fi mai mult decât binevenit! Atunci când Cetatea va pieri, vom părăsi drumul, în acest mod şi-au făcut apariţia şi au dispărut apoi toate instituţiile şi practicile din lume. Toate formulele încep prin a fi pline de substanţă; modelarea articulată în membre şi piele a unei substanţe deja existente. Altfel nici ele nu ar fi apărut. Idolii, aşa cum am spus, nu sunt idolatri înainte de a deveni îndoielnici, lipsiţi de substanţă pentru inima adoratorului. Deşi condamnăm atât de mult formulele, sper că nimeni dintre noi nu ignoră înalta semnificaţie a adevăratelor

THOMAS CARLYLE

Formule; şi faptul că sunt şi vor rămâne întotdeauna cele mai indispensabile elemente ale vieţuirii noastre în această lume.

Observaţi, de asemenea, cât de puţin se laudă Johnson cu „sinceritatea" sa. Nici nu bănuieşte că prin aceasta este un om deosebit! Un om trudind din greu, cu inima obosită, un „ucenic" cum îşi spune singur, încercând să-şi câştige în mod cinstit existenţa, ca să nu moară de foame şi să trăiască fără să fie nevoit să fure! Johnson avea o inconştienţă nobilă. Nu „gravează cuvântul adevăr pe capacul ceasului"; nu, dar se bazează pe adevăr, fi rosteşte şi trăieşte prin el şi în el. Aşa este întotdeauna. Gândiţi-vă încă o dată la acest lucru. Omul pe care natura l-a menit să facă lucruri măreţe este în primul rând înzestrat cu acea deschidere spre natură care fi face incapabil să fie nesincer! Pentru inima lui mare, deschisă şi atât de simţitoare natura este un fapt; zvonurile sunt zvonuri; măreţia de nespus a acestui mister al vieţii, fie că o recunoaşte sau nu, ba, mai mult, chiar dacă pare să o uite sau să o nege, este permanent prezentă în ochii lui, înspăimântătoare şi minunată. El are o bază sinceră; nerecunoscută, pentru că nu a fost niciodată şi nici nu

poate fi pusă la îndoială. Mirabeau[27], Mahomed, Cromwell, Napoleon: toţi Oamenii Mari de care am auzit vreodată au acest lucru ca substanţă esenţială a fiinţei lor. Nenumăraţi oameni de rând dezbat şi discută pretutindeni despre doctrinele lor banale, pe care le-au învăţat, prin logică şi rutină, de la alţii. Pentru acest fel de oameni toate acestea sunt şi acum nimic. El avea nevoie de adevăr; de adevărul pe care îl simţea el adevărat. Altfel cum ar fi putut să stea pe propriile lui picioare? întregul său suflet îi spune întotdeauna că nu există alt sprijin. Nobleţea sa îl obligă să fie sincer. Felul de a gândi al lui Johnson privind lumea aceasta nu este şi al meu, cu atât mai puţin al lui Mahomed, dar recunosc în amândouă elementul permanent al sincerităţii inimii; şi văd cu plăcere cum niciunul dintre ele nu a rămas fără efect. Niciunul nu este asemenea paielor semănate; în amândouă există ceva care va încolţi pe câmp şi va creşte.

Johnson era un profet pentru poporul său; le-a propovăduit o Evanghelie, aşa cum au făcut întotdeauna toţi cei asemeni lui. Suprema Evanghelie pe care a propovăduit-o el o putem acum descrie

ca un fel de prudenţă morală: „într-o lume în care suit atâtea de făcut şi atât de puţine de cunoscut” aveţi grijă ce şi cum faceţi! Un lucru care merita să fie propovăduit. „O lume în care sunt atâtea de făcut şi atât de puţine de cunoscut”: nu vă cufundă o asemenea lume în abisurile nemărginite şi fără fund ale îndoielii, ale blestematei necredinţe care uită de Dumnezeu; eraţi atunci nenorociţi, neputincioşi, nebuni; cum aţi mai putea face ceva, cum aţi mai putea munci? O astfel de Evanghelie a propovăduit şi a predat Johnson; însoţită teoretic şi practic de cealaltă mare Evanghelie: „curăţaţi-

vă mintea de ipocrizie!” Nu intraţi în cârdăşie cu ipocrizia: staţi pe noroiul rece, pe ger, dar faceţi-o în adevăratele voastre ghete scâlciate. „Va fi mai bine pentru voi”, cum spune Mahomed! Consider acest lucru, consider aceste două lucruri ca fiind indestructibil unite, drept o mare Evanghelie, poate cea mai mare posibilă pe vremea aceea.

Scrierile lui Johnson, care s-au bucurat cândva de atâta răspândire şi celebritate, sunt acum, ca să zicem aşa, ignorate de tânăra generaţie. Nici nu este de mirare; opiniile lui Johnson se perimează repede: dar stilul său de a gândi şi de a trăi, sperăm noi, pe bună dreptate, nu se vor perima niciodată. Găsesc în cărţile lui Johnson cele mai indispensabile urme ale unui mare intelect şi ale unei inimi mari: lucru întotdeauna binevenit, indiferent de obstacole şi pervertiri. Sunt cuvinte sincere; prin ele, Johnson exprimă lucruri serioase, într-un stil uimitor, de pâhză groasă ceruită. Era cel mai bun lucru pe care-l putea realiza atunci; o grandilocvenţă moderată, păşind sau mai curând înaintând într-o manieră foarte solemnă, ieşită astăzi din uz; uneori câte o frazeologie bombastică – contrastând cu conţinutul ei –, pe care o veţi trece cu vederea. Căci frazeologia, bombastică sau nu, are întotdeauna ceva în ea. Sunt atâtea stiluri şi cărţi frumoase care nu conţin nimic; un om care scrie astfel este un răufăcător pentru lume! Ei fac parte din categoria oamenilor care trebuie evitaţi! Dacă Johnson n-ar fi lăsat în urma lui decât Dicţionarul său, tot am fi putut găsi în el urmele unui mare intelect, ale unui om sincer. Privind la limpezimea definiţiilor lui, la soliditatea lui generală, la onestitatea, introspecţia şi metoda lui plină de succes, l-am putea considera cel mai bun din toate dicţionarele. Există în el un fel de nobleţe

arhitectonică; se înalţă acolo ca un edificiu pătrat,

măreţ şi solid, desăvârşit şi simetric: îţi dai imediat seama că a fost clădit de un adevărat constructor.

Cu toată graba noastră, trebuie să spunem un cuvânt şi despre sărmanul Bozzy. El este considerat o creatură josnică, infatuată şi lacomă; şi aşa şi era în multe privinţe. Totuşi, respectul său faţă de Johnson rămâne remarcabil. Nerodul şi vanitosul Laird28 scoţian, cel mai vanitos om al timpului său, abordându-l cu o atitudine atât de plină de spaimă pe marele, prăfuitul şi irascibilul pedagog în mansarda lui sărăcăcioasă. Iată un exemplu de respect sincer în faţa superiorităţii; un cult al eroilor într-o epocă în care se credea că nu mai există nici eroi şi nici cultul lor. S-ar părea că eroii şi un anumit cult al lor există întotdeauna! Ne vom permite şi libertatea de a respinge în întregime afirmaţia acelui francez care susţinea ca niciun om nu este erou în faţa valetului său. Căci, dacă ar fi aşa, nu este vina eroului, ci a valetului: a faptului că sufletul lui este un suflet meschin, de valet! El se aşteaptă să-şi vadă eroul înveşmântat în straie regeşti, ca la teatru, păşind demn, unii purtându-i trena, iar alţii deschizându-i drumul în sunet de trompete. Am putea mai curând spune că nimeni nu poate fi Grand-Monarque29 în faţa valetului său. Despuiaţi-l pe Ludovic al XIV-lea al vostru de veşmintele lui regale şi nu mai rămâne din el decât o biată ridiche bifurcată, cu un cap fantastic de cizelat, care nu poate fi admirat nici de un valet. Valetul nu recunoaşte un erou atunci când se află în faţa lui! Din păcate aşa este: ca să facă aceasta e nevoie de un anume fel de erou. Una din lipsurile lumii este în mare parte inexistenţa unor astfel de oameni. Pe scurt, n-am putea oare spune că admiraţia lui Boswell era perfect justificată; că n-ar fi putut găsi în toată Anglia un suflet mai demn în faţa căruia să se închine? N-am putea spune şi despre acest mare şi taciturn Johnson că şi-a dus în mod înţelept dificila şi confuza sa existenţă;

că şi-a dus-o bine, ca un adevărat viteaz, în haosul literaturii comercializate, al scepticismului din religie şi politică, din teoria vieţii şi a practicii, însă el s-a împăcat cu toate, ca un viteaz ce era. Nelipsit cu totul de o stea călăuzitoare în eternitate; cu ochii aţintiţi asupra ei, nu şi-ar fi schimbat calea pentru nimic în lume

În aceste vârtejuri nebuloase ale mării timpului, „în faţa spiritului minciunilor, îndurând pericole de moarte şi foamea, nu-şi pleca deloc steagul”. Bravo, bătrâne Samuel!

În privinţa lui Rousseau şi a eroismului său nu pot spune tot atât de multe lucruri. El nu este ceea ce consider eu a fi un om puternic. Era un om bolnăvicios, pradă emoţiilor, cu toane, în cel mai bun caz; trăind intens mai curând decât puternic. Nu avea „talentul tăcerii”, un talent de nepreţuit, în care excelează puţini francezi sau alţi oameni în zilele noastre! Cel care suferă ar trebui „să-şi înghită propriul său fum”. Nu are niciun rost să scoţi fum până nu-l prefaci în foc, în care, în sens metaforic, orice fum este în stare să se prefacă! Rousseau nu are nici profunzime, nici cuprindere şi nici forţă calmă în faţa greutăţilor; adică prima caracteristică a adevăratei măreţii. Este o greşeală fundamentală să consideri vehemenţa şi rigiditatea drept forţă! Cel care are accese convulsive, deşi abia îl pot stăpâni şase oameni, nu este un om puternic. Adevăratul om puternic este cel care poate păşi sub cea mai grea povară fără să se împleticească. Trebuie să ne amintim permanent, mai ales în vremurile acestea atât de zgomotoase, de acest lucru. Cel care nu poate sta liniştit până când vine vremea să vorbească şi să acţioneze nu este om adevărat.

Chipul sărmanului Rousseau mi se pare expresiv. Există o intensitate deosebită, dar îngustă şi tensionată în

el: fruntea osoasă, ochii adâhci şi apropiaţi, în ei se vede ceva uluit şi rătăcit; privire tensionată, ca de lynx. O figură pe care transpare mizeria, dar şi o împotrivire faţă de aceasta; ceva meschin, plebeu, compensat doar de intensitate; chipul a ceea ce am putea numi un erou fanatic! vorbim despre Rousseau aici pentru că, în ciuda defectelor lui, – şi are destule, – el posedă prima şi principala trăsătură a unui erou: este serios până în adâncul sufletului său şi cinstit, în măsura în care a existat vreodată un om cinstit; cum n-a fost niciunul dintre aceşti filosofi francezi. Mai mult, am putea spune că avea o seriozitate mult prea mare faţa de firea lui de altfel sensibilă şi destul de slabă; şi care, în cele din urmă, l-a dus la cea mai stranie incoerenţa, aproape

la delir, în cele din urmă îl apucase un fel de nebunie: Ideile îl posedau ca nişte demoni; îl hărţuiau şi îl împingeau spre locuri prăpăstioase!

Greşelile şi mizeria lui Rousseau reprezentau ceea ce am putea lesne numi într-un singur cuvânt egoism. Acesta este realmente originea şi esenţa tuturor greşelilor sale. Nu se perfecţionase în aşa măsură încât să se ridice deasupra simplei dorinţe; în mai multe privinţe foamea ordinara era încă principala sa motivaţie. Teamă mi-e că era foarte vanitos; însetat de laudele celor din jur. Aminutivă de încercarea la care l-a supus Doamna de Genlis30. L-a dus pe Jean-Jacques la teatru; el punând condiţia unui strict incognito: „Pentru nimic în lume n-ar fi vrut ca lumea să-l vadă acolo!” S-a întâmplat, totuşi, ca secretul să fie dezvăluit. Cei de la parter l-au recunoscut pe Jean-Jacques, dar nu l-au prea luat în seamă! La care el şi-a manifestat cea mai amară indignare; a fost posomorât toată seara şi nu a rostit decât vorbe ursuze. Subtila contesă a rămas convinsă că, fără pic de îndoială, furia sa nu se datora

faptului că fusese văzut, ci faptului că nu fusese aclamat. Cât de otrăvită este firea omului; doar bănuieli, retragere în sine, ursuzenie mândră! Nu putea suporta pe nimeni. Un om deţinând un rang oarecare în ţara aceea, care fi vizita adesea şi stătea destul de mult cu el, exprimându-şi respectul şi afecţiunea faţă de el, soseşte într-o zi şi îl găseşte pe Jean-Jacques în cea mai rea şi inexplicabilă indispoziţie. „Domnule, îi spune Jean-Jacques cu ochi înflăcăraţi, ştiu de ce vii aici. Vii ca să vezi ce viaţă mizerabilă duc; ca să vezi cât de sărăcăcios este conţinutul oalei care fierbe pe foc! Vei vedea acolo o biată bucată de carne, un morcov şi trei cepe; nimic altceva. Du-te şi spune tuturor ce ai găsit, dacă asta îţi face plăcere!” Un astfel de om era deja pierdut. Dintr-un anumit interes teatral, toată lumea a născocit anecdote ieftine pe seama acestor perversităţi şi contorsiuni ale lui Jean-Jacques. Săracul, pentru el toate acestea nu erau de râs ori teatrale; erau realitate, însemnau zvârcolirik unui gladiator în agonie: amfiteatrul plin de amatori de distracţie se uită la el, dar gladiatorul este în agonie şi pe moarte.

Şi, totuşi, acest Rousseau, aşa cum am spus, cu pasionatele sale apeluri la adresa mamelor, cu Contractul social, cu proslăvirea

naturii, ba chiar a vieţii sălbatice în sânul naturii, a ajuns încă o dată la realitate, a luptat pentru ea, îndeplinind funcţia de profet pentru vremea sa. În măsura în care a putut, în măsura în care a fost în stare vremea sa! Este ciudat cum găsim în adâncul inimii bietului Rousseau o scânteie de adevărat foc ceresc, în ciuda atâtor desfigurări, degradări şi aproape a unei nebunii, încă o dată, din esenţa acelor perimate şi batjocoritoare sofisme şi ironii, s-a născut, în acest om, sentimentul indestructibil şi conştiinţa că viaţa noastră este adevărată; că ea nu este

scepticism, teoremă sau ironie, ci fapt, o realitate înspăimântătoare. Natura îi produsese această revelaţie şi îi poruncise să o facă cunoscută; dacă nu bine şi clar, măcar rău şi obscur, cât de limpede era el în stare s-o facă. Căci ce sunt toate greşelile şi perversităţile lui, chiar şi furtul acelor panglici, acele mizerii şi vagabondaje fără ţintă, dacă le judecăm cu blândeţe, decât ameţeala, bâjbâiala şi împleticelile unui om trimis cu o misiune pentru care era prea slab şi pe o cale pe care nu o putuse găsi încă? Oamenii sunt purtaţi pe căi ciudate. Trebuie să avem îngăduinţă pentru orice om, să sperăm în el; să-i permitem să încerce, să vedem ce este în stare să facă. Câtă vreme există viaţă, există şi speranţă pentru oricare dintre noi.

Nu voi spune prea multe despre talentele literare ale lui Rousseau, deşi sunt şi astăzi mult preţuite de conaţionalii săi. Cărţile lui sunt după părerea mea nesănătoase; nu constituie categoria de cărţi adecvate. Rousseau vădeşte multă senzualitate, care, îmbinată cu astfel de lucruri intelectuale ca ale lui, duce la imaginea unei anumite atractivităţi ieşite din comun. Dar nu este imagine curat poetică. Nu este vorba de lumină solară curată: este vorba despre ceva de operă, un fel de fard trandafiriu şi artificial. Este ceva frecvent la francezi încă din vremea aceea. Doamna de Staël” are şi ea ceva din acest lucru; ca şi St. Pierre32; şi, prezent de atunci încoace din abundenţă peste tot, până la uimitoarea şi zbuciumata „literatură a disperării”. Acest fard nu are nuanţa potrivită. Uitaţi-vă la Shakespeare, la Goethe şi chiar la Walter Scott! Cel care a pătruns misterul operei a sesizat şi diferenţa dintre adevăr şi prefăcătorie.

A trebuit să scoatem în evidenţă la Johnson cât de mult bine poate realiza un profet pentru lume în ciuda tuturor neajunsurilor

şi a lipsei de organizare, în cazul lui Rousseau suntem mai curând înclinaţi să privim la înspăimântătoarea cantitate de rău care poate însoţi binele în aceste circumstanţe haotice. Din punct de vedere istoric, spectacolul oferit de Rousseau este deosebit de pregnant. Gonit şi forţat să se refugieze în mansardele Parisului, în compania posomorâtă a gândurilor şi nevoilor sale; jignit, exasperat până la nebunie, ajunsese să simtă în adâncul sufletului său că lumea şi legea ei nu-i erau prieteni. Ar fi fost mai uşor, dacă ar fi fost posibil cumva, ca un astfel de om să nu fi fost pus în situaţia de a fi făţiş ostil lumii. Putea fi închis în mansarde, batjocorit ca maniac, lăsat să moară de foame ca o fiară în cuşca ei; dar nu putea fi împiedicat să dea foc lumii. Revoluţia franceză şi-a găsit evanghelistul în Rousseau. Speculaţiile lui semidelirante asupra nenorocirilor vieţii civilizate, preferinţa sa pentru viaţa sălbatică şi altele asemenea au contribuit la declanşarea unui adevărat delir general în Franţa. E adevărat că aţi putea foarte bine să întrebaţi: Ce putea face lumea, ce puteau face conducătorii lumii cu un astfel de om? Este greu de spus ce ar fi putut face conducătorii lumii cu un astfel de om. Ceea ce a putut el să facă este, din nefericire, destul de limpede: să-i ghilotineze pe cei mai mulţi dintre ei! Dar am vorbit destul despre Rousseau. Era un fenomen curios în secătuitul, necredinciosul şi depreciatul secol al XVIII-lea apariţia, printre figurile şi produsele artificiale făcute din carton, a unui erou de talia lui Robert Burns. Aidoma unui mic izvor pe meleaguri stâncoase şi secetoase, ca o splendoare cerească neaşteptată în artificialul Vauxhall! Oamenii nu ştiau ce să facă cu ea. O luau drept un foc de artificii; din păcate, ea însăşi a lăsat să fie văzută astfel, deşi a luptat

aproape orbeşte, ca în ghearele morţii, împotriva acestui lucru! Poate că niciun om nu a avut parte de o mai falsă înţelegere din partea semenilor săi. Se juca încă o dată sub soare drama unei vieţi mai mult decât irosite.

Tragedia vieţii lui Burns este cunoscută de toată lumea. Putem desigur să spunem că, dacă discrepanţa dintre locul ocupat şi cel meritat constituie o perversitate a sorţii faţă de un om, atunci nicio soartă nu putea fi mai perversă decât cea a lui Burns. Dintre aceste

figuri de mâna a doua ale secolului al XVIII-lea, în majoritate mână, s-a ridicat încă o dată un om uriaş şi original; unul dintre acei oameni care pătrund până în profunzimile veşnice, care îşi are locul alături de oamenii eroici.

Burns se născuse într-o sărmană colibă din Ayrshire33. Cel mai mare suflet din toate ţinuturile britanice a venit printre noi sub forma unui ţăran scoţian cu mâini aspre. Tatăl său, un biet truditor al gliei, încercase diverse lucruri; dar nu a reuşit niciunul; se zbătea în greutăţi permanente. Intendentul, – scoţienii îi spun factor, – îi tot trimitea scrisori şi ameninţări, despre care Burns spune că „ne făceau să izbucnim în lacrimi”. Bravul, trudnicul şi atoateândurătorul tată, alături de viteaza sa soţie eroină şi de copiii aceia din care făcea parte şi Robert! Pe acest Pământ, atât de cuprinzător de altfel, nu exista niciun adăpost pentru ei. Scrisorile „ne făceau să izbucnim în lacrimi”, închipuiţi-vă acest lucru. Am spus-o întotdeauna, viteazul tată este un erou şi un poet tăcut, fără care fiul său n-ar fi ajuns un orator! Dascălul lui Burns a venit ulterior la Londra şi şi-a dat seama ce înseamnă societatea bună, dar declară că în nicio companie nu a avut parte de o mai mare plăcere ca în

aceea a acestui ţăran, la focul vetrei lui! Iar bietele lui „şapte pogoane de pământ roditor” nu au reuşit nici ele, ca şi mica sa fermă sau orice s-a străduit să facă pentru a-şi îmbunătăţi traiul, să-l scoată la liman. Toată viaţa a trebuit să ducă o luptă dureroasă şi inegală. Dar i s-a împotrivit vitejeşte. Era un om înţelept, credincios şi de neînfrânt, îndurând în tăcere chinuitoarele suferinţe de zi cu zi, luptând ca un erou necunoscut, fără ca nimeni să scrie articole prin ziare despre nobleţea sa sau să-i ofere servicii scumpe! Cu toate acestea, nu era pierdut: nimic nu se pierde. Robert era acolo; vlăstarul lui şi al multor generaţii asemeni lui.

Acest Burns pare împovărat de toate dezavantajele: neinstruit, sărac, născut să trudească doar cu mâinile şi scriind, atunci când a ajuns să facă acest lucru, într-o limbă rustică aparte, cunoscută doar într-un ţinut izolat al ţării în care trăia. Chiar ceea ce a scris, dacă ar fi fost scris în limba curentă a Angliei, nu mă îndoiesc că ar fi devenit deja recunoscut de toată lumea ca unul dintre cei mai

mari sau ca unul în stare să devină unul dintre cei mai mari oameni ai noştri. Faptul că i-a determinat pe atâţia să pătrundă dincolo de învelişul aspru al limbii sale este o dovadă că în aceasta era ceva cu totul neobişnuit. A câştigat o oarecare recunoaştere şi faima lui este în continuă creştere în toate colţurile întinsei noastre lumi saxone. Oriunde se vorbeşte o limbă saxonă începe să fie înţeles faptul că unul dintre cei mai importanţi saxoni ai secolului al XVIII-lea a fost un ţăran din Ayrshire pe nume Robert Burns. Da, voi declara şi aici că era o mostră de adevărată esenţă saxonă: dur ca stânca Harz-ului[34], cea înrădăcinată în adâncurile lumii; stânca şi, totuşi, plină de izvoare de duioşie vie în ea! Un vârtej sălbatic de pasiune

şi forţa dormea liniştit acolo; şi o melodie atât de cerească în inima lui. O sinceritate aspră şi nobilă; familiară, rustică, cinstită; adevărata simplitate a forţei: cu fulgerările şi mila ei blândă ca rouă dimineţii. Aidoma bătrânului Thor al scandinavilor, Burns este Zeul-ţaran!

Fratele lui Burns, Gilbert, un bărbat valoros şi cu mult bun simţ, mi-a spus că, în copilărie, Robert, în ciuda greutăţilor pe care le întâmpinau, era de obicei cel mai vesel dintre ei la vorbă; era un tovarăş plin de viaţă, inimos, gata oricând să râdă, plin de bun simţ; mult mai plăcut de ascultat în timp ce tăia turba, despuiat până la brâu, sau făcând alte treburi asemănătoare, decât era după aceea. Lucru uşor de crezut, fiindcă esenţa aceasta veselă („fond gaillard”, cum îi spune bătrânul Marchiz de Mirabeau), un element primordial de strălucire şi bucurie, combinat cu celelalte calităţi profunde şi serioase ale lui, constituie una dintre cele mai atrăgătoare trăsături ale lui Burns. În el se află o rezervă inepuizabilă de speranţă, în ciuda sorţii sale tragice, Burns nu este un pesimist, îşi dă vitejeşte necazurile la o parte; sare victorios peste ele. Este aidoma leului care îşi scutură „picăturile de rouă din coamă”; ca nechezatul nepăsător al calului ce saltă vioi în faţa lăncii. Dar nu sunt oare speranţa şi mila caracteristicile lui Burns, nu sunt ele rezultatul concret al afecţiunii calde şi generoase, la fel ca începutul tuturor lucrurilor pentru orice om?

Vi s-ar părea ciudat să spun că Burns era sufletul cel mai înzestrat din tot secolul său şi, totuşi, cred că va veni ziua în care

nu va mai exista niciun pericol ca să afirmăm acest lucru. Scrierile lui, tot ce a creat în ciuda tuturor piedicilor, constituie doar un mic fragment din el.

Profesorul Stewart a remarcat pe drept cuvânt, ceea ce este valabil pentru toţi poeţii de valoare, că poezia sa nu era ilustrarea vreunei înzestrări aparte, ci rezultatul general şi firesc al unei minţi originale şi puternice care se exprima în acest fel. Talentele lui Burns, ilustrate de felul lui de a vorbi, constituie tema a tot ceea ce a spus faţă de toţi care au avut ocazia să-l asculte. El deţinea tot felul de haruri: de la cele mai graţioase formule de curtoazie la cuvintele exprimând cele mai înflăcărate sentimente; efluvii sonore de veselie, suspine duioase de afecţiune, emfază laconică, intuiţie limpede şi penetrantă; toate acestea îl caracterizau. Ducese pline de spirit îl laudă ca un bărbat a cărui conversaţie „le făcea să plutească”. Un lucru splendid; dar şi mai frumos este ceea ce Lockhart a notat, lucru la care am făcut adesea aluzie: Cum de grăjdaşii şi băieţii, care serveau la hanuri, se înghesuiau să-l asculte! Chelneri şi grăjdaşi: oameni care aveau un om în faţa lor! Am aflat multe despre felul cum vorbea el; dar unul dintre cele mai bune lucruri l-am auzit anul trecut de la un venerabil domn care îl cunoştea de multă vreme, anume că spusele lui se distingeau întotdeauna prin faptul că exista ceva în ele. „Prefera să vorbească puţin”, mi-a spus bătrânul; „la început era mai mult tăcut, ca şi cum s-ar fi aflat în compania unor persoane mai presus de el; iar când vorbea arunca întotdeauna o lumină nouă asupra subiectului discuţiei”. Nu-mi dau seama cum ar putea vorbi cineva altfel! Dar dacă luăm în consideraţie forţa generală a sufletului său, sănătoasa lui robusteţe din toate punctele de vedere, simţul lui aspru de dreptate, vitejia şi bărbăţia sa generoasă, unde am mai găsi, fără trudă, un om mai talentat?

Printre marii oameni ai secolului al XVIII-lea, simt uneori că Burns ar putea fi asemuit lui Mirabeau mai mult decât oricărui altuia. Burns şi Mirabeau se deosebesc

foarte mult în privinţa aspectului exterior; dar priviţi-i dincolo de veşminte. Au aceeaşi tărie dârză, aceeaşi cerbicie a trupului şi a sufletului; sunt amândoi clădiţi pe ceea ce bătrânul marchiz numeşte fond gaillard. Datorită firii, a educaţiei şi a obârşiei sale, Mirabeau se remarcă mai mult; pentru că era

zgomotos, îndrăzneţ şi neobosit. Dar caracteristicile lui Mirabeau constau şi în bun simţ, adevărată intuiţie şi viziune superioară. Lucrurile pe care le spune el merită să fie reţinute. Sunt licăriri de intuiţie asupra diverselor subiecte: aşa se exprimă aceşti doi oameni. Au aceleaşi pasiuni dezlănţuite; sunt în stare să-şi manifeste amândoi cea mai tandră şi nobilă afecţiune. Spiritualitate, râs în hohote, energie, sinceritate, dreptate: acestea sunt comune amândurora. Şi Burns ar fi putut să guverneze, să rostească discursuri în Adunările Naţionale, să facă politică aşa cum puţini erau în stare. Din păcate, curajul care trebuia să se manifeste de la sine în capturarea corăbiilor contrabandiştilor din Golful Solway35; în păstrarea tăcerii asupra atâtor lucruri atunci când nu exista nicio posibilitate să vorbeşti liniştit, ci doar cea a manifestării mâniei: toate acestea ar fi putut să fie rostite cu glas tare de maeştrii de ceremonie ai Casei de Breze36 şi ai altor case de acelaşi rang; şi să se arate tuturor oamenilor, cârmuind regate şi dominând mari epoci de neuitat! Dar superiorii lui oficiali l-au mustrat cu vorba şi în scris: „Ceea ce ţi se cere este să munceşti, nu să gândeşti”. Nu avem nevoie de capacitatea ta de gândire, chiar dacă este cea mai mare din acest ţinut; trebuie să masori capacitatea butoaielor de bere; de asta te plătim. Remarcabil; – merita să fie pomenit acest episod, deşi ştim ce trebuie să spunem şi să răspundem! Ca şi cum

cugetarea, capacitatea de gândire nu ar fi, în toate timpurile, în toate locurile şi situaţiile din lume, exact lucrul de care era nevoie. Nu este întotdeauna omul destinului cel care nu gândeşte, omul care nu poate gândi şi vedea; care bâjbâie doar şi interpretează greşit natura lucrului de care se ocupă? O interpretează greşit, se înşală asupra ei, ca să zicem aşa; o ia drept altceva şi chiar este altceva, încât renunţă la acest lucru ca la ceva inutil! El este omul sorţii; destinat irevocabil să ocupe un loc înalt printre oameni. „De ce să plângem din acest motiv?" spun unii: „Forţei i se refuză cu ostentaţie libertatea care i se cuvine; acesta este un adevăr de când lumea". E lucru sigur; şi cu atât mai rău pentru libertate, consider eu! N-are rost să te plângi; doar adevărul merită să fie rostit. Faptul că o Europă, cu Revoluţia ei franceză care tocmai izbucnise, nu are nevoie de un Burns decât ca să măsoare volumul butoaielor de bere, iată un lucru de care eu unul nu mă pot bucura.

CULTUL EROILOR

Trebuie să spunem aici încă o dată că principala caracteristică a lui Burns este sinceritatea, atât în poezie cât şi în viaţă. Cântecul pe care îl murmură el nu este o fantasmagorie; el este alcătuit din lucruri cu adevărat simţite. Primul merit al sincerităţii, ca şi al toi, şi al vieţii sale în general, este adevărul. Viaţa lui Burns este făcută din ceea ce putem numi o mare şi tragică sinceritate. Un fel de francheţe sălbatică, nu ciudă, departe de asta; ci nepervertită, lutadu-se de piept cu adevărul lucrurilor, în acest sens, în toţi Oamenii Mari există ceva sălbatic.

Cultul Eroilor: Odin, Burns? Ei bine, aceşti Oameni de Litere nu erau nici ei lipsiţi de un fel de cult al eroilor: dar în ce stare stranie se află el acum! Chelnerii şi rândaşii hanurilor scoţiene, trăgând cu urechea pe la uşi, dornici să audă orice cuvânt rostit de Burns, aduceau inconştient un

omagiu eroicului. Johnson şi-a avut adoratorul în persoana lui Boswell. Rousseau a avut destui adoratori: prinţi vizitându-l în mansarda lui mizeră; mai marii şi frumoasele lumii închinându-se în faţa sărmanului lunatic. Şi aceasta pentru că el însuşi era ilustrarea unei contradicţii absolut monstruoase, cele două capete ale vieţii sale neputând fi armonizate. Stă la mesele mărimilor lumii; dar trebuie să-şi câştige existenţa copiind partituri. Nici măcar propria sa muzică nu şi-o poate da la copiat. „Tot mâncând pe la alţii, spunea el, sunt în pericol să mor de foame acasă”. Un lucru deosebit de îndoielnic pentru adoratorii săi! Dacă practicarea Cultului Eroilor ar fi dovada bunăstării sau a mizeriei vitale pentru o generaţie, putem spune oare că aceste generaţii stat într-adevăr superioare? Şi, totuşi, eroicii noştri Oameni de Litere ne învaţă, guvernează, sunt regi, preoţi sau cum vă place să le spuneţi; căci, în fond, nu există absolut nimic care să-i împiedice s-o facă. Lumea trebuie să se supună celui care gândeşte şi îi pătrunde esenţa. Lumea poate schimba maniera de realizare a acestui lucru; poate face să fie ori ca o binecuvântată şi o veşnică lumină de vară, ori ca un trăsnet ucigător sau o vijelie blestemată plină de neguri, cu o diferenţă uriaşă în ce priveşte foloasele ei! Maniera de a duce la împlinire acest lucru este foarte variată; dar materia şi faptul în sine nu pot fi modificate de nicio putere pământeană. Lumina; sau, în lipsa ei, fulgerul: lumea nu are decât

să aleagă. Nu dacă îl considerăm pe Odin drept zeu, profet, preot sau drept orice altceva; ci dacă suntem în stare să credem în cuvântul lui: aceasta este esenţialul. Dacă este un cuvânt adevărat, va trebui să credem în el; crezând în el, va trebui să-l urmăm. Numele pe care i-l dăm sau felul în care îl tratăm sunt lucruri care ne privesc

în primul rând pe noi. El, noul Adevăr, noua revelaţie mai profundă a secretului acestui Univers, ţine de natura unui mesaj din ceruri, căruia va trebui să ne supunem.

Ultima mea remarcă se referă la cea mai importantă perioadă din viaţa lui Burns: vizita sa la Edinburgh. Mi se pare adesea că felul în care s-a comportat acolo este cea mai înaltă dovadă posibilă a fondului său de valori şi a omeniei lui curate. Dacă ne gândim la acest lucru, puţine poveri mai grele au putut pune la încercare tăria unui om. Atât de brusc; toată cochetăria de rând, care duce la pierzanie atâţia oameni, nu însemna nimic pentru acest om. Este ca şi cum Napoleon ar fi fost uns rege nu treptat, ci dintr-odată, direct de la rangul de locotenent de artilerie în Regimentul La Frère. Burns, care avea abia douăzeci şi şapte de ani, nu mai era plugar; era ca un om care fuge în Indiile occidentale ca să scape de dizgraţie şi de închisoare. Luna aceasta era un ţăran ruinat, cu un venit de şapte lire pe an, venit pe care l-a pierdut deja; luna următoare se află sub strălucirea orbitoare a mărimilor şi frumuseţilor, la braţul duceselor pline de diamante, conducându-le la dineu, cu ochii tuturor aţintiţi asupra lui! Soarta potrivnică este uneori greu de suportat; dar la un om ce poate ţine piept prosperităţii se găsesc o sută care sunt în stare să ţină piept sărăciei. Am o mare admiraţie pentru felul în care le-a înfruntat Burns pe amândouă. Poate că nu vom găsi niciun alt om care să fie atât de dureros pus la încercare şi să ţină atât de puţin seama de el însuşi. Calm, fără să se mire de nimic; nici urmă de descumpănire, stângăcie sau afectare: simte că, în împrejurările acelea, el este omul Robert Burns; că „rangul nu este decât aparenţa veşmintelor”, că faima nu este altceva decât lumina lumânărilor care dezvăluie ce este omul, dar nu-l face să fie mai bun decât alţii! Din păcate, dacă nu este atent, îl poate imediat face mai rău; un biet

cimpoi vid, umflat până când crapă şi devine un filfizon mort.

Pentru cel care, aşa cum spunea cineva, „nu există învierea trupului” înseamnă ceva mai rău decât un câine în viaţă! Burns se dovedeşte a fi demn de toată admiraţia în această împrejurare.

Şi, totuşi, din păcateaşa cum menţionam undeva, aceşti vânători de lei37 au dus la ruinarea şi la moartea lui Burns. Ei i-au făcut viaţa imposibilă! L-au împresurat în ferma lui; nu l-au lăsat să lucreze; nu putea scăpa nicăieri de ei, oricât de departe ar fi fugit. Nu-şi putea uita leoninismul, chiar dacă era cinstit în strădania sa de a o face. Se lasă pradă nemulţumirilor, nenorocirilor, greşelilor; lumea devine tot mai pustie pentru el; sănătate, tărie de caracter, pacea sufletului său, toate pier; este destul de singur acum. E tragic, dacă stai să te gândeşti! Oamenii aceştia veneau doar să-l vadă. Nu din simpatie sau din ură faţă de el, ci veneau ca să se amuze un pic: şi se amuzau în schimbul vieţii eroului!

Richter spune că în Insula Sumatra există un fel de „bondari-luminoşi”, nişte licurici mari pe care oamenii îi fixează în vârful betelor ca să-şi lumineze drumul noaptea. Oamenii de condiţie bună pot astfel călători înconjuraţi de strălucirea pe care o admiră atât de mult. Mare cinste pentru licurici! Dar…

Note

1. Jean-Jacques Rousseau (1712 – 1778), gânditor iluminist, scriitor şi muzician francez, adept al principiului revenirii la natură, partizan al educaţiei conform individualităţii copilului şi adversar al despotismului.

2. Caracterele grafice ale celor mai vechi alfabete germanice şi scandinave.

3. Conducătorul legendar al aheilor în războiul troian (vezi luada), ucis la întoarcere de către soţia sa, Clitemnestra în complicitate cu amantul acesteia, Egist.

4. Penele (490 – 429 î.e.n.), conducător al Atenei, sub domnia căruia democraţia sclavagista a atins apogeul.

5. Titluri de romane foarte populare în Anglia lui Carlyle.

6. Numele unui trib biblic nomad, adversari al israeliţilor.

7. Munte biblic unde a primit Moise Tablele Legii de la Dumnezeu, aflat probabil în sudul Peninsulei cu acelaşi nume, dar neidentificat.

8. Pierre AWlard (1079 – 1142), filosof şi teolog francez. Întemeietorul conceptualismului, devenit celebru prin nefericita sa dragoste pentru Héloïse.

9. Anglia împreună cu ţara Galilor (Wales).

10. George Gordon Byron (1788 – 1824), celebru poet englez, creator al eroului romantic (Childe Harold, Don Juan, Manfred); a luat parte la mişcarea Carbonarilor italieni şi la războiul de independenţă al Greciei, unde a şi murit, la Missolonghi.

11. John Milton (1608 – 1674), poet englez umanist renascentist, partizan al libertăţii cuvântului, autor al poemelor biblice Paradisul pierdut şi Paradisul regăsit.

12. Predici cu subiect biblic.

13. Adunarea înţelepţilor, consiliul regal al anglo-saxonilor.

14. Edmund Burke (1729 – 1797), orator, om de stat şi scriitor britanic de origine irlandeză.

15. Torturi la care erau supuşi inculpaţii în Evul Mediu ca să-şi dovedească nevinovăţia.

16. William Pitt junior (1759 – 1806), lider al

conservatorilor moderaţi, prim-ministru al Marii Britanii (1783 – 1801; 1804 – 1806), unul dintre organizatorii coaliţiei europene împotriva Franţei.

17. Robert Southey (1774 – 1843), poet şi scriitor englez.

18. Moment de cotitură, punct culminant (salio-salire – a sări, a sălta în latină, în original).

19. Prima femeie creată de zei în mitologia greacă, care, din curiozitate, a deschis cutia primită în dar de la Zeus, răspândind în lume toate relele.

20. Jeremy Bentham (1748 – 1832), filosof, economist şi jurist englez, după care binele majorităţii trebuie să constituie ţelul societăţii şi al oricărui membru al ei.

21. Cap de mort (în lat., în original).

22. Tiran din Agrigento (sec. VI î.e.n.), care îi ardea pe osândiţi într-un taur din aramă.

23. Alessandro, conte de Cagliostro (1743 – 1795), aventurier, medic şi alchimist italian.

24. William Pitt, Primul Duce de Chatham (1708 – 1778), om de stat şi prim-ministru al Marii Britanii (1766 – 1768), tatăl lui William Pitt junior.

25. Sir Robert Walpole (1676 – 1745), om politic englez, şef al Partidului Libera] (whig) şi adevăratul conducător al Angliei între 1721 şi 1742.

26. Mişcare politică din deceniile 4 – 5 ale secolului al XIX-lea care urmarea satisfacerea unor revendicări economice şi politice.

27. Monere” Gabriel Riquetti, conte de Mirabeau (1749 – 1791), om politic francez, preşedinte al Adunării Constituante (1791), partizan al monarhiei constituţionale.

28. Termenul scoţian pentru Lord.

29. Aluzie la Ludovic al XIV-lea.

30. Stephanie Felicite du Crest de Saint-Aubin, Contesă de Genlis (1746 – 1830), scriitoare franceză, autoare a unor lucrări despre educaţie.

31. Scriitoare franceză de mare cultură şi faimă (1766 – 1817), autoare a romanelor Delphine şi Corinne şi a volumului Despre Germania, care au influenţat romantismul francez.

32. Eustache de Saint-Pierre (1287 – 1371), burghez din Calais, celebru prin devotamentul său faţă de concetăţenii săi cu ocazia cedării oraşului Angliei lui Eduard III.

33. Comitat în sud-vestul Scoţiei.

34. Masiv muntos din Germania.

35. Burns fusese nevoit să accepte un post de vameş în oraşul scoţian Dumfries, situat în Golful Solway.

36. Familie angevină din care a făcut parte Ludovic II, seneşal al Normandiei, cel care s-a căsătorit cu Diana de Poitiers.

37. În limba engleză „Jion” are două sensuri: „leu” şi „dandy” (filfizon).

VI

EROUL CA REGE. CROMWELL, NAPOLEON: REVOLUŢIONARISMUL MODERN

Am ajuns acum la ultima formă de eroism; la cea pe care o numim regalitate. Cel care le porunceşte oamenilor; cel sub a cărui putere se află voinţele noastre, căruia i se supun ele cu loialitate şi îşi găsesc în aceasta bunăstarea poate fi considerat drept unul dintre cei mai importanţi Oameni Mari. Practic, el este pentru noi esenţa tuturor diferitelor chipuri eroice; preotul, învăţătorul, orice demnitate pământească sau spirituală pe care ne-o putem imagina ilustrată de un om se întrupează aici ca să ne poruncească, să ne înzestreze cu o permanentă învăţătură practică, să ne spună zilnic, ceas de ceas, ce avem de

făcut. I se spune Rex, conducător, Roi: numele pe care i-l dăm noi este şi mai adecvat; King[1], Konning, ceea ce înseamnă carming, cel capabil.

Numeroase consideraţii referitoare la zone profunde, îndoielnice şi cu adevărat insondabile apar aici: dar despre cele mai multe din ele trebuie să ne ferim cu străşnicie să vorbim acum. Aşa cum spunea Burke, poate că dreapta judecată cu juraţi este sufletul guvernării şi că orice legislaţie, administraţie, dezbatere parlamentară şi toate

celelalte s-au ivit „ca să aducă doisprezece oameni imparţiali în boxa juraţilor”; astfel că, printr-un raţionament şi mai solid, putem afirma aici că găsirea celui capabil şi investirea lui cu simbolurile capacităţii, cu demnitate, proslăvire (wortft-ship[2]), regalitate, suveranitate sau oricum i-am spune, ca să poată conduce conform capacităţii sale de a o face, este menirea îndeplinită cu succes, sau fără, a oricărei proceduri sociale din lumea aceasta! Discursuri electorale, moţiuni parlamentare, decrete, reforme, revoluţii franceze, toate acestea înseamnă, în esenţă, totul sau nimic. Găsiţi-l în orice ţară pe cel capabil existent acolo; înălţaţi-l în cel mai important post şi închinaţi-i-vă cu credinţă; veţi avea acolo o guvernare perfectă; nici urmă de balotaj, de elocvenţă parlamentară, de voturi, elaborare de Constituţie sau orice alte maşinaţii care pot perfecţiona spiritul. Este Statul perfect: o ţară ideală, condusă de cel mai capabil dintre oameni; totodată cel mai sincer, mai drept şi mai nobil om. Ceea ce ne spune el să facem trebuie să fie tocmai cel mai înţelept şi mai potrivit lucru, astfel încât să fie ceea ce am putea noi învăţa oriunde am fi şi în orice mod; lucrul pe care s-ar cuveni să-l ducem la îndeplinire cu orice preţ, cu adevărată chibzuinţă loială şi fără pic de îndoială! Faptele

şi viaţa noastră ar fi atunci, în măsura în care guvernarea le poate regla, bine puse la punct; ar forma cea mai ideală Constituţie. Vai, ştim foarte bine că idealurile nu pot fi niciodată transpuse în întregime în viaţă. Idealurile trebuie să rămână întotdeauna la o distanţă inaccesibilă nouă; şi ne vom mulţumi plini de o dreaptă recunoştinţă, cu orice înlocuitor, cu condiţia să nu fie de nesuportat! Aşa cum spune Schiller3, să nu permitem nici unui om să se plângă prea mult, „măsurând pe scala perfecţiunii slabele rezultate ale realităţii" în această biată lume a noastră. Pe acesta nu-l vom considera un om înţelept, ci un bolnav, un nemulţumit, un prost. Şi, totuşi, pe de altă parte, nu trebuie să uităm că idealurile există cu adevărat; că dacă nu încercăm să ne apropiem cât de cât de ele, atunci se duce totul de râpă! Negreşit: niciun zidar nu înalţă un zid perfect perpendicular, acest lucru este imposibil din punct de vedere matematic; un oarecare grad de perpendicularitate îi ajunge; şi, ca un bun zidar care trebuie să-şi facă meseria, îl lasă aşa. Şi, totuşi, dacă

deviază prea mult de la perpendiculară; şi, mai ales, dacă renunţă la firul de plumb şi la nivelă, îngrămădind fără nicio noimă cărămizile una peste alta, cum îi vin la mână? Un astfel de zidar, cred, a luat-o pe o cale greşită, înseamnă că nu mai ţine cont de el însuşi. Dar legea gravitaţiei nu uită să acţioneze: zidul său se va prăbuşi şi se va face bucăţi!

Aceasta este povestea tuturor răzvrătirilor, a Revoluţiilor franceze şi a exploziilor sociale din antichitate şi din vremurile moderne. L-aţi pus în frunte pe cel incapabil, pe cel mai puţin nobil, mai laş, mai lipsit de inteligenţă. Aţi uitat că există o regulă sau o necesitate naturală conform căreia acolo trebuie pus cel capabil. Cărămida trebuie să stea peste cărămidă după cum îi este

îngăduit şi este în stare. Simulacrul incapabil, adică şarlatanul, trebuie să se potrivească cu şarlatanii în toate felurile de administrare a lucrurilor omeneşti, care rămân prin urmare neadministrate, zbuciumându-se în eşec după eşec şi în mizerie perpetuă; atât pe plan exterior cât şi pe plan interior sau spiritual, milioane de nenorociţi întind mâna ca să primească hrana ce li se cuvine, dar nu capătă nimic. „Legea gravitaţiei” acţionează şi aici; legile naturii nu uită niciodată să acţioneze. Milioanele de nenorociţi recurg atunci la sanculottism sau la alt fel de nebunie; drept urmare, cărămizile şi zidarii plutesc într-un haos fatal!

O grămadă de cărţi scrise acum o sută şi mai bine de ani, despre „Dreptul divin al regilor”, putrezesc necitite în bibliotecile publice ale acestei ţări. Departe de noi gândul să perturbăm procesul liniştit prin care acesta dispare de pe pământ fără să facă niciun rău în acele depozite! în acelaşi timp, ca să nu lăsăm rămăşiţele copleşitoare să piară fără urmă, pentru că ar fi păcat, voi spune că ele însemnau ceva; ceva adevărat pe care este important ca noi şi toţi oamenii să nu-l uite. A afirma că orice om ales ca să ne reprezinte (indiferent de felul în care îl determinăm să o facă) şi căruia i-aţi pus un cerc de metal pe cap şi i-aţi spus rege, capătă instantaneu virtuţi divine, astfel încât devine imediat un fel de zeu, iar o divinitate oarecare îi conferă capacitatea şi dreptul de a domni asupra noastră în toate privinţele: acest lucru, ce putem face decât să-l lăsăm să piară în tăcere în bibliotecile publice? Dar voi spune, şi aceasta este

Însemnătatea oamenilor cu adevărat divini, că în regi şi în orice autoritate omenească, în toate relaţiile pe care le pot stabili între ei oamenii creaţi de Dumnezeu, există

într-adevăr fie un drept divin, fie o nedreptate diabolică; ori una, ori cealaltă! Căci este complet fals ceea ce ne-a învăţat ultimul secol sceptic, că lumea aceasta este o maşină cu aburi. Există un Dumnezeu pe lumea aceasta şi o lege a Sa, a cărei încălcare este o ispită care pândeşte în orice cârmuire. Nu există alt act moral între oameni decât cel al conformării şi supunerii. Vai de cel care cere supunere atunci când este necesară! Cred eu că în aceasta constă legea lui Dumnezeu, orice ar afirma legile Parlamentului: există un drept divin sau o nedreptate diabolică în miezul oricărei pretenţii a unui om faţă de altul.

Nu e niciun rău dacă reflectăm asupra acestui lucru: ne implică în toate relaţiile vieţii noastre; mai ales în loialitate şi în regalitate, cele mai elevate din toate. Cred că greşeala modernă constă în a susţine că totul este pus în mişcare de interese egoiste, de frânele şi balansierele şarlatanilor pornite din lăcomie şi că, pe scurt, faptul că nu există nimic divin în relaţiile dintre oameni este o interpretare şi mai demnă de dispreţ, ori că de firească ar părea într-un secol necredincios, decât a considera că oamenii numiţi Regi posedă un „drept divin”. Vă rog să mă ascultaţi: Găsiţi-mi adevăratul Konning, găsiţi-mi Regele sau Omul Capabil şi doar el va avea un drept divin asupra mea. Faptul că ştim într-un fel cum să-l găsim şi că toţi oamenii ar fi gata să-i recunoască dreptul divin, odată găsit, tocmai acesta este remediul pe care, în zilele noastre, îl caută pretutindeni o lume bolnavă. Adevăratul rege, cu menire de călăuză practică, a avut întotdeauna ceva dintr-un pontif, dintr-o călăuză spirituală din care derivă tot ceea ce este practic. Şi acest lucru este adevărat, adică faptul că Regele este capul Bisericii. Dar să lăsăm polemicile unui secol defunct să zacă în linişte pe rafturile bibliotecilor.

Fireşte că este o misie neliniştitoare aceea de a-l căuta pe Cel Capabil fără să ştii de unde să porneşti şi cum să procedezi! Aceasta este trista realitate a timpurilor noastre. Sunt timpuri ale revoluţiilor

acestea. Zidarul cu cărămizile lui, uitând de mult de firul de plumb şi de legea gravitaţiei, s-a împiedicat şi a căzut şi, după cum vedem, totul s-a prăbuşit peste el! Dar începutul tuturor acestor lucruri nu a fost Revoluţia franceză; am putea spera că acesta este mai curând finalul. Ar fi mai corect să spunem că începutul datează de acum trei secole: în Reforma lui Luther. Faptul că ceea ce se numeşte încă Biserică creştină era o minciună, care pretindea cu neruşinare că poate ierta păcatele oamenilor în schimbul unor monezi de metal şi să facă multe alte lucruri pe care, conform veşnicului adevăr al naturii, acum nu le mai face: în aceasta consta maladia cea mai primejdioasă. Fiinţa lăuntrică fund greşită, tot ce era în afară devenea tot mai nedrept. Credinţa murise; totul era îndoială şi necredinţă. Ziditorul îşi aruncase cât colo firul de plumb, îşi zicea: „Ce este gravitaţia? Uite, cărămida stă peste cărămidă!” Vai, nu sună şi acum straniu pentru mulţi dintre noi afirmaţia că există un adevăr al lui Dumnezeu în tot ceea ce fac oamenii creaţi de El; că nu totul este un fel de strâmbătură, un „expedient”, o diplomaţie sau mai ştiu eu ce? De la prima declaraţie a lui Luther: „Tu, cel care-ţi spui Papă, nu eşti deloc Părintele nostru întru Domnul; eşti o himeră pe care nu ştiu cum să o numesc într-un limbaj politicos!”, de atunci încolo, până la strigătul lui Camille Desmoulins4, la Palatul Regal, „La arme”. 5, când tot poporul s-a strâns în jurul său şi s-a revoltat împotriva oricărui fel de himeră, cred că totul s-a desfăşurat într-o succesiune istorică firească. Acel strigăt înspăimântător, aproape infernal, a constituit un mare punct de cotitură.

Reprezenta încă o dată strigătul naţiunilor trezite la viaţă; tresărind buimace dintr-un coşmar sau dintr-un somn adânc la un simţământ neclar, că viaţa este reală; că lumea lui Dumnezeu nu este un expedient şi o diplomaţie! Infernal, da; pentru că nu l-au vrut sub altă formă. Infernal, întrucât nu era nici ceresc, nici pământesc! Deşertăciunea şi nesinceritatea urmau să dispară; trebuia să-şi facă apariţia o sinceritate de vreun fel oarecare. Cu orice preţ, în ciuda ororilor Revoluţiei franceze şi a altor nenorociri, trebuie să ne întoarcem la Adevăr. Aşa cum am mai spus, aici se află Adevărul: un adevăr înveşmântat în focul Gheenei pentru că aşa l-au vrut!

CULTUL EROILOR

O teorie mult răspândită printre englezi şi nu numai se referea la faptul că naţiunea franceză, în zilele acelea, aproape înnebunise; că Revoluţia franceză fusese o nebunie generală, o transformare temporară a Franţei şi a unor mari părţi ale lumii într-un fel de balamuc. Evenimentul stârnise multe reacţii violente, dar rămânea o nebunie şi o deşertăciune, din fericire rămasă acum în lumea visurilor şi a pitorescului! Pentru nişte filosofi atât de comozi ca aceştia, cele trei zile din iulie 1830 trebuie să fi fost un fenomen uluitor. Iată naţiunea franceză răzvrătindu-se din nou: muschete, luptă pe viaţă şi pe moarte, împuşcături de o parte şi de cealaltă, toate acestea ca să şteargă impresia proastă făcută de aceeaşi nebună Revoluţie franceză! După cum se pare, Fiii şi nepoţii acelor oameni persistă în aceeaşi greşeală. Nu o renegă, ci o perfecţionează, cu preţul de a fi împuşcaţi dacă nu reuşesc! Pentru filosofii care îşi întemeiaseră sistemul de viaţă pe ideea că „nebunia” se liniştise, niciun alt fenomen nu putea fi mai alarmant. Se spune că bietul Niebuhr6, profesorul şi istoricul prusac, s-a îmbolnăvit de inimă după aceea; a căzut la pat şi, dacă vă vine să credeţi, a murit în

timpul acelor trei zile! Cu siguranţă că nu a fost o moarte eroică; dar ceva mai bună decât cea a lui Racine7, care a murit pentru că Ludovic al XIV-ka l-a privit odată cu severitate, în vremea acestuia, lumea a suferit câteva şocuri considerabile. Ar fi putut să se aştepte să supravieţuiască şi celor trei zile şi a descoperit că se roteşte în jurul propriei ei axe chiar şi după trecerea lor! Cele trei zile le-au spus tuturor muritorilor că bătrâna Revoluţie franceză, oricât de dementă ar părea ea, nu a fost un acces trecător de nebunie, ci un produs concret al lumii în care trăim; că a fost realmente un fapt şi că toată lumea ar face bine să o privească astfel.

Într-adevăr, fără Revoluţia franceză nu am şti ce să facem dintr-o epocă cum este aceasta a noastră. Să salutăm Revoluţia franceză aşa cum ar saluta nişte marinari naufragiaţi cele mai inospitaliere stihci, într-o lume nesigură şi haotică. Un adevărat Apocalips pentru aceste vremuri false, seci şi artificiale, care dovedeşte încă o dată că natura este supranaturală; dacă nu divină, atunci diabolică; că aparenţa nu înseamnă realitate; că aceasta trebuie să devină realitate, altfel lumea va lua foc sub ea şi o va arde, prefăctod-o în ceea ce este

THOMAS CARLYLE

de fapt, adică în nimic! S-a sfârşit cu plauzibilitatea; s-a sfârşit cu rutina vană, căci prea multe au pierit. Acestea, ca prin trâmbiţa Judecăţii de Apoi, au fost vestite tuturor oamenilor. Cei mai înţelepţi sunt cei care vor învăţa primii această lecţie. Se vor perinda multe generaţii derutate înainte ca ea să fie însuşită; nu va putea fi pace până atunci! Omul cel mai sincer, înconjurat, ca de obicei, de o lume de lucruri lipsite de substanţă, poate aştepta, poate să se străduiască cu răbdare să-şi împlinească menirea în mijlocul tuturor acestora. Osândă de moarte este scrisă în Ceruri împotriva tuturor; osândă de moarte

este acum rostită împotriva lor pe Pământ. Oricine poate vedea acest lucru cu propriii săi ochi. Şi, desigur, aş putea spune, luând în consideraţie cealaltă latură a problemei, ce greutăţi imense se află acolo şi cât de repede, înspăimântător de repede, se înteţeşte în toate ţinuturile cererea urgentă a soluţionării lor; omul acesta poate lesne găsi altceva de făcut decât să lucreze în folosul acelor sans-cullotes! Pentru mine, în aceste împrejurări, Cultul Eroilor devine un fapt nespus de preţios; cel mai mângâietor fapt din câte putem vedea astăzi pe lume. Există o speranţă permanentă în el pentru conducerea treburilor lumii. Şi ştiu că va rămâne chiar dacă ar dispărea toate tradiţiile, crezurile şi societăţile instituite de om. Certitudinea că apar printre noi eroi şi capacitatea, nevoia noastră de a ne închina în faţa lor atunci când se arată constituie ceva ca o strălucire de Stea Polară prin nori de fum şi de praf şi prin tot felul de dezastre şi măceluri. Cultul Eroilor ar fi sunat foarte ciudat în urechile făuritorilor şi luptătorilor din Revoluţia franceză, care nu aveau niciun fel de respect pentru Oamenii Mari; nicio speranţă, credinţă sau măcar dorinţă ca Oamenii Mari să-şi facă din nou apariţia în lume! Natura, prefăcută într-o „maşină” era ca şi stearpă; nu mai putea produce Oameni Mari. îi pot spune că ar fi cazul să renunţe definitiv la acest fel de negoţ; pentru că nu ne putem descurca fără Oameni Mari! Dar nu voi intra în dispută în acel negoţ al „libertăţii şi egalităţii”, cu credinţa că, dat fiind că nu mai există Oameni Mari înţelepţi, vom fi nevoiţi să ne mulţumim cu o masă uriaşă de oameni de rând. Aceasta era credinţa firească atunci şi acolo. „Libertate şi egalitate”: nu mai era nevoie, deci, de nicio autoritate. Cultul Eroilor, respectul

faţă de astfel de autorităţi se dovedise fals, era în el însuşi o minciună, de care nu mai aveam nevoie. Am avut parte de atâtea falsificări încât nu mai avem încredere în nimic. Atâţia bani falşi ne-au trecut prin mână încât toată lumea a ajuns să creadă că aurul nu mai există, ba chiar că ne-am putea foarte bine descurca şi fără el!” Am descoperit aceasta, printre alte lucruri, în acel strigăt universal pentru libertate şi egalitate, care era foarte firesc la vremea aceea.

Totuşi, sunt sigur că nu este vorba decât despre o tranziţie de la minciună la adevăr. Privită ca adevăr deplin, ea este falsă de la început până la sfârşit; este produsul unei generale orbiri sceptice care încă luptă doar să vadă. Cultul eroilor, nu numai loialitatea, va exista veşnic şi pretutindeni. Acest cult include atât proslăvirea divină cât şi cele mai josnice domenii concrete ale vieţii., A te închina în faţa oamenilor”, dacă nu este o simplă strâmbătură lipsită de conţinut, de care ar fi mai bine să ne lipsim decât să o punem în practică, înseamnă cult al eroilor, o recunoaştere a faptului că în fiinţa acelui semen al nostru se află ceva divin; că orice om creat de Dumnezeu, cum spunea Novalis, este o „revelaţie prin intermediul cărnii”. Erau şi poeţi cei care au elaborat acele curtoazii graţioase care fac ca viaţa să fie nobilă! Curtoazia nu este minciună sau strâmbătură; nici nu este nevoie să fie aşa ceva. Iar loialitatea şi însuşi cultul eroilor sunt încă posibile; ba chiar inevitabile.

Pe lângă aceasta, n-am putea oare spune, deşi atâţia dintre defuncţii noştri eroi au fost mai curând revoluţionari, că, totuşi, orice Om Mare, că orice om sincer este din fire un fiu al ordinii şi nu al haosului? Pentru un om adevărat, a participa la revoluţii este tragic. Pentru că pare a fi anarhist; şi un element dureros de această natură i se pune în cale la orice pas; lui, pentru care anarhia în

general înseamnă ceva duşmănos şi demn de ură. Misiunea sa, ca a oricărui om, este instaurarea ordinii. El se află printre noi ca să transforme tot ce este dezordine şi haos în lucruri ordonate şi normale. El este misionarul ordinii. Nu înseamnă orice face omul pe lumea aceasta a face ordine? Dulgherul este pus în faţa unor trunchiuri brute: le fasonează, le sileşte să ia o formă potrivită scopurilor lui, să capete o anumită formă ordonată. Sâhtem cu toţii duşmanii înnăscuţi ai

dezordinii şi este tragic pentru noi toţi să fim preocupaţi de icono-clastie şi demolare; căci Omul Mare, care este mai om decât noi, are o soartă de două ori mai tragică.

Aşadar, toate lucrurile omeneşti, chiar şi cele mai nebuneşti sanculotisme, lucrează şi trebuie să lucreze întru ordine. Ascultaţi ce vă spun, nu există om printre ei, de la cel mai normal la cel mai nebun, care să nu fie împins oricând spre ordine, însăşi viaţa lui are acest sens. Dezordinea înseamnă haos şi moarte. Orice haos nu face decât să-şi caute centrul în jurul căruia să se rotească. Atâta vreme cât omul este om, un Cromwell sau un Napoleon constituie rezultatul firesc al unui sanculotism. Ceea ce este foarte curios: în vremea aceea, când Cultul Eroilor era pentru oricine un lucru foarte bizar şi de necrezut, tocmai atunci se afirmă el şi se manifestă concret, impunându-se tuturor. Dreptul divin, pe scară largă, este totodată putere divină! în timp ce formulele false sunt pretutindeni călcate în picioare, substanţe noi şi veritabile apar pe neaşteptate şi se dovedesc a fi indestructibile, în perioade de răzvrătire, când însăşi regalitatea pare moartă şi desfiinţată, Cromwell şi Napoleon ni se înfăţişează ca regi. Istoria acestor oameni

poate fi considerată drept ultima noastră fază de eroism. Vremurile de demult se întorc. Felul în care au apărut regii şi cum însăşi regalitatea s-a născut pe lume se manifestă iar în istoria acestor doi oameni.

Am avut multe războaie civile în Anglia; războaie ale Rozelor, Roşii şi Albe», războaiele lui Simon de Montfort9; destule războaie, care nu prea merită să fie ţinute minte. Dar războiul puritanilor are o semnificaţie pe care nu o găsim la niciunul din celelalte. Având încredere în puritatea dumneavoastră, voi considera acest război drept o parte a Marelui Război Universal care constituie singur adevărata istorie a lumii; războiul credinţei împotriva necredinţei, lupta celor care se bazează pe esenţa reală a lucrurilor împotriva celor care se bizuie pe aparenţe şi formele acestora. Pentru mulţi, puritanii par nişte simpli iconoclaşti sălbatici, nişte distrugători fără milă ai formelor, dar ar fi mai corect să-i numim duşmani ai formelor neadevărate. Sper că ştim cum să-i respectam pe Laud10 şi pe regele său.

ca şi pe puritani. Bietul Laud mi se pare a fi fost slab şi nenorocit, nu necinstit; mai curând un pedant nefericit decât orice altceva. „Visele” şi superstiţiile sale de care s-a râs atât de mult au un caracter afectuos. El este ca un director de colegiu a cărui lume este în întregime alcătuită din reguli şcolare; care este convins că acestea reprezintă viaţa şi salvarea lumii. Şi s-a găsit pe neaşteptate, cu această convingere neclintită şi nenorocoasă, pus nu în fruntea unui colegiu, ci în fruntea unei naţiuni ca să slujească în spiritul ordinii celei mai complexe şi mai profunde interese ale oamenilor. El crede că oamenii trebuie să se conducă după vechile rânduieli ale bunului simţ; mai mult, că salvarea lor stă în extinderea şi

perfecţionarea acestor reguli. Fiind un om slab, înaintează cu o vehemenţă spasmodică spre ţelul său; se cramponează de el fără să asculte de vocea prudenţei sau de strigătele de îndurare. El trebuie să-i facă pe liceenii săi să respecte regulile colegiului; aceasta în primul rând; până atunci, nimic. Aşa cum am spus, el el este un pedant bătut de soartă. Voia ca lumea să fie un colegiu de acest fel, dar lumea nu era aşa. Nu a fost soarta destul de aspră cu el? Oricâte rele a făcut, nu s-au răzbunat ele şi încă într-un fel îngrozitor?

Merită să insistăm asupra formelor; religia şi toate celelalte se înveşmântează firesc în forme. Pretutindeni, lumea care are o formă este locuibilă. Formele goale ale puritanismului nu le preţuiesc; este ceea ce îmi stârneşte mila, adică lauda adusă numai spiritului care îl făcuse inevitabil! Toate substanţele îmbracă haina formelor, dar există veşminte adecvate şi adevărate şi altele neadevărate şi nepotrivite. Apelând la cea mai scurtă definiţie, am putea spune că formele care cresc în jurul unei substanţe, dacă înţelegem corect acest lucru, vor corespunde naturii şi menirii acesteia, vor fi adevărate şi bune; formele care sunt conştient puse în jurul unei substanţe sunt reale. Vă invit să reflectaţi la aceasta. Pentru că este ceea ce distinge adevărul de fals, forma ceremonială şi solemnitatea sinceră de simularea lipsită de conţinut din toate lucrurile omeneşti.

Trebuie să existe în forme o veridicitate, o spontaneitate naturală, în cea mai obişnuită adunare de oameni, nu este oare o ofensă faptul că o persoană ţine ceea ce numim „discursuri meşteşugite"?

Orice fel de politeţuri pe care le vedem prin saloane şi despre care ne dăm seama că nu sunt decât prefăcătorie

lipsită de reală spontaneitate sunt lucruri de care simţim nevoia să ne îndepărtăm. Dar închipuiţi-vă că ar fi vorba de ceva de o importanţă vitală, despre ceva transcendent (aşa cum este cultul divin) în legătură cu care sufletul, amuţit cu totul de prea multă simţire, n-ar şti la ce formă să apeleze pentru a se exprima şi ar prefera tăcerea informă a oricărei căi posibile de exprimare. Ce-aţi spune despre un om care s-ar prezenta să exprime acest lucru în locul dumneavoastră sub forma unor maimuţăreli groteşti? Pe un astfel de om să-l lăsăm să fugă cât poate de repede dacă ţine la pielea lui! V-aţi pierdut unicul fiu; sunteţi mut de durere, distrus, nici măcar lacrimi nu mai aveţi: apare un nepoftit şi se oferă în mod inoportun să organizeze în cinstea lui jocuri funerare ca la vechii greci! O asemenea pantomimă nu numai că nu poate fi acceptată, dar este şi odioasă, insuportabilă. Este ceea ce vechii profeţi numeau „idolatrie”, adorarea unor aparenţe lipsite de conţinut; ceea ce toţi oamenii cinstiţi resping şi vor respinge întotdeauna. Putem înţelege parţial ceea ce voiau să spună acei bieţi puritani. Laud sfinţind Biserica Crezului Sfintei Ecaterina aşa cum am descris, cu atât de multe exclamaţii, gesturi şi plecăciuni ceremonioase. Este desigur vorba mai curând de pedantul formalist şi riguros cu gândul la „regulile Colegiului” său decât de profetul sincer cu gândul la esenţa lucrului!

Puritanismul a recurs la astfel de forme insuportabile; a călcat în picioare astfel de forme, dar trebuie să-l iertam că a spus „Mai bine nicio formă decât acestea!” Predica din amvonul său simplu, doar cu Biblia în mână. Mai mult, un om predicând din sufletul lui fierbinte către sufletele curate ale oamenilor. Nu este aceasta esenţa tuturor bisericilor? Cred că cea mai nudă şi mai sălbatică realitate este preferabilă oricărei aparenţe, ori că de demnă ar fi ea. Pe lângă aceasta, se va

înveşmânta treptat în aparenţa corespunzătoare, dacă este reală. Nicio teamă de aceasta; absolut nicio teamă. Din moment ce există omul viu, se vor găsi şi veşminte pentru el; va găsi el singur veşminte. Dar costumul de haine pretinzând că el este atât haină cât şi om! Nu putem „lupta împotriva francezilor” cu trei sute

de mii de uniforme roşii; trebuie să fie oameni înăuntrul lor! Consider că aparenţa nu trebuie să se despartă deloc de realitate. Dacă ar face-o, atunci trebuie să găsim oameni care să se răzvrătească împotriva ei pentru că ar deveni minciună! Aceste două antagonisme aflate aici în conflict, în cazul lui Laud şi al puritanilor, sunt aproape la fel de vechi ca şi lumea. Au dus o luptă crâncenă în toată Anglia epocii aceleia şi au rezolvat, într-o oarecare măsură prin luptă, controversa lor confuză, cu mari rezultate pentru noi toţi.

În epoca următoare, imediat după aceea a puritanilor, era foarte puţin probabil să se facă dreptate cauzei lor sau măcar să li se facă lor dreptate. Carol al n-lea şi rochester-ii” săi nu erau felul de oameni pe care să-i pui să judece care ar fi putut fi valoarea sau importanţa unor oameni cum erau puritanii. Faptul că putea exista în viaţa unui om vreo credinţă sau vreun adevăr este ceea ce uitaseră aceşti bieţi rochesteri şi epoca inaugurată de ei. Puritanismul şi casele conducătorilor lor erau luate în furci. Cu toate acestea, opera lui continua să se împlinească de la sine. Orice operă adevărată a unui om, chiar dacă îl spânzuraţi pe autorul ei de ea sau de ce furcă vreţi, trebuie să se împlinească şi se va împlini de la sine. Noi avem Habeas Corpus, avem libera noastră reprezentare a poporului; recunoaşterea vastă cât lumea că toţi oamenii sunt, trebuie să fie, ar trebui să fie şi vor

deveni ceea ce numim noi oameni liberi; oameni cu viaţa întemeiată pe realitate şi dreptate, nu pe tradiţia care a ajuns să fie nedreaptă şi s-a transformat într-o himeră! Aceasta şi multe altele au fost, în parte, opera puritanilor.

Într-adevăr, pe măsură ce lucrurile acestea au început treptat să se manifeste, caracterul puritanilor a apărut limpede în ochii lumii. Amintirile lor au fost date jos din spânzurători una câte una; mai mult, o anumită parte din ei sunt în zilele noastre canonizaţi. Eb ot, Hampden, Pym, apoi Ludlow, Hutchinson şi chiar Vane[12] sunt priviţi acum ca un fel de eroi, ca părinţi politici cărora le datorăm în mare parte ceea ce este în prezent Anglia noastră liberă. Nimeni nu-şi mai poate permite să-i considere nişte ticăloşi. Există acum puţini puritani de frunte care să nu-şi fi găsit apologeţii lor şi să nu fie într-un fel ori altul veneraţi de oamenii cinstiţi. Cred că un singur

puritan, aproape unicul, bietul nostru Cromwell, pare să atârne încă în spânzurătoare şi să nu-şi fi găsit niciun apologet inimos. Niciun sfânt ori păcătos nu-i va ierta marea ticăloşie. Era un om înzestrat cu abilitate, plin de talent, curajos şi aşa mai departe: dar a trădat cauza. Ambiţii egoiste, necinste, duplicitate; un Tartuffe[13] nemilos, grosolan şi ipocrit, care a transformat întreaga luptă nobilă pentru libertate constituţională într-o farsă tristă jucată întru propriul său profit. Acestea şi altele mai rele sunt atribuite caracterului lui Cromwell, după care este pus în contrast cu Washington şi cu alţii; în primul rând cu nobilii Pym şi Hampden, ale căror eforturi cinstite şi le-a însuşit, ducându-le de râpă, făcându-le să devină inutile şi deformându-le.

Această imagine a lui Cromwell mi se pare produsul oarecum firesc al secolului al XVIII-lea. Ceea ce am afirmat despre valet i se aplică şi scepticului: Nu-şi dă seama că se

află în faţa unui erou, chiar dacă îl vede cu propriii săi ochi! Valetul se aşteaptă la mantii de purpură, la sceptre aurite, la alaiuri, la tobe şi trâmbiţe; scepticul secolului al XVIII-lea caută formule fixe şi respectabile, „principii” sau oricum le mai spune; un stil oral şi comportamental care să pară neapărat „respectabil”, să pledeze propria sa cauză într-un mod frumos şi coerent şi să câştige sufragiile unui secol al XVIII-lea iluminat şi sceptic! în fond, este acelaşi lucru la care se aşteaptă şi el şi valetul: la zorzoanele unei regalităţi recunoscute pe care să le confirme ei în chiar clipa aceea! Regele care li se înfăţişează în veşminte de rând neconforme etichetei, pentru ei, nici nu este rege.

În ce mă priveşte, departe de mine gândul de a afirma sau a insinua ceva defăimător la adresa unor oameni ca Hampden, Eliot sau Pym, pe care îi consider a fi fost realmente valoroşi şi utili. Am citit cu sârg toate cărţile şi documentele de care am putut face rost referitoare la ei, cu cele mai curate gânduri de a-i admira, iubi şi proslăvi ca eroi, dar, dacă e să spun adevărul adevărat, deşi îmi pare rău, nu prea am reuşit! în fond, era şi de aşteptat. Da, sunt cu toţii oameni nobili; păşesc pe drumul lor cu măreţie, cu eufemismele, filosofiile şi elocinţele lor parlamentare măsurate, cu taxele lor pe navigaţie şi monarhiile omului. Ei reprezintă o categorie de

oameni extrem de constituţionali, neprihăniţi şi demni. Dar inima nu ţi se încălzeşte în prezenţa lor, numai fantezia se căzneşte să imagineze vreun cult pentru ei. Ce inimă omenească se înflăcărează oare de dragoste frăţească pentru aceşti oameni? Au devenit anosti şi plictisitori! Mori de plictiseală în faţa elocinţei constituţionale a admirabilului Pym şi a „celui de al

şaptelea şi ultimul” al lui. îţi dai seama că ar putea fi cel mai grozav lucru din lume, dar că este o povară grea, grea ca plumbul şi stearpă precum lutul din cărămizi; că, într-un cuvânt, puţin sau chiar nimic interesant nu mai rămâne în viaţă acolo. Aşa că laşi toate aceste exemple de nobleţe să zacă în firidele lor de onoare: grosolanul şi proscrisul Cromwell este singurul dintre ei în care mai găsim ceva material uman. Marele şi sălbaticul Baresa/f4; el n-ar fi putut să scrie eufemistica Monarhie a omului; nu putea vorbi sau munci cu o regularitate de nezdruncinat; nu avea la îndemână o povefte gata ticluită în apărarea lui. Dar s-a ridicat cu pieptul gol, fără pavăza unor zale eufemistice; s-a luptat ca un gigant, faţi-n faţă cu adevăratul gol al lucrurilor! La urma urmei, aceasta este soarta omului veritabil. Recunosc, sunt vinovat că preţuiesc un astfel de om mai mult decât pe toate celelalte categorii de oameni. Dăm peste destule respectabilităţi lustruite care nu sunt bune de nimic şi trebuie să fie fericit cel care-şi păstrează mâinile curate pentru că nu atinge un lucru decât cu mănuşi!

La urma urmei, nici această toleranţă constituţională a secolului al XVIII-lea nu pare să fie ceva deosebit pentru ceilalţi puritani mai norocoşi. Am putea spune că nu este decât o parte a formalismului şi a scepticismului, ca şi toate celelalte. Ni se spune că a fost ceva foarte trist să constatăm că temelia libertăţilor noastre englezeşti este constituită din „superstiţii”. Puritanii au apărut cu incredibilele lor crezuri calviniste”, cu anti-laudismele şi cu confesiunile lor de la Westminster, cerând în primul rând să li se dea libertatea de a-şi exercita cultul în felul lor. Libertatea de a-şi fixa singuri birurile: iată ce ar fi trebuit să ceară! Să insişti asupra altui lucru însemna superstiţie, fanatism şi ignorare demnă de ruşine a filosofiei constituţionale! Libertatea de a ne fixa singuri

birurile? Să nu mai scoţi niciun ban din buzunar decât dacă ţi se motivează de ce? Cred că niciun

secol, cu excepţia unuia complet steril, nu s-ar fi oprit la acest lucru ca la primul drept al omului! Aş spune că, dimpotrivă, un om drept va prefera să aibă mai curând o cauză decât bani sub orice formă, înainte de a se hotărî să se revolte împotriva guvernului său. Lumea noastră este deosebit de confuză; o lume în care omul cumsecade va fi mulţumit să vadă orice fel de guvern păstrând de la sine puterea într-o manieră suportabilă; iar aici în Anglia, în zilele noastre, dacă nu este gata să plătească o mulţime de taxe a căror justificare el unul nu o prea înţelege, cred că nu-i va fi moale! Va trebui să încerce un cu totul alt climat. Perceptor? Bani? „Luaţi-mi banii din moment ce puteţi s-o faceţi şi doriţi atât de mult acest lucru; luaţi-i şi plecaţi odată cu ei, dar daţi-mi pace să-mi văd de treburi. Eu sunt tot aici; pot încă să muncesc şi fără banii pe care mi i-aţi luat!” va spune el. Dar dacă vor veni la el şi-i vor spune: „Acceptă minciuna, prefă-te că te închini lui Dumnezeu, nu crede în lucrul pe care îl consideri tu ca fiind adevărat, ci în lucrul pe care eu îl consider sau mă prefac că-l consider adevărat!” Va răspunde: „Nu, nu va fi aşa dacă Dumnezeu mă ajută! îmi puteţi lua punga, dar nu pot accepta să-mi pierd eul moral. Punga este a oricărui tâlhar la drumul mare care îmi iese în întâmpinare cu un pistol încărcat în mână, dar sufletul este al meu şi al lui Dumnezeu, Creatorul meu. Nu este al vostru. Mă voi împotrivi vouă până la moarte, mă voi răzvrăti contra voastră şi voi înfrunta dârz orice fel de extremisme, acuzaţii şi confuzii ca să mi-l apăr!” Aceasta mi se pare, într-adevăr, singura justificare reală a revoltei puritanilor. Ea a fost sufletul tuturor revoltelor drepte ale oamenilor. Nu numai foamea a dat naştere Revoluţiei franceze: nu, ci sentimentul

insuportabil al atoptervertitoarei minciuni care se întrupase în foame, în lipsurile materiale şi non-entitatea universală şi devenise deci evidentă în ochii tuturor! Dar să lăsăm secolul al XVIII-lea cu a sa „libertate de a-şi fixa singur birurile”. Nici nu-i de mirare că importanţa unor oameni, cum erau puritanii, a rămas obscură în ochii lui. Pentru cei care nu cred absolut în nicio realitate cum putea fi de înţeles un suflet uman adevărat, cum puteau ei înţelege cea mai intensă din toate realităţile, cum este vocea ziditorului acestei lumi vorbindu-ne tacă şi acum? Un astfel de secol

simte nevoia să respingă, ca pe o grămadă amorfă de gunoaie, tot ceea ce nu era în stare să se reducă la doctrine constituţionale referitoare la „impozite” sau orice alte lucruri de interes material, lucruri brute care pot fi văzute, mirosite, gustate, pipăite, auzite, accesibile simţurilor concrete. Hampden-ii, Pym-ii şi taxele pe navigaţie vor constitui tema multor elocinţe constituţionale, străduindu-se să pară izvorâte din inimi fierbinţi, care, dacă nu au strălucirea focului, o au măcar pe aceea a gheţii. Iar neînfrântul Cromwell va râmâne ca un amestec haotic de „nebunie” şi de „ipocrizie”.

Mărturisesc cinstit că n-am putut crede niciodată în teoria falsităţii lui Cromwell, aşa cum nu sunt în stare să cred aceasta despre niciun Om Mare. O mulţime de Oameni Mari figurează în istorie ca fiind falşi şi egoişti; dar, dacă stăm să ne gândinţ, ei sunt pentru noi doar figuri, umbre nebuloase; nu vedem în ei oameni care ar fi putut exista cândva în realitate. Doar o generaţie superficială şi lipsită de credinţă, care nu are ochi decât pentru ceea ce se află la suprafaţă şi pentru aparenţe, putea să-şi formeze astfel de noţiuni în legătură cu

Oamenii Mari. Poate exista oare un suflet mare fără o conştiinţă în el, care să constituie esenţa tuturor sufletelor adevărate, fie ele mari sau mici? Nu, nu ni-l putem imagina pe Cromwell ca întrupare a minciunii şi inutilităţii. Cu cât mă aplec mai mult asupra sa, cu cât îi studiez mai mult cariera, cu atât mai puţin cred în aşa ceva. Şi de ce am crede aceasta? Nu avem nicio dovadă. Nu este ciudat faptul că, după ce omul acesta a fost acoperit cu munţi de calomnii, după ce a fost prezentat drept însuşi regele mincinoşilor, nu i se poate nici acum aduce o acuzaţie clară referitor la un neadevăr spus chiar de el? Un rege al mincinoşilor care nu a spus nicio minciună. Niciuna pe care să fi reuşit să o sesizez. Ca în cazul lui Pococke întrebându-l pe Grotius: Unde-i dovada existenţei porumbelului lui Mahomed? Nu există nicio dovadă! Să renunţăm la toate aceste himere calomnioase, aşa cum ar trebui să renunţăm la orice himeră. Ele nu constituie imaginea omului; sunt fantasmele lui incoerente, produsul urii şi întunericului.

THOMAS CARLYLE

Privind viaţa omului cu propriii noştri ochi, mi se pare că apare de la sine o ipoteză foarte diferită. Puţinul pe care îl ştim despre întunecaţii ani de început ai lui Cromwell, aşa distorsionat cum a ajuns până la noi, nu ne prezintă oare în întregime un om sincer, plin de afecţiune şi cinstit? Temperamentul său nervos şi melancolic ne arată mai curând semnele unei prea mari şi profunde seriozităţi. Nu ne mai vine să credem în poveştile acelea cu „spectrele”; cu spectrul alb apărut în plină zi, prezicându-i că va deveni Rege al Angliei. Probabil că nu sunt mai credibile decât povestea despre spectrul negru sau Diavolul în persoană pe care ofiţerul l-a văzut cu ochii lui vânzându-şi sufletul înainte de bătălia de la Worcester! Dar firea posomorâtă, hipersensibilă şi ipohondră a lui Oliver

era bine cunoscută încă din tinereţe, însuşi doctorul din Huntington i-a spus lui Sir Philip Warwick că fusese de multe ori chemat în miez de noapte; Dl. Cromwell suferea cumplit de ipohondrie, credea că e pe moarte şi „avea viziuni despre crucea Oraşului”. Lucrurile acestea sunt semnificative. O fire atât de labilă emoţional şi de adânc simţitoare, îmbinată cu forţa sa aspră şi încăpăţânată nu pot constitui simptomele falsităţii; ele sunt simptomele şi semnele a cu totul altceva decât minciuna!

Tânărul Oliver este trimis să studieze Dreptul. S-a dedat sau se spune că s-ar fi dedat o vreme zburdălniciilor tinereţii; dar, dacă este aşa, s-a căit repede şi a renunţat la toate acestea. Nu mult după ce împlinise douăzeci de ani îl găsim căsătorit şi aşezat la casa lui, ca un om serios şi liniştit”. Înapoia banii pe care îi câştiga la jocuri de noroc”, spune povestea; nu credea că un astfel de câştig i-ar putea aparţine de drept. Este foarte interesantă şi firească „convertirea” sa, cum pe drept cuvânt i se spune; această trezire a unui suflet mare şi adevărat din mocirla lumească pentru a pătrunde groaznicul adevăr al lucrurilor; ca să vadă că timpul şi aparenţele lui sunt bazate toate pe veşnicie şi că acest sărman Pământ al nostru este fie pragul Iadului, fie al Raiului! Nu este întru totul viaţa lui Oliver la St. Ives sau la Ely, ca ţăran sobru şi harnic, cea a unui om adevărat şi cucernic? A renunţat la lume şi la apucăturile acesteia; nu răsplăţile ei suit lucrul care fi poate îmbogăţi. Trudeşte glia; citeşte Biblia; îşi adună

zilnic slujitorii în jur ca să se închine lui Dumnezeu, îi alină pe pastorii persecutaţi, fiindcă îi plac predicatorii; mai mult, el însuşi poate predica, îşi îndeamnă vecinii să fie înţelepţi, să pună umărul la mântuirea tuturor. Ce „ipocrizie”, ce „ambiţie”, ce „prefăcătorie” sau alte lucruri

false putem vedea în toate acestea? Cred din tot sufletul că speranţele omului acesta erau legate de cealaltă lume, cea mai înaltă; ţelul său era să ajungă cu bine acolo, păşind pe calea cea dreaptă în drumul său umil prin lumea aceasta. Nu îşi doreşte faima. Ce să facă cu ea aici? „Se afla permanent sub ochii marelui său Supraveghetor”.

Este şocant şi cum apare el odată în ochii publicului, ca să prezinte o doleanţă a tuturor, el, pentru că nimeni altul nu voia să iasă la iveală. Mă refer la incidentul de la Bedford Fens. Nimeni altcineva nu era dispus să dea în judecată Stapâhirea; aşa că a făcut-o el. Odată rezolvată problema, se întoarce în anonimat, la Biblia şi la plugul lui. „Ca să câştige faimă?” Faima sa este cea mai legitimă, provenind de la cei care l-au cunoscut personal, care spun că era un om drept, cucernic, raţional şi hotărât. A trăit astfel mai mult de patruzeci de ani, iar acum se află în pragul bătrâneţii, în faţa porţilor neîndurătoare ale Morţii şi ale Veşniciei; abia acum devine „ambiţios”! Nu eu interpretez astfel misiunea sa parlamentară!

Succesele sale în Parlament şi din timpul războiului sunt biruinţele cinstite ale unui viteaz, care are mai multă hotărâre în inimă şi mai multă minte în cap decât oricare altul. Rugăciunile lui înălţate către Dumnezeu, mulţumirile rostite în auzul tuturor către Dumnezeul biruinţei, care îl ajutase să rămână teafăr şi îl purtase atât de departe, prin încleştările crâncene ale unei lumi aflate în conflict total şi prin pericolele de moarte de la Dunbar, prin grindina aducătoare de pieire a atâtor bătălii, Dumnezeu care se îndurase iar şi iar de el, până la „îndurarea supremă” a Bătăliei de la Worcester, toate acestea suit bune şi curate pentru calvinistul cu inimă adâncă Cromwell. Trebuie să fi părut ipocrit doar pentru cavalerii necredincioşi care nu i se închinau lui Dumnezeu, ci „şuviţelor de păr” dăruite de amantele lor, frivolităţilor şi formalismelor, care trăiau

foarte departe de ideea contemplării chipului lui Dumnezeu, fără niciun Dumnezeu pe lume.

Nici faptul că a avut o participare activă la moartea Regelui nu-l poate condamna în ochii noştri. Să ucizi un rege este o chestiune teribilă! Dar odată ce te afli în război cu el, este ceva inerent. Odată ce porţi un război, înseamnă că ai făcut un pariu pe viaţă şi pe moarte cu el: ori moare el, ori mori tu. Reconcilierea e îndoielnică; poate fi posibilă, dar este mult mai probabil să fie irealizabilă. Este ceva recunoscut acum de aproape toată lumea că Parlamentul, după ce 3 învinsese pe Carol, nu mai avea nicio cale să ajungă la vreo înţelegere de durată cu el. Marele partid prezbiterian[16], care se temea acum de independenţi, era deosebit de dornic să se ajungă la o înţelegere; pentru că de aceasta depindea propria lor existenţă; dar n-a fost posibil. Nefericitul Charles, în timpul negocierilor finale de la Hampton Court, se dovedeşte a fi un om cu care era imposibil să ajungi la orice fel de înţelegere. Un om care, nici atunci, nici altă dată, nu putea să înţeleagă şi nici nu voia; un om al cărui cuget nu era absolut deloc în stare să aprecieze realitatea; ba, mai rău, al cărui cuvânt nu corespundea cu ceea ce gândea. Putem să afirmăm aceasta fără cruzime, mai curând, cu o adâncă milă; dar este un fapt sigur şi incontestabil. Lipsit acolo de orice în afară de numele de rege, şi-a imaginat, văzând că este tratat cu respectul formal cuvenit unui rege, că ar putea să învrăjbească cele două tabere şi să-şi redobândească pe nesimţite puterea, înşelându-le pe amândouă. Din păcate, ambele tabere şi-au dat seama de intenţia sa de a le păcăli. Nu poţi ajunge la o înţelegere cu un om al cărui cuvânt nu-ţi spune nimic. Trebuie să te fereşti din calea unui asemenea om sau să-l

înlături! Disperaţi, prezbiterienii ascultau încă de Charles şi pledau să fie crezut, deşi se dovedise în mai multe rânduri fals. Nu şi Cromwell: „În schimbul tuturor luptelor noastre, intervine el, să ne alegem doar cu un petec de hârtie?” Nu!

În fapt, trebuie să vedem pretutindeni ochiul hotărât al acestui om; felul în care se îndreaptă spre lucrurile practice, lucruri care pot fi puse în aplicare; cum are un instinct sigur asupra a tot ce este fapt. Repet, o asemenea minte nu poate fi cea a unui om fals: orice om fals nu are ochi decât pentru aparenţe, pentru plauzibilităţi şi expediente. Omul adevărat este nevoit să sesizeze imediat adevărul

practic. Opinia şi sfatul lui Cromwell în privinţa Armatei Parlamentului, încă de la începutul conflictului, anume că trebuie trimişi acasă cârciumarii şi destrăbălaţi] gălăgioşi şi să fie înrolaţi ca ostaşi yomeni bine clădiţi, care pun inimă în ceea ce fac, dovedesc că era un om care avea ochi. O arată faptele, dacă pătrundeţi esenţa lor. Coastele de fier17 ale lui Cromwell erau întruparea acestei intuiţii a lui. Aceştia erau oameni cu frică de Dumnezeu, care nu se temeau de nimeni altcineva. Nicio altă oaste adevărată formată din ostaşi atât de devotaţi nu mai călcase pe pământul Angliei sau al oricărei alte ţări.

Nu vom respinge nici cuvintele, condamnate de mulţi, pe care le-a rostit Cromwell în faţa yomenilor: „Dacă-l voi întâlni pe rege în bătălie, îl voi ucide”. De ce nu? Aceste cuvinte au fost rostite în faţa unor oameni care simţeau că se află în prezenţa cuiva mai mare decât regii. Puseseră la bătaie mai mult decât vieţile lor. Parlamentul poate numi situaţia, în limbajul său oficial, lupta „pentru Rege”. Dar, în ceea ce ne priveşte, noi nu suntem în stare

să înţelegem acest lucru. Aceasta nu este pentru noi decât ceva ţinând de diletantism, de fals oficial; este vorba despre moarte şi cinste aspră şi curată. Au împins lucrurile până la declararea războiului; o groaznică încăierare sângeroasă în care omul lupta contra altui om cu ura arahdu-le vâlvătaie în ochi, cu elementul infernal din om chemat să hotărască! Faceţi, deci, acest lucru, dacă trebuie făcut. Succesele lui Cromwell mi se par foarte fireşti! Din moment ce n-a fost ucis în luptă, era ceva inevitabil. Nu avem nevoie de nicio magie ca să explicăm cum un astfel de om, având ochi ca să vadă şi o inimă cutezătoare, a înaintat, pas cu pas, din victorie în victorie, până când ţăranul de la Huntingdon a devenit, oricum i-am putea spune, omul recunoscut drept cel mai puternic din Anglia, practic Regele Angliei!

E drept, este trist pentru un popor, ca şi pentru un om, să decadă până la scepticism, diletantism şi nesinceritate; şi să nu recunoască sinceritatea atunci când o vede. Ce blestem mai greu există pentru lumea aceasta şi pentru toate lumile decât inima zăcând moartă, iar ochiul orb? Ceea ce mai rămâne este doar inteligenţa vicleană a vulpii. Nu avea niciun rost să le fi trimis un rege adevărat; nu l-ar fi recunoscut. Ar fi spus cu dispreţ: ăsta-i regele vostru? Eroul

THOMAS CARLYLE

Îşi iroseşte forţa în combaterea zadarnică a celor lipsiţi de valoare, fără să reuşească să facă mare lucru. El însuşi duce o viaţă eroică, ceea ce înseamnă pentru el totul, în ochii lumii însă, nu face nimic. Aspra şi brutala sinceritate moştenită direct de la natură nu dă răspunsuri eufemistice de pe banca martorilor; în sărmanul vostru tribunal ambulant care îi judecă pe cei cu datorii mărunte, Cromwell este acuzat de fals. Inteligenţa vicleană îl „prinde asupra faptului”. Fiind un om valorând cât mii şi

mii, răspunsul pe care îl primeşte un Knox sau un Cromwell ilustrează o controversă veche de două veacuri asupra faptului dacă ei sunt sau nu sunt oameni. Cel mai mare dar pe care l-a făcut Dumnezeu acestui Pământ este aruncat la gunoi cu un rânjet de dispreţ. Talismanul miraculos este o biată monedă falsă care nu poate trece în niciun magazin drept o liră obişnuită.

Jalnic lucru! Ascultaţi ce vă spun, e nevoie de un leac. Până când nu va fi aflat acesta, totul va rămâne în starea jalnică de astăzi. „Şarlatani prinşi asupra faptului?” Da, prindeţi-i, pentru numele lui Dumnezeu; dar recunoaşteţi-i mai întâi pe cei demni de încredere! Ce înseamnă cunoaşterea noastră până când nu vom face acest lucru; cum vom putea măcar să-i „dăm în vileag?” Căci isteţimea vicleană, care se arată drept cunoaştere şi se „dă în vileag” în acest fel, se înşală amarnic. Există într-adevăr mulţi păcăliţi. Dar, din toţi cei înşelaţi niciunul nu este într-o stare mai jalnică decât cel care trăieşte cu teama că va fi înşelat. Lumea are existenţă reală; dacă n-ar fi reală, nici n-ar exista! Să recunoaştem mai întâi ceea ce este adevărat şi abia atunci vom sesiza ce este fals; dar în niciun caz înainte.

„Recunoaşteţi oamenii demni de încredere!” Din păcate, în zilele noastre, suntem încă departe de a fi în stare de aceasta. Doar cel sincer poate recunoaşte sinceritatea. Nu avem nevoie doar de un Erou, ci şi de o lume potrivită pentru el; nu de o lume de valeţi; altfel eroul vine zadarnic pe lume! Da, suntem încă departe, dar trebuie să ne apropiem; şi ne apropiem, slavă Domnului, văzând cu ochii. Dar până atunci ce avem? Urne de vot, alegeri, Revoluţii franceze. Dacă suntem ca slugile şi nu recunoaştem un erou atunci când îl vedem, la ce bun toate acestea? Se iveşte un Cromwell-erou şi nu obţine nicio recunoaştere din partea noastră timp de o sută cinci-

zeci de ani. Înseamnă că lumea nesinceră şi necredincioasă este proprietatea firească a şarlatanului şi a părintelui tuturor ticăloşilor şi ticăloşiilor! Doar mizeria, dezordinea şi minciuna pot sălăşlui aici. Schimbăm figura şarlatanului nostru cu ajutorul urnelor de vot, dar substanţa sa continuă să existe. Lumea valeţilor trebuie să fie guvernată de un pseudo-erou, de un rege care e rege doar pentru că este înveşmântat în haine regale! Pe scurt, una din două: Ori învăţăm cum să recunoaştem un erou, un adevărat cârmuitor şi o adevărată căpetenie, arunci când îl vedem, ori, dacă nu, vom fi veşnic guvernaţi de non-eroic. Chiar dacă am avea urne de vot deschizându-se la fiecare colţ de stradă, nici acestea nu ar îmbunătăţi situaţia.

Bietul Cromwell, marele Cromwell! Profetul care nu se putea exprima; profetul care nu putea vorbi. Aspru, confuz, căznindu-se să vorbească; cu profunzimea sa sălbatică, cu sinceritatea sa brutală; părea atât de ciudat printre elegantele eufemisme, printre micii şi delicaţii Falklands, didacticii Chillingworths şi diplomaţii Clarendons! Un înveliş exterior de confuzie haotică, viziuni ale Diavolului, vise tulburi, aproape o semi-nebunie; şi, totuşi, în inima acestui om clocotea o energie atât de limpede. Era un fel de om haotic. O rază ca din lumină curată a stelelor şi a focului, pătrunsă într-un element de ipohondrie fără margini, de întuneric şi de beznă informă! Dar, în ciuda ipohondriei, ce era aceasta decât adevărata măreţie a omului? Profunzimea şi duioşia sălbaticelor lui stări afective: cantitatea de simpatie pe care o avea faţă de lucruri, cantitatea de intuiţie care îi permitea să pătrundă în miezul lucrurilor, stăpânirea pe care se străduia să o dobândească asupra lor; aceasta era ipohondria sa. Din măreţia sa provenea nenorocirea omului, aşa cum se întâmplă cu orice nenorocire umană, aceasta era sursa ei

reală. Samuel Johnson[29] era tot un astfel de om. Copleşit de durere, pe jumătate alienat; înconjurat de vastul element al tristului negru. Acesta este caracterul unui om profetic; un om care vede cu tot sufletul său, care luptă să vadă.

În acest context îmi explic şi cunoscuta incoerenţă în exprimare a lui Cromwell. Pentru el, sensul ascuns era limpede ca lumina soarelui, dar nu găsea materialul în care să-l înveşmânte pentru a-l exprima. Trăise în tăcere, înconjurat zi de zi de o uriaşă mare de

gânduri fără nume. În felul său de viaţă, foarte puţine lucruri îl îmboldeau să le dea nume sau să le exprime. Cu capacitatea sa vizionară deosebită, cu capacitatea sa limpede de acţiune, nu am nicio îndoială că ar fi fost în stare să scrie cărţi şi să se exprime destul de fluent, pentru că el a făcut lucruri mult mai dificile decât scrierea unei cărţi. Acest fel de om este cel mai potrivit ca să împlinească bărbăteşte ceea ce i se cere să facă. Inteligenţa nu înseamnă doar vorbire şi logică; înseamnă putere de pătrundere şi convingere. Virtutea, virtus, bărbăţia, eroismul nu înseamnă coerenţă desăvârşită exprimându-se frumos, ci, în primul rând, cum bine spun nemţii, Tugend (Taugend, dowing sau Doug/Hiness), curaj şi capacitatea de a face. Cromwell poseda această înţelegere a temeliei tuturor lucrurilor.

Înţelegem acum şi faptul că, deşi nu putea vorbi în Parlament, putea ţine piedici, predici rapsodice; şi mai ales că putea fi măreţ atunci când era vorba de improvizarea de rugăciuni. Acestea reprezintă capacitatea de exprimare liberă a ceea ce avea el în inimă. Nu este nevoie de nimic altceva decât de metodă, de căldură, profunzime şi sinceritate. Obiceiul lui Cromwell de a se ruga constituie o trăsătură a lui cunoscută de toată lumea. Tot ce făcea era

precedat de o rugăciune, în greutăţile întunecate care păreau fără ieşire, el şi ofiţerii săi se adunau şi se jucau cu rândul, ore şi zile, până când se isca în sufletele lor ceva limpede, până când se deschidea vreo „portiţă de scăpare”, cum îi spuneau ei. Gândiţi-vă la acest lucru. Cu lacrimi în ochi, se rugau fierbinte şi îl implorau cu glas tare pe Dumnezeu să se îndure de ei, să-i lumineze cu lumina Lui pe ei, soldaţii înarmaţi ai lui Hristos, pentru că aşa simţeau că sunt; o mică ceată de fraţi întru Hristos care trăseseră sabia împotriva unei imense lumi devoratoare şi întunecate, nu a lui Hristos, ci a lui Mammon[18] şi a Diavolului, şi înălţau strigăte la Cer în marea lor nevoie ca Dumnezeu să nu renunţe la o cauză care era a Lui. Cum ar putea un suflet de om să fie altfel miluit cu o lumină mai binefăcătoare? Nu era hotărârea astfel luată tocmai cea mai bună, cea mai înţeleaptă, singura care trebuie urmată fără şovăire? Pentru ei era ca însăşi splendoarea strălucitoare a Cerului în bezna pustie; stâlpul de foc în noapte care îi călăuzea pe calea lor pustie şi plină de primejdii. Şi, ui fond, nu

era aşa? Poate un suflet de om în zilele noastre să afle călăuză prin altceva decât prin totală prosternare cucernică, prin strădanie sinceră de a se supune Prea-înaltului, Dătătorului de Lumină; fie că o astfel de rugăciune este rostită clar sau fără glas? Altă metodă nu există. „Ipocrizie?” Am ajuns să fim sătui de toate acestea. Cei care i-au spus astfel nu au niciun drept să vorbească despre lucrurile acestea. Ei nu au luat niciodată o hotărâre sau ceea ce numim noi hotărâre. Ghidându-se după expediente şi plauzibilităţi cântărite de ei înşişi, adunând voturi şi sfaturi, nu s-au aflat niciodată faţă în faţă cu adevărul unui lucra. Rugăciunile lui Cromwell erau

probabil „elocvente” şi chiar mult mai mult decât atât. Inima lui era însă cea a unui om care putea să se roage…

Dar teamă mi-e că, totuşi, cuvântările lui nu erau de fapt atât de lipsite de elocinţă şi de stângace cum păreau. Intuim că era ceea ce-şi doreşte orice orator ale cărui vorbe să aibă de la bun început greutate, adică să facă impresie, chiar şi în Parlament. Cu vocea lui aspră şi plină de patimă, te făcea întotdeauna să înţelegi că avea ceva de spus, iar oamenii voiau să afle ce. Nu-i păsa de elocinţă, ba chiar o dispreţuia; nu o putea suferi. Vorbea întotdeauna fără să-şi aleagă cuvintele pe care urma să le rostească. Reporterii par să fi fost şi ei neverosimil de sinceri în zilele acelea şi să fi dat la tipar exact ceea ce notaseră în carneţelele lor. Pe lângă aceasta, nu este o dovadă ciudată împotriva acuzaţiei conform căreia Cromwell era un ipocrit care premedita şi calcula totul dinainte jucând o comedie în faţa lumii, faptul că n-a avut niciodată grija cuvântărilor sale? Că nu s-a sinchisit niciodată să-şi aleagă cuvintele înainte de a le arunca în faţa auditoriului său? Dacă vorbele exprimau adevărul, puteau fi lăsate să-şi găsească singure calea de a ajunge la inimile celorlalţi.

Cât despre „minciunile” lui Cromwell vom face o remarcă: presupunem că acestea sau ceva asemănător se aflau în firea lui. Toate partidele au fost dezamăgite de către el; fiecare partid înţelegea că a vrut să spună cutare lucru, ba chiar susţinea că fi auziseră spunând aceasta, ca să se dovedească pe urmă că el voise să spună altceva! Era, proclamă ei sus şi tare, cel mai mare mincinos. Dar, la o adică „nu constituie toate acestea soarta inevitabilă nu a unui

om fals în astfel de vremuri, ci pur şi simplu aceea a unui om superior? Un astfel de om trebuie să aibă reticenţe. Dacă păşeşte cu inima în palmă ca să o

ciugulească păsările, nu va merge prea departe! Nu are rost pentru niciun om să se instaleze într-o casă de sticlă. Omul trebuie să fie întotdeauna propriul său judecător asupra a cât din el se dezvăluie faţă de ceilalţi; chiar faţă de cei alături de care munceşte. Ţi se pun întrebări nelalocul lor: fă-ţi o regulă din a nu răspunde la astfel de întrebări; nu să-l informezi greşit pe cel care ţi le-a pus, dacă poţi face acest lucru; ci să plece aşa cum a venit! Astfel, cuvintele potrivite găsite drept răspuns sunt cele pe care omul înţelept şi sincer ar trebui să le folosească într-un asemenea caz.

Cromwell a vorbit adesea, fără îndoială, în limbajul micilor fracţiuni politice; le-a expus o parte a gândirii sale. Fiecare din acestea îl considera unul de-al lor. De aici furia tuturor când şi-au dat seama că nu era unul de-al lor şi că avea propriul său partid! Era de condamnat pentru aceasta? Trebuie să fi simţit în toate perioadele vieţii sale, aflându-se printre astfel de oameni, că, dacă le-ar fi explicat intuiţia mai adâncă ce sălăşluia în el, aceştia fie s-ar fi cutremurat de spaimă, fie, crezând în ea, bietele lor ipoteze greoaie s-ar fi făcut toate ţăndări. N-ar mai fi putut colabora cu el; mai mult, poate că n-ar mai fi fost în stare nici să-şi continue drumul pe care apucaseră. Aceasta este situaţia inevitabilă în care ajunge un Om Mare înconjurat de oameni mici. Oameni mici, deosebit de activi şi utili, se găsesc peste tot, iar întreaga lor activitate depinde de o anumită convingere pe care o simţi clar limitată; imperfectă, ceea ce noi numim eroare. Dar este întotdeauna bine, constituie oare întotdeauna o datorie să le zdruncini convingerile? Mulţi oameni care duc la îndeplinire activităţi de răsunet se bazează doar pe câte un convenţionalism, pe câte o tradiţie firavă. Pentru ei, acestea sunt indubitabile, iar pentru tine incredibile: smulgeţi-i-le de sub picioare şi se va prăbuşi în hăuri fără

fund! „Aş putea avea mâna plină de adevăr – spune Fontenelle 19 – şi să-mi deschid doar degetul mic”.

Şi dacă faptul acesta se aplică chiar şi în probleme de doctrină, cu atât mai mult este valabil în toate domeniile activităţii practice!

CULTUL EROILOR

Cel care nu-şi poate păstra gândurile pentru el însuşi nu este în stare nici să facă ceva deosebit aşa cum trebuie. Iar noi numim aceasta „disimulare”? Ce-aţi crede dacă am spune despre un general de armată că este făţarnic pentru că nu se destăinuie fiecărui caporal sau soldat atunci când îi vine acestuia chef să-l chestioneze? Pentru că nu-i spune ce gândeşte el despre toate lucrurile? Aş spune mai curând că Oliver Cromwell a rezolvat toate acestea într-o manieră pe care trebuie să o admirăm, dată fiind perfecţiunea ei. Un adevărat şuvoi de asemenea „căprari” curioşi se hivnteau ni jurul lui, încurcându-l şi aceasta toată viaţa sa. Tuturor le-a răspuns. Şi ca să faci asta trebuie să fii om adevărat, un căutător al adevărului. Aşa cum am afirmat deja, nimeni n-a dovedit că ar fi fost un om fals: nimeni! Despre care om trecut vreodată printr-un asemenea vârtej de fapte şi iureş de întâmplări aţi putea afirma măcar acest lucru?

Dar sunt de fapt două greşeli omniprezente care zdruncină însăşi temelia ideii pe care ne-am format-o despre oamenii de talia lui Cromwell; despre „ambiţia”, despre „falsitatea” lor şi aşa mai departe. Prima constă în ceea ce aş putea numi substituirea ţelului carierei lor prin desfăşurarea şi punctul de pornire ale acesteia. Istoricul care vulgarizează viaţa lui Cromwell îşi închipuie că el se hotărâse să ajungă lord protector al Angliei încă de pe vremea când ara pământul mlăştinos din Cambridgeshire. Întreaga lui carieră era în întregime trasată încă de atunci: un program al întregii drame, pe care l-a urmat apoi pas

cu pas, cu tot felul de vicleşuguri şi efecte teatrale înşelătoare. Aceasta este eroarea cea mai gravă; absolut universală în asemenea cazuri. Gândiţi-vă o clipă cât de imposibil este acest lucru! în ce măsură îşi poate cineva prevedea cursul vieţii? Avem întuneric total la o mică distanţă în faţa noastră; o fâşie nedepănată de posibilităţi, de temeri, de aspiraţii şi speranţe vagi. Acest Cromwell nu-şi avea toată viaţa desfăşurată în faţă sub forma unui program de care avea nevoie atunci doar ca să-l joace, ca un actor, scenă cu scenă, cu acea profundă viclenie a lui! Nu a fost aşa. Iată cum vedem noi lucrurile; dar pentru el nu era deloc aşa. Dacă acest fapt unic incontestabtf ar fi fost transmis în chip cinstit Istoriei, multe absurdităţi abia dacă ar fi parcurs jumătate din aceşti o sută cincizeci

de ani înainte de a-şi da duhul! Istoricii vă vor spune, fireşte, că au în vedere acest lucru, vor jura chiar că aşa este; dar judecaţi şi dumneavoastră dacă aşa stau lucrurile în realitate! Istoria vulgară, aşa cum se vede în cazul lui Cromwell, omite cu totul acest lucru; chiar şi cea mai de calitate istorie îl aminteşte ici şi colo, uneori. Ca să şi-l amintească cu exactitate riguroasă, aşa cum s-ar cuveni, şi cum şi este realitatea, este nevoie de o calitate cu adevărat rar întâlnită; rară, ba chiar imposibil de găsit. De însăşi calitatea de bază a unui Shakespeare, care să poată pune în scenă biografia unui semen de-al nostru, să vadă cu ochi de frate toate fazele înaintării sale şi lucrurile pe care le-a văzut el; pe scurt, să-i cunoască evoluţia şi să-7 cunoască aşa cum puţini „istorici” sunt în stare să o facă. Jumătate sau chiar mai mult din multitudinea de distorsiuni care ne deformează viziunea asupra lui Cromwell vor dispărea dacă ne-am strădui sincer măcar să prezentăm aceste lucruri ca atare, în cronologia lor reală, nu sub forma amalgamului încâlcit pe care îl avem noi în faţă.

A doua greşeală, comisă, cred eu, de marea majoritate, se referă însă la însăşi această „ambiţie” a lui. Exagerăm întotdeauna ambiţia Oamenilor Mari. îi interpretăm greşit natura. Oamenii Mari nu sunt ambiţioşi în acest sens; doar un biet om mic este ambiţios în înţelesul acesta. Priviţi la omul care trăieşte în mizerie pentru că nu se poate ridica deasupra celorlalţi; care se macină singur, ros de nelinişti în privinţa talentelor şi a pretenţiilor sale; străduindu-se să-i convingă pe toţi, ca şi cum ar cerşi în numele lui Dumnezeu, să-l recunoască drept un Om Mare şi să-l pună în fruntea celorlalţi! O asemenea creatură este una dintre cele mai jalnice privelişti văzute vreodată sub soare. Un Om Mare? Un biet om sec şi ros de boli; mai bun ca gardian într-un spital decât pentru un tron deasupra semenilor. Vă sfătuiesc să vă feriţi din calea lui. El nu poate păşi pe căi liniştite; dacă nu te uiţi la el, dacă nu-l admiri, dacă nu scrii articole despre el, nu poate trăi. Este vorba despre vidul din omul acesta, nu despre măreţia lui. Neavând nimic în el, tânjeşte şi este însetat să găseşti ceva în el. Cred cu adevărat că niciun Om Mare, nici măcar un om sincer care s-a bucurat de sănătate şi de esenţa reală nu a fost atât de chinuit ca el.

Ce-i păsa lui Cromwell al vostru dacă ar fi fost „luat în seamă” de mulţimi de oameni manifestându-şi entuziasmul prin strigăte? Dumnezeu, Creatorul lui îl remarcase deja. El, Cromwell, era acolo; nicio distincţie nu l-ar fi făcut să fie altceva decât ceea ce era deja. Fusese mulţumit să-şi are ogorul şi să-şi citească Biblia până ce încărunţise. Viaţa, din vârful dealului la vale, i se arătase a fi mărginită, nu nesfârşită; limitată; ceva ce putea fi măsurat în orice fel aşa cum venea. La bătrâneţe nu mai

putea suporta celebritatea, părându-i-se că se dă pe mâna minciunii, dacă ar vrea să mai călătorească în caleşti aurite până la WhitehalF şi să fie înconjurat de un alai de funcţionari ţinându-se după el cu vrafuri de hârtii în braţe: „Hotărâţi în privinţa aceasta, hotărâţi în chestiunea aceea”, lucru asupra căruia niciun om, chiar îndurerat până în adâncul sufletului, nu poate lua o decizie perfectă! Ce puteau însemna caleştile aurite pentru omul acesta? Nu era, oare, de multă vreme în viaţa lui o povară de sensuri, o groază şi o splendoare ca a Cerului însuşi? Existenţa lui ca om îl dusese dincolo de nevoia de lucruri aurite. Moartea, Judecata lui Dumnezeu şi Veşnicia: acestea constituiau fundalul a tot ceea ce gândea sau făcea el. Toată viaţa lui era înveşmântată ca într-o imensitate de gânduri fără nume, căreia glasul nici unui muritor nu le putea da un nume. Cuvântul lui Dumnezeu, aşa cum îl citiseră profeţii puritani ai acelui timp: aceasta era măreţia pentru el, tot restul era nimicnicie. A-l considera pe un astfel de om „ambiţios”, a ni-l închipui ca un cimpoi vid apucat de mâncărime, aşa cum a fost descris mai sus, mi se pare cel mai sărman barbarism. Un astfel de om va spune: „Păstraţi-vă caleştile aurite şi mulţimile scoţând urale, păstraţi-vă slujbaşii încărcaţi de dosare oficiale, influenţele şi afacerile voastre importante. Lăsaţi-mă în pace, daţi-mi pace; am trăit deja prea mulţi” Bătrânul Samuel Johnson, sufletul cel mai mare din Anglia timpului său, nu era ambiţios. „Corsica Boswell” se împăuna în public cu panglici imprimate, înfăşurate în jurul pălăriei; dar bătrânul şi marele Samuel rămânea acasă. Sufletul său mare cât însăşi lumea era adâncit în gândurile şi durerile lui. Ce folos îi puteau aduce paradele şi panglicile de la pălărie?

THOMAS CARLYLE

Da, voi spune din nou: aceştia sunt tăcuţii Oameni

Mari! Privind în jur la deşertăciunea gălăgioasă a lumii, la cuvintele cu un sens atât de îngust şi la acţiunile cu atât de puţină valoare ajungi să-ţi placă tot mai mult să reflectezi la marele imperiu al tăcerii. Oameni nobili şi tăcuţi plasaţi ici şi colo, fiecare în domeniul său; gândind în tăcere, lucrând în tăcere; despre care nu menţionează niciun ziar de dimineaţă! Ei sunt sarea pământului. O ţară care nu are niciun astfel de om nu se află pe calea cea bună, ca o pădure fără rădăcini, în care au crescut doar frunze şi crengi, şi care se va veşteji curând, încetând să mai existe ca pădure. Vai nouă dacă nu avem nimic altceva decât aparenţe şi vorbe. Tăcerea, marea împărăţie a tăcerii: mai presus de stele; mai adânc ca împărăţiile Morţii! Numai ea este mare; toate celelalte sunt mici. Sper că noi englezii ne vom păstra multă vreme marele talent de a şti să tăcem. Să-i lăsăm pe alţii care nu pot, dacă nu urcă pe funduri de butoaie ca să trăncănească şi să fie văzuţi de toţi precupeţii, să-şi cultive cât vor darul vorbirii şi să devină o pădure de un verde crud, fără rădăcini! Căci spune Solomon: Există o vreme pentru vorbit, dar şi o vreme pentru tăcut. Am putea să-l întrebăm pe vreun mare Samuel tăcut, care nu simţea nevoia urgenta de a scrie, aşa cum susţinea că simte bătrânul Samuel Johnson, din lipsă de bani şi din niciun alt motiv: „De ce nu te ridici şi tu să vorbeşti, ca să-ţi expui sistemul, să-ţi fondezi secta?” „într-adevăr, ne va spune el, până acum mi-am înfrânat gândul; din fericire, am avut puterea să-l ţin în mine ca să mi-l dezvălui. «Sistemul» meu, în primul rând, nu este destinat promulgării; el este menit să-mi slujească în viaţă. Acesta este marele ţel al lui pentru mine. Dar cum rămâne cu «onoarea»? Aşa este, din păcate; dar, vorba lui Cato: Sunt atâtea statui în Forumul ăsta al vostru încât n-ar fi mai bine ca lumea să se întrebe unde este statuia lui Cato?”

Dar acum, ca o contrapondere a tăcerii, îmi voi permite să spun că există două feluri de ambiţie: una condamnabilă în întregime, cealaltă de lăudat şi inevitabilă. Natura a avut grijă ca marele şi tăcutul Samuel să nu tacă prea multă vreme. Dorinţa egoistă de a te ridica deasupra celorlalţi trebuie întotdeauna considerată ca fiind

deşartă şi de plâns. „Dacă umbli după lucruri mari nu le căuta": iată ceva foarte adevărat. Aş spune, totuşi, că există în orice om o tendinţă copleşitoare de a evolua pe măsura măreţiei cu care l-a înzestrat natura; de a exprima şi a înfăptui ceea ce natura a sădit în el. Acest lucru este corect, potrivit şi de neocolit; ba chiar este o datorie şi, mai mult, esenţa datoriilor unui om. Sensul vieţii poate fi definit aici, pe pământ, ca fiind constituit din următoarele: să-ţi desfăşori eul, să faci lucrul pe care eşti dotat să-l faci. Este o necesitate pentru fiinţa umană, este prima lege a existenţei noastre. Coleridge face o remarcă minunată, spunând că pruncul învaţă să vorbească din cauză că simte această nevoie. Vom spune deci că pentru a decide dacă ambiţia este rea sau nu, trebuie să avem în vedere două lucruri. Nu numai năzuinţa de a ocupa un loc, ci şi capacitatea omului de a-l ocupa. Aceasta este problema. Poate că locul era al lui; poate că avea un drept natural şi chiar obligaţia de a căuta să ocupe locul respectiv! Cum am putea condamna ambiţia lui Mirabeau de a fi Prim-Ministru dacă el era „singurul om din Franţa care ar fi putut face ceva bun în postul acela?" Ar fi fost poate mai plin de speranţe dacă nu ar fi simţit atât de clar cât de multe lucruri bune putea face! Dar un biet Necker[22], care nu putea face nimic bun, ba chiar simţise acest lucru, avea, totuşi, inima zdrobită pentru că fusese dat afară şi scăpase

de toate, putea fi foarte bine jelit de către Gibbon”. Repet, natura a avut foarte mare grijă de tăcuţii Oameni Mari să se străduiască să vorbească; chiar prea mare grijă! închipuiţi-vă, de pildă, că i-aţi fi dezvăluit bătrânului şi bravului Samuel Johnson că ar fi putut, în existenţa lui retrasă, să facă ceva divin şi nepreţuit pentru ţara sa şi pentru lumea întreagă. Că perfecta Lege a lui Dumnezeu ar fi putut fi făcută să fie lege pe pământ; că rugăciunea pe care o spunea zilnic, „Vie împărăţia Ta”, s-ar fi împlinit în cele din urmă! Dacă i-aţi fi convins raţiunea de acest lucru, că era posibil şi realizabil, că el, posomorâtul şi taciturnul Samuel, era chemat să contribuie la toate acestea, n-ar fi fost întregul lui suflet cuprins de flacăra unei limpezimi divine, a unei nobile expresii şi hotărâri de a acţiona. Călcând în picioare toate necazurile şi nedreptăţile, considerând drept nimicuri toate supărările şi piedicile.

Întregul element întunecat al existenţei sale ar fi izbucnit într-o strălucire articulată de lumini şi fulgere. Aceasta ar fi o ambiţie veritabilă! Gândiţi-vă acum la ce era pe vremea lui Cromwell. Suferinţele Bisericii Domnului, adevăraţii predicatori zeloşi aruncaţi în închisori, biciuiţi, legaţi la stâlp, cu urechile tăiate, Evanghelia lui Dumnezeu călcată în picioare de nemernici: toate acestea îi apăsaseră de multă vreme sufletul. Ani la rând privise în tăcere şi se rugase, fără să vadă niciun leac pe Pământ şi având încredere că leacul va veni prin bunătatea Cerului, pentru că un asemenea mers al lucrurilor era fals, nedrept şi nu putea dura veşnic. Şi acum iată zorile; după doisprezece ani de aşteptare în tăcere, întreaga Anglie se zguduie; va exista din nou un Parlament, Dreptul va căpăta iar glas: o speranţă de nespus şi bine întemeiată a răsărit iar pe Pământ. Nu

merita să fii membru al unui asemenea Parlament? Cromwell a lăsat coarnele plugului şi a alergatîntracolo.

A vorbit acolo, – izbucniri aspre de sinceritate, de adevăr văzut cu propriii săi ochi. A muncit acolo; a luptat ca un adevărat uriaş, în bubuitul tunurilor şi în mijlocul tuturor celorlalte, iar şi iar, până ce cauza a triumfat şi duşmanii ei atât de formidabili cândva i-au fost măturaţi din faţă, iar zorile speranţei s-au transformat în lumina clară a victoriei şi a certitudinii. Ce părere aveţi despre faptul că el s-a aflat acolo ca sufletul cel mai puternic al Angliei, ca eroul nedisputat al întregii ţări? Era posibil ca legea Evangheliei lui Hristos să poată să se împlinească acum în lume, datorită teocraţiei la care John Knox visează de pe amvonul lui ca la o închipuire cucernică. Acest om practic, care a căpătat experienţă înconjurat de întregul haos al celei mai aspre practici, a îndrăznit să o considere drept realizabilă. Mai marii bisericii lui Hristos, oamenii cei mai cucernici şi mai înţelepţi urmau să conducă ţara: putea fi şi trebuia în mare măsură să fie aşa. Nu este oare adevărat Adevărul lui Dumnezeu? Iar dacă este adevărat, nu era oare chiar lucrul care trebuia împlinit? Cea mai puternică inteligenţă practică din Anglia a cutezat să răspundă: Da! Asta numesc eu un ţel adevărat şi nobil; nu este oare el, în propriul său limbaj, cel mai nobil ţel de care putea fi însufleţită inima unui om de Stat? Să încerce să-l atingă însemna pentru un

Knox ceva deosebit, dar pentru un Cromwell, cu uriaşul şi sănătosul lui simţ şi cu vasta lui experienţă asupra a ceea ce era lumea noastră, cred că Istoria i l-a dezvăluit o singură dată într-o asemenea măsură. Consider că acesta este punctul culminant al protestantismului; cea mai eroică fază pe care „credinţa în Biblie” a fost menită

să o manifeste pe Pământ. Imaginaţi-vă acest lucru: dacă i s-ar fi revelat unuia dintre noi, cum am fi putut face Dreptul suprem victorios asupra Răului şi fapt intangibil din tot ceea ce am tânjit şi pentru care ne-am rugat ca fiind cel mai mare bine pentru Anglia şi pentru toate ţările! Trebuie să spun că inteligenţa vicleană, cu priceperea, agerimea şi dibăcia ei de a-i „detecta pe ipocriţi” mi se pare ceva destul de trist. Am avut în Anglia un singur om de stat de acest tip; după câte ştiu eu, era singurul om care să fi nutrit vreodată în adâncul inimii sale un asemenea ţel. Un om în decurs de o mie cinci sute de ani; şi iată cum a fost tratat. Avea susţinători de ordinul sutelor ori zecilor; vrăjmaşi, de cel al milioanelor. Dacă Anglia s-ar fi adunat toată în jurul său, ar fi putut atunci să fie un ţinut creştin! Aşa cum este însă, priceperea vicleană de vulpe se află încă în faţa problemei ei fără ieşire: „Trăind într-o lume de mişei, să realizezi ceva onest din acţiunea unită a acestora”; vă puteţi da seama cât de dificil este dacă aruncaţi o privire prin tribunalele pentru datornici şi prin câteva alte locuri asemănătoare. Până când, în cele din urmă, prin mânia dreaptă a Cerului, dar şi prin marea Lui milă, lucrurile încep să bată pasul pe loc, iar problema aceasta devine treptat pentru toţi o problemă palpabilă fără ieşire.

În ceea ce-l priveşte pe Cromwell şi planurile lui, Hume şi alţii după el, mă contrazic în recunoaşterea faptului că Cromwell era sincer la început; un „fanatic” sincer la început, care, pe măsură ce i se deschideau drumurile, a devenit treptat „ipocrit”. Aceasta este teoria lui Hume despre fanaticul-ipocrit; aplicată excesiv de mult şi în cazul lui Mahomed şi al altora. Meditaţi la ea cu seriozitate pentru că veţi afla ceva aici. Inimile eroilor sinceri nu se cufundă în acest mod jalnic. Soarele aruncă din el impurităţi, se acoperă cu pete urâte; dar nu se

stinge, căci altfel n-ar mai fi soare, ci o masă de întuneric!

Voi îndrăzni să spun că aşa ceva nu i se va întâmpla niciodată marelui, profundului Cromwell; niciodată, după părerea mea. Pentru că a fost fiul cu inimă de leu al naturii! Ca şi în cazul lui Anteu[24], îşi refăcea forţele atingând Pământul, mama sa; ridicaţi-l de la pământ, aduceţi-l în contact cu ipocrizia, cu nimicnicia şi îşi va pierde puterile. Nu vom afirma că Cromwell era un om fără pată, că nu a căzut în nicio greşeală, că nu a fost niciodată nesincer, printre altele. El nu era un porfesor diletant care preda „perfecţiunile” şi „manierele desăvârşite”. Era un Orson[25] aspru deschizându-şi cu greul drumul prin muncă adevărata, care implica fără îndoială multe eşecuri. Nesin-cerităţi, greşeli, foarte multe greşeli, zi de zi, ceas cu ceas: le ştia prea bine pe toate; le ştiau Dumnezeu şi el! Soarele se întunecase de multe ori, dar nu se prefăcuse în întuneric. Ultimele cuvinte ale lui Cromwell, în timp ce zăcea aşteptându-şi sfârşitul, sunt cele ale unui Erou creştin. Rugăciuni discontinui adresate lui Dumnezeu ca El să-l judece şi să-i judece cauza; H, întrucât niciun om n-o putea face cu dreptate şi îndurare. Sunt cuvinte foarte emoţionante. Astfel şi-a dat el sufletul, în prezenţa Creatorului său; sălbaticul şi marele lui suflet, atunci când toate trudele şi păcatele luaseră sfârşit.

În ce mă priveşte, nu-l voi considera pe omul acesta ipocrit! El ipocrit, prefăcut, iar viaţa lui simplă piesă de teatru; înşelător sterp şi vid, însetat de aclamaţia mulţimilor? Omul acesta se împăcase foarte bine cu anonimatul până când încărunţise; iar acum era, stând acolo neprihănit, recunoscut de toţi ca fiind Regele virtual al Angliei. Omul nu se putea dispensa de caleştile şi mantiile regale? Este aşa o binecuvântare să ai mereu în

jurul tău un alai de funcţionari hărţuindu-te cu maldărele lor de acte legate cu panglici roşii? Un Diocleţian26 preferă să cultive varză; un George Washington, care nu a fost chiar atât de mare, face la fel. Am putea spune că aceasta este ceea ce orice om sincer poate face. În clipa în care îşi vede adevărata muncă având drept rezultat regalitatea, la o parte cu ea!

Să remarcăm între timp cât de indispensabil este pretutindeni un rege în toate acţiunile oamenilor. Chiar în acest război s-a văzut ce se întâmpla cu oamenii atunci când nu reuşesc să găsească o căpetenie, în timp ce duşmanii lor reuşesc. Poporul scoţian era

unanim în favoarea puritanismului; zelos şi într-un singur gând în această privinţă, cum rar se întâmplase în acest capăt englezesc al insulei. Dar acolo nu se afla niciun Cromwell ridicat dintre ei; erau doar bieţi Argyles27 ezitanţi; diplomaţi şi alţii asemenea; niciunul nu avea o inimă destul de sinceră pentru adevăr sau să îndrăznească să treacă de partea adevărului. Nu aveau niciun conducător; pe când partidul Cavalerilor, chiar dacă ei erau împrăştiaţi prin tot ţinutul, avea unul: Montrose28 era cel mai nobil dintre toţi cavalerii; un om integru, galant şi strălucit; ceea ce am putea numi Cavaler Erou. Priviţi şi dumneavoastră: pe de o parte supuşi fără rege, pe de alta rege fără supuşi! Supuşii fără rege nu pot face nimic; regele fără supuşi poate face ceva. Acest Montrose, cu o mână de irlandezi sau scoţieni sălbatici din ţara de Sus29, puţini dintre ei având puşti, dă năvală, ca un vârtej nemilos, asupra instruitelor armate puritane, le mătură de cinci ori la rând de pe câmpul de luptă. A fost, pentru puţin timp, stăpânul întregii Scoţii. Un singur om, dar era un om adevărat. Un milion de oameni zeloşi, dar fără acel unul

erau neputincioşi împotriva lui! Poate că din toţi cei care au participat la lupta puritanilor, de la primul până la ultimul, singurul indispensabil era cu adevărat Cromwell. Să vezi, să îndrăzneşti şi să decizi; să fii un stâlp neclintit în vârtejul nesiguranţei; un rege printre ei, indiferent dacă îi spuneau aşa ori nu.

Totuşi, tocmai aici stă greutatea pentru Cromwell. Toate celelalte fapte ale lui îşi găsiseră apărători şi erau în general justificate; dar izgonirea Parlamentului nereprezentativ şi asumarea Protectoratului este ceea ce nimeni nu-i poate ierta. Ajunsese practic rege în Anglia; Căpetenia partidei victorioase din Anglia. Dar se pare că nu se putea dispensa de mantia de rege şi că s-a sortit pieirii ca să o obţină. Hai să vedem puţin cum s-au petrecut lucrurile!

Anglia, Scoţia şi Irlanda zăceau acum supuse la picioarele Parlamentului puritan, aşa că s-a ivit întrebarea practică: Ce urma să se facă în această situaţie? Ce să faci, cu ce şi cum să guvernezi aceste naţiuni pe care Providenţa ţi le-a pus la dispoziţie ca prin minune? Era limpede că cele câteva sute de supravieţuitori ai Paria

mentului cel Lung[30], care constituiau acolo autoritatea supremă, nu puteau rămâne pe veci în postura aceasta. Ce era de făcut? Era o întrebare la care cei care elaborează constituţii teoretice ar putea răspunde cu uşurinţă; dar pentru Cromwell, care era pus în faţa faptelor ei reale şi practice, nimic nu putea fi mai complicat. A pus Parlamentului următoarea întrebare: Ce urmează să hotărască? Iar Parlamentul trebuia să răspundă. Dar şi soldaţii, deşi contrar formulei, ei, cei care repurtaseră victoria aceasta cu preţul sângelui lor, se pare că şi ei aveau senzaţia că au un cuvânt de spus în această

privinţă! Nu vom accepta ca „în schimbul luptei noastre, să ne alegem doar cu un petec de hârtie”. Înţelegem ca Legea Evangheliei lui Dumnezeu, care a biruit prin noi, să se împlinească sau să încerce să se împlinească în ţara aceasta!

Timp de trei ani, spune Cromwell, întrebarea aceasta a tot sunat în urechile Parlamentului. N-au putut da niciun răspuns; n-au făcut decât să pălăvrăgească la nesfârşit. Probabil că acest lucru ţine de natura organismelor parlamentare; poate că niciun Parlament nu poate da vreun răspuns în astfel de cazuri, ci doar să parlamenteze întruna! Cu toate acestea, întrebării trebuie să i se dea şi i se va da răspuns. Voi, cei şaizeci de oameni, care ne-aţi devenit repede odioşi şi chiar demni de dispreţ în ochii întregii naţiuni, pe care toată lumea vă numeşte deja Parlamentul Nereprezentativ31, voi nu puteţi rămâne veşnic aici: cine sau ce urmează atunci după voi? „Parlament liber”, drept la vot, formule constituţionale de vreun fel sau altul, lucrul acesta este un fapt flămând care vine asupra noastră, lucru căruia va trebui să-i dăm un răspuns, altfel ne va devora! Şi cine sâhteţi voi cei care trăncăniţi despre formule constituţionale şi drepturi parlamentare? A trebuit să vă ucideţi regele, să faceţi epurările lui Pride32, să expulzaţi şi să exilaţi prin legea celui mai puternic pe oricine se opunea înaintării cauzei voastre; n-au mai rămas decât cincizeci sau şaizeci din voi ca să parlamentaţi acum. Spuneţi-ne ce trebuie să facem; nu sub formă de formulă, ci sub formă de fapt care poate fi pus în practică!

Ce răspuns au dat nu se ştie nici astăzi, însuşi zelosul Godwin33 recunoaşte că nu poate lămuri acest lucru. Cel mai probabil este

că acest biet Parlament nu voia şi nici măcar nu putea să se dizolve şi să se disperseze, că atunci când erau cu adevărat pe punctul de a se dispersa, au amânat acest lucru pentru a zecea sau a douăzecea oară, iar Cromwell şi-a pierdut atunci răbdarea. Dar vom adopta cea mai favorabilă ipoteză emisă vreodată în privinţa Parlamentului; cea mai favorabilă, deşi cred că nu este cea adevărată, ci una excesiv de favorabilă.

După versiunea aceasta, în momentul culminant al crizei, când Cromwell şi ofiţerii săi erau adunaţi într-o parte, iar cei cincizeci sau şaizeci de membri nereprezentativi în cealaltă, i s-a spus pe neaşteptate lui Cromwell că aceştia, în disperarea lor replicau într-o manieră aparte; că în disperarea lor melancolică şi plină de invidie, ca să îndepărteze măcar armata, treceau în mare grabă prin Cameră un fel de act de reformă prin care Parlamentul urma să fie ales de întreaga Anglie, cu participare electorală egală, pe districte; alegeri libere şi tot tacâmul! Un lucru discutabil, dar pentru ei absolut indiscutabil. Act de reformă, alegeri libere în Anglia? Păi, regaliştii înşişi, reduşi într-adevăr la tăcere, dar nu exterminaţi, sunt poate mai numeroşi ca noi; marea majoritate a Angliei a fost întotdeauna indiferentă faţă de cauza noastră, mulţumindu-se să se uite doar la ea şi să i se supună. Prin greutate şi forţă, nu prin numărarea capetelor suntem noi majoritatea! Iar acum, cu formulele şi actele voastre de reformă, tot ce am câştigat cu trudă prin sabie să se ducă din nou de râpă; să devină o simplă speranţă, o probabilitate, ba chiar o probabilitate mică? Dar nu este o probabilitate; este o certitudine pe care am dobândit-o cu ajutorul lui Dumnezeu şi prin puterea mâinilor noastre şi pe care o ţinem strâns cu dreapta aici. Cromwell s-a îndreptat spre aceşti membri refractari; le-a întrerupt graba cu care se ocupau de actul lor de reformă;

le-a poruncit să plece şi să termine cu pălăvrăgeala. Nu-l putem ierta pentru aceasta? Nu-l putem înţelege? John Milton, care cunoştea problema îndeaproape, îl putea aplauda. Realitatea măturase formulele din faţa ei. îmi închipui că majoritatea oamenilor care erau realităţi în Anglia au avut posibilitatea să înţeleagă necesitatea acestor lucruri.

Puternicul şi cutezătorul om a stârnit deci împotriva sa tot felul de formule şi superficialităţi logice; a îndrăznit să apeleze la sinceritatea acestei Anglii, ca să afle dacă îl va sprijini sau nu. Este ciudat cum se străduia să guverneze într-o manieră constituţională; să găsească vreun Parlament care să-l aprobe; dar n-a găsit. Primul său Parlament, aşa-numitul Parlament al Oaselor Goale era, ca să zicem aşa, o convocare a notabilităţilor. Pastorii de frunte şi căpeteniile oficialităţilor puritane îi numeau pe oamenii cei mai distincţi ca reputaţie religioasă, influenţă şi ataşament faţă de cauza adevărată din toate colţurile Angliei. Aceştia se adunau ca să elaboreze un plan. Aprobau ceea ce se făcuse deja; schiţau cum puteau ce avea să urmeze. Erau numiţi în batjocură Parlamentul Oaselor Goale, deşi se pare că numele omului nu era Oase Goale, ci Barbone[34], şi că era un om destul de bun. Şi n-a fost glumă munca lor; a fost o realitate extrem de serioasă, o încercare din partea acestor notabilităţi puritane de a vedea în ce măsură putea Legea lui Hristos să devină Legea Angliei. Printre ei erau şi oameni de bun simţ, oameni de oarecare calitate. Presupun că majoritatea erau profund cucernici. Se pare că au eşuat şi şi-au făcut multă inimă rea, nereuşind să formeze Curtea de Justiţie! Parlamentul acesta a fost dizolvat sub învinuirea de incompetenţă şi au predat din nou puterea în mâinile

Lordului-General Cromwell ca să facă cu ea ce-o vrea şi ce-o putea.

Să facă ce-o vrea cu ea? Lordul-General Cromwell, „Comandant Suprem al tuturor Forţelor armate înrolate sau care vor fi înrolate”. Astfel se pomeneşte în această conjunctură fără precedent, fiind absolut unica autoritate recunoscută rămasă în Anglia, între Anglia însăşi şi anarhia extremistă. Acesta este faptul incontestabil al poziţiei sale şi a Angliei, acolo şi atunci. Ce să facă cu puterea? După ce chibzuieşte o vreme, se hotărăşte să o accepte; să declare public în cadrul unei solemnităţi şi să jure în faţa lui Dumnezeu şi a oamenilor: „Da, aşa stau lucrurile şi mă voi strădui să fac din ele tot ce se poate face!” Protectoratul şi instrumentul de guvernare constituie forma externă a lucrurilor; – elaborată şi aprobată aşa cum se putea, în împrejurările acelea, de judecători şi de oficialităţile de frunte, „Consiliul Ofiţerilor şi al Persoanelor de vază ale Naţiunii”.

Cât despre lucrul în sine este incontestabil că în punctul de cotitură la care se ajunsese nu exista altă alternativă decât el sau anarhia. Anglia puritană era liberă să accepte sau nu protectoratul; dar Anglia Puritană a fost cu adevărat salvată atunci de la sinucidere! Sunt convins că puritanii, chiar dacă au murmurat în sinea lor, au acceptat, totuşi, în general, cu recunoştinţă hotărârea neobişnuită a lui Oliver; ei, cel puţin, au făcut-o împreună să devină bună şi din ce în ce mai bună, pM la sfârşit. Dar atunci când au expus-o în Parlament au întâmpinat dificultăţi şi n-au ştiut niciodată cum s-o facă să le fie clară tuturor!

Cel de al doilea Parlament al lui Oliver, de fapt primul său Parlament legal, ales conform regulilor stabilite prin

instrumentul de guvernare, s-a întrunit şi a lucrat cu adevărat; dar s-a împotmolit curând în dezbateri nesfârşite asupra dreptului protectorului, a „uzurpării” şi aşa mai departe. A trebuit să fie dizolvat la primul termern legal. Este remarcabil discursul de încheiere adresat de Cromwell acestor oameni. Acelaşi lucru s-a întâmplat şi cu cel de al treilea Parlament al lui şi tot sub învinuirea de pedanterie şi obstinaţie. Discursurile acestea sunt deosebit de aspre şi haotice; dar prezintă un aspect extrem de sobru. Am putea spune că el era un om sincer, dar neajutorat; nu era învăţat să-şi exprime marile idei informe, ci mai curând să acţioneze după cum gândea! O lipsă de mijloace de exprimare la o deplinătate de înţelesuri atât de explozivă. Revine foarte des asupra „zămislirilor Providenţei”: Toate schimbările acestea, atâtea victorii şi evenimente nu erau premoniţii şi scamatorii teatrale ale omului, ale mele, sau ale tuturor oamenilor; doar denigratorii orbi vor persista în a le numi aşa! El insistă asupra acestui lucru cu o emfază greoaie, violentă şi plină de mânie. Pe drept cuvânt. Ca şi cum un Cromwell, în acel joc vast şi întunecat pe care îl jucase şi îl juca, întreaga lume din jurul său fiind prăbuşită în haos, ar fi prevăzut toate acestea şi ar fi continuat să-l joace până la capăt ca pe un spectacol de marionete regizat dinainte, totul reducându-se la lemn şi sfori! Lucrurile acestea nu au fost prevăzute de nimeni, spune el; nimeni nu poate spune ce-i va aduce o anumită zi: toate au fost „zămisliri ale Providenţei”, degetul lui Dumnezeu ne-a călăuzit şi am ajuns

THOMAS CARLYLE

În cele din urmă pe culmile limpezi ale victoriei, Cauza Lui triumfând în sânul acestor popoare; iar voi v-aţi putut întruni ca Parlament şi să spuneţi în ce fel ar pute fi organizate şi făcute raţional realizabile printre oameni

toate acestea. Cu sfaturile voastre înţelepte, trebuia să daţi o mână de ajutor la realizarea tuturor acestor lucruri. „Aţi avut un prilej de care nu s-a bucurat niciunul din Parlamentele pe care le-a avut Angb a vreodată”. Legea lui Hristos, Dreptatea şi Adevărul, puteau deveni, într-o oarecare măsură, legea acestei ţări. Dar în loc de aceasta, v-aţi complăcut în zadarnicele voastre pedanterii, constituţionalităţi, nesfârşite trăncăneli şi dezbateri asupra existenţei unor legi scrise care să facă legală venirea mea aici; şi vreţi ca totul să devină din nou haos pentru că nu am niciun act scris pe pergament de un notar, care să justifice prezenţa mea printre voi ca preşedinte, ci numai vocea lui Dumnezeu ridicându-se din vârtejul bătăliilor. Ocazia aceasta s-a dus şi nu ştim când se va mai ivi. Aţi beneficiat de logica voastră constituţională, dar nu Legea lui Hristos, ci Legea lui Mammon este încă la mare cinste în ţara aceasta. „Dumnezeu să fie judecător între voi şi mine!” Acestea sunt ultimele lui cuvinte adresate lor: Puneţi-vă mâinile pe formulele voastre constituţionale, iar eu am să iau în mână luptele, ţelurile, realităţile şi faptele mele informe; şi „Dumnezeu să fie judecător între voi şi mine!”

Am spus mai sus ce lucruri informe şi implicaţii haotice conţin discursurile tipărite ale lui Cromwell. Sunt, susţin majoritatea, intenţionat ambigue şi neinteligibile, aparţinând unui ipocrit ce se ascunde în spatele unui jargon iezuit! Mie nu mi se par aşa. Aş spune mai curând că mi-au oferit primele raze de lumină asupra realităţii acestui Cromwell, ba chiar a veridicităţii lui. Încercaţi să credeţi că el înseamnă ceva, căutaţi cu dragoste să vă daţi seama ce-ar putea fi acest „ceva”: veţi da peste un veritabil limbaj întemniţat în aceste expresii întrerupte şi aspre; peste un înţeles din marea inimă a acestui om incapabil să se exprime! Veţi începe, pentru prima dată, să

vă daţi seama că a fost om; nu o himeră enigmatică, neînţeleasă şi incredibilă pentru dumneavoastră. Istoriile şi biografiile scrise asupra acestui Cromwell, scrise pentru generaţii superficiale şi sceptice, care nu erau în stare să recunoască sau să conceapă un om profund

credincios sunt. mult mai obscure decât Discursurile lui Cromwell. Prin intermediul lor pătrunzi doar în infinitul vag al beznei şi vidului. „Accese de furie şi gelozie”, spune însuşi Lordul Clarendon: „accese de furie şi gelozie”, simple toane de om posac, teorii şi năzbâtii; acestea i-au făcut pe lenţii, sobrii şi cumpătaţii englezi să-şi lase plugurile şi truda şi să se arunce, văzând roşu în faţa ochilor, într-un război tulbure împotriva celui mai cumsecade dintre regi! încercaţi să vedeţi, dacă puteţi crede în acest lucru ca fiind adevărul. Atunci când scrie despre credinţă, scepticismul poate fi dotat cu haruri măreţe; dar aici este cu adevărat vorba de ultra vires”. Ca şi cum orbirea ar elabora legile opticii.

Cel de al treilea Parlament al lui Cromwell s-a zdrobit de aceeaşi stâncă de care s-a zdrobit şi cel de-al doilea. Aceeaşi veşnică formulă constituţională: Cum ai ajuns fu aici? Arată-ne vreun act scris pe pergament de vreun notar! Pedanţi orbi: „Păi, cu siguranţă că aceeaşi putere care a făcut din voi un Parlament, puterea aceea şi încă ceva au făcut din mine protector!” Dacă protectoratul meu nu înseamnă nimic, atunci ce este, mă rog, parlamentarismul vostru? Un reflex şi o creaţie a acestuia?

Din moment ce Parlamentele eşuaseră, nu mai rămânea deschisă decât calea spre despotism. Trebuia să fie numiţi dictatori militari care, fiecare în districtul său, să-i forţeze pe regalişti şi pe ceilalţi oponenţi să accepte guvernarea lor, dacă nu prin legi emise de Parlament,

atunci prin sabie. Formula nu va ieşi biruitoare atâta vreme cât realitatea este prezentă! Voi merge mai departe, ocrotindu-i pe protestanţii oprimaţi de peste hotare, numind judecători drepţi şi dregători înţelepţi în ţară şi îndrăgindu-i pe adevăraţii propovăduitori ai Evangheliei; străduindu-mă din răsputeri să pot face din Anglia o oază creştină, mai mare ca vechea Romă, regina creştinătăţii protestante; eu singur, dacă voi nu vreţi să mă ajutaţi; eu, atâta vreme cât îmi va da Dumnezeu zile! De ce nu a renunţat, exclamă unii, de ce nu s-a reîntors în anonimat, din moment ce legea nu voia să-l recunoască? Tocmai aici greşesc aceştia. Pentru el nu mai exista cale de întoarcere! Au fost atftia Prim-Miniştri care au guvernat în ţările lor Pitt, Pombal36, ChoiseuF; iar cuvântul lor era lege atâta vreme

cât au deţinut puterea. Dar acest Prim-Ministru a fost cel care nu putea demisiona. Odată ce ar fi demisionat, fi aşteptau Charles Stuart şi Cavalerii ca să-l ucidă; să ucidă şi cauza şi pe el. Odată urcat pe corabie, nu mai există nici retragere, nici întoarcere. Acest Prim-Ministru nu se putea retrage nicăieri decât în mormânt.

Ne întristează zilele bătrâneţii lui Cromwell. Se plânge tot timpul de povara grea pe care Providenţa i-a pus-o pe umeri. Grea, fiindcă va trebui să o poarte până la moarte. Bătrânul colonel Hutchinson, după cum relatează soţia acestuia, vechiul său camarad de arme, venind să-l vadă într-o chestiune care nu suporta amânare, deşi nu prea de bunăvoie, a fost „condus până la uşă” de către Cromwell într-o manieră deosebit de fraternă, familiară şi împăciuitoare, îl imploră să se împace cu el, ca vechi tovarăşi de luptă; îi spune cât de mult îl mflineşte faptul că este rău înţeles şi părăsit de adevăraţii lui camarazi de arme, dragi lui de atâta vreme. Dar rigurosul Hutchinson,

la adăpostul formulei lui republicane, îşi vede posomorât de drum. Iar capul omului nostru este complet albit acum. Braţul său puternic a ostenit de atâţia ani de trudă! Mă gândesc mereu şi la biata lui mamă, foarte bătrână acum, care trăia în Palatul acela al lui; o femeie cinstită şi dârză: căci locuiau într-adevăr acolo cu toţii ca într-o casă de oameni cinstiţi şi cu frica lui Dumnezeu. De câte ori auzea un foc de armă credea că i-a fost ucis fiul. Biata mamă bătrână! Ce câştigase omul acesta? A dus o viaţă de luptă şi trudă dureroasă până în ultima zi a vieţii sale. Faimă, ambiţie, un loc în istorie? Cadavrul lui a fost pus în lanţuri). Jocul său în istorie" – halal loc în istorie! – a fost un loc împroşcat cu batjocură, acuzaţii, denigrări şi ruşine. Chiar şi aici, în zilele noastre, cine ştie dacă nu este o mare cutezanţă din partea mea să fiu printre primii care au avut vreodată nesăbuinţa de a-l considera nu drept un mişel şi mincinos, ci drept un om cu adevărat cinstit şi sincer! Odihnească-se în pace! Oare, în ciuda a tot şi toate, nu a realizat el atâtea lucruri pentru noi? Noi păşim lin peste măreaţa şi aspra lui viaţă de erou, trecem peste trupul lui azvârlit în şanţul acela. Dar, trecând peste el, nu trebuie să-i dăm cu pidonil! Să-l lăsăm pe erou să se odihnească. Nu la judecata oamenilor a apelat el, chiar dacă nici oamenii nu l-au judecat prea bine.

CULTUL EROILOR

În 1688, exact la un secol şi un an după ce explozia puritanismului fusese stinsă într-o decentă bună cuviinţă, iar rezultatele ei potolite, a izbucnit o explozie mult mai profundă şi mult mai greu de domolit, cunoscută de toţi muritorii şi având şanse să fie încă multă vreme cunoscută sub numele de Revoluţia franceză. Este cel de al treilea şi totodată actul final al protestantismului; o revenire explozivă şi confuză a omenirii la realitate şi fapt, acum când lumea pierea copleşită de aparenţă şi prefăcătorie.

Considerăm puritanismul nostru englez drept actul al doilea: „Ei bine, din moment ce Biblia este adevărată, să ne călăuzim atunci după Biblie!” În Biserică”, spunea Luther; „în Biserică şi în Stat”, spunea Cromwell, „să ne călăuzim după ceea ce este Adevărul lui Dumnezeu”. Oamenii trebuie să se întoarcă la realitate; ei nu pot trăi din aparenţe. Revoluţia franceză, sau actul al treilea, este ceea ce putem numi actul final; pentru că mai jos decât sălbaticul sanculotism oamenii nu pot decădea. Stau acolo, sprijinindu-se pe cel mai lipsit de coeziune fapt, incontestabil în toate vremurile şi împrejurările; şi pot, ba chiar trebuie să reînceapă să construiască cu încredere pornind de acolo. Explozia franceză, ca şi cea engleză, a avut şi ea regele ei, care nu avea niciun act de la notariat ca să-l prezinte la cerere. Ne mai rămâne să aruncăm o privire asupra lui Napoleon, cel de-al doilea rege modern al nostru.

Napoleon nu mi se pare deloc să fi fost un om la fel de mare cum era Cromwell. Uriaşele lui victorii care s-au întins pe cuprinsul întregii Europe, în timp ce Cromwell a rămas numai în micuţa noastră Anglie, nu sunt decât nişte catalige mari. Statura omului nu se modifică însă prin aceasta. Nu găsesc în el sinceritatea lui Cromwell; doar una de o categorie net inferioară. Nici urmă de drum tăcut, ani în şir, în tovărăşia înspăimântătorului inefabil al acestui Univers; „păşind alături de Dumnezeu”, cum spunea el; şi găsindu-şi credinţa şi puterea numai în El: gând şi valoare latente, mulţumindu-se cu strălucirea fulgerului din Ceruri! Napoleon a trăit într-o epocă în care lumea nu mai credea în Dumnezeu, când sensul oricărei tăceri sau latenţe era considerat ca fiind non-entitate. El a trebuit să pornească nu de la Biblia puritană, ci de la bietele Enciclopedir sceptice.

THOMAS CARLYLE

CULTUL EROILOR

Atât de departe a ajuns omul. Merită să fie lăudat că a ajuns până acolo. Caracterul său dintr-o bucată, prompt şi capabil să se exprime în toate felurile este poate în sine mic comparativ cu acela măreţ, haotic şi gângav al lui Cromwell al nostru, în locul unui „profet mut străduindu-se să vorbească” avem un amestec cumplit în care este inclus şi şarlatanismul! Concepţia lui Hume despre ipocritul-fanatic, oricât de mult adevăr ar conţine în ea, se aplică mai curând lui Napoleon decât lui Cromwell, lui Mahomed şi celor asemeni lor, dacă această concepţie conţine, stricto sensu, vreun adevăr. De la bun început se manifestă în acest om un element de ambiţie condamnabilă; care îl copleşeşte în cele din urmă şi-i duc la ruină atât fiinţa cât şi munca.

„Mincinos ca un comunicat” ajunsese să fie proverb în vremea lui Napoleon. Se justifică şi el cum poate: că trebuie să-şi inducă duşmanii în eroare, să menţină ridicat moralul oamenilor săi şi aşa mai departe. La urma urmei, nu există nicio scuză. Omul nu are în nicio împrejurare libertatea de a spune minciuni. Ar fi fost şi

pentru Napoleon mai bine dacă, în decursul timpului, n-ar fi spus niciuna. De fapt, dacă un om are vreun ţel a cărui atingere depăşeşte ora şi ziua respectivă, menit să dăinuiască şi a doua zi, ce rost are să împrăştie minciuni? Minciunile ies la iveală; se cer pedepse cumi plite împotriva lor. Nimeni nu-l va crede pe un mincinos a doua!

oară chiar dacă spune adevărul, tocmai atunci când este extrem de important să fie crezut. Vechea poveste cu lupul! O minciună nu înseamnă nimic 3, nu poţi face ceva din nimic; în cele din urmă nu faci nimic şi-ţi iroseşti şi truda pe deasupra.

Napoleon poseda, totuşi, o anume sinceritate; trebuie să facem distincţie între ceea ce este superficial şi ceea ce

este fundamental în nesinceritate. Să încercăm să discernem faptele care arată că omul avea şi un oarecare simţ instinctiv şi indestructibil al realităţii din toate aceste manevre şi şarlatanii ale sale, multe şi extrem de condamnabile, de altfel; şi să recunoaştem că s-a bazat pe fapte, atâta vreme cât a avut o bază. El are un instinct al naturii superior culturii pe care o avea. Savanţii lui, ne spune Bourrienne40, în timpul acelei campanii în Egipt, erau într-o seară foarte ocupaţi cu o dispută asupra faptului dacă exista sau nu Dumnezeu. Şi, spre satisfacţia lor, dovediseră pe toate căile logicii că Dumnezeu nu poate exista. Napoleon, privind în sus la stele, răspunde: „Foarte ingenios, domnilor: dar atunci cine a făcut toate acestea?” Logica ateistă nu se prinde de el cum nu se prinde apa de gâscă. Măreţul fapt îl priveşte drept în faţă: „Cine a făcut toate acestea?” Tot astfel şi în practică: ca orice om care poate fi mare sau să repurteze victorii pe lumea aceasta, el vede prin toată ineficeala miezul practic al problemei; şi se îndreptă drept într-acolo. Atunci când intendentul Palatului său de la Tuileries i-a arătat noua tapiţerie, lăudând-o şi demonstrând cât de strălucită şi totodată cât de ieftină era, Napoleon, abia dând un răspuns, a cerut o pereche de foarfeci şi a tăiat unul din ciucurii de aur de la draperii, plecând cu el în buzunar. După câteva zile, l-a scos la momentul potrivit şi i l-a arătat funcţionarului său însărcinat cu problemele privind mobilierul, spre groaza acestuia; nu era de aur, ci de tinichea! Când era în insula Sfânta Elerta41 este bine-cunoscut faptul că a fost până la sfârşitul zilelor sale interesat în primul rând de real şi de practic. „Ce rost are să discuţi şi să te plângi; şi, mai ales, ce rost are să ne certăm unii cu alţii? Nu ajungem la niciun rezultat; nu ajungem la nimic din care să poţi face ceva. Nu spune nimic dacă nu poţi face nimic!” Le vorbeşte adesea astfel nemulţumiţilor săi susţinători; este ca un

bloc de forţă tăcută în mijlocul clevetirilor lor morbide.

Nu era deci în el ceea ce am putea numi o credinţă, pe cât de sinceră putea fi aceasta? Că această nouă şi uriaşă democraţie care se manifestă în Revoluţia franceză este un fapt de netăgăduit, pe care lumea întreagă, cu toate forţele şi vechile ei instituţii, nu îl poate distruge; acest fapt constituie una din intuiţiile sale adevărate care îi umpluse conştiinţa de entuziasm – o credinţă. Şi nu a interpretat corect înţelesul ascuns al acesteia? „La camere ouverte aux (afents42, uneltele să fie ale celui care le poate numii”: acesta este practic adevărul şi chiar întregul adevăr, care include tot ce poate însemna Revoluţia franceză sau oricare altă revoluţie. Napoleon, în prima lui perioadă, era un democrat veritabil. Şi, totuşi, prin firea sa, ajutat şi de talentul său militar, ştia că democraţia, dacă ar fi

THOMAS CARLYLE

ceva adevărat, nu poate fi anarhie: ura din inimă anarhia, în ziua aceea de 20 iulie (1792), stătea împreună cu Bourrienne într-o cafenea, în vreme ce mulţimea forfotea în jurul lor. Napoleon îşi exprimă cel mai profund dispreţ faţă de autorităţile care nu suit în stare să facă ordine, în ziua de 10 august43 se miră că nu se găseşte nimeni care să-i comande pe aceşti bieţi elveţieni; de ar fi avut o căpetenie, ei ar fi biruit. O asemenea credinţă în democraţie şi, totuşi, ură faţă de anarhie, l-a susţinut pe Napoleon în toate marile lui înfăptuiri, începând cu strălucitele campanii din Italia şi până la Pacea de la Leoben44 s-ar putea spune că inspiraţia sa consta în: „triumful Revoluţiei franceze; afirmarea ei împotriva acestor simulacre austriece care îndrăznesc să o numească simulacru!” El simte, totuşi, şi are dreptul să simtă cât de necesară este o autoritate puternică; că Revoluţia nu poate înainta sau dura fără aceasta. Să pui frâu acestei mari şi

devoratoare, acestei auto-devoratoare Revoluţii franceze; să o îmblânzeşti, astfel ca scopul ei intrinsec să fie unul bun şi să poată fi viabilă printre alte organisme şi lucruri formate, nu doar ca o vâltoare distructivă şi pustiitoare: nu oare spre acesta a tins el în mare parte ca spre ţinta sa, adevăratul scop al vieţii sale, străduindu-se să o atingă? Prin bătăliile de la Wagram şi Austerlitz; prin repetatele sale triumfuri, pentru că a avut parte de o lungă cale triumfală. Existau în omul acesta un ochi clarvăzător, un suflet cutezător şi întreprinzător. S-a înălţat în mod firesc până la rangul de rege. Toţi îşi dădeau seama că este rege. Soldaţii de rând spuneau în vreme ce mărşăluiau: „Palavragiii ăştia de avocaţi de la Paris nu fac decât să trăncănească şi să lenevească! Nici nu-i de mirare că toate merg prost! Ar trebui să mergem şi să-l punem acolo pe Micul nostru Capora/15!” Aşa că s-au dus şi l-au pus acolo; ei şi întreaga Franţă. Prim-Consulat, Imperiu, cu Europa la picioare: până ce bietul locotenent din regimentul La Fere a ajuns, nu fără temei firesc, să se creadă cel mai mare dintre oamenii care trăiseră pe lume în ultimele câteva veacuri. Cred că acesta a fost momentul când şarlatanul din el a ieşit la iveala şi l-a dominat. Şi-a renegat vechea lui credinţă în fapte, a început să creadă în aparenţe; s-a străduit să se alieze cu dinastiile austriece, cu papalităţile şi cu vechile feudalisme false, de falsitatea

cărora fusese cândva conştient; a crezut că el va fonda „dinastia sa” şi aşa mai departe; că acesta fusese unicul ţel al uriaşei Revoluţii franceze! Omul nostru era „prada unei amăgiri atât de puternice, încât trebuia să creadă într-o minciună”; un lucru extrem de înfricoşător, dar tot atât de sigur. Nu mai deosebea acum adevărul de minciună nici chiar atunci când le privea în faţă; este

pedeapsa cea mai groaznică pe care o suferă un om atunci când se supune neadevărului din propria sa inimă. Eul său şi falsa sa ambiţie deveniseră acum zeul său: din moment ce a cedat amăgirii de sine, toate celelalte amăgiri vin fireşte unele după altele, în ce jalnică cârpâceală de mantii de hârtie, tinichea şi poleială de butaforie îşi înveşmântase omul acesta propria sa realitate măreaţă, crezând că o face mai reală! Superficialul său Concorda? *, cu Papa pe care n considera drept o reinstaurare a catolicismului, dar pe care fi simţea el însuşi ca mijlocul de a-l desfiinţa, „la vaccinuri de la religion”; ceremoniile sale de încoronare, consacrările conform vechii himere italiene de la Notredame, „unde nu lipsea nimic pentru ca pompa să fie desăvârşită”, cum spunea Augereau47, „nimic altceva decât cei o jumătate de milion care muriseră ca să pună capăt tuturor acestora!” Cromwell şi-a făcut apariţia prin sabie şi prin Biblie; este ceea ce trebuie să numim o absolut adevărată apariţie. Sabia şi Biblia se născuseră înaintea lui, fără nicio himeră: nu erau acestea veritabile embleme ale puritanismului; adevăratele lui podoabe şi însemne? Le folosise pe amândouă într-o manieră foarte reală şi pretindea acum că se sprijină pe ele! Dar acest biet Napoleon greşea: credea prea mult în capacitatea de amăgire a oamenilor; nu vedea în om un fapt mai profund decât acesta şi foamea! Se înşela. Ca un om care ar construi castele în nori; casa lui şi el însuşi se prăbuşesc în ruine şi dispar de pe faţa Pământului.

Vai, şarlatanul există în fiecare din noi; şi ar putea să se dezvolte, dacă tentaţia este suficient de puternică. „Şi nu ne duce pe noi în ispită!” Dar cred că este fatal să se dezvolte. Lucrul în care se insinuează ca un ingredient cognoscibil este menit să fie cu totul trecător; şi, oricât de uriaş ar putea părea, este mic în el însuşi. Astfel îneft, ce a realizat Napoleon, cu tot zgomotul pe care l-a făcut? O

fulgerare ca de praf de puşcă cu vastă împrăştiere; o vâlvătaie or

bitoare de buruieni uscate aprinse. Timp de o oră, întregul Univers pare învăluit în fum şi flăcări, dar numai timp de o oră. Apoi totul trece: Universul, cu vechii săi munţi, cu vechile sale cursuri de apă şi vechile lui stele de pe boltă şi vechiul sau pământ blajin de dedesubt, se află tot acolo.

Ducele de Weimar le spunea întotdeauna prietenilor săi să aibă curaj; Napoleonismul acesta era nedrept, era o minciună şi nu putea dura. Acesta este adevărul adevărat. Cu cât călca Napoleon mai apăsat lumea în picioare, ţinând-o tiranic la pământ, cu atât mai violentă avea să fie într-o zi reacţia lumii împotriva lui. Nedreptatea se plăteşte cu o înspăimântătoare dobândă a dobânzilor. Nu sunt sigur, dar ar fi fost mai bine să-şi fi pierdut cea mai bună baterie de artilerie sau ca regimentul său cel mai bun să se fi înecat în mare decât să-l fi împuşcat pe acel biet librar neamţ, Palm! Era o nedreptate concretă, tiranică şi criminală pe care niciun om, oricât ar fi căutat să o ascundă sub un strat gros de vopsea, nu o putea face să pară altceva. Ea a pătruns ca un fier înroşit inimile oamenilor, atât ea cât şi alte nedreptăţi asemănătoare; mânia ţinută în frâu ardea în ochii oamenilor când se gândeau la ea, aşteptând să le vină vremea! Şi ziua a venit: Germania l-a împresurat. Din tot ce a făcut Napoleon, va rămâne cu timpul doar ceea ce a făcut pe drept; ceea ce va aproba natura şi legile ei. Conform realităţii din el; atât şi nimic mai mult. Restul a fost fum şi irosire. La camere ouverte aux talents: Mesajul acela măreţ şi adevărat, care va trebui să se exprime şi să se împlinească pretutindeni, a fost lăsat de el într-o stare extrem de confuză. A fost o

mare schiţa, o schemă brută rămasă neterminată; în fond, ce om mare este altceva? O eboşă48 lăsată, din păcate, într-o stare prea necizelată!

Ideile sale asupra lumii, aşa cum le exprimă în timp ce era în insula Sfânta Elena, sunt aproape tragice. Pare să simtă cea mai naturală surpriză în faţa concluziei că stânca aceea rămânea, în timp ce lumea continua să se rotească în jurul axei sale. Franţa e măreaţă, măreaţa din toate punctele de vedere şi, în fond, el este Franţa, însăşi Anglia, spune el, este de la natură doar o anexă a Franţei; „o altă Insulă Ole ron49 pentru Franţa”. Aşa era Anglia de la Natură, de la natura lui Napoleon. El nu poate înţelege acest lucru: era de neconceput pentru el ca realitatea sa nu corespundă programului său; ca

Franţa să nu fie măreaţă din toate punctele de vedere, ca el să nu fie Franţa. „Cumplită amăgire” să creadă că un lucru este ceea ce nu este! Firea lui italiană dintr-o bucată, clarvăzătoare, hotărâtă, puternică şi sinceră pe care o avusese cândva s-a învăluit şi s-a dizolvat pe jumătate în atmosfera tulbure a fanfaronadei franceze. Lumea nu era dispusă să se lase călcată în picioare; să fie adunată în grămezi şi asamblată, aşa cum ar fi vrut el, ca să servească drept piedestal Franţei şi lui. Lumea avea cu totul alte intenţii! Uimirea lui Napoleon depăşeşte orice închipuire. Dar, vai, la ce mai putea ajuta aceasta acum? El mersese pe drumul lui, iar natura pe drumul ei. Din momentul în care s-a separat de realitate se prăbuşeşte fără scăpare în neant. Nimic nu-l mai putea salva. Trebuia să se cufunde acolo în chip jalnic, cum rareori i se întâmplă unui om; să-şi zdrobească inima lui mare şi să moară. Bietul Napoleon: o unealtă măreaţă irosită prea curând, până ce a ajuns inutilă: ultimul nostru Om Mare!

Ultimul nostru Om Mare, într-un dublu sens. Căci vastele noastre incursiuni prin atâtea epoci şi locuri, în căutarea şi studierea eroilor sunt în sfârşit pe punctul de a se încheia, îmi pare rău: pentru că era un lucru care-mi făcea o reală plăcere, chiar dacă a implicat şi multă trudă. Este un subiect măreţ, un subiect deosebit de serios şi vast acesta pe care, ca să nu fie prea grav, l-am numit Cultul Eroilor. După părerea mea, el pătrunde adânc în căile secrete ale omenirii şi în interesele cele mai vitale ale lumii şi merită din plin să fie explicat în zilele noastre. Am fi putut s-o facem mai bine în şase luni, nu în şase zile. Am promis să deschid doar unele cărări. Nu ştiu dacă am reuşit să fac măcar atâta lucru. Am fost nevoit să-l sfâşii în modul cel mai brutal ca să-i pătrund miezul. Răbdarea dumneavoastră a fost pusă destul de des la încercare de expresiile acestea abrupte presărate ici şi colo, izolate şi neexplicate, îngăduinţă, răbdare senină, concesii şi bunătate pline de speranţe despre care nu vreau să mai pomenesc acum. Cuvintele mele necizelate au fost ascultate cu răbdare de cei desăvârşiţi şi distinşi, de înţelepţii şi frumoasele Angliei, de ce are mai bun ţara aceasta. Vă mulţumesc din inimă cu adâncă recunoştinţă tuturor, fie ca Binele să vă însoţească pe toţi!

THOMAS CARLYLE

Note

1. Rege (în engleză, în original).

2. Joc de cuvinte: Warship – cult; Worth – valoare.

3. Friedrich von Schiller (1759 – 1805), celebru reprezentant al iluminismului german (poet, dramaturg, istoric şi umanist), prieten apropiat al lui Goethe.

4. Publicist şi om politic francez (1760 – 1794), iniţiatorul atacului împotriva Bastiliei.

5. „Aux armes!” (în franceză, în original)

6. Barthold Georg Niebuhr (1776 – 1831), istoric

german originar din Danemarca.

7. Jean Racine (1639 – 1699), poet şi dramaturg clasic francez, autor al dramelor Andromaca, Britannicus, Fedra şi Cidul.

8. Războiul Celor Două Roze (1455 – 1485), conflict sângeros dintre familiile nobile Lancaster şi York, ambele pretendente la tronul Angliei.

9. Simon de Montfort (12087 – 1265), duce de Leicester, om de stat englez.

10. William Laud (1573 – 1645), prelat englez, arhiepiscop de Canterrbury (1633 – 1645); a fost executat din ordinul lui Charles I Stuart.

11. De la numele oraşului omonim din comitatul Kent, în sud-estul Angliei.

12. Reprezentanţi de frunte ai puritanismului; Sir Henry Vane (1613 – 1662), om de stat englez, adept al puritanismului, Guvernator colonial al statului Massachusetts, în anii 1636 – 1637.

13. Tartufe/Tartuffe, celebru personaj din nu mai puţin celebra comedie în 5 acte a lui Molière.

14. Luptător îndârjit, care se avântă în bătălie cu pieptul gol.

15. Jean Calvin (1509 – 1564), fondator al calvinismului, reformator religios franco-elveţian, conducător al republicii teocratice din Geneva, autor al cunoscutei lucrări Instituţia Creştină, considerată drept monument al limbii franceze.

16. Confesiune protestantă desprinsa în 1555 din anglicanism de către reformatorul scoţian John Knox.

17. Ironsides, corp de armată recrutat de Cromwell din rândurile puritanilor.

18. Zeu păgân al bogăţiei şi lăcomiei.

19. Bernard Le Bovier de Fontenelle (1657 – 1757), scriitor francez, nepotul celebrului dramaturg clasic Pierre Corneille, rămas în literatură prin câteva tratate de vulgarizare a ştiinţei.

20. Sediul Guvernului britanic, fost palat regal.

21. Samuel Taylor Coleridge (1772 – 1834), poet şi critic englez, reprezentant, alături de William Wordsworth, al preromantismului.

22. Jacques Necker (1732 – 1804), om de stat şi financiar francez, tatăl celebrei scriitoare cunoscută sub numele de Madame de Staël.

23. Edward Gibbon (1734 – 1794), cunoscut istoric englez.

24. Gigant din mitologia greacă, fiu al Gaiei/Geei şi al lui Poseidon/ Neptun.

25. Personaj, crescut de un urs, din romanul popular Valentina şi Orson.

26. Caius Aurelius Valerius Diocletianus, împărat al Romei (284 – 305 e.n.).

27. Material împletit sau ţesut cu model în formă de diamant specific scoţian, preluat de la unul din clanurile din Argyll (localitate din vestul Scoţiei); prin extensie, locuitorii acestui ţinut.

28. Jarnes Graham, marchiz de Montrose (1612 – 1650), general scoţian, partizan al lui Charles I; executat din ordinul Parlamentului.

29. Scoţia este divizată în Highland (ţara de Sus) şi Lowland (ţara de Jos).

30. Parlamentul englez constituit în 1640, gonit de Cromwell în 1653, reabilitat pentru scurtă vreme în 1659 şi dizolvat în 1660.

31. În original, „rump”, care are, printre altele, şi sensul de „cap sec”.

32. Thomas Pride (7 – 1658), ofiţer englez care a

contribuit, în 1648, la expulzarea a peste o sută de regalişti şi membri ai Parlamentului Prezbiterian.

33. William Godwin (1756 – 1836), filosof, politolog şi scriitor englez.

34. Joc de cuvinte: „barebones” înseamnă „oase goale”.

35. Care depăşeşte orice măsură (în lat., în original).

36. Sebastiao Josd de Carvalho e Melo, marchiz de Pombal (1699 – 1782), om de stat portughez, prim-ministru al regelui Joseph I.

37. Étienne François, duce de Choiseul (1719 – 1785), om de stat francez în timpul lui Ludovic XV.

38. Vasta lucrare encliclopedică, monument al filosofiei iluministe franceze, iniţiată de Diderot şi D’Alembert şi editata în 35 de volume, între 1751 şi 1780.

39. Joc de cuvinte, în original: no-thing – niciun lucru; nothing – nimic.

40. Louis Fauvelet de Bounienne (1769 – 1834), camarad de arme al lui Bonaparte, autor al unor Memorii privind campaniile acestuia.

41. Insulă şi colonie britanică în Atlanticul de Sud, unde a fost exilat Napoleon în 1815 şi unde a şi murit în 1821.

42. Cariera este deschisă celor talentaţi (în franceză, în original).

43. Ziua în care Adunarea Legislativă a abolit monarhia.

44. Oraş situat în centrul Austriei (Stiria) unde au fost semnate, în 1797, preliminariile tratatului de la Campoformio.

45. Petit Caporal (în franceză, în original), porecla lui Napoleon datorată staturii sale şi a gradului militar de la

care pornise.

46. Înţelegere, acord.

47. Pierre Augereau (1757 – 1816), mareşal şi pair al Franţei, autorul loviturii de stat din 18 fructidor (4 septembrie) 1797.

48. Primul stadiu în vederea realizării unei opere de arta plastică, schiţând planul general al acesteia.

49. Insulă în departamentul Charente-Maritime, separată de continent prin strâmtoarea Maumusson.

Tabla de materii

În colecţia în pregătire:

ESEURI DE IERI ŞI DE AZI au mai apărut:

1. Luca Piţu: Sentimentul românesc al urii de sine Remy de Gourmont: Fizica dragostei

2. Vladimir Soloviov: Povestire despre Antihrist Thomas Carlyle: Semnele timpului

3. Vasile Lovinescu: Monarhul ascuns Otto Rank: Dublul. Don Juan

4. Henri Bergson: Eseu asupra datelor imediate ale conştiinţei Otto Weininger: Sex şi caracter

5. Henri Bergson: Teoria râsului Hermann Keyserling: Jurnalul de călătorie al unui filosof

6. Nikolai Berdiaev: Filosofia lui Dostoievski Luca

Piţu: Sentimentul românesc al urii de sine, ed. a II-a

7. Ştefan Afloroaei: întâmplare şi destin

8. Vasile Lovinescu: Incantaţia sângelui

9. Leon Bloy: Mântuirea prin evrei

10. Miguel de Unamuno: Agonia creştinismului

11. Marcel Mauss: Eseu despre dar

12. Henri Bergson: Cele două surse ale moralei şi religiei

13. Lev Şestov: Revelaţiile morţii

14. Emile Durkheim: Despre sinucidere

15. Vasile Lovinescu: Mitul sfâşiat

16. Marian Papahagi: Faţa şi reversul

17. Lev Şestov: începuturi şi sfârşituri

18. Jules de Gaultier: Bovarismul

19. Herman Keyserling: Analiza spectrală a Europei

20. Vasili Rozanov: Apocalipsa timpului nostru

21. Al. Zub: în orizontul istoriei

22. Georges Bataille: Partea blestemată

23. Ştefan Afloroaei: Lumea ca reprezentare a celuilalt

24. Luca Piţu: Eros, Doxa & Logos

25. Miguel de Unamuno: Despre sentimentul tragic al vieţii

26. Dan Botta: Unduire şi moarte

27. Thomas Carlyle: Filosofia vestimentaţiei (Sartor Resartus)

28. Charles Baudelaire: Paradisuri artificiale

29. Marcel Petrisor: N.V. Gogol sau Paradoxurile literaturii moderne i

Lector: Liliana BURUIANA Tehnoredactor: Adina-Elena TELEMAN

Coperta: Robert MOLLNER apr. 1996 Apărut: 1996» Format: 1/16 (54 x84) Tiparul executat la Imprimeria Institutului European pentru Cooperare Cultural-ştiinţifică

Iaşi str. Cronicar Mustea nr. 17 C.P. 161 Cod 6600» 032 – 127311 fax: 032 – 230197
Cluj-Napoca, str. Cotita, nr. 6, Tel. /Fax: 064/192408

M-am aventurat a spune aici câte ceva despre Oamenii Mari, despre cum s-au amestecat ei în treburile lumii noastre, despre cum s-au modelat ei înşişi în acest amestec, despre cum i-au văzut ceilalţi oameni. Mă voi strădui, aşadar, să vorbim despre Eroi şi despre faptele lor strălucite.

Cultul eroilor e o carte care, o dată citită, reclamă un loc de căpătâl. Te întorci la ea pentru marile figuri ilustrând diverse domenii ale creaţiei umane, dar fi pentru straniul, fascinantul ei autor. Unică prin duhul profetic ce o străbate, prin forţa evocării, prin stil, ea venea după destule încercări de a pune în lumină destine eroice, ca în literatura rusă (Puşkin, Lermontov) sau franceză (Chateaubriand, Hugo), ca în romantismul german, asiduu frecventat de Thomas Carlyle.

Al. Zub

Thomas Carlyle Cultul eroilor
INSTITUTUL EUROPEAN
ISBN 973 – 586 – 015 – 5
PREŢ: 17.000 tei preţ de ivrare 340 tei – T.L